

IMA NEKOLIKO UČENIKA KOJI MI SE
 RUGAJU IZ ČISTA MIRA A JA IM
 ODMAH UZVRATIM ALI SE NE
 OSJEĆAM BOLJE, JA NJIMA BAREM
 MISLIM NISAM NIŠTA NAPRAVIO
 ZBOG ČEGA BI ME TREBALI MRZIT
 A SADA SU I OD MENE NAPRAVILI
 NASILNIKA NE VIDIM IZLAZA IZ TOGA
 PONEKAD MISLIM ZAŠTO SAM DOŠAO
 NA SVIJET ZBOG TOGA DA MI SE
 SUI RUGAJU AKO NETKO IMA NEŠTO
 PROTIV MENE JA ĆU TO POPRAVIT

Priručnik

Program prevencije vršnjačkog nasilja
 ZA SIGURNO I POTICAJNO OKRUŽENJE U ŠKOLAMA

Škole koje su sudjelovale u projektu školske godine 2003./2004.:

Ekonomska škola Pula, Pula
Ekonomsko-birotehnička škola, Split
Elektrostrojarska obrtnička škola, Zagreb

→ **Gimnazija Beli Manastir, Beli Manastir**

Gimnazija Bernardina Frankopana, Ogulin
I. OŠ Bartola Kašića, Zagreb

→ **I. OŠ Čakovec, Čakovec**

→ **II. OŠ Bjelovar, Bjelovar**

→ **II. OŠ Varaždin, Varaždin**

II. OŠ Petrinja, Petrinja

→ **III. OŠ Čakovec, Čakovec**

Industrijsko-obrtnička škola, Pula
OŠ "Lijepa naša", Tuhelj

→ **OŠ Ante Starčevića, Lepoglava**

→ **OŠ Antuna Kanižlića, Požega**

→ **OŠ Antuna Mihanovića, Osijek**

→ **OŠ August Šenoa, Osijek**

→ **OŠ Bartola Kašića, Zadar**

OŠ Benkovac, Benkovac

→ **OŠ Bijaći, Kaštel-Novi**

OŠ Bogumila Tonija, Samobor
OŠ Brodarica, Brodarica
OŠ Cavtat, Cavtat

→ **OŠ Dalj, Dalj**

OŠ Davorina Trstenjaka, Zagreb

→ **OŠ Dobriša Cesarić, Požega**

→ **OŠ dr. Vinka Žganca, Zagreb**

→ **OŠ Dragutina Tadijanovića, Slavonski Brod**

OŠ Dubrava, Zagreb
OŠ Đure Deželića, Ivanić Grad

→ **OŠ Eugena Kumičića, Slatina**

OŠ Eugena Kvaternika, Velika Gorica

→ **OŠ Frana Krste Frankopana, Osijek**

OŠ Frana Krste Frankopana, Zagreb

→ **OŠ Franje Krežme, Osijek**

→ **OŠ Gornja Vežica, Rijeka**

→ **OŠ Grofa Janka Draškovića, Zagreb**

→ **OŠ Grohote, Grohote**

→ **OŠ Horvati, Zagreb**

→ **OŠ Hugo Badalić, Slavonski Brod**

→ **OŠ Ivana Cankara, Zagreb**

→ **OŠ Ivana Gorana Kovačića, Slavonski Brod**

OŠ Ivana Gundulića, Zagreb

→ **OŠ Ivana Perkovca, Šenkovec**

→ **OŠ Ivanke Trohar Fužine, Fužine**

OŠ Izidora Kršnjavoga, Zagreb
OŠ Jesenice, Dugi rat

→ **OŠ Josip Pupačić, Omiš**

OŠ Jurja Dobrile, Rovinj

→ **OŠ Knez Mislav, Kaštel Sućurac**

OŠ Knez Trpimir, Kaštel Gomilica
OŠ Komiza, Komiza
OŠ Kotoriba, Kotoriba

OŠ Kralja Zvonimira, Seget Donji
OŠ Krune Krstića, Zadar

→ **OŠ Kuršanec, Čakovec**

OŠ Ljudevita Modeca, Križevci

→ **OŠ Mala Subotica, Mala Subotica**

OŠ Marina Držića, Dubrovnik
OŠ Marina Getaldića, Dubrovnik
OŠ Matije Gupca, Zagreb
OŠ Mirkovci, Vinkovci
OŠ Miroslav Krleža, Zagreb

→ **OŠ Monte Zaro, Pula**

OŠ Mursko Središće, Mursko Središće

→ **OŠ Nedelišće, Nedelišće**

OŠ Novi Marof, Novi Marof

→ **OŠ Obrovac, Obrovac**

OŠ Orehovica, Orehovica

→ **OŠ Oroslavje, Oroslavje**

OŠ Ostrog, Kaštel Lukšić
OŠ Otona Ivekovića, Zagreb
OŠ Pakoštane, Pakoštane

→ **OŠ Pehlin, Rijeka**

→ **OŠ Petar Zrinski, Čabar**

→ **OŠ Petrijevci, Petrijevci**

→ **OŠ Podmurvice, Rijeka**

→ **OŠ Popovac, Popovac**

OŠ Poreč, Poreč

→ **OŠ Prečko, Zagreb**

OŠ Pujanki, Split
OŠ Ravne Njive, Split

→ **OŠ Rikarda Katalinića Jeretova, Opatija**

→ **OŠ Sela, Sela**

OŠ Sesvete, Sesvete
OŠ Spinut, Split

→ **OŠ Stanovi, Zadar**

OŠ Stjepan Radić, Dugo Selo
OŠ Stjepan Radić, Imotski

→ **OŠ Stjepan Radić, Metković**

→ **OŠ Stjepana Basaričeka, Ivanić Grad**

→ **OŠ Sveta Marija, Sveta Marija**

→ **OŠ Sveti Križ Začretje, Sveti Križ Začretje**

OŠ Sveti Matej, Viškovo

→ **OŠ Šime Budinića, Zadar**

OŠ Švarča, Karlovac
OŠ Tin Ujević, Osijek

→ **OŠ Trsat, Rijeka**

OŠ Viktora Cara Emina, Lovran
OŠ Vilima Korajca, Kaptol
OŠ Vis, Vis
OŠ Vjekoslav Parać, Solin
OŠ Vladimir Nazor, Đakovo
OŠ Vladimira Gortana, Žminj
OŠ Vladimira Nazora, Rovinj
OŠ Vladimira Nazora Pribislavec, Čakovec
Poštanska i telekomunikacijska škola, Zagreb
Prva riječka hrvatska gimnazija, Rijeka
Srednja strukovna škola Pula, Pula
Srednja škola Dugo Selo, Dugo Selo
Strojarska škola za obrtnička i industrijska zanimanja, Rijeka

Škola za montažu instalacija i metalnih konstrukcija, Zagreb
Turističko ugostiteljska škola Split, Split
Turističko-ugostiteljska škola Šibenik, Šibenik
V. gimnazija Vladimir Nazor, Split

→ VI. OŠ Bjelovar, Bjelovar

VI. OŠ Varaždin, Varaždin
Željeznička tehnička škola Moravice, Moravice

 Škole koje su sudjelovale
u projektu školske godine
2004./2005.:

Centar za odgoj i obrazovanje "Slava Raškaj", Zagreb

→ Češka OŠ J.A. Komenskog, Daruvar

→ Druga srednja škola, Beli Manastir

Elektrotehnička škola, Nova Gradiška
Gimnazija Andrije Mohorovičića, Rijeka

→ Gimnazija Dr. Ivana Kraničeva, Đurđevac

II. OŠ Luka, Sesvete
II. OŠ Vrbovec, Vrbovec

→ III. OŠ Varaždin, Varaždin

→ OŠ grofa Janka Draškovića, Klenovnik

→ OŠ Jagode Truhelke, Osijek

OŠ "1. listopada 1942.", Čižla

→ OŠ "Marian", Split

OŠ Antuna Gustava Matoša, Zagreb

→ OŠ Augusta Cesarca, Krapina

→ OŠ Belica, Belica

OŠ Berek, Berek

→ OŠ Blaž Tadijanović, Slavonski Brod

→ OŠ Braća Radić, Donji muć

→ OŠ Budaševo-Topolovac-Gučće, Topolovac

→ OŠ Dežanovac, Dežanovac

→ OŠ Dobriše Cesarića, Osijek

OŠ Dolac, Rijeka

→ OŠ Dr. Branimira Markovića, Ravna Gora

→ OŠ dr. Jure Turića, Gospić

→ OŠ Draganići, Draganići

→ OŠ Dragutina Domjanića, Zagreb

→ OŠ Dragutina Tadijanovića, Zagreb

OŠ Đulovac, Đulovac

→ OŠ Đure Prejca, Desinić

→ OŠ Đurmanec, Đurmanec

→ OŠ Đuro Ester, Koprivnica

→ OŠ Eugen Kumičić, Rijeka

→ OŠ Fausta Vrančića, Šibenik

→ OŠ Gelsi, Rijeka

OŠ Grabrik, Karlovac

→ OŠ I. G. Kovačića, Zagreb

→ OŠ I. Kukuljevića Sakcinskog, Ivanec

→ OŠ Ivana Gorana Kovačića, Staro Petrovo Selo

OŠ Ivanska, Ivanska

→ OŠ Janka Leskovara, Pregrada

→ OŠ Jordanovac, Zagreb

→ OŠ Josipa Račića, Zagreb

→ OŠ Josipovac, Josipovac

→ OŠ Julija Klovića, Zagreb

OŠ Kalnik, Kalnik

→ OŠ Kamen-Šine, Split

→ OŠ Kantrida, Rijeka

→ OŠ Kozala, Rijeka

OŠ kralja Tomislava, Našice

→ OŠ Krapinske Toplice, Krapinske Toplice

OŠ Ludbreg, Ludbreg

→ OŠ Ljudevita Gaja, Krapina

→ OŠ Ljudevita Gaja, Osijek

→ OŠ Ljudevita Gaja, Nova Gradiška

→ OŠ Marija Bistrica, Marija Bistrica

OŠ Markovac, Vrbova

OŠ Mate Lovraka, Zagreb

→ OŠ Medvedgrad, Zagreb

OŠ Mijat Stojanović, Babina Greda

→ OŠ Milka Cepelića, Vuka

→ OŠ Molve, Molve

OŠ Otok, Zagreb

→ OŠ Pećine, Rijeka

OŠ prof. Filip Lukas, Prgomet

OŠ Rečica, Rečica

→ OŠ Retfala, Osijek

→ OŠ Rovišće, Rovišće

OŠ Rude, Samobor

→ OŠ Samobor, Samobor

OŠ Sesvetski Kraljevec, Sesvetski Kraljevec

OŠ Sirač, Sirač

OŠ Skalice, Split

→ OŠ Stjepana Radića, Brestovec Orehovički

OŠ Stobreč, Stobreč

OŠ Supetar, Supetar

→ OŠ Svete Ane, Osijek

→ OŠ Sveti Đurd, Sveti Đurd

OŠ Trilj, Trilj

→ OŠ Trnovitički Popovac, Trnovitički Popovac

OŠ Trnjanska, Zagreb

→ OŠ Turnić, Rijeka

OŠ Vazmoslav Gržalja Buzet, Buzet

→ OŠ Vežica, Rijeka

→ OŠ Visoka, Split

→ OŠ Višnjevac, Višnjevac

→ OŠ Vladimir Nazor, Križevci

→ OŠ Vladimir Nazor, Virovitica

→ OŠ Vladimira Becića, Osijek

OŠ Vladimira Nazora, Slavonski Brod

→ OŠ Vladimira Nazora, Daruvar

Osnovna glazbena škola Pakrac, Pakrac

→ OŠ Siniše Glavaševića, Vukovar

→ Poljoprivredna i veterinarska škola Arboretum Opeka, Vinica

Srednja gospodarska škola, Križevci

→ Srednja škola August Šenoa, Garešnica

Srednja škola Marka Marulića, Slatina

Trgovačka škola Split, Split

→ OŠ bana Josipa Jelačića, Zagreb

→ OŠ Jure Turića, Gospić

→ OŠ Kostrena, Kostrena

Škole koje su sudjelovale u projektu školske godine 2006./2007.:

- OŠ Antuna i Ivana Kukuljevića, Varaždinske Toplice
Obrtnička škola Antuna Horvata, Đakovo
OŠ Braća Radić, Koprivnica
- OŠ Garešnica, Garešnica
- OŠ Grgura Karlovčana, Đurđevac
- OŠ Hinka Juhna, Podgorač
- OŠ I. Lackovića Croate, Kalinovac
- OŠ Prof. Franje Viktora Šignjara, Virje
- OŠ Štrigova, Štrigova
OŠ Veliko Trgovišće, Veliko Trgovišće

Škole koje su sudjelovale u projektu školske godine 2007./2008.:

- Centar "Rudolf Steiner", Daruvar
Gimnazijski kolegij "Kraljica Jelena" s pravom javnosti, Split
OŠ Dinka Šimunovića, Hrvace
- OŠ Dragalić, Dragalić
- OŠ Gornji Mihaljevec, Macinec
- OŠ Lučko, Zagreb
- OŠ Šestine, Zagreb

Škole koje su sudjelovale u projektu školske godine 2008./2009.:

- II. OŠ Vrbovec, Vrbovec
- OŠ Ljubo Babić, Jastrebarsko
OŠ Fra Kaje Adžića, Pleternica
- OŠ Frana Galovića, Zagreb
OŠ Gripe, Split
- OŠ Ivana Rangera, Kamenica
- OŠ kraljice Jelene, Solin
- OŠ Mate Lovraka, Vladislavci
- OŠ Nikole Tesle, Gračac
OŠ Novi Marof, Novi Marof
OŠ Pojšan, Split
OŠ Stjepan Radić, Božjakovina
- OŠ Stjepana Ivičevića, Makarska
- OŠ Stjepana Radića, Bibinja
- OŠ Stoja, Pula
OŠ Vladimir Nazor, Čepin

Napomena: → **označene škole** uspješno su provele svih sedam koraka i dobile priznanje *Škola bez nasilja*.

→ **označene škole** obnovile su status *Škola bez nasilja*.

Škole koje su sudjelovale u projektu školske godine 2009./2010.:

- OŠ Ludina, Velika Ludina
OŠ Dr. Ante Starčevića, Klanac
- OŠ Bisag, Bisag
OŠ Bogoslav Šulek, Slavonski Brod
OŠ Braća Ribar, Sisak
OŠ Bukovac, Zagreb
- OŠ Centar, Rijeka
OŠ Dr. Franje Tuđmana, Lički Osik
- OŠ Dubovac, Karlovac
OŠ Galdovo, Sisak
OŠ Grude, Gruda
OŠ Jabukovac, Zagreb
- OŠ Jelenje - Dražice, Dražice
OŠ Jurja Dalmatinca, Pag
- OŠ Jurja Klovića, Tribalj
- OŠ Mahično, Mahično
- OŠ Mato Lovrak, Nova Gradiška
- OŠ Trstenik, Split
OŠ Valentina Klarina, Preko
- OŠ Visoko, Visoko

Škole koje su sudjelovale u projektu školske godine 2010./2011.:

- OŠ Ivanovec, Čakovec
- OŠ Gradac, Gradac
- OŠ Šijana, Pula
- OŠ don Mihovila Pavlinovića, Podgora
- OŠ Dragojle Jarnević, Karlovac
- OŠ Petra Studenca, Kanfanar
- Talijanska OŠ Bernardno Parentin, Poreč
- OŠ Maće, Maće
- OŠ Bratoljuba Klaića, Bizovac
- OŠ Pavao Belas, Brdovec
- OŠ Vladimir Nazor, Otok Pašman
- OŠ Jagodnjak, Jagodnjak
- OŠ Bedenica, Bedenica
- OŠ Žakanje, Žakanje
- OŠ Kaštanjer, Pula
- OŠ Antun Matija Reljković, Bebrina
- OŠ Antun Mihanović, Nova Kapela
- OŠ Dvor, Dvor
- OŠ B. Tonija, Samobor
- OŠ Tučepi, Tučepi
- OŠ Augusta Cesarca, Zagreb
- OŠ Braća Radić, Martinska Ves
- OŠ I. Gundulića, Dubrovnik
- OŠ dr. Ivana Novaka, Macinec
- OŠ Jure Kaštelana, Zagreb
- OŠ Koprivnički Bregi, Koprivnički Bregi

IMA NEKOLIKO UČENIKA KOJI MI SE
RUGAJU IZ ČISTA MIRA A JA IM
ODMAH UZVRATIM ALI SE NE
OSJEĆAM BOLJE, JA NJIMA BAREM
MISLIM NISAM NIŠTA NAPRAVIO
ZBOG ČEGA BI ME TREBALI MRZIT
A SADA SU I OD MENE NAPRAVILI
NASILNIKA NE VIDIM IZLAZA IZ TOGA
PONEKAD MISLIM ZAŠTO SAM DOŠAO
NA SVIJET ZBOG TOGA DA MI SE
SUI RUGAJU AKO NETKO IMA NEŠTO
PROTIV MENE JA ĆU TO POPRAVIT

Priručnik

Program prevencije vršnjačkog nasilja
ZA SIGURNO I POTICAJNO OKRUŽENJE U ŠKOLAMA

II. dopunjeno izdanje

Ured UNICEF-a u Hrvatskoj ovim putem posebno zahvaljuje svim građanima i tvrtkama koji su svojim donacijama podržali akciju Stop nasilju među djecom i provedbu Programa u školama.

Izrada i tisak ovog priručnika financirani su zahvaljujući sredstvima Fonda za ostvarivanje Milenijskih ciljeva razvoja (MDG-F fonda) kojeg je osnovala Vlada Kraljevine Španjolske.

Izdavač: Ured UNICEF-a za Hrvatsku

Napisala: Jasenka Pregrad

Uredile: Martina Tomić Latinac, Jasenka Pregrad

Suradnice: Martina Tomić Latinac, Marija Mikulić, Snježana Pejnović, Vera Šušić, Dejana Bouillet, Tamara Šterk, Josipa Grgas

Lektura: Siniša Runjaić, EDITOR PLUS d.o.o.

Korektura: Josipa Grgas, Martina Tomić Latinac

Grafičko oblikovanje: Mario Petrak, Zinka Kvakić

Sva prava pridržava izdavač.
Prilikom korištenja citata i materijala iz ove knjige, molimo navedite izvor.
Za sve obavijesti možete se obratiti nakladniku.
Ova knjiga ne izražava nužno službene stavove UNICEF-a.

Ured UNICEF-a za Hrvatsku zahvaljuje na fotografijama koje su ustupile OŠ Ljudevita Gaja i OŠ Augusta Cesarca iz Krapine, OŠ Ljudevita Gaja iz Nove Gradiške i OŠ Bijaći iz Kaštel Novoga.

Tiskano u Hrvatskoj.

Naklada: 15.000 primjeraka

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 759923.

ISBN 978-953-7702-08-3

Sadržaj:

02	Predgovor drugom izdanju
04	Predgovor
06	Uvod
06	Osmišljavanje Programa - društveni kontekst, izbor teme i priprema
09	Što smo naučili iz iskustava drugih zemalja
11	Javna kampanja i prikupljanje sredstava
12	Definiranje ciljeva i priprema školskog programa
14	Školski program
14	Određenje pojma “vršnjačko zlostavljanje”
18	Osnovne i bitne značajke Programa
25	Pregled Programa (hodogram) u 7 koraka
27	1. korak - Osviještenost o postojanju problema
55	2. korak - Definiranje elemenata zaštitne mreže
57	2.1. Aktivnosti na razini odjela
81	2.2. Aktivnosti na razini škole
83	2.3. Aktivnosti s roditeljima
91	3. korak - Zaštitna mreža je uspostavljena i djeluje
91	3.1. Zaštitna mreža je djelatna u odjelu
129	3.2. Zaštitna mreža je djelatna u školi
132	3.3. Vršnjaci pomagači
177	3.4. Aktivnosti s roditeljima
187	4. korak - Suradnja s drugim čimbenicima u lokalnoj zajednici
195	5. korak - Učenici traže pomoć
211	6. korak - Škola reagira i djeluje po školskom protokolu o postupanju
219	7. korak - Škola je sigurnije mjesto
219	7.1. Kriteriji za proglašavanje škole Školom bez nasilja
222	Mreža škola bez nasilja i održivost Programa
228	Iz evaluacije Programa - što smo naučili
233	Prilozi

Predgovor drugom izdanju

U rukama držite drugo izdanje ovog Priručnika. Kako se za provedbu Programa odlučilo - i još se uvijek odlučuje - više škola nego što smo planirali, svi primjerci prvog izdanja podijeljeni su učiteljima i školama koje provode Program. Drugo je izdanje vrlo malo izmijenjeno i bogato dopunjeno iskustvima iz višegodišnje provedbe Programa u velikim i malim školama iz velikih i malih mjesta, s velikim i malim stupnjem vršnjačkog nasilja. U pet godina, koliko je prošlo od prvog izdanja, prikupili smo mnoga pitanja učitelja, mnoge nedoumice i informacije o poteškoćama škola, osvjedočili se o nekim dionicama Programa u kojima je bilo više nedorečenosti, pogrešaka, krivih interpretacija i nerazumijevanja. Ove uvide stekli smo bilo izravnim pitanjima učitelja i školskih koordinatora, bilo putem mentora i njihovih edukacija novih učitelja u "starim" školama ili u školama koje su započinjale provedbu Programa, na susretima i seminarima koje smo organizirali za školske koordinatore i mentore te pri evaluacijskim postupcima prilikom obnove statusa Škole bez nasilja u razgovorima s učenicima, roditeljima i učiteljima. Želja nam je bila još jasnije i temeljitije objasniti i opisati te teže dionice Programa u nadi da će to pridonijeti poboljšanju provedbe Programa.

U tom smislu, najveće dorade i dopune doživjela su ova poglavlja: *2. korak - Definiranje elemenata zaštitne mreže*, u uvodnom dijelu širim pojašnjenjem osnovnih razloga za uspostavu zaštitne mreže i osnove logike takvog pristupa, zatim u *Aktivnostima na razini odjela*, posebno pri određivanju vrijednosti, pravila i posljedica, gdje smo se - osim detaljnijeg opisa postupka - koristili i dobrim i lošim primjerima iz prakse te u *Aktivnostima na razini škole*, potanko opisujući na koje odredbe i članke pojedinih zakona, pravilnika i protokola se upiru potrebne promjene u aktima škole i pojašnjavajući poželjnu proceduru pri donošenju izmjena. U ovom koraku doraden je i prvi roditeljski sastanak te je posebno izrađen letak za roditelje koji donosi osnovne informacije o Programu, o tome kako prepoznati trpi li dijete nasilje ili se nasilno ponaša, što roditelji mogu učiniti povodom vršnjačkog nasilja. Letak je ujedno i poziv na prvi roditeljski sastanak. Napisana je i nova Knjižica za roditelje (jer je stariji oblik također već podijeljen), koju će razrednici ponuditi na roditeljskom sastanku roditeljima koji žele znati više. U *3. koraku - Zaštitna mreža je uspostavljena i djeluje* u ponekim aktivnostima iz 6 tema za sastanke razrednog odjela doradene su upute te je dopisano opširno pojašnjenje razlike između pojma odgovornosti i krivice, kao uvod u aktivnost *Tko je odgovoran za ponašanje* u 4. temi.

U tom poglavlju, u Aktivnostima s roditeljima, preuređen je kraj drugoga roditeljskog sastanka i dodani su prijedlozi daljnjih mogućih tema za obradu na roditeljskim sastancima. U *5. koraku - Učenici traže pomoć* detaljnije je opisan postupak obnove vrijednosti (restitucije) s primjerima te odgovorima na pojedine poteškoće i otpore koje smo zamijetili u učitelja u odnosu na primjenu ovog postupka. Odlučili smo pojam restitucije, koji je specifično vezan za realitetnu terapiju, zamijeniti izrazom “obnova vrijednosti” jer bolje opisuje namjeru i cilj postupka te daje više slobode u samoj primjeni. Također, odlučili smo ne rabiti izraz “nadoknada štete” - jer se pokazalo da ga se često krivo tumači i lako brka s kaznom. Ovo nazivlje dosljedno smo izmijenili u cjelokupnom tekstu Priručnika. U *6. koraku - Škola reagira i djeluje prema protokolu o postupanju* izmijenili smo već i sam naslov, dodavši mu “prema školskom protokolu”, kako bismo napravili razliku u odnosu na Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja i zlostavljanja Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti na koji se često pozivamo u priručniku. U njemu smo dopisali dio koji se odnosi na suradnju s roditeljima djece koja se ponašaju nasilno i djece koja trpe nasilje. Naime, ova dionica Programa pokazala se najtežom u svim školama pa nam se činilo važnim dodatno upozoriti na uzroke i izvore poteškoća te predložiti načine da se one ublaže.

Osim ovih dorada i pojašnjenja, u priručniku ima i sasvim novih dijelova. U poglavlju *1. korak - Osviještenost o postojanju problema*, osim rezultata upitnika za učenike iz 2004., dodani su i rezultati iz 2008., 2009. i 2010. godine te su međusobno uspoređeni. Tamo gdje se se pokazale razlike pokušali smo ih komentirati u svjetlu mogućih uzroka i razloga njihove pojave. Na kraju priručnika je sasvim novo poglavlje *Mreža škola bez nasilja i održivost Programa* u kojem je opisano sve ono što se u okviru našeg Programa događalo od 2005. godine do danas, a to se odnosi na nastanak *Mreže škola bez nasilja* s Deklaracijom o zaustavljanju vršnjačkog nasilja, donesenom na osnivačkom skupu Mreže, kao i dječjom deklaracijom *Škola za nas*.

Spomenut je i program *Prekini lanac!*, koji je dodatak ovom osnovnom Programu i bavi se posebno nasiljem putem elektroničkih medija. U poglavlju *Iz evaluacije Programa - što smo naučili* dodani su i podaci evaluacija provedenih prilikom obnavljanja naziva škole bez nasilja, a koji pokazuju da Program nakon više od tri godine provođenja smanjuje broj učenika koji zlostavljaju za 2/3, a broj djece koja trpe zlostavljanje za 1/2.

U nadi da će ovo drugo, dopunjeno izdanje još bolje služiti učiteljima, stručnim suradnicima i svima koji provode Program te mu osigurati kvalitetnu dugovječnost, dajemo vam ga sa željom da vam bude pri ruci, kao što i pristoji jednom priručniku i da u njega često zavirujete jer on sada sadrži mnoge odgovore na razna pitanja i nedoumice.

Martina Tomić Latinac
i Jasenka Pregrad

Predgovor

Nekoliko napomena prije početka.

U ovome priručniku okvirno prikazujemo Program “Za sigurno i poticajno okruženje u školama”, a posebno opisujemo program koji se u školama provodio. Taj opis nije tek popis koraka i postupaka, on je zapravo dijeljenje naših iskustava pri provođenju programa. Nama se činilo primjerenim podijeliti to bogato iskustvo stotine stručnjaka i mnogo tisuća nastavnika, učenika i roditelja sa zainteresiranom javnosti. Ne samo zato što se muka prepolavlja, a veselje udvostručuje kada se dijeli, nego i zato što vjerujemo da ovaj priručnik može biti poticaj i podrška svima koji se žele uhvatiti s ovim problemom u koštac. Međutim, važno nam je naglasiti da se opisani rezultati postižu primjenjujući pristup “odgovor cijele škole” i poštujući sve korake procesa promjene školske atmosfere i postupaka, što uključuje i nazočnost mentora u školi koji educira nastavnike i prati provođenje Programa dajući podršku, posebno kad je teško. Priručnik sam nije dovoljan.

Školski program bio je ponuđen i provoden u osnovnim i srednjim školama. I premda svjetski rezultati pokazuju da je uspjeh programa veći što su učenici mlađi, činilo nam se neprimjerenim zainteresirane srednje škole odvratiti od truda za koji su bile motivirane. I naša stečena iskustva podudaraju se sa svjetskima. Provedba Programa u osnovnim školama donijela je dobre rezultate, dok su ga samo rijetke srednje škole uspjele uspješno provesti pa u kasnijoj provedbi Programa srednje škole više nismo uključivali. Međutim, iznimno vrijedan učinak provedbe Programa u srednjim školama očituje se u uspostavljanju jasnog vrijednosnog određenja prema zlostavljanju. Takvo određenje poručuje da je vršnjačko zlostavljanje neprimjereno i neprihvatljivo ponašanje, kako nije u redu da netko postaje žrtva, te da su međusobni odnosi u zajednici odgovornost svih (i šutljive većine učenika i nastavnika). Na taj način uspostavljamo vrijednosni sustav unutar kojega se zlostavljачka ponašanja jasno imenuju i vrednuju, što svakako obnavlja društvene vrijednosti, pa čak i onda kada nismo dovoljno učinkoviti pri promjeni ponašanja pojedinaca i u uspostavljanju učinkovitog protokola o postupanju u slučajevima zlostavljanja.

Zbog činjenice što je program ponuđen i provoden i u osnovnim i srednjim školama, u ovome priručniku govorimo o nastavnicima ali mislimo i na učitelje, govorimo o učiteljskim vijećima ali mislimo i na nastavnička. I to zato da bi tekst bio što prohodniji i lakši. Isto tako nismo pisali u muškome i ženskome rodu, nego nekad u jednom, a nekad u drugom i sigurni smo da ćete razumjeti kako se sve o čemu smo pisali odnosi na oba roda i obje vrste škola.

Također govorimo o roditeljima, a pritom podrazumijevamo i skrbnike i udomitelje, dakle sve one koji imaju ulogu roditelja.

I još jedna ne samo jezična napomena. Kad govorimo o djeci bilo bi dobro i važno ne govoriti o zlostavljačima i žrtvama jer su i to zapravo pogrdna imena i predstavljaju svojevrsno etiketiranje i stavljanje djece u ladice. Mi smo se u ovom priručniku trudili govoriti o učenicima koji zlostavljaju i o učenicima koji trpe zlostavljanje, kako god je to nekad rečenice učinilo rogovatnim. U užem stručnom smislu ili u nekoj konkretnoj situaciji zlostavljanja možemo govoriti o zlostavljačima i žrtvama, međutim iz odgojnih razloga to nikako nisu prihvatljivi izrazi jer ne pozivaju djecu da promijene ponašanje nego ih drže u negativnim kategorijama. Zbog toga je dobro vježbati opisno govorenje o ponašanju, a ne imenovanje tj. kvalificiranje djece.

Priručnik je napisala Jasenka Pregrad, pojedine cjeline u ovome priručniku izradile su Marija Mikulić, Martina Tomić Latinac, Snježana Pejnović, Vera Šušić, Tamara Šterk i Dejana Bouillet. U izradi radionica za rad s djecom - vršnjacima pomagačima "Program učeničkih grupa podrške - od samoga sebe do pomoći drugima" sudjelovali su studenti-volonteri i Marijana Šalinović, a ukupna mudrost programa rezultat je svih mentora i škola u kojima se Program provodio, podržana mudročću članova Savjeta Programa, nekadašnje predstojnice UNICEF-ova Ureda za Hrvatsku, Tanje Radočaj i zaposlenika UNICEF-ova Ureda koji su dosad marljivo radili na ovom Programu.

U prilogu ovog priručnika, nalazi se i CD na kojem su sve radionice programa i svi radni listovi korišteni u radionicama, kako bi učitelji u školama koje provode Program mogli lakše umnožiti potrebne materijale.

Osim toga, na CD-u se nalaze još i dodatak - priručnik projekta "Nemoj mi se rugati" (napisala Laura Parker Roerden):

- Priručnik za učitelje od drugog do petog razreda
- Priručnik za učitelje od šestog do osmog razreda "Stvaramo odjel bez ismijavanja"
- pjesma *Ne rugaj se* (Steve Saskin/Alen Shamblin) za koju je na hrvatskom tekst priredila Margit Antauer, a aranžman napisao Zoran Jašek.

Ovaj materijal preporučujemo školama kao dodatak našem osnovnom školskom programu.

Na CD-u ćete još naći i tekst "60 najčešćih pitanja o restrukturiranju restitucijom postavljenih Diane Gossen". Ovo su pitanja učitelja i stručnih suradnika koji su primjenjivali pristup *obnavljanje vrijednosti (restituciju)* te su pritom imali različitih poteškoća i dilema. Toplo ga preporučujemo svima koji sudjeluju u ovom Programu. Smatramo da je bez njega nemoguće uspješno primjenjivati pristup obnove vrijednosti.

Uvod

ČINJENICA

VIŠE OD 7,4 MILIJUNA
KUNA ZA PROVOĐENJE
AKTIVNOSTI U ŠKOLAMA
OSIGURALI SU IZRAVNO GRAĐANI
SVOJIM DONACIJAMA ŠTO POKAZUJE
VISOKU RAZINU SOCIJALNE SVIJESTI
I ODGOVORNOSTI.

*“Osigurajmo svakom djetetu
zdravlje, obrazovanje,
jednakost, zaštitu.
Unaprijedimo čovječanstvo.”*

Osmišljavanje Programa - društveni kontekst, izbor teme i priprema

Uobičajeno je mandat UNICEF-a, u zemljama u kojima ima svoje urede, dvojak - prikupljanje sredstava kojima provodi različite aktivnosti za potporu djeci u zemljama u kojima je to potrebno i/ili provedba takvih aktivnosti. Hrvatska je prije rata bila zemlja u kojoj je UNICEF prikupljao sredstva, a za vrijeme rata mnoge aktivnosti usmjerene prema djeci provedene su njegovom podrškom. Godine 2002. procijenjeno je da Hrvatska još uvijek nije zemlja koja bi sredstvima mogla značajnije doprinijeti drugim zemljama, ali nije više ni zemlja u krizi. Ideja da se pokuša s organiziranjem aktivnosti koje poštuju mandat i vrijednosti UNICEF-a dok se istodobno prikupljaju sredstva u zemlji bila je novina vrijedna pokušaja.

Tako je svoj novi mandat u Hrvatskoj UNICEF odredio na sljedeći način:

- UNICEF ima dobru poziciju za poticanje socijalne odgovornosti kompanija
- UNICEF će za programe u Hrvatskoj sredstva morati osigurati od privatnog sektora (kompanija i građana)
- sav novac prikupljen u Hrvatskoj ostaje u Hrvatskoj
- ovo je razdoblje prijelazno na putu prema Nacionalnom odboru za UNICEF, koji prikuplja sredstva za djecu svijeta.

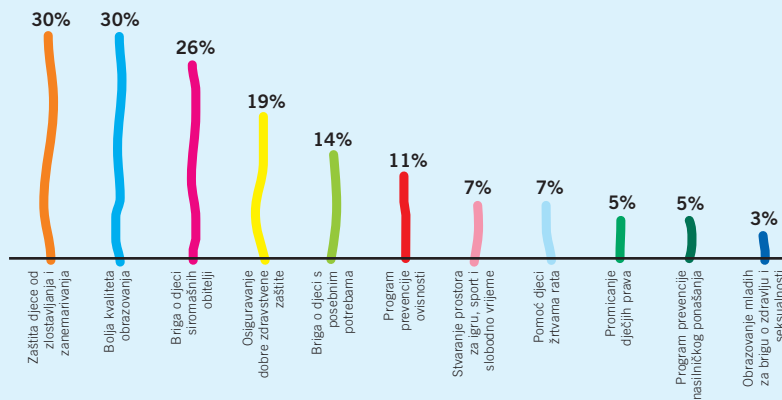
Određeno je da će se novi mandat UNICEF-a ostvariti jednom tematskom kampanjom godišnje koja će objediniti više ciljeva:

- senzibilizirati, educirati i motivirati cjelokupnu javnost
- okupiti stručnjake, prikupiti literaturu, razmijeniti znanja
- prikupiti sredstva za provedbu Programa
- osigurati provođenje programskih aktivnosti
- publicirati edukativne materijale i osigurati održivost Programa.

Kako je odabrana tema zlostavljanja među djecom u školama? Početkom stoljeća mnogi programski dokumenti u Hrvatskoj i u svijetu naglašavali su potrebu zaštite djece od različitih oblika nasilja. Osim načelne strateške orijentacije UNICEF-a koja je sažeta u sloganu “Osigurajmo svakom djetetu zdravlje, obrazovanje, jednakost, zaštitu. Unaprijedimo čovječanstvo”, ključni dokumenti na kojima je UNICEF Hrvatske izgradio svoju orijentaciju bili su Zaključni dokument Posebnog zasjedanja UN-a “Svijet dostojan djece”, UNICEF-ovi strateški prioriteti 2002. - 2005., preporuke Vijeća Europe i Europske komisije iz dokumenta “Partnerstva u lokalnoj zajednici za prevenciju i suzbijanje nasilja u školama”, te preporuke Vijeća za djecu Republike Hrvatske sadržane u dokumentu “Prioritetne aktivnosti za dobrobit djece u Republici

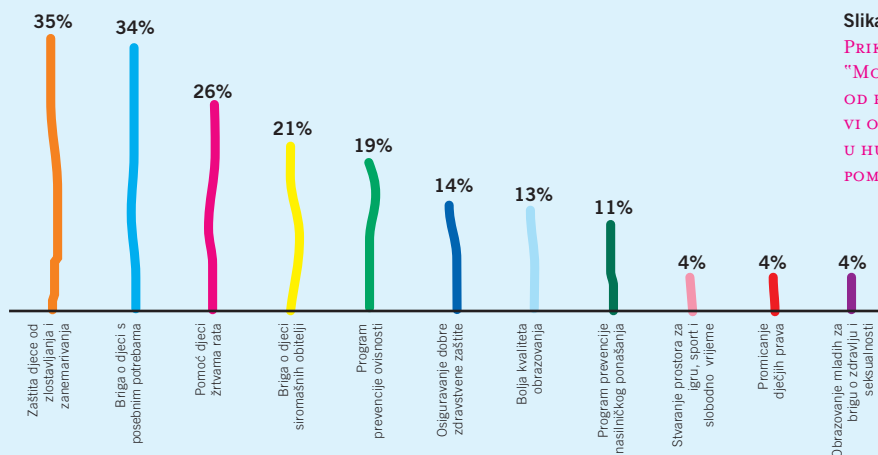
Hrvatskoj za razdoblje 2003. - 2005.". Na temelju tih strateških dokumenata agencija Puls provela je ispitivanje stavova hrvatske javnosti na uzorku od 1.000 kućanstava. Izdvajamo dva ključna pitanja.

Na pitanje "Koји su, prema vašem mišljenju, najvažniji koraci koje treba učiniti za dobrobit djece u Hrvatskoj?", odgovori su se rasporedili na sljedeći način:

Slika 1.
PRIKAZ ODGOVORA NA PITANJE:
"KOЈI SU, PREMA VAŠEM
MIŠLJENJU, NAJVAŽNIЈI KORACI
KOЈE TREBA UČINITI ZA DOBROBIT
DJECE U HRVATSKOЈ?"

Na pitanje "Molimo označite za koju biste od predloženih aktivnosti vi osobno donirali sredstva u humanitarnoj kampanji za pomoć djeci?" građani su odgovorili:

Slika 2.
PRIKAZ ODGOVORA NA PITANJE:
"MOLIMO OZNAČITE ZA KOЈU BISTE
OD PREDLOŽENIH AKTIVNOSTI
VI OSOBNO DONIRALI SREDSTVA
U HUMANITARNOЈ KAMPANЈI ZA
POMOĆ DJECI?"

Građani su procijenili da je zaštita djece od zlostavljanja i zanemarivanja najvažnija tema za dobrobit djece u Hrvatskoj i pokazali su spremnost za darivanje sredstava u takvoj humanitarnoj akciji. Kako je to bilo u skladu s programskim dokumentima Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe, te Republike Hrvatske koji su naglasili problem vršnjačkog zlostavljanja, odlučeno je da prva u nizu UNICEF-ovih kampanja u Hrvatskoj bude usmjerena na smanjenje vršnjačkog zlostavljanja u školama. Provođenje programa u školama je odabrano s jedne strane jer škole predstavljaju dobro organiziranu mrežu koja okuplja svu djecu. S druge strane građani su jednako visoko vrednovali potrebu poboljšanja kvalitete obrazovanja, međutim njihova spremnost da izdvoje sredstva u te svrhe bila je znatno manja. Tako se procijenilo da će kampanja protiv vršnjačkog zlostavljanja u kojoj će se većina aktivnosti provoditi u školi dobro oživotvoriti stavove građana i biti percipirana kao potrebna i smislena. Svijest i stavove građana prema nasilju nad djecom dodatno je ispitala agencija Puls i ti su podaci također poslužili za izradu strategije kampanje.

Imenovan je Stručni savjet programa sastavljen od 15 uvaženih stručnjaka iz različitih disciplina koji se na podlozi pregleda literature, istraživanja i modela iz drugih zemalja opredijelio za model "Odgovor cijele škole". Savjet je definirao programsku strategiju kroz dokument "Za sigurno i poticajno okruženje u školama", koja se sastojala iz nekoliko ključnih koraka:

- pokretanje javne kampanje za podizanje svijesti javnosti, uključivanje škola, roditelja i djece
- prikupljanje sredstava za provođenje programskih aktivnosti
- provođenje Programa u 100 hrvatskih škola
- dodjela priznanja i evaluacija Programa.

Savjet je pratio izradu i odobravao materijale za kampanju, te definirao sadržaje školskog programa koji su pratili strateški plan "Sedam koraka do sigurne škole" koji je imenovao jasne i operativne indikatore očekivanih postignuća programa i time osigurao kvalitetnu evaluaciju po završetku programa.

Građani su procijenili da je zaštita djece od zlostavljanja i zanemarivanja najvažnija tema za dobrobit djece u Hrvatskoj i pokazali su spremnost za darivanje sredstava u takvoj humanitarnoj akciji.

Što smo naučili iz iskustava drugih zemalja

Zlostavljanje vjerojatno postoji od kada je svijeta i vijeka, ali je posljednjih dvadesetak godina, čini se, uzelo maha u svijetu, a posljednjih desetak i u nas. S druge strane društvo u cjelini se s vremenom sve jasnije određivalo u odnosu na zlostavljanje, pa je time postalo i osjetljivije na različite oblike zlostavljanja. Prva sustavna istraživanja provodi Dan Olweus u Norveškoj 1983. godine. Te godine dogodio se slučaj vrlo brutalnog zlostavljanja u jednoj norveškoj školi i toliko potresao tamošnju javnost, koja je brižno njegovala zasade humanizma i demokracije, da je vlada odmah tražila sustavno proučavanje pojave i osmišljavanje preventivnog programa. Dan Olweus je dobio zadatak voditi tu dugotrajnu akciju. Nakon Norveške su istraživanja i provedba programa provedena i u drugim skandinavskim zemljama. U Hrvatskoj prvi progovara o ovoj pojavi tim u Dječjoj bolnici u Zagrebu, koji kasnije prerasta u Polikliniku za zaštitu djece.

Tijekom devedesetih godina raste broj istraživanja u Švedskoj, Finskoj, Engleskoj, SAD-u, Kanadi, Nizozemskoj, Japanu, Irskoj, Španjolskoj, Italiji, Australiji i drugim razvijenijim zemljama svijeta. Sva ta istraživanja pokazala su da je pojava tihi, ozbiljan i relativno stalan problem. Tih je jer se u većini slučajeva događa skriveno i izvan vidokruga odraslih, ozbiljan jer u prosjeku između 10 i 27% djece biva zlostavljano jednom mjesečno ili češće, a stalan jer ga pronalazimo u različitim zemljama na različitim krajevima svijeta.

Podaci iz istraživanja u skandinavskim zemljama, koji su uglavnom potvrđeni i u drugim istraživanjima, razbijaju predrasudu da dječaci više zlostavljaju od djevojčica. To je istinito samo za tjelesno zlostavljanje, dok se psihičkim zlostavljanjem (pogrdnim riječima, izolacijom, ucjenama) podjednako koriste i djevojčice i dječaci. Stariji učenici češće zlostavljaju mlade i slabije nego svoje vršnjake. Zlostavljanje raste s uzrastom od predškolske dobi do kraja osnovne škole.

Od 65 do 85% nastavnika nije reagiralo na zlostavljanje bilo zato što ga tumače kao uobičajene oblike ponašanja među vršnjacima, bilo zato što se osjećaju nepozvanima ili nekompetentnima za rješavanje ovakvog ponašanja. Premda i sama prisutnost odraslih bitno smanjuje zlostavljačko ponašanje. S druge strane samo je 35 - 55% zlostavljane djece razgovaralo s roditeljima o zlostavljanju, što dodaje osjećaj osamljenosti i pomirenosti s ulogom žrtve u ionako tešku i tužnu sliku. I djeca koja zlostavljaju i djeca koja trpe zlostavljanje imaju nešto niže ocjene od prosjeka.

Istraživanja su također pokazala da na učestalost zlostavljanja u školi ne utječe ni veličina mjesta, škole ili odjela, a ni stupanj kompetitivnosti među učenicima.

Neka longitudinalna istraživanja pokazuju da djeca žrtve nasilja trpe brojne posljedice od izbjegavanja škole, lošijeg postignuća, niskog samopoštovanja do psihosomatskih simptoma, depresivnih tendencija i, u krajnjim slučajevima, suicida ili ekstremnog agresivnog čina. Neke analize učenika koji su u Sjedinjenim Američkim Državama oružjem napali školu, pucali na učenike i učitelje govore u prilog da su ti mladi ljudi bili zlostavljani i izolirani u školi. Naravno da se takav drastičan krizni čin ne može objasniti samo i isključivo činjenicom vršnjačkog zlostavljanja, međutim praksa poznaje slučajeve djece koja su dugo zlostavljana, pa im u nekom trenutku "pukne film" i onda u pravilu budu zaista nekontrolirano agresivna. Dječaci koji su u školi bili zlostavljači imaju pet puta veće izgleda da prije 30-te godine počine kazneno djelo.

Dakle, znanstveno je jasno i jednoznačno dokumentirano da je pojava ozbiljnih razmjera i ostavlja dugotrajne posljedice po psihičko zdravlje i ponašanje kako djece koja trpe zlostavljanje, tako i onih koji ga čine. Zbog toga su mnoge države provele različite preventivne programe kojima je cilj bio smanjiti čestinu i intenzitet zlostavljanja, ali i uspostaviti jasno vrijednosno određenje u odnosu na pojavu.

Programi su imali cijeli niz istovrsnih elemenata, a to su:

- poučavanje djelatnika škole o zlostavljanju
- uključivanje šire zajednice
- uključivanje sadržaja relevantnih za zlostavljanje u kurikulum
- povećana dežurstva učitelja i nadgledanje
- poticanje učenika da traže pomoć kad su zlostavljani
- unaprijed dogovoren plan djelovanja u slučaju zlostavljanja.

Različitosti su bile uglavnom u načinu reagiranja na zlostavljanje. Neki programi su predviđali stvaranje pravila i sankcija kad se pravila ne poštuju, dok su drugi rabili pristupe temeljene na načelima rješavanja problema, odnosno na metodama podijeljene brige ili pristupa bez optuživanja.

Komparativna studija iskustava iz različitih zemalja, koju je naručila Vlada Australije, a proveo jedan od, uz Olweusa, najaktivnijih stručnjaka u ovom području Ken Rigby (2002.) pokazala je da:

- nasilno i zlostavljajuće ponašanje među djecom može biti smanjeno dobro planiranom intervencijom (evaluacije pokazuju prosječno smanjenje od 15%)
- programi više utječu na zlostavljanu djecu i promatrače da zaustave zlostavljanje nego na promjenu ponašanja djece koja zlostavljaju
- smanjenje je veće ukoliko se program provodi zdušno i odlučno u cijeloj školi, te duži niz godina - često rabljen termin je "Odgovor cijele škole"
- najbolja je učinkovitost programa među djecom u osnovnoj školi
- bez planirane i sustavne intervencije, velika je vjerojatnost da će se stanje pogoršavati
- programi koji se oslanjaju na principima postupanja koje nije optužujuće i orijentirano je na rješavanje problema čini se da imaju nešto bolji učinak od onih koji se oslanjaju na kažnjavanje, premda sam Rigby zagovara programe koji su kombinacija obaju pristupa.

Osim ovih općih nalaza, elementi programa koji su se pokazali posebno učinkovitima su:

- podizanje svijesti o problemu
- intervencije na više razina (škola, odjel, djeca pojedinačno i roditelji, društvena zajednica)
- uvođenje obrazovnih sadržaja koji djeci pomažu da se suoče s nasiljem (životne vještine)
- osnaživanje i aktivno uključivanje djece (vršnjačka podrška, medijacija, učenička vijeća)
- povećanje stručnih znanja za pomoć djeci koja su mete nasilja i djeci sklonoj nasilnom ponašanju
- uključivanje roditelja i roditeljskih udruženja kako bi se poboljšala situacija u školi.

U trenutku izbora teme i pripreme kampanje i programa u Hrvatskoj je bilo provedeno jedno istraživanje Olweusovim upitnikom na manjem uzorku zagrebačkih osnovnih škola (Elez, K., 2003.) koje je pokazalo da 20% djece trpi učestalo nasilje, a 17% djece priznaje da čini nasilje. Iz toga se moglo zaključiti da je oko 100.000 djece u Hrvatskoj izloženo vršnjačkom zlostavljanju i da smo, nažalost, i u tom pogledu sasvim nalik drugim razvijenijim zemljama u svijetu.

Sva ova saznanja i iskustva uzeli smo u obzir pri osmišljavanju našeg programa prevencije i borbe protiv nasilja među djecom.

Znanstveno je jasno i jednoznačno dokumentirano da je ta pojava ozbiljnih razmjera i ostavlja dugotrajne posljedice po psihičko zdravlje i ponašanje kako djece koja trpe zlostavljanje, tako i onih koji ga čine.

Javna kampanja i prikupljanje sredstava

Kako se podizanje svijesti društva i uključivanje šire zajednice u svjetskim iskustvima pokazalo kao jedan od ključnih preduvjeta za uspjeh preventivnih programa, a također i kao nužan put ka prikupljanju sredstava, tako je javna kampanja bila prvi glasni glasnik cjelokupnog Programa.

Cilj je kampanje bio podizanje svijesti javnosti i uključivanje škola, roditelja i djece u program. Podizanje svijesti javnosti značilo je ne samo senzibilizirati javnost, nego je i podučiti o tome što je to zlostavljanje i kakve posljedice ostavlja. Značilo je i uspostavljanje javnog i glasnog NE zlostavljanju - uspostavljalo je jasan vrijednosni stav.

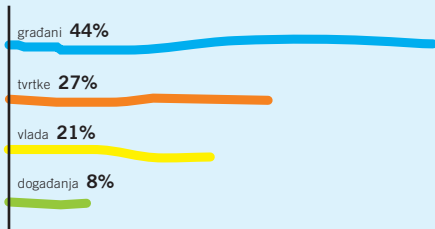
Osim plakata, izrađeni su i video i radio spotovi sličnih poruka koji su u jesen 2003. godine prema pomno izrađenom komunikacijskom planu dosegli različite ciljne skupine: učenike osnovnih i srednjih škola, učitelje i druge zaposlene u školama, roditelje, poslovni sektor, te širu javnost. Zlatan Stipišić - Gibonni je kao UNICEF-ov ambasador dobre volje pozivao "... i činim pravu stvar" s TV zaslona, radijskih postaja i na promotivnim koncertima, zajedno s mnoštvom drugih poznatih lica koja su na različite načine podržala kampanju.

Škole su bile pozvane da se prijave i uključe u Program kako bi dobile stručnu pomoć i postigle naslov "Škola bez nasilja", pa se do početka 2004. prijavilo 124 osnovne i srednje škole želeći provesti program prevencije, što je bilo više od očekivanog.

Prikupljanje sredstava za provođenje programskih aktivnosti istodobno je i poticalo socijalnu odgovornost poslovnog sektora. Korišteni su različiti načini, od partnerskih i sponzorskih odnosa do direktne pošte građanima i telefonskog broja. Neke tvrtke uključuju se kroz oblik "Usvojite školu" sponzorirajući program u pojedinoj školi, a neke lokalne zajednice financijski omogućavaju provedbu programa u školama na njihovom području.

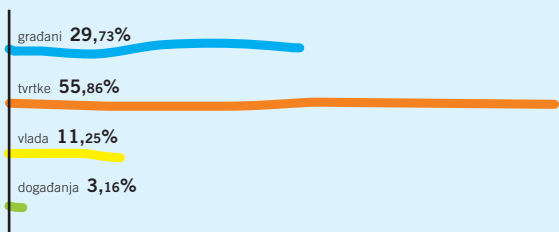
Na početku provođenja Programa većinu sredstava osigurali su građani, što je pokazalo visoku razinu socijalne svijesti odgovornosti unatoč još uvijek relativno niskom standardu življenja. Do kolovoza 2010. godine građani su za provedbu ovog Programa uplatili više od 27.000 pojedinačnih donacija.

Slika 3.
PRIKAZ PRIKUPLJENIH SREDSTAVA
NA POČETKU PROVOĐENJA KAMPANJE,
S OZBIROM NA IZNOS

Kasnije, tijekom godina provođenja Programa, mnogobrojne tvrtke su podržale ovaj Program simboličnim “posvajanjem” škole te je od njih pristiglo više od 9.000 pojedinačnih donacija.

Slika 4.
PRIKAZ UKUPNO PRIKUPLJENIH
SREDSTAVA U KAMPANJI DO KOLOVOZA
2010. GODINE, S OZBIROM NA IZNOS

Ovih 36.000 pojedinačnih uplata je više od 36.000 glasova protiv nasilja, ali i glasno izgovorenih riječi podrške i povjerenja ovom Programu. Pribrojimo li im i sve učitelje, djecu i roditelje koji su nam se pridružili u provedbi programa - okupili smo više od 200.000 pojedinaca koji na različite načine daju glas za ovaj program! To nam je velika podrška i obaveza.

Definiranje ciljeva i priprema školskog programa

U projektnom prijedlogu ciljevi Programa jasno su i mjerljivo definirani. To nam je omogućilo da jasno osmislimo pojedine korake i ne zagubimo se u mnoštvu pojedinačnih aktivnosti. Osim toga, time su već na početku utvrđeni kriteriji koji će na kraju Programa pokazati koliko smo uspješni u ostvarenju ciljeva. Slijedi izvadak iz projektnog prijedloga koji je, naravno, pisan suhim projektnim rječnikom. Međutim, odlučili smo ga ovdje citirati da pokažemo kako se tako složen proces i mnogostruki ciljevi ipak mogu jasno definirati.

Očekivani rezultati Programa:

Izravni pokazatelji

- Gradani Hrvatske upoznat će se s problemom nasilja među djecom. Dodatno će se senzibilizirati i educirati izravni sudionici odgojnog procesa: učitelji, djeca, roditelji, ravnatelji, kao i pomoćno školsko osoblje.
- Prikupit će se sredstva potrebna za provedbu programskih aktivnosti.
- Povećat će se razina znanja i vještina, te strategija svih sudionika u odgojno-obrazovnom procesu.
- Povećat će se stručni kapaciteti i kapaciteti djece za konstruktivno sudjelovanje (broj educiranih edukatora, educiranih učitelja, ravnatelja i stručnih suradnika te vršnjaka-pomagača u 100 škola):
 - 100 škola kompletirat će kriterije za osvajanje počasnog zvanja
 - dodatno će se stručno osposobiti 30 edukatora (trenera, psihologa i drugih sličnih profila) koji će, uz postojeća stručna znanja i njihovu razmjenu, dobiti specifično obrazovanje o nasilju među djecom u školama, s osobitim naglaskom na vršnjačko zlostavljanje
 - dodatnu specifičnu edukaciju dobit će 2.000 učitelja, ravnatelja, stručnih suradnika u školama i drugog školskog osoblja u školama koje se prijave za postizanje naslova “Škola bez nasilja”
 - educirat će se oko 2.000 vršnjaka-pomagača u školama koje se prijave.

Očekivani rezultati/učinci

- e) povećat će se svijest o problemu nasilja među djecom i o mogućim rješenjima, kako bi se nasilno i zlostavljajuće ponašanje učinilo socijalno neprihvatljivim (primarna prevencija¹)
- f) osigurat će se prepoznavanje rizika i ranije prepoznavanje obrazaca nasilnog i zlostavljajućeg ponašanja povećanjem informiranosti svih sudionika (rana intervencija/ sekundarna prevencija)
- g) povećat će se efikasnost odgovora na nasilje kroz definiranje uloga i odgovornosti unutar škole, definiranje izvora pomoći izvan škole (druge stručne službe), protokola postupanja, te povećanjem stručnih znanja (intervencija).
- h) osigurat će se primjerenija pomoć djeci koja trpe i djeci koja čine nasilje (praćenje i podrška za oporavak - postvencija).

Verifikacija rezultata:

Za verifikaciju rezultata utvrđeni su sljedeći indikatori:

indikatori zaštićujućeg okruženja

- svijest javnosti o problemu
- svijest o problemu među djelatnicima škola
- broj škola koje provode sveobuhvatan Program prevencije nasilja
- percepcija djece o razini zaštićenosti u školi
- postojanje programskih dokumenata na nacionalnoj razini i razina njihove provedbe.

indikatori zaštite djece

- postotak djece koja trpe nasilje (upitnik primijenjen na djeci)
- postotak djece koja se ponašaju nasilno (upitnik primijenjen na djeci)
- broj djece koja traže pomoć.

1 Novija literatura koristi se izrazima univerzalna, selektivna i indicirana prevencija, međutim kako ovdje citiramo izvorni projektni prijedlog Programa, ostavili smo i nazive onako kako su u tom dokumentu korišteni.

Osim iz ove odrasle i društvene perspektive, definirali smo rezultate Programa i iz dječje perspektive koja odgovara na pitanje koliko je okruženje zaštićujuće za djecu. To smo učinili u sedam koraka koji su na razini školskog Programa predstavljali korake u njegovoj provedbi:

1. postoji li svijest i znanje o problemu?
2. postoje li pravila i odluke o zlostavljačkom ponašanju?
3. postoji li dogovoreni sustav prevencije i intervencije?
4. znaju li djeca za taj sustav?
5. koriste li se njime djeca - je li prilagođen djeci?
6. dobivaju li pomoć kada je zatraže?
7. osjećaju li se zaštićeno?

Školski Program izradili su domaći stručnjaci imajući na umu svjetska istraživanja i iskustva, ali isto tako baštineći iskustva različitih drugih programa koji su već bili implementirani u školama u nas. Trebalo je napraviti program koji se može ostvariti u bilo kojoj školi u zemlji, uvažavajući prosječno stanje u našim školama i znajući da ima škola koje su već bile u mnogim projektima, ali i škola u koje "radioničarski" duh još nije zasađo, velikih gradskih i malih seoskih škola.

Okvirni Program proveden je prvo u trima školama (dvjema osnovnima u Zagrebu i Varaždinu i jednoj srednjoj u Zagrebu) kako bi se prema načelu pilot-projekta isprobao i doradio prije nego se primijeni na velik broj škola. Pokazalo se mudrim primijeniti Program prvo u trima školama jer smo pri toj primjeni uočili neke nedostatke koje smo potom popravili.

Na kraju priručnika u poglavlju "Iz evaluacije Programa - što smo naučili" iscrpnije navodimo rezultate evaluacije. Ovdje ćemo samo reći da je Program znatno nadmašio očekivane rezultate i to i brojem uključenih škola i interesom za sadržaje Programa te smanjenjem zlostavljanja u školama koje su Program provodile, a i činjenicom da su najviše sredstava za provedbu Programa donirali građani iz osobnih sredstava.

školski program

Određenje pojma "vršnjačko zlostavljanje"

Zlostavljanje kojim se bavi naš Program nije bilo koja vrsta nasilja ili agresivnog ponašanja. Djeca se ponekad sukobljavaju i, kako još ne znaju zrelije i umješnije riješiti sukob, posvađaju se, izvrijeđaju ili potuku. Nakon određenog vremena ponekad izgleda sukob, pomire se i budu više ili manje bliski. Nekad se djeca, posebno dječaci, odmjeravaju u snazi i tjelesnoj spretnosti i moći, a kad se jednom uspostavi neformalna hijerarhija nju poštuju u odnosima. Također ima djece koja su agresivna. Iz potrebe da kontroliraju svijet oko sebe i zaštite se ona viču, tuku ili nanose neku drugu štetu drugima kada se osjećaju nesigurnima i ugroženima. Nijedno od ovih ponašanja nije poželjno i svako traži drugačiju intervenciju i rad na prevenciji. Za sukobe je važno učiti djecu nenasilnom rješavanju sukoba, za odmjeravanje snage je važno uvesti druge načine odmjeravanja snaga koji nisu agresivni prema drugima, a i druga područja umješnosti i moći osim fizičkog. S agresivnom djecom treba pomno osmisliti tretmanski program u ovisnosti od razloga zbog kojih je dijete razvilo agresivno ponašanje, te ih učiti asertivnosti.

Mi smo se pozabavili jednim specifičnim i jako rasprostranjenim vidom nasilja, a to je vršnjačko zlostavljanje. Međutim, kako bismo prevenirali zlostavljanje, trebamo reagirati na svaku pojavu nasilja, bez obzira na to čime je od svega gore navedenog ona motivirana. Naime, jedan od kriterija za zlostavljanje jest da se ono događa učestalo, a to možemo ustanoviti samo reagirajući i prateći svaki slučaj nasilnog ponašanja. Stoga ćemo u pravilu govoriti o nasilnom ponašanju kada govorimo općenito, a o zlostavljanju u situacijama kad govorimo baš o tom specifičnom vidu nasilja. U engleskome se govornom području za ovu vrstu zlostavljanja koristi riječ *bullying*. Nju su naši novinari često rabili pišući o ovom ponašanju pa je ona u dobroj mjeri već prepoznatljiva široj javnosti. Nama se čini da sintagma "vršnjačko zlostavljanje" sasvim dobro odražava bit takvog ponašanja pa se tim izrazom koristimo u priručniku.

Boriti se represijom, tj. nasiljem protiv nasilja, samo je po sebi proturječno.

Mnogi su autori definirali što je zlostavljanje. Često korištena Olweusova (1998.) definicija kaže da je vršnjačko zlostavljanje zbir namjernih negativnih postupaka koji su dugotrajni, usmjereni na istog učenika od strane jednog učenika ili grupe (najčešće 2 - 3 učenika zlostavljaju jednog). Negativni postupci uključuju tjelesno i/ili psihičko nasilje, te izolaciju. Odnos zlostavljača i žrtve je uvijek praćen nerazmjerom snaga na kontinuumu moć - bespomoćnost.

A već spominjani Ken Rigby je, uzevši u obzir sve te definicije i k tome razna pitanja suradnika, učitelja i učenika sastavio, prema našem mišljenju, vrlo preciznu i diferenciranu definiciju. Evo kako on definira koji su sve elementi potrebni kako bismo neko nasilničko ponašanje odredili kao vršnjačko zlostavljanje: vršnjačko zlostavljanje uključuje želju da se nekoga povrijedi + akciju povređivanja + nerazmjernu snagu + (u pravilu) ponavljanje ponašanja + nepravedno korištenje snage + vidljivo uživanje zlostavljača i osjećaj potlačenosti žrtve (<http://www.education.unisa.edu.au/bullying/>).

Ovdje valja još naglasiti da je jedna od ključnih razlika između agresivnog ponašanja i zlostavljanja i u tome što djeca koja zlostavljaju (kao uostalom i odrasli) to čine s namjerom da ponize (uspostave odnos nadmoći) i pritom su relativno hladna, proračunata i kontrolirana. Djeca sklona agresivnom ponašanju u tom su trenutku zapravo emotivno uznemirena i izvan kontrole vlastitog ponašanja.

Akcije povređivanja su raznolike i pogađaju različite dijelove djetetova integriteta. I tu ima različitih podjela, ali evo jedne razumne kompilacije:

verbalno - dobacivanje, izrugivanje, zadirkivanje, omalovažavanje, prijetnje

psihološko - ucjenjivanje, oštećivanje imovine, krađa i bacanje stvari, prijeteći pogledi, neprijateljsko praćenje

socijalno - izbjegavanje, ignoriranje, isključivanje iz aktivnosti, ogovaranje i širenje zlobnih tračeva, pritisak na druge da se ne druže sa zlostavljanim djetetom, izoliranje

tjelesno - guranje, rušenje, udaranje, nanošenje boli, fizičko sputavanje, zatvaranje u neki prostor.

I svjetska i domaća istraživanja (Elez, K. 2003., Olweus, D. 1998.) pokazuju da zlostavljani učenici imaju smanjeno samopoštovanje i osjećaj lošijeg prihvaćanja od strane vršnjaka. Dječaci imaju i smanjeno specifično samopoštovanje vezano uz tjelesni izgled. Oni su, navode izvori, najčešće i u stvarnosti nešto slabiji u tjelesnom pogledu.

Zlostavljanje stvara dodatni osjećaj nesigurnosti, smanjeno samopoštovanje, strah i izbjegavanje odlaska u školu, psihosomatske simptome, a dokazana je i povećana sklonost depresijama u odrasloj dobi. U nekim se zemljama prati i dokumentira i broj suicida djece koji su dijelom posljedica vršnjačkog zlostavljanja.

Olweus (1998.) je izradio profil djece koja najčešće postaju **žrtve zlostavljanja** ili, mogli bismo reći, zbir osobina koje ih čine lakom metom.

Takva su djeca u pravilu:

- plašljiva i nesigurna
- oprezna, osjetljiva, tiha
- reagiraju plaćem i povlačenjem
- imaju manjak samopoštovanja
- nemaju prijatelja
- previše zaštićena od svojih roditelja
- nisu agresivna (osim rijetkih)
- dječaci fizički slabiji.

Dio je ovih osobina genetski uvjetovan (osjetljivost, plahost, introvertiranost), dok je drugi dio stečen odgojem i slabijim usvajanjem socijalnih vještina, što je zapravo u međuovisnosti. Djeca koju previše zaštićuju imaju osjećaj da se sama ne mogu (i ne trebaju) zaštititi nego da su odrasli tu da ih zastupaju, brinu o njima, njihovim potrebama i njihovom blagostanju pa ni ne razvijaju vlastite vještine zastupanja sebe. Mogli bismo to i drugačije reći, sagledavajući problem sa stajališta roditelja. Roditelji, trudeći se da budu jako dobri, brižni i odgovorni, reagiraju kad god je dijete u nevolji i nešto mu treba, često i prije nego što dijete samo zatraži ili poželi. Na taj način oni pokazujući i "utjelovljujući" svoju dobrotu i skrb osim što poručuju djeci da su im važna i vrijedna, čine dvije loše stvari. Prvo implicitno poručuju djeci da se ona ne znaju brinuti za sebe i da se ne mogu sama nositi sa svijetom. I drugo, ne dopuštaju im priliku naučiti kako to činiti. Tako, paradoksalno, premda prvotno iz brige i ljubavi i s porukom vrijednosti, poručuju svojoj djeci da se ne oslanjaju na sebe jer nisu sposobna i kompetentna za život u zajednici. I tako ta djeca rastu s osjećajem

manjka samopouzdanja, u socijalnim situacijama se povlače i čekaju da odrasli reagiraju, ne stječu vještine potrebne za prijateljevanje pa se rado druže s odraslima, ali ne i s vršnjacima i na kraju suočeni s vlastitom bespomoćnom osjetljivošću i nemogućnošću druženja gube samopoštovanje. S ovakvom djecom treba raditi na razvoju socijalnih vještina, zastupanja samih sebe i samopoštovanju. To svakako uključuje i rad s njihovim roditeljima. Međutim, moramo prvo uspostaviti jasan vrijednosni sustav u kome je zlostavljanje loše i nedopustivo da bismo uopće mogli početi raditi na ovim osobinama i vještinama jer često takva djeca smatraju da je na neki način u redu to što ih zlostavljaju kad oni nisu ni zavrijedili bolje jer su “nikakvi”. To ih i čini lakom metom jer se ne znaju obraniti niti založiti za sebe, pa oni skloni zlostavljanju lako s njima uspostavljaju odnos zlostavljač - žrtva, odnosno lako ih izaberu za zadovoljenje svoje potrebe za nadmoći. Kako se zlostavljanje u pravilu događa izvan vidokruga odraslih, a zlostavljana djeca su posramljena i bez samopoštovanja, tako ona rijetko govore drugima pa i odraslima što se događa.

Vrlo je važno naglasiti da je reagiranje i zaustavljanje zlostavljanja samo preduvjet rada s djecom koja su sklona trpjeti. Naime, nije krajnje rješenje da drugi, odrasli i vršnjaci, skrbe o njima, štite ih i zastupaju jer su i postali mete zlostavljanja upravo zato što su to činili njihovi roditelji. Između ostalih je i to razlog zbog kojeg se djeca koja trpe ne žele potužiti jer, čak i kad to pokrene druge, njihova zaštita postaje jednokratna i ne rješava bit problema. Stvarno rješenje je u radu s tom djecom na razvoju njihove kompetentnosti, posebno u socijalnim vještinama, te u razvoju samopoštovanja i vjere u sebe. To je dugotrajan proces, ali vrijedan truda. Ovo posebno napominjemo jer je česta reakcija odraslih na situaciju vršnjačkog zlostavljanja da “stanu na stranu” žrtve i kore i kažnjavaju zlostavljača. Djeci koja trpe nije presudno važno pomaganje drugih. Njima je važno reći i poručiti da je nedopustivo to što se događa, a to ćemo najbolje činiti zaustavljajući zlostavljanje. Ono što njima treba jest podrška kako bi razvili osobine koje nemaju. S druge strane, djetetu sklonom zlostavljanju

ne treba kažnjavanje (pogotovo ne ono koje ga ponižava) nego empatija, kako bi je i sam mogao razviti u odnosu na druge jer je nedostatak empatije, kao što ćemo kasnije vidjeti, jedan od ključnih razloga zbog kojih se razvija zlostavljačko ponašanje.

Longitudinalna praćenja zlostavljane djece pokazuju da se razvojem sve ove osobine uglavnom normaliziraju do kraja adolescencije, osim povećane potištenosti i smanjenog samopoštovanja.

Istodobno se **djeca koja zlostavljaju** ne razlikuju prema stupnju samopoštovanja od druge djece. Jedino djevojčice pokazuju nešto veći osjećaj socijalne prihvaćenosti kao posebnog vida samopoimanja (Elez, 2003.).

Profil djece koja su sklona zlostavljanju vršnjaka pokazuje da su to u pravilu djeca koja su (Olweus, 1998.):

- agresivna (i prema nastavnicima i roditeljima)
- impulzivna
- imaju želju za vladanjem i moći
- imaju osjećaj da svijet oko njih nije spokojno i sigurno mjesto
- imaju manjak empatije
- imaju naglašenu potrebu za korišću (kao dokaz da su moćni i uvaženi)
- imaju pozitivno mišljenje o sebi
- dječaci fizički jači
- prosječno ili malo ispodprosječno omiljeni.

Longitudinalno praćenje je pokazalo da je do kraja adolescencije 60% zlostavljača bilo osuđeno za prekršajna ili krivična djela, a 40% i više puta. Ovo je alarmantan podatak koji naglašava važnost prevencije vršnjačkog zlostavljanja i to čim ranije. I Rigby, o čemu smo ranije pisali, navodi da su školski preventivni programi učinkovitiji u nižim uzrastima. To potvrđuju i naša iskustva primjene Programa u osnovnim i srednjim školama. Čini se da su kasniji pokušaji da se ličnost i njezin vrijednosni sustav promijene manje izgledni ukoliko ne interveniramo na vrijeme i dopustimo da se stvori struktura ličnosti djeteta oko osi neprijateljstva prema okolini, agresije i potrebe za vladanjem i moći.

Djeca sklona zlostavljanju i inače jesu agresivnija u svome ponašanju i prema odraslima. Najčešće nas ne začuđuje kada otkrijemo tko zlostavlja vršnjake. Takva djeca, kaže Olweus, u pravilu odrastaju u obitelji u kojoj nije bilo mnogo empatije i topline, posebno ne u ranom razvoju. To ne znači da su to zanemarivana djeca. To mogu biti djeca o kojoj se dobro skrbilo prema vanjskim kriterijima (hrane, zdravlja, aktivnosti i materijalne skrbi), međutim roditelji su više brinuli o tome da sve bude dobro i kako treba, a manje o tome kako je djetetu, kako se dijete osjeća i što su njegove unutarnje potrebe. Govoreći o roditeljskim stilovima po Baumrindovoj (*Dacy and Kenny, 1994.*) roditelji djece sklone zlostavljanju su popustljivi i hladni roditelji.² Oni ne postavljaju granice, nisu zahtjevni, toleriraju agresivno ponašanje, nedosljedni su pri kažnjavanju, odnosno češće tjelesno (pa time i agresivno) reaguju kad izgube strpljenje i kad im djeca pređu nejasno postavljene granice.

Ovdje treba podsjetiti na činjenicu da je većina djece i mladih koji danas imaju između 14 i 19 godina bila rođena u jeku rata, kada smo svi bili emotivno preplavljeni ratnim događanjima i malo se tko mogao istinski veseliti novorođenoj djeci, malo tko im je mogao u potpunosti biti emotivno dostupan. Vrijeme nakon rata i dalje je bilo bremenito različitim vidovima egzistencijalnih dilema i kriza (odluke o tome treba li se vratiti ili ostati živjeti u mjestu progonstva, gubitak posla, egzistencijalna nesigurnost koja je imanentna kapitalizmu i za koju smo morali razvijati različite nove načine suočavanja, promjena radnog vremena i kompetitivnost na poslu itd.). I unatoč želji roditelja da osiguraju svojoj djeci bolji život i budu dobri roditelji, vjerojatno u vremenima osobnih kriza nisu bili posebno emotivno dostupni i suosjećajni. Ovo je važno imati na umu kako ne bismo olako osuđivali roditelje čija su djeca sklona zlostavljati druge.

Dakle i ovdje imamo kombinaciju urođenih osobina kao što su snažan temperament, impulzivnost, energičnost, te razvijenih osobina kao što su nedostatak empatije, potreba za nadmoći, dominacijom i vlasti, kontrolom drugih, jer iz njihovog iskustva svijet i nije baš neko

suosjećajno i prijateljski naklonjeno mjesto. Premda ova djeca u nama često izazivaju ljutnju, pobunu i reaktivnu agresiju ili potrebu da ih ponizimo (kaznimo), ona su također djeca u nevolji koja trebaju pomoć i podršku za drugačiji smjer razvoja. S njima treba raditi na kontroli vlastite impulzivnosti, razvoju suosjećanja, a to se ne može bez suosjećanja s njima, treba im postaviti jasne i pravedne granice i učiti ih da je svijet, ako poštujemo te granice, sigurno i prijateljsko mjesto. Naravno da i rad s djecom koja zlostavljaju uključuje njihove roditelje.

Postoji i mala skupina djece koja su u isti mah i zlostavljači i zlostavljani. U pravilu takvu djecu zlostavljaju neki "moćni" vršnjaci, a oni onda reaguju tako da zlostavljaju nekog slabijeg od sebe ili izazivaju one koji su skloni nasilnom reagiranju namećući se sitnijim oblicima nasilja. Ova djeca su najrizičnija u pogledu relativno uravnoteženog razvoja i odrastanja jer trpe posljedice i jednog i drugog profila. Oni su, kao i djeca žrtve niskog samopoštovanja i slabije su socijalno prihvaćeni, a s druge strane imaju svijest da se mogu lošije kontrolirati u ponašanju kao i djeca zlostavljači, međutim osim ovih osobina pokazuju i osjećaj niže školske kompetentnosti i u pravilu jesu lošiji učenici. Budući da su ova djeca posebno rizična, s njima treba raditi na razvoju svih onih osobina i socijalnih vještina na kojima radimo i s djecom koja trpe ili su nasilna.

Istraživanja pokazuju (Olweus, 1998.) da na to tko će biti sklon nasilju, a tko trpljenju nasilja ne utječu socio-ekonomski uvjeti obitelji (prihodi, obrazovanje roditelja, kvaliteta stanovanja), kao ni veličina škole ili mjesta u kome se škola nalazi. Također je utvrđeno da vršnjačke grupe koje su sklone zlostavljačkom ponašanju slabe kočnice pojedincima jer smanjuju osobnu odgovornost za ponašanje, a također nude modele ponašanja, uključujući i nasilničko. Naravno da i mediji utječu na pojavu zlostavljanja time što nasilje prikazano i opisano u medijima (i ne samo u filmovima) potiče i modelira agresivno ponašanje i što je još važnije smanjuje suosjećajnost i osjetljivost na pojavu. S druge strane društvene vrijednosti u odnosu na nasilje bitno utječu na čestinu i intenzitet zlostavljanja.

² Vidjeti 2. radionicu za roditelje u poglavlju 3.4.

Svako dijete
treba ljubav

“Ne reagirati = suglasiti se”

ČINJENICA
301 ŠKOLA
U HRVATSKOJ SE
UKLJUČILO U PROJEKT.

Strategija ukupne akcije bila je “Odgovor cijelog društva”, a onda se unutar tog okvira logično uklapa pristup “Odgovor cijele škole”.

Osnovne i bitne značajke Programa

Krajem prve programske godine, na vrhuncu javne kampanje i prikupljanja sredstava, koncipirali smo program aktivnosti koji će se provoditi u svakoj školi koja se prijavi za provedbu Programa “Za sigurno i poticajno okruženje u školama”. U tom su nam trenutku bili poznati svjetski rezultati istraživanja pojavnosti problema i njegovih uzroka, prvo istraživanje ovog problema u nas, te neki izdvojeni pokušaji pojedinih škola i njihovih djelatnika da se uhvate u koštac s problemom. Taj prvi okvirni Program izradila je Jasenka Pregrad, Stručni savjet Programa ga je odobrio, a provjeren je u dvjema osnovnim školama i jednoj srednjoj u vidu probne primjene. Kako je bilo predviđeno da u Program uđe 100 škola u Hrvatskoj, činilo nam se važnim da školski Program isprobamo prije nego ga pustimo u široku primjenu. To se pokazalo izuzetno korisnim jer smo uočene teškoće i manjkavosti doradili prije prvog susreta s mentorima koji su pratili provedbu Programa u školama. Prve se godine od mnogih zainteresiranih škola Program provodio u 116 škola koje su mogle osigurati “odgovor cijele škole”, a kako je i dalje interes bio velik, UNICEF je odlučio, premda nije bilo predviđeno u prvobitnom projektu prijedlogu, osigurati sredstva i provesti ga u sljedećoj godini u još 97 škola koje su donijele odluku o sudjelovanju na učiteljskom vijeću i potpisale Sporazum o suradnji s UNICEF-om. Provedba ovog Programa nastavljen je i u godinama kasnije - pa kad u ovom priručniku govorimo “iz našeg iskustva”, to znači iz iskustva pri provedbi Programa u 301 školi u Hrvatskoj.

Odgovor cijele škole

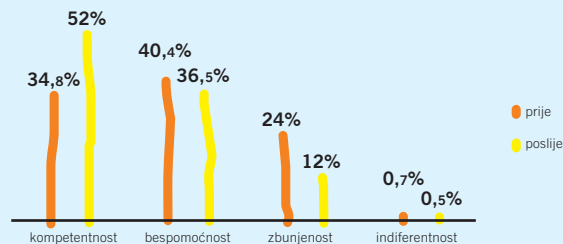
Program prati svjetska iskustva o učinkovitosti programa na nekoliko načina. On spada u programe u koje se uključuje cijela škola od učenika i učitelja, do svih zaposlenika u školi, roditelja i lokalne zajednice. Samom kampanjom osiguralo se s jedne strane ozračje osviještenosti o postojanju i jasnom imenovanju problema na razini cijele društvene zajednice. S druge strane društvena zajednica pozvana je i financirati Program, čime se osigurala uključenost i osjećaj odgovornosti cijele zajednice za problem. Ovako senzibilizirana i aktivirana društvena zajednica bila je ujedno i poruka školama: *niste sami, mi svi zajedno hoćemo zaustaviti zlostavljanje*. Ovo je jedna, na prvi pogled mala ali prema našem mišljenju bitna razlika između ovog Programa i nekih drugih preventivnih programa ili akcija koje su provodene u školama. Često se događalo kada društvo, javnost uoči neki problem da se onda prozove škola na odgovornost pitanjem “A što škole rade u vezi s tim problemom?”, a potom bilo koja

1. *Slušaj dok drugi govore!*
 2. *Ne upadaj u riječ!*

osmišljena inicijativa i program kao odgovor na taj problem u školi bude više doživljen kao “popravni ispit” s porukom *problem je vaša odgovornost, dužni ste se njime pozabaviti*, nego kao poziv na suradnju i na zajedničku akciju s porukom *vi ste nam važan sudionik u akciji, bez vas se ne možemo dobro uhvatiti u koštac s problemom*. Držimo da je to bio ključan razlog zbog kojeg se dvostruko više škola dobrovoljno prijavilo za provedbu Programa od onog što smo očekivali. Dakle, mogli bismo reći da je filozofija, odnosno strategija ukupne akcije bila “odgovor cijelog društva”, a onda se unutar tog okvira logično uklapa pristup “odgovor cijele škole”.

Kao što smo istaknuli, odgovor cijele škole značajno smanjuje pojavu vršnjačkog zlostavljanja, za razliku od programa u kojima su samo neki pojedinci (primjerice stručni suradnici) radili na tretmanu te pojave ili neke udruge koje su “gostovale” sa svojim programima u školi. Razlog što je tomu tako leži u činjenici da neko ponašanje možemo okvalificirati kao neprihvatljivo jedino ako postoji jasan sustav vrijednosti koji to i takva ponašanja kvalificira kao neprihvatljiva. Zato razredni odjeli i cijela škola definiraju svoje vrijednosti (a potom i pravila i posljedice) u odnosu na nasilje, što obvezuje sve odrasle i djecu u školi. U tome slučaju možemo reagirati na ta ponašanja iz pozicije branitelja društvenih vrijednosti, a ne iz pozicije pojedinaca koji se upliću u dječje igre moći i kontrole ili uspostavljanja neformalnih socijalnih hijerarhija u odnosima. To nas stavlja u poziciju pojedinca koji reagira na ponašanje koje krši društvenu i školsku normu, a ne na osobu učenika. Čuvamo vrijednosti do kojih je svima stalo, umjesto da se miješamo u nečiji osobni način uspostavljanja društvenog položaja i međuljudskih odnosa. Kad reagiramo na ponašanje iz ove pozicije tražimo od onih koji zlostavljaju da promijene svoje ponašanje, umjesto da ih okvalificiramo kao zlostavljače i tražimo da se poprave jer nisu dobri, čime ih ponižavamo i teško možemo izbjeći da naša intervencija ne poprimi razmjere represije (nasilja) nad nasilnikom. A boriti se represijom, tj. nasiljem protiv nasilja, samo je po sebi proturječno.

Još je jedan aspekt odgovora cijele škole važan. Sve dotle dok u školi koja predstavlja za djecu njihovu dominantnu društvenu zajednicu postoje pojedinci, posebno pojedinci u redovima odraslih uzora, koji se oglašuju i ne reagiraju na zlostavljanje, djeca koja zlostavljaju dobivaju prešutnu podršku za takvo ponašanje jer, ako znamo da pojava postoji i ne reagiramo na nju, prešutno i implicitno to znači da se s takvim ponašanjem slažemo. Zato je ključna krilatica našeg Programa istaknuta na senzibilizacijskom učiteljskom vijeću glasila “Ne reagirati = suglasiti se”. Premda su mnogi učitelji, kao i građanstvo, bili svjesni činjenice da postoji vršnjačko zlostavljanje u njihovim školama, mnogi nisu reagirali. Njihov odgovor na pitanje kako procjenjuju vlastitu kompetentnost u odnosu na vršnjačko zlostavljanje osvjetljava što dijelom stoji u pozadini neregiranja. Ovo su njihovi odgovori prije provođenja Programa i godinu dana kasnije.

Slika 5.

**NASTAVNIČKA PERCEPCIJA VLASTITE
 KOMPETENTNOSTI U NOŠENJU S
 VRŠNJAČKIM ZLOSTAVLJANJEM PRIJE
 I POSLIJE PROVEDBE PROGRAMA**

Vidljivo je da se dvije trećine nastavnika osjećalo bespomoćno i zbunjeno prije provođenja Programa, dok se jedna trećina osjećala kompetentno u odnosu na problem. Nakon godinu dana provedbe Programa kompetentnost nastavnika bitno se povećala, a istovremeno se smanjila zbunjenost. Nastavnici nisu bili indiferentni ni prije ni nakon provedbe Programa, ali nisu ni reagirali upravo zato jer nisu znali kako. Međutim, kad ne reagiramo, neizbježno šaljemo poruku učenicima da smo suglasni s takvim njihovim ponašanjem. No, kako bi kampanja postigla željeni cilj (promjenu stava prema nasilju i smanjenje učestalosti zlostavljačkog ponašanja u školi), nužno je ponukati sve djelatnike u školi da se uključe u Program i svojim ponašanjem aktivno kažu nasilju “Ne”. Važno je da na nasilje svatko u školi odgovori iz svoje uloge i na svoj način, ali da reagira.

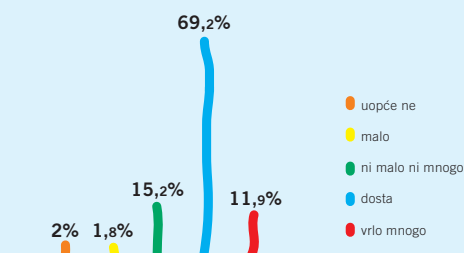
Nakon iskustava u probnoj primjeni i prvoj generaciji škola, inicijalni susret škole i učiteljskog vijeća s Programom i odluku o njegovom provođenju u školi ponešto smo izmijenili. Kako bismo osigurali odgovor cijele škole i to tako da se čim je moguće više djelatnika osjeti pozvanima sudjelovati i pridonijeti kampanji i školskim aktivnostima, postupak vezan za prijavljivanje i odabir škola za sudjelovanje u Programu definirali smo u drugoj generaciji na sljedeći način: Škola se prijavljivala UNICEF-ovom Uredu, jedan od mentora Programa posjetio bi školu, upoznao rukovodstvo škole i stručnu službu sa sadržajem i tijekom Programa, te svim aktivnostima koje će škola provoditi. Ako je rukovodstvo škole nakon upoznavanja Programa i dalje bilo motivirano provesti Program, organizirano je učiteljsko vijeće na kome je mentor izložio Program i neke osnovne rezultate provedbe programa u drugim školama, te se nakon rasprave i odgovaranja na pitanja koja su učitelji imali, učiteljsko vijeće glasanjem odlučivalo hoće li provesti Program i ući u Mrežu škola bez nasilja. Ovakva procedura izbora vrlo je važna zato jer Program zahtijeva priličan angažman svakog pojedinog učitelja i razrednika. U prvoj godini provedbe Programa prijavile su se i neke škole na način da su

ravnatelj i/ili stručni suradnici, suočeni s problemom vršnjačkog zlostavljanja, sami prijavili školu pa je kasnije bilo teže motivirati učitelje jer su imali osjećaj da su (ponovno) izvršitelji nečijih tuđih zamisli, a ne sljedbenici vlastite volje i odluka. S druge je strane bilo i škola koje su se mučile s ovim problemom, ali su poziv UNICEF-a da se uključe u kampanju shvatili više kao Program koji će UNICEF provesti u njihovoj školi, nego kao poziv na zajedničku akciju. Smatrali smo, ako želimo odgovor cijele škole, kako je važno da svaki pojedini učitelj i djelatnik škole može sudjelovati u odlučivanju o osobnom i zajedničkom angažmanu na ovom problemu i Programu. Ovakav pristup poručuje učiteljima - poštujemo vas i trebamo vašu suradnju, jer bez vas ne možemo postići rezultat. To je ključna poruka jer bez poštovanja integriteta učitelja i njihove zrele odluke, ne možemo očekivati da se kompetentno i motivirano nose s problemom i uspostavljaju humanističke vrijednosti koje se zalažu za poštovanje integriteta svakog učenika. Tako je ovaj pristup osigurao ravnopravan odnos između učitelja i UNICEF-a koji se može sažeti u dvije rečenice - UNICEF-ovoj “Mi vam želimo pomoći u vašem poslu” i školskoj “Naučite nas što činiti i podržite nas pri realizaciji”.

Svaka prijavljena škola dobila je mentora čije su zadaće bile izložiti Program školi, održavati radionice na kojima učitelji stječu nova znanja i vještine potrebne za provedbu Programa, biti na raspolaganju školi kao savjetnik i pomagač u provedbi svih koraka Programa te zajedno s djelatnicima škole pratiti provedbu i domišljati odgovore i postupke u konkretnim situacijama u školi u trajanju od godine dana, koliko je planirano za provedbu glavnine Programa. Iskustva pokazuju da su mnogi mentori ostali i dalje u kontaktu sa školama, premda je njihova formalna obaveza odavno istekla. Mentori su stručnjaci koji su u svom profesionalnom radu sakupili već dovoljno iskustva u radioničkom načinu rada, u organizaciji i provedbi preventivnih programa u školama i za škole iz cijele Hrvatske. Ukupno je za provođenje ovog Programa u zadnjih 7 godina educirano 90 mentora, od kojih je 50-ak aktivno i danas.

Nakon što su mentori prepoznati i okupljeni, predstavnici UNICEF-a i autori Programa upoznali su i educirali mentore za provedbu Programa i njihovu ulogu u tome. Kad se Program počeo ostvarivati u školama mentori su bili povezani međusobno i s koordinatorom u UNICEF-u kad god je to bilo potrebno i kad god su se pojavljivala nova pitanja ili dileme u provedbi (zahvaljujući dobrobitima elektroničke pošte). Povremeno su se svi mentori okupili na dvodnevnom susretu kako bi podijelili iskustva i zajedno dogovorili i riješili nedorečene dionice Programa ili nepredviđene teškoće. Tako je školski Program doradivan i tijekom prve godine postao kolektivno djelo svih mentora i škola u kojima se provodio.

Smatrali smo da je prisustvo mentora u školama ključno za uspjeh Programa, jer smo i sami vjerovali da bi učitelji i prije kampanje bili učinkovitije reagirali na pojavu zlostavljanja da su znali i umjeli. Dakle, bilo je važno donijeti u školu ne samo Program, nego i znanja na kojima je Program osmišljen, pa onda i vještine koje je on u provedbi zahtijevao. Osim toga, nema tog Programa koji može dati odgovor na svaku konkretnu situaciju, pa nam se činilo važnim da škola ima stručnjaka koji može pomoći u “prevođenju” općih načela Programa na konkretne situacije u školi.

Slika 6.
ODGOVORI UČITELJA NA PITANJE:
"JESTE LI DOBILI NEOPHODNE TEMELJE
ZA SUDJELOVANJE U PROGRAMU?"

Evaluacija koja je provedena nakon prve godine provođenja Programa pokazala je da je prisustvo mentora i radionički kontinuiran rad s učiteljima i drugim djelatnicima škole, po procjeni učitelja jedan od ključnih dobrih elemenata Programa. Na pitanje koji su, po njihovom mišljenju, najkorisniji dijelovi Programa, učitelji su na prvo mjesto stavili sudjelovanje učenika (28,3% učitelja), a na drugo mjesto edukaciju i radionice (26,4% učitelja).

Iz odgovora učitelja na pitanje "Jeste li dobili neophodne temelje za sudjelovanje u Programu?" i poznavajući ozračje u školskim zbornicama, možemo zaključiti da su se učitelji osjećali sasvim dobro podržanima pri provedbi Programa.

Školski je Program osmišljen kao okvirni program ili kao kostur konkretnog programa jedne škole. Premda je Program jasno i dobro strukturiran kroz korake s materijalima za tematska učiteljska vijeća, satove razrednog odjela, roditeljske sastanke, sastanak svih zaposlenih u školi, pripremu učenika za vršnjačku podršku itd., škola je imala dovoljno prostora da pojedine dionice Programa preradi i prilagodi sebi, svom godišnjem planu i programu rada, resursima i osobinama učenika i zajednice u kojoj djeluju. Činilo nam se važnim da Program ima strukturu i da bude prilagodljiv školi koja ga provodi iz nekoliko razloga. Postojala je opasnost, ako jasno ne odredimo granice problema s kojim se hvatamo u koštac i ne odredimo strukturu Programa, da se on rasplina na sve slične programe (socijalizacijske, komunikacijske, itd.) pa izgubi fokus, a time i učinkovitost. Također nam se činilo da je pošteno da školama ne ostavimo previše posla u domišljanju sadržaja u radu s roditeljima, učenicima i zajednicom, jer ga i tako imaju dovoljno u provedbi. S druge strane, nismo željeli od škola i učitelja napraviti puke izvršioce nečije tuđe zamisli, jer bi time obezvrijedili njihova znanja i iskustva, a ne dozvali na suradnju. Osim toga na taj način ne bismo iskoristili veliki kreativni potencijal škola i učitelja, što bi stvarno bila šteta.

I na kraju, takav čvrst propisani program sigurno ne bi bio dobar i primjeren svakoj školi, nego bi bio prosječan, a mi smo htjeli napraviti najbolji mogući Program u svakoj školi.

Važna osobina ovog Programa sastoji se i u činjenici da su učenici bili vrlo aktivni sudionici u Programu na različite načine - od osmišljavanja vrijednosti, pravila i posljedica u vlastitom odjelu, čime su posredno utjecali i na školske vrijednosti i pravila, pa svojom jasnom aktivnom ulogom u reagiranju na pojavu zlostavljanja, do grupe vršnjačke podrške i drugih akcija provedenih putem slobodnih aktivnosti. Kao što smo ranije naveli i sami učitelji su kao najkorisniji dio Programa procijenili sudjelovanje učenika (28,3% učitelja).

To je u skladu s filozofijom i politikom UNICEF-a koja ističe važnost aktivne participacije djece u kreiranju okruženja u kojem žive.

Isto tako je značajna karika u ovom Programu suradnja s lokalnom zajednicom (od formalnih ustanova kao što su centar za socijalnu skrb, policajac u zajednici i lokalna policijska postaja, do lokalnog župnog ureda, sportskih društava i drugih nevladinih organizacija ili organizacija za mlade koje djeluju na području škole). Osim ovakve suradnje usmjerene na smanjenje zlostavljanja ne samo u školi, nego i u zajednici, Program je predvidio i suradnju s roditeljima učenika ne samo na razini uobičajene prakse kroz roditeljske sastanke, nego i osmišljavanjem aktivističkih grupa za roditelje volontere koji su svojevrsna prirodna dodatna spona između škole i lokalne zajednice.

Sa ovako definiranim osnovnim vrijednostima i strategijama koje stoje u podlozi Programa osmislili smo školski program "ZA SIGURNO I POTICAJNO OKRUŽENJE U ŠKOLAMA".

Vidljivo je da se dvije trećine nastavnika osjećalo bespomoćno i zbunjeno prije provođenja Programa, dok se jedna trećina osjećala kompetentno u odnosu na problem.

Hodogram školskih aktivnosti

Zaposleni u školama ukupno mogu proći 54 sata stručnog usavršavanja. Učitelji i stručni suradnici za sudjelovanje u stručnom usavršavanju dobivaju Potvrdu o stručnom usavršavanju koju izdaje UNICEF u suradnji s Agencijom za odgoj i obrazovanje.

	AKTIVNOST	UKLJUČENI	RAZINA ŠKOLE	RAZINA ODJELA	EDUKACIJA NASTAVNIKA	BROJ SATI	
Korak 1.	Upoznavanje s Programom	sastanak vijeće	uprava škole i mentor koordinacijski odbor i mentor	učiteljsko vijeće		2	
	Primjena upitnika	primjena i obrada objedinjavanje rezultata za školu	razrednici koordinacijski odbor		svi od 5. do 8.	3 3	
	Upoznavanje s pojavom	predavanje i prezentacija školskih rezultata	koordinator i mentor	svi zaposlenici		3	
	Planiranje aktivnosti		ravnatelj, mentor i koordinacijski odbor	svi zaposlenici		2	
Korak 2.	Uspostava vrijednosti, pravila i posljedica	odjelna školska akti škole	razrednici i učenici koordinacijski odbor uprava škole i nadležna tijela	učiteljsko vijeće sastanak		4	
		roditeljski sastanak	razrednici i roditelji		svi odjeli	radionica	1
		uspostava obnove vrijednosti	razrednici		svi odjeli	radionica	3
Korak 3.	Obrada teme na SRO	radionice u odjelu	razrednici		svi odjeli	radionice ili pedagoški dan	7
	Poštivanje vrijednosti, pravila i posljedica		razrednici, nastavnici i učenici		svi odjeli	konzultacije i supervizija	2
	Zaštitna mreža	nadzor sandučić zaduženja - grupe tema kroz kurikulum	svi	koordinacijski odbor i različite grupe stručni aktivni		radionica za sve zaposlene	5
	Vršnjaci pomagači	prikupljanje volontera rad s volonterima volonteri djeluju	stručni suradnici i razrednici stručni suradnici stručni suradnici		oglašavanje u odjelu prostor i uvjeti za rad	radionice za volontere	3
	Rad s roditeljima	roditeljski sastanak - roditeljski stilovi	razrednici		svi odjeli	radionica	2
Korak 4.	Suradnja s lokalnom zajednicom	uspostava kontakta uspostava suradnje i mreže	ravnatelj, mentor, koordinacijski odbor	kontakti i sastanci izrada akcijskog plana		3	
	Suradnja s roditeljima	okupljanje zainteresiranih rad u akcijskim grupama	koordinacijski odbor zaduženi	vijeće roditelja osigurani uvjeti rada		2	
Korak 5.	Praćenje	učenici traže pomoć	svi	vijeće	svi odjeli	susreti podrške s mentorom	2
		ojačavanje slabih karika					
Korak 6.	Škola djeluje po protokolu	škola djeluje po protokolu	svi	svi po zaduženjima	svi odjeli		
		rad s roditeljima i djecom s poteškoćama suradnja sa specijaliziranim službama	razrednici i stručni suradnici				susreti podrške s mentorom
Korak 7.	Škola je sigurnije mjesto	evaluacija i sažimanje rezultata	svi, koordinacijski odbor	učiteljsko vijeće, vijeće roditelja, predstavnici lokalne zajednice	svi odjeli		5
		odjela priznanja "Škola bez nasilja"	svi	svi	svi		

Pregled Programa (hodogram) u 7 koraka

Program je ocrtan kroz sedam koraka koji prate sedam ciljeva koje je kampanja na početku definirala kao svoje ciljeve, a oni su izraženi u pitanjima:

1. postoji li svijest i znanje o problemu?
2. postoje li pravila i odluke o zlostavljačkom ponašanju?
3. postoji li dogovoreni sustav prevencije i intervencije?
4. znaju li djeca za taj sustav?
5. koriste li se njime djeca - je li prilagođen djeci?
6. dobivaju li pomoć kada je zatraže?
7. osjećaju li se zaštićeno?

U terminima školskog Programa ovih sedam koraka definirali smo na sljedeći način:

1. korak - Osviještenost o postojanju problema
2. korak - Definiranje elemenata zaštitne mreže
aktivnosti na razini odjela
aktivnosti na razini škole
aktivnosti s roditeljima
3. korak - Zaštitna mreža je uspostavljena i djeluje
4. korak - Suradnja s drugim čimbenicima u lokalnoj zajednici
5. korak - Učenici traže pomoć
6. korak - Škola reagira i djeluje po protokolu o postupanju
7. korak - Škola je sigurnije mjesto

Slijedi opis Programa po koracima jer uglavnom i kronološki prate primjenu Programa u školi, pa će daljnji tekst biti ujedno priča o provedbi Programa i pregled osnovnih materijala korištenih u Programu. Ovaj priručnik prati i CD na kome su osnovni materijali i svi ostali materijali koji spadaju u red mogućih, ali ne i obaveznih. Odlučili smo sve materijale staviti na CD kako bi ih škole i učitelji mogli lakše uporabiti.

Jedna od najboljih odlika Programa po mišljenju učitelja je aktivno sudjelovanje djece što je u skladu s UNICEF-ovom misijom koja drži da je važno aktivno sudjelovanje djece u kreiranju okruženja u kojem žive.

Nakon odluke učiteljskog vijeća o provedbi Programa u njihovoj školi i potpisivanja Sporazuma o suradnji s UNICEF-om imenuju se koordinator za provođenje Programa (u pravilu jedan od stručnih suradnika) i koordinacijski odbor (sastavljen od ravnatelja, stručnih suradnika, ponekog razrednika, učitelja nižih razreda i/ili nekih drugih članova kolektiva po nahođenju škole). Oni su u stalnom kontaktu s mentorom Programa i koordiniraju provedbu u kojoj sudjeluju svi zaposleni. Koordinacijski odbor je srce i mozak školskog Programa. On ne samo da koordinira složene aktivnosti od razine razrednih odjela do učiteljskog i roditeljskog vijeća, te školskog odbora, nego potiče različite druge aktivnosti na temu sprječavanja zlostavljanja (slobodne aktivnosti, akcijske grupe, vršnjačku podršku i sl.) i objedinjava napore usmjerene na promicanje nenasilja. On je odgovoran za uključivanje svih zaposlenih i njihovo ravnomjerno opterećenje. Osim toga koordinacijski odbor kontaktira s različitim čimbenicima u lokalnoj zajednici i usmjerava i usklađuje njihove inicijative sukladno koracima koje škola provodi. Stoga je korisno u koordinacijski odbor imenovati i nekoga tko je spretn u održavanju odnosa s javnošću te s čimbenicima u lokalnoj zajednici, kako bi škola lakše i spretnije objavljivala svoje napore javnosti i dozvala sve zainteresirane u suradnju.

→ OKRENITE STRANICU ZA PREGLED HODOGRAMA ŠKOLSKIH AKTIVNOSTI

1. korak - Osviještenost o postojanju problema

Kao što smo već rekli, jedan od ciljeva Programa bio je povećati svijest o postojanju vršnjačkog zlostavljanja u školama. To je ujedno bio i važan korak pri motiviranju učitelja za provedbu Programa. Svjetska istraživanja i naša iskustva govore da učitelji često umanjuju problem jer se ne znaju nositi s njim i jer, ispravno, imaju osjećaj da pojedinačna reagiranja neće dati značajne rezultate, a takva pojedinačna i bezuspješna reagiranja samo povećavaju osjećaj bespomoćnosti u odnosu na problem. Odrasli, pa i neki učitelji ograđuju se od problema na različite načine:

- poricanjem ("Mi taj problem u školi nemamo."),
- umanjivanjem ("Nazivanje pogrdnim imenima i ruganje normalno je dječje ponašanje."),
- racionaliziranjem ("Djeca se trebaju naučiti izboriti za sebe."),
- opravdavanjem ("Kad bi vremena bila drugačija, možda bi se nešto i moglo uraditi."),
- okrivljavanjem ("Roditelji ne preuzimaju odgovornost za ponašanja svoje djece."),
- izbjegavanjem ("Nasiljem se trebaju baviti stručni suradnici, CZSS i policija. Ja sam samo nastavnik.").

Zato je prvi korak školskog Programa nakon inicijalnog - informativnog učiteljskog vijeća primjena upitnika u svim višim razredima osnovne škole i svim razredima srednje škole. Svijest o činjeničnom stanju stvari u vlastitoj sredini daje smisao provedbi cijelog Programa i motivira na akciju nastavnike i učenike.

1.1. Utvrđivanje razine nasilja za razredni odjel i cijelu školu

Upitnik "Žrtva-nasilnik" autora Dana Olweusa primjenjivan je tijekom posljednjih 20 godina u mnogim zemljama svijeta i slovi kao jedan od najboljih međunarodnih standardiziranih instrumenata za mjerenje vršnjačkog zlostavljanja u školama. Upitnik je preveden na hrvatski jezik zadržavši izvorni izgled, veličinu slova i broj stranica jer nam je to omogućavalo da rezultate za Hrvatsku usporedimo s rezultatima u drugim zemljama svijeta. Upitnik ima 39 pitanja, a podijeljen je u nekoliko cjelina - a) vrsta nasilja i broj žrtava, b) mjesto gdje se događa nasilje, c) tko čini nasilje, d) kako reagiraju odrasli te e) kako reagiraju promatrači.

ČINJENICA

**10,4% DJECE TRPI
VRŠNJAČKO ZLOSTAVLJANJE.**

Prema istraživanju UNICEF-a, 2004.

**11,83% DJECE TRPI
VRŠNJAČKO ZLOSTAVLJANJE.**

Prema istraživanju UNICEF-a, 2008. - 2010.

Škole koje su sudjelovale u primjeni Programa bile su dobile Upitnik, upute za njegovu primjenu i tablice za unos podataka. Rezultate na razini odjela analizirali su i obradili razrednici, a objedinjavanje podataka na razini cijele škole bio je posao koordinacijskog odbora za provođenje Programa u svakoj školi.

Upitnik je namijenjen učenicima od 5. do 8. razreda osnovne škole, te srednjoškolskoj populaciji. Iako je zbog anonimnosti odgovora nastavnicima otežana identifikacija onih koji trpe nasilje i onih koji se nasilno ponašaju, iskustvo pokazuje da se dobivaju iskreni odgovori od učenika jer se ne traži upisivanje imena, čime se djeca osjećaju sigurnije u svojim navodima.

Razrednicima je zanimljiva obrada rezultata iz Upitnika jer tako mogu doznati podatke za koje možda nisu znali (Gdje se najčešće događa nasilje?, Koji su najčešći oblici zlostavljanja?, Koliko ima djece koja trpe zlostavljanje u odjelu?, Kako djeca vide odrasle u funkciji zaštitnika?). Razrednici tako dobiju uvid u stanje svog razrednog odjela i mogu te podatke usporediti s onima dobivenim na razini cijele škole.

Koordinacijski odbor unosi podatke iz svih razrednih odjela te ih objedinjuje na razini razreda i škole. U dogovoru s mentorom radi prezentaciju za sve zaposlene. Ista prezentacija i podaci mogu se koristiti na prvom roditeljskom sastanku kojem je cilj upoznavanje roditelja sa Programom. Dio podataka uobičenih na način primjeren uzrastu može se koristiti i na prvom sastanku razrednog odjela posvećenom ovoj temi.

UNICEF je u lipnju 2004. godine izvijestio o rezultatima ispitivanja upitnikom "Žrtva-Nasilnik" za 23.342 učenika osnovnih i 3.974 učenika srednjih škola u Hrvatskoj. Ispitivanje je provedeno tijekom proljeća 2004. godine, a u završnu obradu su ušli podaci iz 84 osnovne i 9 srednjih škola.

Uzorak osnovnoškolske populacije predstavlja 11,74% sveukupne populacije u dobi od 11 do 14 godina u Hrvatskoj, ili 5,93% svih učenika upisanih u osnovnu školu u Hrvatskoj u školskoj godini 2003./2004.

1.2. Pregled osnovnih rezultata istraživanja u Hrvatskoj

Zbog preglednosti se prikazani rezultati odnose samo na osnovne škole, osim tamo gdje su posebno navedeni rezultati i za srednje škole.

1. Upitnikom se procjenjuju svi slučajevi nasilja u školi, međutim Olweus uspostavlja kriterij za zlostavljanje u slučajevima gdje se nasilničko ponašanje vrši na jednom učeniku najmanje 2 do 3 puta mjesečno i više, a manji broj trpljenja nasilja smatra se nasiljem, ali ne i zlostavljanjem. Prosječno je 10,4% učenika bilo izloženo zlostavljanju, dok je 22,3% doživjelo neki oblik nasilja jedan do dva puta u nekoliko posljednjih mjeseci, a 67,3% učenika nije bilo izloženo ni jednom obliku nasilja. Kad je riječ o broju djece-žrtava u školi raspon prosječnih rezultata po školama vrlo je velik i kreće se od 4,07% do 21,43%. Djeca su najviše zlostavljana u razdoblju od nekoliko tjedana (16%), iako 3% dječaka i 4% djevojčica tvrde da im se to događa već nekoliko godina.
2. Postotak dječaka koje zlostavljaju u 5. razredu nešto je veći (13,25%) od postotka djevojčica (9,78%), međutim on pada prema 8. razredu (8,59%), dok kod djevojčica ostaje relativno stabilan (9,62%).
3. U pogledu načina zlostavljanja od prosječnog rezultata izrazito odstupaju odgovori na pitanje izloženosti nazivanju pogrđnim imenima, ismijavanju i zadirivanju na bolan način koji se pokazuje kao prevladavajući oblik nasilja u našim školama pa svega 58,7% učenika toj vrsti nasilja nije nikad bilo izloženo. Uzimanje novaca i stvari i njihovo uništavanje vrlo je malo zastupljeno pa 90,2% učenika daje iskaz da im se to nije događalo. Ljestvica najčešćih oblika nasilja je: a) nazivanje pogrđnim imenima, ismijavanje i zadirivanje na bolan način, b) pogrđna imena i

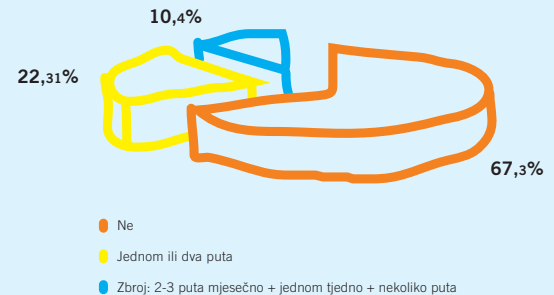
komentari vezani za porijeklo, c) laganje i širenje lažnih glasina te pokušaj odvratanja ostalih učenika od druženja, d) nazivanje pogrdnim imenima i geste sa seksualnim značenjem, e) zanemarivanje i isključivanje iz društva.

4. 12% učenika i učenica kaže da su bili nasilni 2 do 3 puta mjesečno i češće, što ih po usvojenim kriterijima definira kao zlostavljače.
5. Postotak dječaka koji zlostavljaju je u 5. razredu nešto veći (12,32%) od prosjeka djevojčica (7,86%). Međutim, on raste mnogo više s uzrastom kod dječaka (u 8. razredu 19,73%), dok je kod djevojčica porast mnogo manji (u 8. razredu 9,69%).
6. Prosječno najčešće učenike zlostavlja pojedinac dječak. Na drugome mjestu je pojedinačna djevojčica koja nasilje čini prema djevojčicama, a na trećem mjestu skupina dječaka koji to čine dječacima.
7. Najčešća mjesta nasilja su: a) hodnici i stubišta, b) učionica kad nema učitelja, c) put u školu i iz škole, d) školsko dvorište.
8. U skupini zlostavljanih učenika 62% učenika je ipak nekom reklo što im se događa u školi, dok 28% to nije reklo nikome. Povjerenje roditeljima opada s dobi, premda je to nešto izraženije kod djevojčica, nego kod dječaka.
9. Kad su u pitanju osjećaji i ponašanje ostalih učenika u odnosu na zlostavljanje, rezultati pokazuju kako 63% učenika kaže da im je žao onih učenika koje zlostavljaju i da bi rado pomogli. Međutim, svega 22% učenika pokušava zaustaviti nasilje često i gotovo uvijek, dok 78% njih to nikada ne čini ili čini samo povremeno.
10. Učitelji imaju tendenciju sprječavanja nasilja, ali ipak 15% učitelja gotovo nikada to ne čini.

1.3. Grafički prikazi nekih najzanimljivijih rezultata iz 2004. godine

1. Koliko je puta nad tobom izvršeno nasilje u posljednjih nekoliko mjeseci?

Značajnih razlika u rezultatima različitih spolova nema. Oko 33% djece bilo je izloženo nasilju, od čega je 10,4% zlostavljano sustavno, opetovano i često.

Slika 7.

GRAFIČKI PRIKAZ SAMOPROCJENE IZLOŽENOSTI NASILJU UČENIKA OSNOVNE ŠKOLE

Tablica 1.

POSTOTCI SAMOPROCJENA IZLOŽENOSTI NASILJU UČENIKA OSNOVNE ŠKOLE S OZBIROM NA RAZRED KOJI POHAĐAJU I SPOL

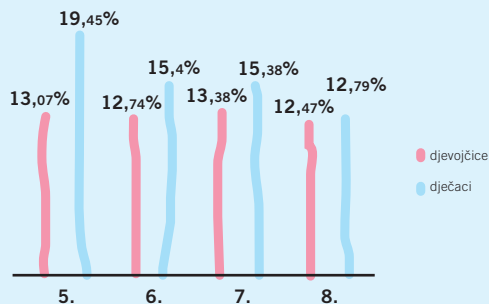
	DJEVOJČICE po razredima					DJEČACI po razredima					UKUPNO
	5.	6.	7.	8.	UKUPNO	5.	6.	7.	8.	UKUPNO	
Ne	69,22%	68,31%	66,73%	66,77%	67,73%	61,28%	65,52%	66,34%	74,41%	66,88%	67,3%
Jednom ili dva puta	20,99%	21,55%	22,91%	23,61%	22,29%	25,48%	23,97%	22,75%	17%	22,32%	22,31%
Zbroj: 2 - 3 puta mjesečno + jednom tjedno + nekoliko puta tjedno	9,78%	10,14%	10,36%	9,62%	9,98%	13,25%	10,51%	10,91%	8,59%	10,8%	10,4%

2. Učenici u osnovnim školama izloženi su različitim vrstama nasilja, ali pet oblika zlostavljanja učenici navode u najvećem postotku. Ono se događa 2 do 3 puta mjesečno, jednom tjedno ili nekoliko puta tjedno.

Tablica 2.

POSTOTCI SAMOPROCJENA UČENIKA KOJE ZLOSTAVLJAJU PREMA NAČINU ZLOSTAVLJANJA

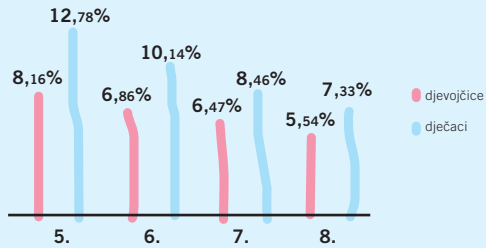
NAČINI ZLOSTAVLJANJA	
Nazivali su me pogrđnim imenima, ismijavali me i zadirkiivali na bolan način	14,35%
Nazivali su me pogrđnim imenima i komentirali moje porijeklo	8,22%
Učenici su lagali ili širili lažne glasine o meni i pokušavali odvratiti ostale učenike od mene	7,26%
Nazivali su me pogrđnim imenima, komentirali ili pokazivali geste sa seksualnim značenjem	5,89%
Ostali učenici su me namjerno zanemarivali i isključivali iz svojega kruga prijatelja	5,71%

Slika 8.

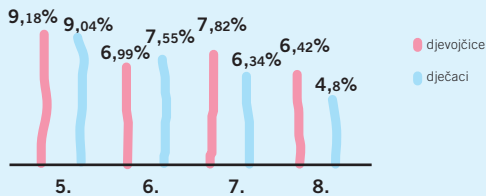
ODGOVORI UČENIKA NA TVRDNJU:
"NAZIVALI SU ME POGRĐNIM IMENIMA, ISMIJAVALI ME I
ZADIRKIIVALI NA BOLAN NAČIN", S OZBIROM NA RAZRED I SPOL

Djevojčice i dječaci podjednako trpe od isključivanja iz društva i izolacije.

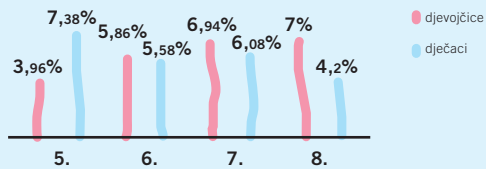
Slika 9.

ODGOVORI UČENIKA NA TVRDNJU:
"NAZIVALI SU ME POGRDNIM IMENIMA I KOMENTIRALI
MOJE PORIJEKLO", S OBZIROM NA RAZRED I SPOL

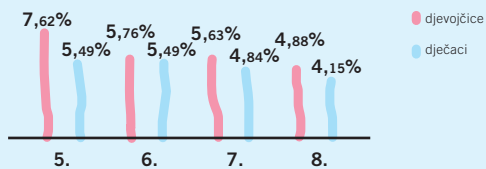
Slika 10.

ODGOVORI UČENIKA NA TVRDNJU:
"UČENICI SU LAGALI ILI ŠIRILI LAŽNE GLASINE O MENI I POKUŠAVALI
ODVRATTI OSTALE UČENIKE OD MENE", S OBZIROM NA RAZRED I SPOL

Slika 11.

ODGOVORI UČENIKA NA TVRDNJU:
"NAZIVALI SU ME POGRDNIM IMENIMA, KOMENTIRALI ILI POKAZIVALI
GESTE SA SEKSUALNIM ZNAČENJEM", S OBZIROM NA RAZRED I SPOL

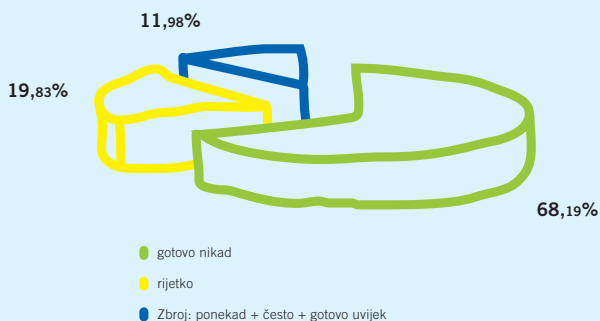
Slika 12.

ODGOVORI UČENIKA NA TVRDNJU:
"OSTALI UČENICI SU ME NAMJERNO ZANEMARIVALI I ISKLJUČIVALI
IZ SVOJEGA KRUGA PRIJATELJA", S OBZIROM NA RAZRED I SPOL

Rezultati dijelom podržavaju a dijelom opovrgavaju uobičajena vjerovanja vezana uz zlostavljanje. Dječake češće zadirkuju, rugaju im se, ismijavaju, komentiraju im porijeklo. Djevojčice trpe više ogovaranja, lažne glasine, i odvrćanja drugih od druženja s njima. Djevojčice i dječaci podjednako trpe od isključivanja iz društva i izolacije. Međutim, pogrдна imena i komentari sa seksualnim značenjem u 5. razredu su bitno više upućeni dječacima, dok su u 8. bitno više upućeni djevojčicama. Kao da pojavom seksualnih obilježja raste i takva vrsta zlostavljanja prema djevojčicama.

3. Koliko si puta sudjelovao/sudjelovala u nasilništvu nad drugim učenicima u posljednjih nekoliko mjeseci?

Iz rezultata se vidi da je 8% djevojčica i 15% dječaka činilo nasilje 2 do 3 puta mjesečno ili češće. U ukupnom rezultatu za školsku populaciju, vidimo da 12% djece prepoznaje sebe kao one koji zlostavljaju.

Prema njihovim iskazima broj zlostavljanja raste posebno kod dječaka u 7. i 8. razredu i posebno u kategorijama "Ponekad - 2 do 3 puta mjesečno", te "Gotovo uvijek - nekoliko puta tjedno". Premda je i kod djevojčica vidljiv porast s uzrastom, on je mnogo manji i u pravilu u kategorijama "Ponekad - 2 do 3 puta mjesečno" i "Gotovo uvijek - nekoliko puta tjedno", a u kategoriji "Često - jednom tjedno" postotak je stabilan.

Slika 13.
PRIKAZ SAMOPROCJENE SUDJELOVANJA U NASILNIŠTVU
UČENIKA OSNOVNE ŠKOLE

Tablica 3.

POSTOTCI SAMOPROCJENA SUDJELOVANJA U NASILNIŠTVU UČENIKA OSNOVNE ŠKOLE S OBTIROM NA RAZRED KOJEG POHAĐAJU I SPOL

	DJEVOJČICE po razredima					DJEČACI po razredima					UKUPNO
	5.	6.	7.	8.	UKUPNO	5.	6.	7.	8.	UKUPNO	
gotovo nikad	80,57%	79,18%	73,86%	72,94%	76,57%	66,54%	64,16%	56,18%	52,9%	59,99%	68,19%
rijetko	11,57%	13,33%	17,41%	17,37%	14,98%	21,14%	23,42%	26,41%	27,37%	24,58%	19,83%
ponekad	5,42%	5,88%	6,47%	7,47%	6,32%	7,98%	8,42%	11,72%	12,92%	10,24%	8,3%
često	1,4%	1,03%	1,5%	1,4%	1,33%	2,8%	2,05%	3,46%	3,46%	2,93%	2,14%
gotovo uvijek	1,04%	0,58%	0,77%	0,82%	0,8%	1,54%	1,95%	2,23%	3,35%	2,26%	1,54%

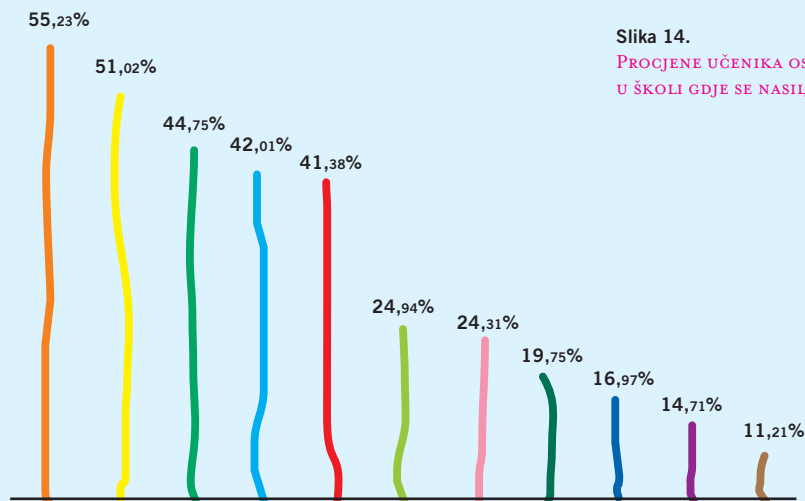
4. Zlostavljanje se događa na različitim mjestima u školi, oko nje, te na putu do škole.

U pravilu tamo gdje nisu prisutni odrasli. Međutim određeni broj zlostavljanja događa se i dok su odrasli prisutni. To je najčešće ono tiho i skriveno zlostavljanje.

Tablica 4.

POSTOTAK UČENIKA KOJI NAVODE ODREĐENO MJESTO U ŠKOLI KAO MJESTO GDJE SE DOGODILO ZLOSTAVLJANJE

MJESTO	OSNOVNA ŠKOLA					SREDNJA ŠKOLA					UKUPNO	
	po razredima				UKUPNO	po razredima				rang		UKUPNO
	5.	6.	7.	8.		1.	2.	3.	4.			
na hodnicima ili stubištima	52,96%	57,35%	54,83%	55,87%	55,23%	51,22%	62,5%	58,1%	58,18%	2	57,32%	
u učionici dok je učitelj bio odsutan	43,35%	48,05%	52,13%	62,01%	51,02%	65,04%	53,33%	61,9%	72,73%	1	61,79%	
na putu do škole i iz škole	52,96%	46,23%	41,27%	37,8%	44,75%	43,9%	49,17%	39,05%	52,73%	3	45,41%	
na igralištu ili sportskom terenu (za vrijeme velikog ili malog odmora)	45,67%	42,81%	38,65%	40,97%	42,01%	40,65%	36,67%	37,14%	30,91%	6	37,22%	
negdje drugdje unutar školske zgrade	42,23%	43,05%	38,05%	42,55%	41,38%	47,97%	45,83%	40,95%	47,27%	4	45,41%	
u sportskoj dvorani ili svlačionici	22,44%	25,1%	25,92%	26,44%	24,94%	23,58%	40%	22,86%	30,91%	7	29,28%	
u učionici dok je učitelj bio nazočan	17,23%	21,05%	25,39%	35,01%	24,31%	39,84%	35%	41,9%	49,09%	5	40,2%	
u zahodu	17,39%	20,25%	19,25%	22,53%	19,75%	22,76%	25,83%	25,71%	36,36%	8	26,3%	
na autobusnoj stanici kraj škole	18,59%	21,21%	13,71%	14,15%	16,97%	21,95%	24,17%	20%	20%	9	21,84%	
u školskom autobusu	16,11%	16,04%	12,96%	13,69%	14,71%	17,07%	25%	17,14%	18,18%	10	19,6%	
u školskoj blagovaonici	11,46%	12,23%	10,26%	10,89%	11,21%	8,94%	9,17%	14,29%	18,18%	11	11,66%	

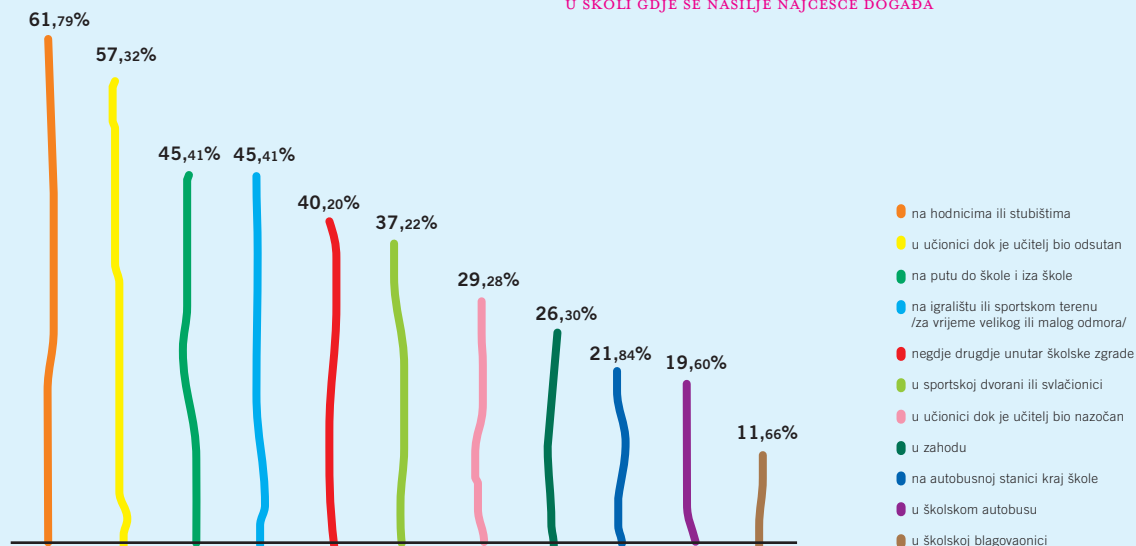
Slika 14.

PROCJENE UČENIKA OSNOVNE ŠKOLE O MJESTIMA U ŠKOLI GDJE SE NASILJE NAJČEŠĆE DOGAĐA

- na hodnicima ili stubištima
- u učionici dok je učitelj bio odsutan
- na putu do škole i iz škole
- na igralištu ili sportskom terenu /za vrijeme velikog ili malog odmora/
- negdje drugdje unutar školske zgrade
- u sportskoj dvorani ili svlačionici
- u učionici dok je učitelj bio nazočan
- u zahodu
- na autobusnoj stanici kraj škole
- u školskom autobusu
- u školskoj blagovaonici

Slika 15.

PROCJENE UČENIKA SREDNJE ŠKOLE O MJESTIMA
U ŠKOLI GDJE SE NASILJE NAJČEŠĆE DOGAĐA

Najčešće se zlostavljanje događa na hodnicima i stubištima škole, te u učionici dok učitelj nije prisutan. Visoko mjesto na ljestvici drže i put od kuće do škole, te u osnovnoj školi igrališta i sportski tereni, a u srednjoj nažalost učionice dok je učitelj prisutan. Najveći porast zlostavljanja s uzrastom u osnovnoj i srednjoj školi događa se u učionici, pa čak i kad je učitelj prisutan. To govori s jedne strane o vjerojnoj nevoljkosti učitelja da reagiraju koja se povećava s uzrastom djece, a s druge strane o sve lukavijim i manje vidljivijim načinima zlostavljanja koja nisu bučni i tjelesni načini, nego tihe i učinkovite prijetnje, ucjene, kratko nanošenje boli, a kako djeca rastu sve su manje sklona glasnim negodovanjem reagirati na bol i povredu, pa i tjelesnu.

Postoje razlike prema spolu u odnosu na mjesto gdje se zlostavljanje događa. Ono je naravno povezano i s vrstom zlostavljanja dječaka i djevojčica. Na primjer, dječaci su u većem postotku žrtve zlostavljanja na školskim igralištima, dok su djevojčice češće žrtve u učionici kad nema učitelja. S druge strane u osnovnoj školi broj zlostavljanja smanjuje se s dobi na putu do škole. Za srednju školu teško je utvrditi trendove porasta ili smanjenja s dobi. Mjesta zlostavljanja vjerojatno više ovise o školi nego o uzrastu.

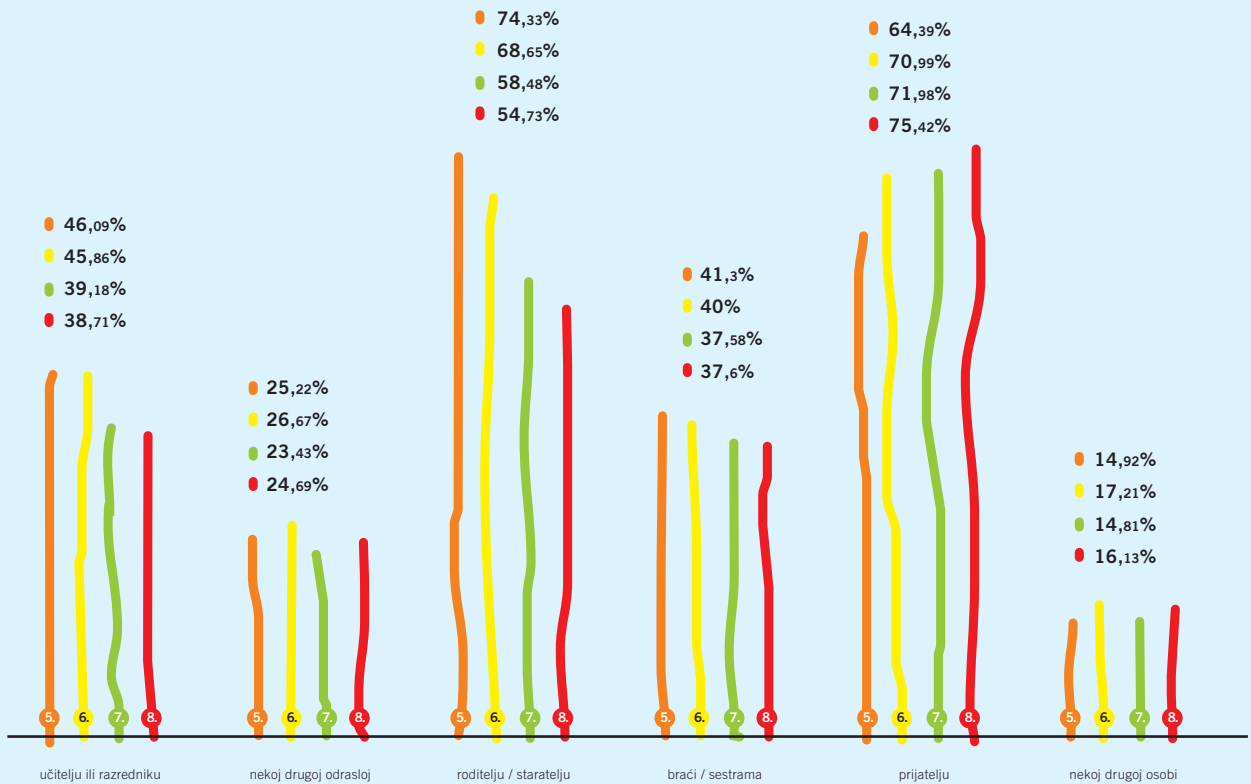
5. Kome djeca povjeravaju da su bila zlostavljana

Svega 28% djece ne kaže odraslima da su bili zlostavljani. Oni najčešće o tome govore roditeljima, pa zatim prijateljima, a tek onda učiteljima i razrednicima. Slijede braća i sestre, drugi odrasli u školi i neke druge osobe. Oko 40% učenika govori učiteljima i razrednicima da ih zlostavljaju, što je samo još jedan podatak koji govori u prilog važnosti i nužnosti promjene vrijednosnog okvira, stava i prakse u školi u odnosu na zlostavljanje.

Tendencija povjeravanja roditeljima, pa i braći i sestrama i učiteljima pada s uzrastom, dok su prijatelji oni s kojima se ova muka s porastom dobi više dijeli.

Slika 16.

POSTOTCI POVJERAVANJA UČENIKA DA SU BILI ZLOSTAVLJANI
S OZBIROM NA OSOBU KOJOJ SE POVJERAVAJU I RAZRED

Zamoli ako ti nešto treba.

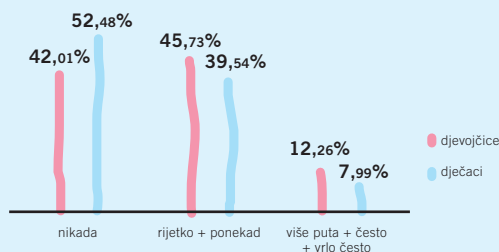

Slika 17.
TREND POVJERAVANJA RODITELJIMA/ŠTARATELJIMA
DA JE UČENIK ZLOSTAVLJAN S OBZIROM NA DOB

Djevojčice se ukupno nešto manje povjeravaju roditeljima, suprotno očekivanjima. Povjerenje roditeljima izrazitije opada s dobi kod djevojčica nego kod dječaka što se opet vjerojatno može objasniti vrstama nasilništva kojima su izloženi dječaci i djevojčice. I svjetska iskustva pokazuju istu tendenciju kako starija djeca sve rjeđe govore odraslima da su zlostavljana od vršnjaka i prilično dugo čekaju prije nego što učine. Razlozi uključuju osjećaje srama, straha od odmazde zbog prijavljivanja, te straha da odrasli ne mogu ili neće zaštititi žrtvu u okruženjima u kojima se zlostavljanje uobičajeno događa: igralište, hodnici škole, te na putu u ili iz škole. Jedino je utješno da naša djeca značajno više priznaju odraslima da su zlostavljana od recimo norveške djece gdje na kraju osnovne škole tek 3% djevojčica i 6,5% dječaka kaže odraslima da su zlostavljana (Olweus, 1993.).

6. Koliko se učenici osjećaju sigurnima u školi

Na pitanje “Koliko često se bojiš da će učenici (učenice) tvoje škole biti nasilni prema tebi?” prosječno čak 10% učenika odgovara da se često boji da će netko od vršnjaka biti prema njima nasilan. Djevojčice (12,26%) izražavaju više bojazni od dječaka (7,99%), što je vjerojatno posljedica socijalnih normi koje bojazan i tjeskobu lakše dopuštaju ženskom nego muškom rodu, tim više što među djecom koja trpe zlostavljanje nema značajne razlike po spolu. (Npr. u maloj školi koja broji 300 učenika možemo pretpostaviti da se 37 djevojčica i 24 dječaka često i vrlo često boji da će netko prema njima biti nasilan.)

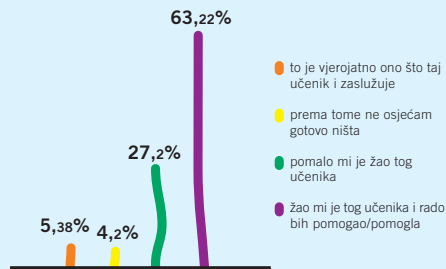

Slika 18.
ODGOVORI UČENIKA NA TVRDNJU:
“KOLIKO ČESTO SE BOJIŠ DA ĆE UČENICI (UČENICE)
TVOJE ŠKOLE BITI NASILNI PREMA TEBI?”,
S OBZIROM NA SPOL

Čak 63,22% učenika kaže da im je žao kad vide da nekoga zlostavljaju i da bi rado pomogli, a 27,2% njih kaže da im je pomalo žao tog učenika. Ta šutljiva većina od 90,42% može postati glasna i učinkovita uz našu podršku.

7. Kako na pojavu zlostavljanja reagiraju drugi učenici

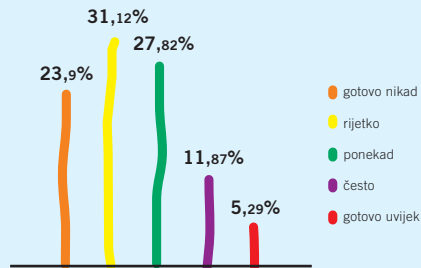
Kada vide zlostavljanje, svega 9,58% učenika odobrava zlostavljanje ili je ravnodušno, dok 90,42% učenika suosjeća. Čak 63,22% učenika kaže da im je žao i da bi rado pomogli.

Slika 19.

POSTOTCI ODGOVORA UČENIKA NA PITANJE
KAKO SE OSJEĆAJU KAD VIDE ZLOSTAVLJANJE

Međutim, na pitanje “Koliko često ostali učenici pokušavaju zaustaviti nasilje nad nekim učenikom?” odgovori pokazuju da vrlo mali broj učenika stvarno to i čini.

Slika 20.

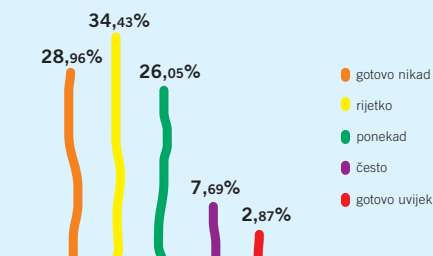
POSTOTCI ODGOVORA UČENIKA
OSNOVNE ŠKOLE NA PITANJE O
ČESTINI POKUŠAJA DA OSOBNO
ZAUSTAVE NASILJE NAD NEKIM
UČENIKOM

Kao što vidimo iz rezultata, svega 17,16% učenika osnovne škole često ili gotovo uvijek pokušavaju zaustaviti zlostavljanje.

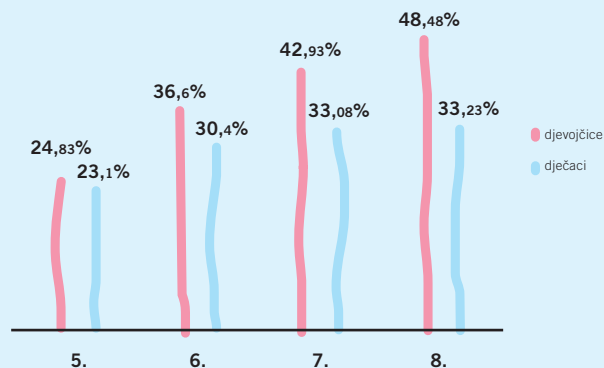

U srednjoj se školi broj učenika kojima je žao i koji bi rado pomogli ponešto smanjuje, a bitno se smanjuje i spremnost da se pokuša zaustaviti zlostavljanje, pa tako samo 10,56% učenika daje takav odgovor. Premda se radi o tjelesno i psihički zrelijoj dobi kada bi se moglo očekivati da učenici nisu toliko bespomoćni kao u osnovnoj školi, ipak je manji broj onih koji reagiraju na zlostavljanje. Čini se da tendencija društva i škole da ne reagira na zlostavljanje i njih čini sve više ravnodušnima.

Slika 21.
POSTOTCI ODGOVORA UČENIKA SREDNJE ŠKOLE NA PITANJE O ČESTINI POKUŠAJA DA OSOBNO ZAUSTAVE NASILJE NAD NEKIM UČENIKOM

Dakle, djeca nisu tako hladna i bezosjećajna, samo su bespomoćna i s pravom se ne osjećaju dovoljno pozvanom reagirati. Ovo je slika one šutljive većine od 90,42% učenika koja može postati glasna i učinkovita ako se mi zajedno s njima uhvatimo u koštac s problemom i odlučno zlostavljanju kažemo NE. Valja naglasiti da se spremnost da pomognu povećava s dobi, po svemu sudeći zato što su manja djeca i stvarno bespomoćnija od starije. I ovdje je vidljiva spolna razlika - djevojčice su mnogo spremnije pomoći od dječaka, što vjerojatno proizlazi iz njihovog bolje razvijenog suosjećanja.

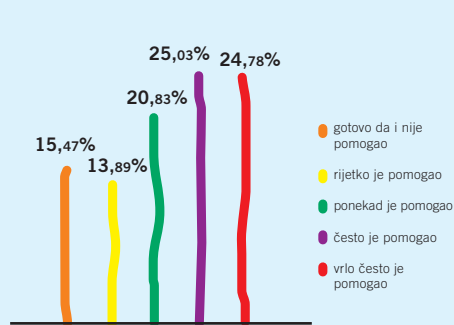

Slika 22.
POSTOTCI ODGOVORA UČENIKA NA PITANJE: "NIŠTA NE ČINIM, ALI MISLIM DA BI TREBALO POMOĆI ŽRTVI", S OBZIROM NA RAZRED I SPOL

Važno je da na nasilje svatko u školi odgovori iz svoje uloge i na svoj način, ali da reagira.

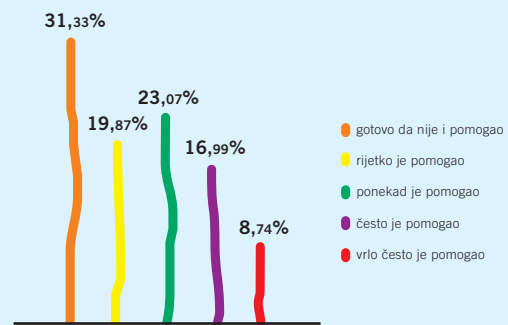
8. Kako na pojavu zlostavljanja reagiraju učitelji

Učitelji i razrednici polovično reagiraju na nasilje u školi. Njih 49,81% reagira često i vrlo često. Međutim, 15,47% u pravilu ne reagira pa je poruka koju svi zajedno šalju učenicima nedosljedna i nedostatna. U srednjoj školi učitelji u još manjem postotku reagiraju na zlostavljanje. Na taj način i oni koji reagiraju ne mogu biti uspješni u zaustavljanju nasilništva. Zbog toga je “odgovor cijele škole” važno načelo djelovanja.

Slika 23.

PERCEPCIJA UČENIKA O TOME KOLIKO JE PUTA UČITELJ POMOGAO U SPRJEČAVANJU NASILJA U OSNOVNOJ ŠKOLI

Slika 24.

PERCEPCIJA UČENIKA O TOME KOLIKO JE PUTA UČITELJ POMOGAO U SPRJEČAVANJU NASILJA U SREDNJOJ ŠKOLI

1.4. Pregled novih i usporedba sa starim rezultatima istraživanja u Hrvatskoj

Kao što je već ranije rečeno, svaka škola na početku provođenja Programa provodi ispitivanje kojim se utvrđuje razina nasilja u svakom razrednom odjelu i školi. U priručniku smo predstavili objedinjene rezultate dobivene iz 84 osnovne i 9 srednjih škola, koje su se uključile u Program 2004. godine. I u godinama kasnije, u školama koje su se uključivale u školski Program, provedeno je isto ispitivanje. Međutim, za potrebe pisanja ovog priručnika, odlučili smo ponovo objediniti i sagledati rezultate dobivene u 21 osnovnoj školi koje su se uključile u Program tijekom školskih godina 2008./2009. i 2009./2010. Ovdje su predstavljeni rezultati dobiveni u ispitivanju u kojem je sudjelovalo 4.397 učenika i učenica od 5. do 8. razreda osnovne škole. Zanimalo nas je, je li se u zadnjih nekoliko godina dogodila značajna promjena u učestalosti vršnjačkog zlostavljanja u školama, vrsti nasilja, reagiranju odraslih i promatrača. S obzirom na osobine izvornih podataka, značajnost razlika računali smo hi-kvadratom; tamo gdje govorimo o značajnim razlikama, to znači da su one značajne barem na razini $p \leq 0,05$. I ovi rezultati, kao i prethodni, predstavljaju inicijalne rezultate dobivene na početku provođenja Programa. Dobiveni podaci upozoravaju na relativno mali, ali statistički značajan porast udjela osnovnoškolske djece koja dva do tri puta mjesečno i češće dožive neki od oblika nasilja u odnosu na rezultate prikupljene 2004. godine. Postotak djece koja su sudjelovala u nasilju je jednak, međutim broj dječaka u odnosu na djevojčice je bitno porastao. Najčešći oblici nasilja i mjesta gdje se događa te postotak učenika koji sebe karakteriziraju kao "one koji zlostavljaju druge" nisu se promijenili. Dobra vijest jest to da se o nasilju sve više razgovara, djeca koja trpe zlostavljanje češće se povjeravaju - i to prvenstveno roditeljima, zatim prijateljima. Učitelji i dalje drže čvrsto treće mjesto na ovoj ljestvici povjerenja. Gotovo polovina djece koja trpi zlostavljanje o nasilju razgovara sa svojim učiteljima, što je više nego prije, ali i dalje nedovoljno.

Rezultati dobiveni od učenika te njihova usporedba s prethodnim rezultatima dobivenim u 2004. godini navedeni su u deset osnovnih točaka.

1. Prema Olweusovom kriteriju za zlostavljanje, prosječno je 11,83% učenika bilo izloženo zlostavljanju, 23,68% ih je jednom ili dva puta mjesečno doživjelo neki oblik nasilja, a 63,57% učenika nije bilo izloženo ni jednom obliku nasilja.

Porast udjela učenika koji su zlostavljani, u odnosu na 2004. godinu, (10,4%) i statistički je značajan.

S obzirom na to da se i broj djece koja trpe nasilje jednom do dva puta mjesečno također malo povećao, razlika u broju djece koja nisu izložena nikakvom nasilju smanjila se značajno (sa 67,3% 2004. godine na 63,57%). Ova mala razlika nije samo statistički značajna, nego je i suštinski značajna jer govori u prilog tome da u školama u kojima se ne radi sustavno na prevenciji nasilja ono ima tendenciju rasti, što čini većom nužnost rada na prevenciji nasilja uopće, kao i opravdanost ovog Programa. U zadnjem poglavlju "Što smo naučili iz evaluacije" pokazali smo da se stupanj nasilja u školama koje provode ovaj Program 4 i više godina bitno smanjuje. Po iskazima učenika, broj djece koja trpe nasilje smanjuje se za dvije trećine, a one koja su nasilna za polovinu.

Kao i u prethodnom istraživanju, velike su razlike u broju djece koja trpe zlostavljanje među pojedinim školama s tendencijom povećanja tog raspona, nažalost više u smjeru većeg stupnja nasilja (od 3,85% do čak 23,44%).

Što se pak tiče vremenskog razdoblja trajanja zlostavljanja, rezultati su sukladni prethodnima - najviše učenika je zlostavljano tijekom nekoliko tjedana (16%), a oko 4% ih je zlostavljano već nekoliko godina.

Tablica 5.

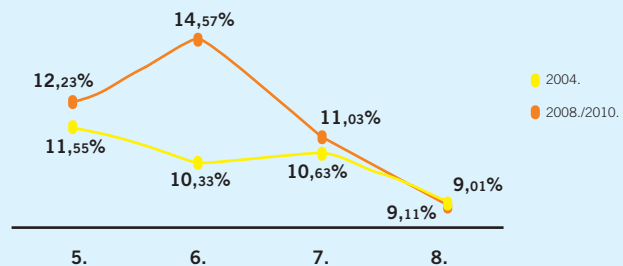
POSTOTCI SAMOPROČJENE IZLOŽENOSTI NASILJU UČENIKA,
S OBZIROM NA RAZRED KOJI POHAĐAJU I SPOL

	DJEVOJČICE po razredima					DJEČACI po razredima					UKUPNO
	5.	6.	7.	8.	UKUPNO	5.	6.	7.	8.	UKUPNO	
Ne	65,97%	58,39%	67,85%	71,64%	65,66%	58,73%	56,59%	63,9%	68,31%	61,67%	63,57%
Jednom ili dva puta	20,6%	27,97%	21,7%	17,81%	22,24%	26,63%	27,65%	24,92%	20,11%	24,98%	23,68%
Zbroj: 2 - 3 puta mjesečno + jednom tjedno + nekoliko puta tjedno	11,15%	14,16%	12,03%	7,25%	11,29%	13,23%	14,95%	10,17%	10,63%	12,32%	11,83%

2. Ukupan porast udjela zlostavljane djece u odnosu na 2004. godinu posljedica je porasta zlostavljanja učenika šestih razreda. Novi rezultati ukazuju na eskalaciju nasilja upravo u šestom razredu, što ranije nije zabilježeno. Čak 14% djevojčica i gotovo 15% dječaka učenika šestog razreda je bilo zlostavljano. Bez obzira na spol, postotak zlostavljanih opada s dobi. Međutim, u djevojčica taj je pad veći pri prijelazu iz sedmog (12,03%) u osmi (7,25%), a u dječaka iz šestoga (14,95%) u sedmi razred (10,17%).

Slika 25.

GRAFIČKI PRIKAZ TRENDOVA PROMJENA POSTOTAKA
ZLOSTAVLJANE DJECE, S OBZIROM NA RAZRED PREMA
REZULTATIMA DOBIVENIM 2004. TE ONIM DOBIVENIM
U POSLJEDNJE DVIJE GODINE (2008. - 2010.)

Važno je napomenuti da se prema novim rezultatima, ukupno gledano, šesti razred pokazao kritičnim razdobljem u životu školskog djeteta kada je riječ o odnosima s vršnjacima. U 13 od ukupno 21 osnovne škole, koje su obuhvaćene ovim ispitivanjem, učenici šestog razreda najčešće su izloženi zlostavljanju, u 5 škola su to učenici petog razreda, a u 2 škole učenici sedmog i osmog razreda. Ovakav vrhunac zlostavljanja u šestom razredu nije bio zamjetan 2004. godine te bi u budućim istraživanjima valjalo provjeriti ovaj trend i čimbenike koji dovode do njega. Ipak, ovdje donosimo jedno od mogućih objašnjenja temeljeno na uvidima dinamike promjene odnosa i statusa učenika tijekom osnovne škole.

Znamo da prelazak iz razredne u predmetnu nastavu donosi velike promjene u zahtjevima okoline prema djetetu. Od učenika se s jedne strane traže nove strategije učenja, vještine organizacije vremena i prostora, veća samostalnost u svim aspektima, a s druge pak strane sve je manja kontrola odraslih, pravila su manje jasna i dosljedna (svaki učitelj ima svoja pravila). Tijekom petog razreda djeca se nastoje prilagoditi, "preživjeti" u novoj okolini, usmjereni su na "nove" i brojnije odrasle koji uspostavljaju drukčija pravila i procese usmjerene više prema obrazovnim ciljevima, a manje prema izgradnji odnosa. U šestom razredu učenici uglavnom znaju kakvi se zahtjevi pred njih u školi postavljaju, svjesni su nedosljednosti uspostavljenih pravila te se sve više usmjeravaju na odnose prema svojim vršnjacima koristeći okruženje s nižom razinom kontrole i novim ne tako jednoznačnim pravilima ponašanja. Objašnjenje pada nasilnog ponašanja u 7. i 8. razredu možda daje neuroznanost, prema čijim spoznajama u razdoblju od 11 godine pa sve do tinejdžerskih godina prednji režnjeri mozga koji su odgovorni za racionalno ponašanje i razumijevanje posljedica svojih postupaka doživljavaju snažne

promjene i pravu razvojnu buru te značajno utječu na ponašanje djece ove tobi. No niti jedno od ovih objašnjenja ne daje odgovor na pitanje zbog čega se unutar zadnjih 4 - 5 godina dogodio toliki porast nasilja baš u 6. razredu te ovu pojavu treba dalje pratiti i istraživati.

3. Načini zlostavljanja u školskom okruženju ne mijenjaju se tijekom vremena. Učenici su i dalje uvjerljivo najčešće izloženi nazivanju pogrđnim imenima, ismijavanju i zadirivanju na bolan način, samo ih 53,4% nije doživjelo ovaj oblik nasilja. Uzimanje novca i stvari i njihovo uništavanje ostao je najniže rangiran oblik nasilja, 86,83% učenika ga nije doživjelo. Sadržaj ljestvice "popularnih" oblika nasilja identičan je onome iz 2004. godine. U prosjeku, dječake više ismijavaju, zadirkuju ih i rugaju im se, komentiraju im podrijetlo, dok su djevojčice doživjele nešto više ogovaranja, širenja lažnih glasina. Djevojčice i dječaci podjednako su često socijalno izolirani. Paralelno s procesom spolnog sazrijevanja, u djevojčica od petoga do sedmog razreda sve više raste izloženost uvredama na seksualnoj osnovi. Ovi nalazi potvrđuju zaključke prethodnog istraživanja.

Tablica 6.

POSTOTCI SAMOPROCJENA UČENIKA KOJE ZLOSTAVLJAJU,
PREMA NAČINU ZLOSTAVLJANJA

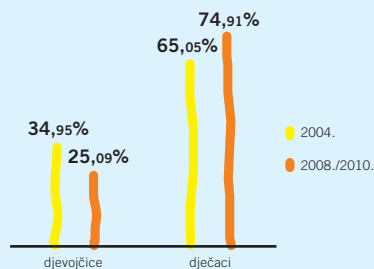
	NAČINI ZLOSTAVLJANJA
Nazivali su me pogrđnim imenima, ismijavali ili zadirkiivali na bolan način	16,26%
Učenici/ice su lagali ili širili lažne glasine o meni i pokušavali odvratiti ostale učenike/ice od mene	8,87%
Nazivali su me pogrđnim imenima i komentirali moje podrijetlo	8,12%
Ostali učenici namjerno su me zanemarivali i isključivali iz svojeg kruga prijatelja	7,46%
Nazivali su me pogrđnim imenima, komentirali ili pokazivali geste sa seksualnim značenjem	6,55%
Udarali su me, udarali su me nogama, gurali, gađali ili zaključavali u prostoriju	4,87%
Prijetili su mi ili su me prisiljavali da činim ono što nisam htio ili htjela	3,5%
Nada mnom je izvršeno nasilje na drugačiji način	2,64%
Uzimali su mi novac ili ostale stvari i uništavali ih	2,37%

4. Postotak učenika koji zlostavljaju također je ostao isti. 12% učenika navodi da su bili nasilni 2 do 3 puta mjesečno i češće.
5. Potvrđene su i razlike u udjelu učenika koji su nasilni, s obzirom na spol i dob, dobivene prethodnim istraživanjem. Čak 17,22% dječaka i 6,36% djevojčica sudjeluje barem ponekad u nasilništvu nad drugim učenicima. Postotak dječaka koji zlostavljaju konstantno raste s dobi (od 12,87% u petom do 25,62% u osmom razredu), dok je u djevojčica tendencija rasta mnogo blaža. I iz prethodnih rezultata bilo je vidljivo da su dječaci nešto više nasilni od djevojčica, ali se u novijim podacima taj omjer bitno promijenio na štetu dječaka - jer čak 75% ukupnoga broja djece koja zlostavljaju čine dječaci.

Tablica 7.

POSTOTCI SAMOPROJCENE SUDJELOVANJA U NASILNIŠTVU UČENIKA,
S OBZIROM NA RAZRED KOJI POHAĐAJU I SPOL

	DJEVOJČICE po razredima					DJEČACI po razredima					UKUPNO
	5.	6.	7.	8.	UKUPNO	5.	6.	7.	8.	UKUPNO	
gotovo nikad	80,15%	80,24%	78,9%	77,23%	79,2%	65,61%	65,11%	54,75%	50,85%	59,32%	68,77%
rijetko	11,15%	14,34%	13,21%	12,22%	12,77%	19,75%	20,9%	25,08%	25,24%	22,68%	17,97%
ponekad	3,78%	4,72%	5,13%	5,18%	4,69%	8,11%	9%	10,34%	16,32%	10,8%	7,89%
često	0,95%	0,7%	0,99%	1,04%	0,91%	3,17%	3,54%	3,73%	3,23%	3,43%	2,23%
gotovo uvijek	0,57%	0,87%	0,2%	1,45%	0,77%	1,59%	1,29%	3,39%	6,07%	2,99%	1,93%

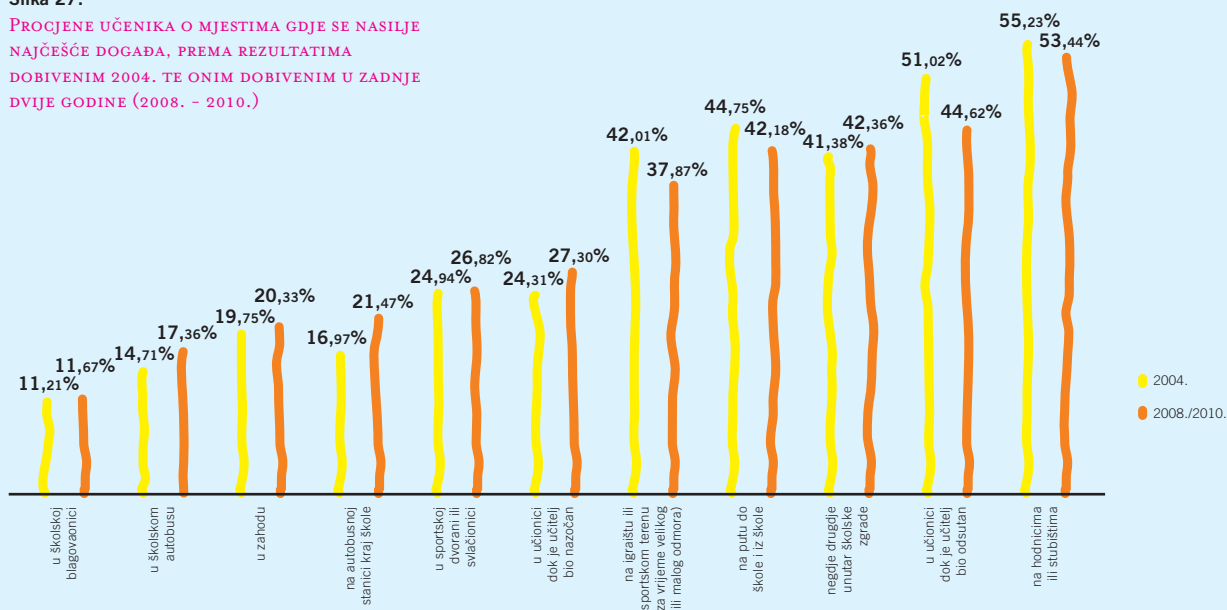
Slika 26.

PRIKAZ PROMJENE UDJELA DJEVOJČICA, ODNOSNO DJEČAKA U UKUPNOM BROJU UČENIKA KOJI ZLOSTAVLJAJU, PREMA REZULTATIMA DOBIVENIM 2004. TE ONIM DOBIVENIM U ZADNJE DVIJE GODINE (2008. - 2010.)

6. U prosjeku najviše nasilja učenici dožive u svojem matičnom razrednom odjelu, od istog spola, češće od pojedinca nego od skupine. Zlostavljani učenici navode da su najčešće nasilni dječaci pojedinačno (43,91%).
7. Prema procjenama učenika, nema većih promjena u ljestvici najčešćih mjesta nasilja u odnosu na 2004. godinu.

Slika 27.

PROCJENE UČENIKA O MJESTIMA GDJE SE NASILJE
NAJČEŠĆE DOGABA, PREMA REZULTATIMA
DOBIVENIM 2004. TE ONIM DOBIVENIM U ZADNJE
DVIJE GODINE (2008. - 2010.)

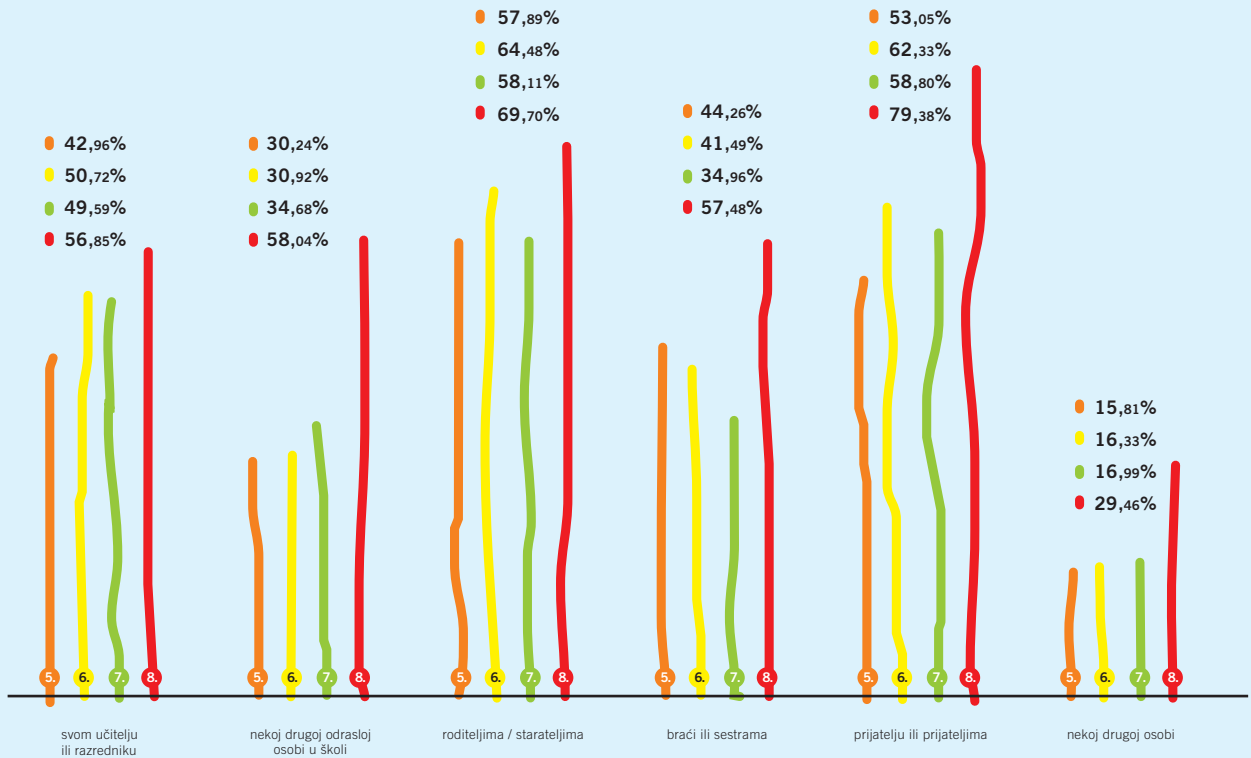

8. Čini se da sve više učenika ipak progovara o nasilju, a odrasle su osobe sve češće osobe od povjerenja. Oko 70% djece koja su izložena nasilju o tome su se nekome i povjerali, što je za značajnih 8% više nego prije 5 godina. Djevojčice (78%) češće razgovaraju o doživljenom nasilju nego dječaci (64%). Među učenicima šestih razreda najviše je djece koja drugima kažu da su bila zlostavljana. Osobe od povjerenja su u prvom redu roditelji i prijatelji, a zatim učitelji i razrednici. Sve više djece za razgovor i pomoć obraća se učiteljima (49%), ali i nekoj drugoj odrasloj osobi u školi (38,47%). Trend opadanja povjeravanja odraslima s uzrastom novim rezultatima nije potvrđen; naprotiv, učenici osmih razreda o ovoj će temi razgovarati s roditeljima, učiteljima, drugim odraslim osobama u školi, radije nego učenici nižih razreda.

Ova promjena možda govori u prilog činjenici da se vide pozitivni rezultati javne kampanje protiv vršnjačkog zlostavljanja, koja je onda posljedično učinila tu temu javno i medijski zanimljivom, što je dovelo do toga da djeca sve manje trpe šutke i sve češće i s manje muke i srama govore o onome što im se događa. Ako je to doista tako, onda je to velik uspjeh u smislu uspostavljanja javnog vrijednosnog okvira protiv nasilja. U prilog ovakvoj tvrdnji ide i činjenica da stariji govore više od mlađih - i to ne samo prijateljima, nego i drugima - odraslima. Moguću interpretaciju rezultata iz 2004. godine, da se mlada djeca lakše povjeravaju jer im je prirodno uzdati se u pomoć odraslih, a starija znaju da bi se s tim poteškoćama trebala bolje nositi pa se ne tuže, nego šutke trpe, sad bismo mogli promijeniti i reći kako rezultati pokazuju da se odraslija djeca koriste svojim socijalnim i komunikacijskim vještinama (i) u zastupanju svojih prava na život bez nasilja, bez osjećaja da je to što su mete nečijeg nasilja njihova pogreška.

Slika 28.

OSOBE KOJIMA SE UČENICI POVJERAVAJU
DA SU BILI ZLOSTAVLJANI, S OBZIROM
NA RAZRED

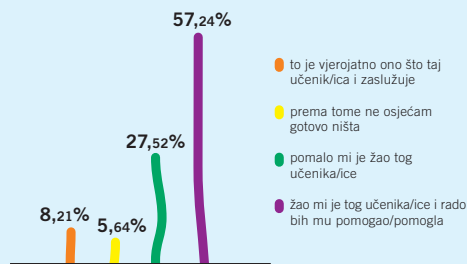
9. Odgovori učenika na pitanja koja se odnose na osjećaje i mišljenje o nasilju koje se događa oko njih, u odnosu na rezultate dobivene 2004., ukazuju na nešto nižu razinu suosjećanja, želje za pomoći učeniku koji je zlostavljan, a i nešto više djece ima stav da je nasilje zaslužno. Ove promjene nisu utjecale na ponašanje i smanjenje ionako niskog postotka učenika koji često i gotovo uvijek nastoje zaustaviti nasilje kojem svjedoče (18,74%), iako se povećao postotak onih koji gotovo nikada ne pokušavaju zaustaviti nasilje. Djevojčice suosjećaju više i spremnije su pomoći, kao i stariji učenici, što potvrđuje očekivanja i rezultate iz 2004. godine. Iako oko 59% djece ne pokušava zaustaviti nasilje (čestice “gotovo nikada” i “rijetko”), ipak oko 85% djece suosjeća sa žrtvom (čestice “pomalo mi je žao tog učenika” i “žao mi je tog učenika i rado bih mu pomogao”). Zanimljivo je uočiti da se suosjećanje, odnosno potreba da se pomogne žrtvi povećava sa starošću djeteta te da je taj porast mnogo veći u djevojčica nego u dječaka (gotovo dvostruko više djevojčica u dobi od 13 do 14 godina (42,44%), u odnosu na dob od 10 do 11 godina (23,44%) smatra kako bi trebalo nešto učiniti u situaciji zlostavljanja). U dječaka se također povećava ideja o potrebi pomaganja i reagiranja, iako je taj porast u istom razvojnom razdoblju nešto manji nego u djevojčica (27,13% u 8., u odnosu na 17,11% u 5. razredu). Stavimo li ove podatke u razvojni kontekst, ta razlika među spolovima je očekivana, budući da dječaci kasnije sazrijevaju od djevojčica. Osim toga, istraživanja s područja emocionalne inteligencije pokazuju postojanje značajne razlike između dječaka i djevojčica upravo na području prepoznavanja svojih i tuđih emocija, u korist djevojčica.

Naši rezultati pokazuju da oko 19% djece reagira gotovo uvijek i često. Iako se na prvi pogled to čini malim postotkom, on i nije toliko mali kad se ima na umu da je takvo ponašanje spontano i, da tako kažemo, samozvano, bez poticanja i podrške za takvo ponašanje odraslih u školi. Nekim budućim istraživanjem moglo bi se provjeriti jesu li to djeca koja već u ovoj dobi imaju visokorazvijenu emocionalnu inteligenciju, dok ostala djeca još nisu došla do tog razvojnog stupnja. Ako se prisjetimo da 85% djece suosjeća sa žrtvom, mogli bismo zaključiti da u ovom razvojnom periodu raste sposobnost empatije u djece, ali sposobnost prikladnog reagiranja ili zauzimanja za druge ili sebe treba poticati i razvijati ovim i nekim budućim školskim programima.

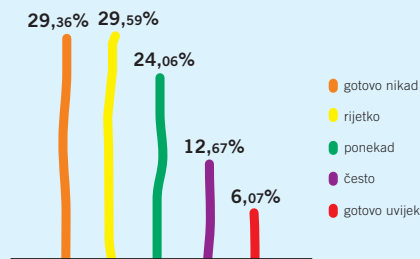
Prema podacima iz 2008. - 2010., djeca manje suosjećaju nego 2004. godine, iako onih koji pokušavaju osobno zaustaviti nasilje ima jednako. Međutim, povećao se broj onih koji gotovo nikad ne reagiraju, dok se smanjio broj onih koji rijetko i ponekad reagiraju. To je također zabrinjavajući trend. Podaci nam ne omogućuju odrediti koji su razlozi tome da su djeca manje spremna učiniti nešto povodom nasilja. Jedno moguće tumačenje govori u prilog tome da djeca u prosjeku sve manje suosjećaju i tako na neki način postaju ponešto sličnija djeci koja zlostavljaju (rekli smo da je jedna od bitnih osobina djece koje zlostavljaju, kao posebne vrste nasilnika, emotivna hladnoća i slabo suosjećanje). S druge pak strane, kako ipak 85% djece kaže da im je pomalo žao tog učenika ili da im je žao i rado bi pomogli, možda je riječ o nesigurnosti zbog nedostatka vještina zauzimanja za sebe i druge ili o nečemu trećem.

Prema podacima iz 2008. - 2010. godine djeca manje suosjećaju s onima koji trpe zlostavljanje nego 2004. godine, iako onih koji pokušavaju osobno zaustaviti nasilje ima podjednako.

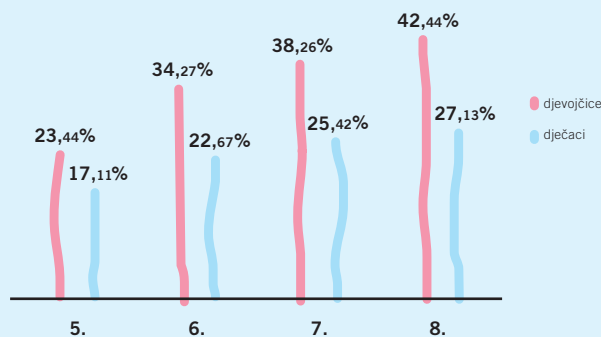
Činjenica da se nije smanjio broj djece koja često i gotovo uvijek reagiraju na nasilje možda se može pripisati istoj onoj svijesti o tome da nasilje nije nešto s čime se treba miriti, što pridonosi i tome da djeca sve više govore o tome da trpe nasilje.

Slika 29.
POSTOTCI ODGOVORA UČENIKA NA PITANJE
KAKO SE OSJEĆAJU KAD VIDE ZLOSTAVLJANJE

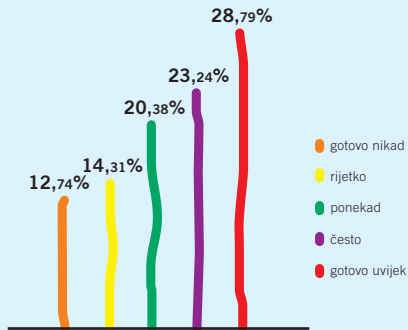
Slika 30.
POSTOTCI ODGOVORA UČENIKA NA PITANJE O UČESTALOSTI
POKUŠAJA DA OSOBNO ZAUSTAVE NASILJE NAD NEKIM UČENIKOM

Slika 31.
POSTOTCI ODGOVORA UČENIKA NA PITANJE:
"NIŠTA NE ČINIM, ALI MISLIM DA BI TREBALO
POMOĆI ŽRTVI", S OZBIROM NA RAZRED I SPOL

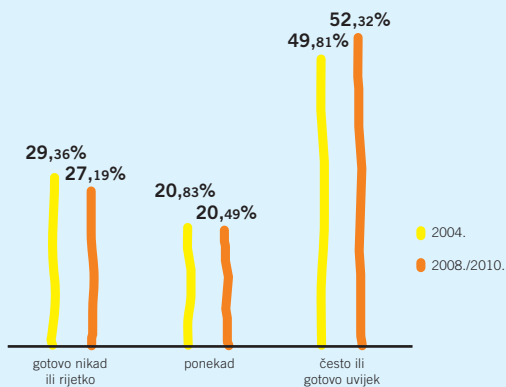
10. Učitelji i razrednici i dalje tek polovično reagiraju na nasilje u školi. Prema mišljenju učenika, na nasilje nikada ne reagira 12,74% učitelja, dok 52,04% učitelja to čini gotovo uvijek ili često. U odnosu na podatke iz 2004. godine vidljiva je blaga tendencija porasta učestalosti reagiranja nastavničkog osoblja na nasilje u osnovnim školama. No ovu informaciju valja staviti u kontekst općeg povećanja prisutnosti nasilja u školama, u promatranom vremenskom intervalu.

Slika 32.

PERCEPCIJA UČENIKA O TOME KOLIKO JE PUTA UČITELJ POMOGAO U SPREČAVANJU NASILJA U OSNOVNOJ ŠKOLI

Slika 33.

USPOREDBA PERCEPCIJE UČENIKA O TOME KOLIKO JE PUTA UČITELJ POMOGAO U SPREČAVANJU NASILJA 2004. I 2008.- 2010. GODINE

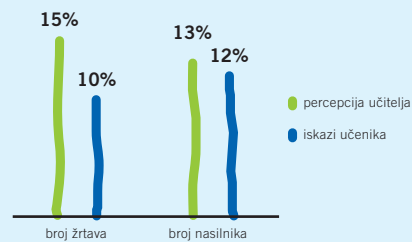
1.5. Mišljenja i stavovi učitelja prema nasilju

Inicijalni upitnik za učitelje sastavljen je od 10 pitanja koja se odnose na percepciju učitelja o problemu zlostavljanja, stupnju povjerenja kod učenika, osjećajima kompetentnosti u suočavanju s problemom i načinima reagiranja kad su suočeni sa slučajevima vršnjačkog zlostavljanja.

Analiza ovih podataka i usporedba s rezultatima na Upitniku "Žrtva - nasilnik" koji su ispunjavala djeca važan je dio uvida u stanje u školi i pomaže školi pri određivanju plana djelovanja u borbi protiv nasilja.

Prikazani su rezultati dobiveni odgovorima 2.440 učitelja i nastavnika iz prve godine primjene Programa. Rezultati inicijalnog upitnika za učitelje nisu jednoznačno primjenjivani i dostavljeni UNICEF-ovom uredu pa ih stoga nismo objedinjavali u uzorku iz 2008. - 2010. godine.

1. Učitelji procjenjuju da je broj žrtava kao i zlostavljača u njihovoj školi veći nego što iskazuju učenici, dakle vide problem nešto većim i ozbiljnijim.

Slika 34.

USPOREDBA PERCEPCIJE UČITELJA I ISKAZA UČENIKA O BROJU ŽRTAVA I NASILNIKA

Tablica 8.

RANGIRANE NASTAVNIČKE PROCJENE ZA PITANJE ODGOVORNOSTI I BRIGE ZA PROBLEM ZLOSTAVLJANJA U ŠKOLAMA

Zlostavlačko ponašanje u školi
odgovornost je i briga:
(1 = najveća odgovornost i briga,
7 = najmanja odgovornost i briga)

	osnovna škola	srednja škola
1. Roditelja	1	1
2. Razrednika	2	2
3. Stručnog suradnika	3	4
4. Učenika u razredu	4	3
5. Ravnatelja	5	5
6. Centra za soc. skrb	6	6
7. Policije	7	7

Dakle, učitelji u potpunosti prihvaćaju odgovornost i brigu za zlostavljanje u školi, premda dobro smještaju suštinske razloge zlostavljanja u obitelj. Dakle i učitelji su kao i učenici svjesni da je odgovornost da reagiraju na problem njihova, ali ne reagiraju, jer se osjećaju bespomoćnima i zbunjenima.

2. Utjecaj prijašnjih edukacija i stručnih usavršavanja učitelja na osjećaj kompetentnosti u odnosu na problem zlostavljanja.

Tablica 9.

ODNOS OSJEĆAJA KOMPETENTNOSTI NASTAVNIKA U ODNOSU NA PROBLEM NASILNIŠTVA I PRISUSTVOVANJA EDUKACIJAMA/STRUČNIM USAVRŠAVANJIMA U POSLJEDNJIM TRIMA GODINAMA

Edukacije	Osjećaj			
	zbunjeno	ravnodušno	bespomoćno	kompetentno
malo	24,5%	1,9%	36,8%	36,8%
sporadične	22,3%	0,1%	42%	35,6%
dugotrajne	25,1%	0,2%	42,5%	32,1%
UKUPNO	24%	0,7%	40,4%	34,8%

Samo se 34,8% učitelja i nastavnika osjeća kompetentno u odnosu na zlostavljanje. Čak 40,4% se osjeća bespomoćno, a 24% zbunjeno. Iznimno mali broj ostaje ravnodušan. Ako se prisjetimo kako učitelji i nastavnici procjenjuju da zlostavljanja ima čak i nešto više nego što to misle učenici, a otprilike polovica reagira sprječavanjem zlostavljanja i tek se trećina osjeća kompetentnom suočiti s problemom, možemo zaključiti da su u vrlo teškoj poziciji. To je vjerojatno jedan od razloga tako velikog interesa za UNICEF-ov Program koji je već u prvoj generaciji prouzročio prekoračenje planiranog broja škola, a sasvim mimo plana produžio Program na više godina i do sada premašio plan za više od dvostruko.

Škole su pri obradi rezultata svrstane u tri kategorije (1 = malo sporadičnih ili nikakve edukacije i stručna usavršavanja, 2 = određeni broj sporadičnih, kratkotrajnih, nesustavnih seminara, 3 = sudjelovanje u dugotrajnijim stručnim usavršavanjima, projektima, i edukacijama).

Inspekcijom rezultata čini se kao da većom edukacijom učitelji postaju manje kompetentni nositi se s problemom zlostavljanja. Međutim, značajnost razlika testiranih χ^2 testom pokazuje kako nema značajnih razlika između načina na koji se učitelji nose s problemom i edukacija u koje su bili uključeni. Osim one poznate maksime da čim više znamo tim smo svjesniji koliko još ima znanja koje ne znamo, možemo reći da je problem zlostavljanja, čini se, toliko kompleksan i tvrdokoran da se s većim općim znanjem ne pridonosi osjećaju kompetentnosti u odnosu na ovaj specifičan problem.

Govoreći o sudjelovanju u edukacijama zanimljivo je još dodati da smo pri obradi pobrojali učitelje koji nisu prisustvovali nikakvim stručnim usavršavanjima u zadnjih nekoliko godina. Taj broj je izrazito velik i predstavlja 30% ukupno anketiranih učitelja.

1.6. Kvalitativna analiza uzroka iznimno velikog i iznimno malog postotka vršnjačkog zlostavljanja u školama

Ukupni raspon rezultata koji govore o broju zlostavljanih učenika pokazuje da je prije provođenja Programa u nekima od prijavljenih škola bilo vrlo malo zlostavljane djece (4,07%), dok se u nekima postotak penjao i do 21,43% od ukupnog broja djece u školi. Zanimalo nas je koji uzroci neku školu čine relativno mirnom i skladnim vršnjačkih odnosa, a neku drugu školom s mnogo vršnjačkog zlostavljanja. Za iscrpan i precizan odgovor na ovo pitanje trebalo bi napraviti dodatno istraživanje, za što nismo imali mogućnosti. Međutim, obišli smo neke od tih škola i u fokusnim grupama razgovarali s učenicima koji trpe zlostavljanje, onima koji su skloni zlostavljanju, onima koji su više ili manje šutljiva većina, nastavnicima, predstavnicima roditelja i lokalne zajednice, te koordinatorom školskog Programa i ravnateljem. Naša bi se zapažanja mogla sažeti u nekoliko čimbenika koji, čini se, utječu na učestalost zlostavljanja.

Osobine škola koje imaju vrlo nizak postotak zlostavljanja mogu se jednom rečenicom opisati kao škole u kojima su odrasli preuzeli odgovornost za ponašanja i odnose u školi i koji su usmjereni na ono što škola i njeni djelatnici **moгу** napraviti, pa to i rade, bez obzira na to koje okolnosti i drugi čimbenici pridonose pojavi zlostavljanja.

U tim školama postoji:

1. Jasnoća, dosljednost i spremnost da se reagira na svaku uočenu pojavu zlostavljanja, strpljivo u smislu riješenosti da je važno reagirati, bez uvrijeđenosti što njihove intervencije ne daju rezultata odmah i uvijek, te s osjećajem da je odgoj proces postupnih promjena i da učenike treba odgajati, a ne se ljutiti kada se pokaže kako nisu dobro odgojeni. Jedan je ravnatelj rekao: "Nama su važni red, kontrola i granice..."
2. Jasnoća, otvorenost i transparentnost u komunikaciji odraslih u školi i to ne u smislu

njegovanja istomišljeništva, nego u smislu razgovaranja o razlikama, razmjenjivanju informacija, otvorenim i jasnim procedurama pri donošenju odluka s naglašenim osjećajem načelnog međusobnog poštovanja.

3. Stav da je svako dijete osoba vrijedna poznavanja i poštovanja ("nisu brojevi nego osobe"), stav da svako dijete vrijedi saslušati, praksa da se u školi odvijaju događaji i odluke i po prijedlozima učenika.
4. Odluka i običaj da se roditeljima jasno unaprijed kaže da se neće tolerirati nasilje, pa je lakše razgovarati i surađivati s roditeljima kad se ono dogodi jer tada reakciju škole ne doživljavaju toliko osobno.

Na učestalost vršnjačkog zlostavljanja ne utječe:

1. broj djece u odjelima i rad u trima smjenama
2. stupanj traumatiziranosti zajednice ratom
3. veličina mjesta u kojem se škola nalazi.

I među školama koje imaju najniži postotak zlostavljanja ima onih koje rade u trima smjenama (počinju u 7,15 i završavaju u 20 sati, a sat im traje 40') s velikim brojem djece po odjelu, iz mjesta koja su dugo bila žrtva ratnih razaranja i koja su iz velikih gradova i malih mjesta. Isto tako među školama s velikim stupnjem zlostavljanja ima škola koje su male, s malim odjelima i koje rade samo u jednoj smjeni, koje su u malim mjestima i selima, kao i velikim gradovima od kojih su neki bili u žiži ratnih zbivanja, a neke su granatiranja i uzbune mimoišle.

Osobine škola koje imaju velik stupanj vršnjačkog zlostavljanja se mogu opisati kao škole koje imaju naglašen osjećaj da su teškoće s kojima se nose odgovornost nekog drugog, pa se onda i utiču u rješenja koja će netko donijeti izvana, što ih dijelom ometa da poduzmu barem ono što mogu sami u svojoj školskoj sredini. Valja dodati da je zajednički nazivnik nekolicine ovih škola, ali valja naglasiti ne i svih, podijeljenost lokalne zajednice u kojoj škola djeluje po etničkom ili nacionalnom kriteriju, a to ponekad znači i po kulturnoj tradiciji i socio-ekonomskom statusu žitelja zajednice.

U ovim školama postoji:

1. osjećaj bespomoćnosti, odsustvo odgovornosti za ponašanja djece dok su u školi, pronalaženje "krivaca" izvan okvira škole (od lokalne zajednice, osobina ponašanja nekih etničkih skupina, do vlasti, zakona i sredstava), mnogo "kukanja" i nezadovoljstvo malim pomacima. Sve je istina što su rekli: i nedovoljna sredstva, i institucije sustava ne funkcioniraju, i s roditeljima je teško, i s gladnom i zapuštenom djecom je teško. Međutim ima još škola u našem uzorku koje su sličnih karakteristika pa njihovi rezultati u stupnju zlostavljanja nisu toliko veliki. U tim su sredinama odrasli skloni uočavati teškoće, reagirati na njih na neki način i kad nije vidljiv rezultat, nisu skloni obeshrabriti se i posustati. Povremeno smo imali dojam da odrasli smatraju ako se prime onoga što mogu sami kao da će amnestirati odgovornosti one druge koji su također odgovorni. Jednom riječju, rukovoditelji i učitelji ne preuzimaju u dovoljnoj mjeri odgovornost za ponašanje djece u školi jer oni nisu odgovorni za nastanak problema.
2. tendencija da učitelji i razrednici reagiraju stihijski na slučajeve vršnjačkog nasilja i zlostavljanja, bez jasne koncepcije i razvojne odgojne perspektive.
3. tendencija da se od djece koja su odgojno zapuštena očekuje da se tako ponašaju i premda negoduju, gotovo toleriraju takvo ponašanje. Na neki način kao da se događa samoostvarujuće proročanstvo.
4. u slučajevima lokalnih zajednica koje su etnički podijeljene konstantna percepcija neprijateljskog okruženja koja vjerojatno uvjetuje agresivna "obrambena" ponašanja djece pripadnika određene etničke grupe. Međutim, ostala djeca koja nisu stigmatizirana zbog neregiranja nastavnika bivaju "zaražena" takvim obrascem ponašanja te u višim razredima počinju reagirati slično i doprinose povećanju zlostavljanja.

Ovo su naša zapažanja, a nadamo se da će ona privući pažnju istraživača da se ozbiljnije i metodološki preciznije pozabave ovim pitanjem.

Na sastanku svih zaposlenih u školi izlažu se:

- osnovne činjenice o pojavi i uzrocima vršnjačkog zlostavljanja,
 - osnovna strategija provedbe Programa "Odgovor cijele škole",
 - prezentiraju se rezultati dobiveni u školi, koji se mogu usporediti s rezultatima prethodnog istraživanja na području cijele Hrvatske,
- a nakon toga
- ravnatelj i koordinacijski odbor brinu o rasporedu zaduženja vezanih uz provedbu Programa i uspostavu mreže sigurnosti i podrške, i za ugrađivanje svih aktivnosti vezanih za provedbu Programa u programe satova razrednog odjela i slobodnih aktivnosti, u programe realizacije predmetnih programa i u godišnji plan rada škole.

Iskustvo pokazuje da je dobro napraviti prvi kontakt škole i mentora te donijeti odluku o sudjelovanju u školskom Programu "Stop nasilju među djecom" u proljeće jedne školske godine za sljedeću školsku godinu, jer se na taj način prvi dio radioničke edukacije nastavnika može obaviti prije početka sljedeće nastavne godine, a i vrijeme planiranja u rujnu je odlična prilika da se sve aktivnosti ovog Programa predvide i planiraju tijekom nadolazeće školske godine.

Ako želimo što učinkovitije djelovati na učenike, nužno je pokrenuti i njihove roditelje, tako da dvije osnovne odgojne snage i modeli djeluju skladno.

Korak 1.

2. korak - Definiranje elemenata zaštitne mreže

Uspostava zaštitne mreže predviđa aktivnosti na nekoliko razina: na razini razrednog odjela, na razini škole te u lokalnoj zajednici i drugim službama koje mogu biti od pomoći pri prepoznavanju i reagiranju na problem zlostavljanja. Aktivnosti na svakoj pojedinoj razini vidljive su iz tabličnog prikaza hodograma Školskog programa.

Usporedno s pripremama, planiranjem i programiranjem aktivnosti u školi počinju se odvijati edukacije i radionice koje vode mentori, a na kojima nastavnici stječu potrebna znanja i vještine kako bi mogli provesti pojedine dionice Programa. Također se upoznaju i s materijalima koji su izradeni za potporu pri provođenju.

Jedna od ključnih edukativnih radionica za nastavnike uspoređuje načine discipliniranja i uvodi ideju obnavljanja vrijednosti (restitucije) kao izuzetno dobar način reagiranja na nasilničko ponašanje. U poglavlju o bitnim značajkama školskog Programa već smo govorili o važnosti reagiranja u skladu s uspostavljenim vrijednostima. Zamka reagiranja na nasilničko ponašanje leži u tome da lako ljutito, agresivno i optužujući reagiramo na počinitelje, što svakako treba izbjeći jer nije ni opravdano ni učinkovito, a ni etično reagirati nasiljem na nasilje.

Usporedba postojećih programa prevencije vršnjačkog zlostavljanja u školama u svijetu pokazuje kako postoje dvije tendencije u reagiranju škole na nasilje - jedna se više oslanja na stroge i jasne kazne za nasilničko ponašanje, a druga na poticanje razvoja socijalno prihvatljivijih i zrelijih ponašanja te na razvoj osobne odgovornosti djece. Evaluacije ovih programa upućuju na to da su programi koji potiču razvoj učinkovitiji u smanjenju količine nasilnog ponašanja te da ti učinci duže traju. Osim toga, kazne i nagrade već spadaju u preživljene odgojne metode iz autoritarnog doba i nisu u skladu s ciljevima i principima suvremenog odgoja i obrazovanja niti HNOS-a. Sva suvremena istraživanja o učinkovitosti odgoja i obrazovanja govore u prilog pristupu učitelja učenicima, koji je topao, suosjećajan i zahtjevan u smislu jasno izrečenih očekivanja u pogledu rezultata rada i ponašanja. Ovakav pristup već se uvriježio i u sudstvu za maloljetnike pa se njime socijalni pedagozi koriste u tzv. postupku nagodbe s maloljetnim prekršiteljima i njihovim roditeljima. Postupak nagodbe doduše više ide u smjeru nadoknade štete nego ponovnog uspostavljanja

ČINJENICA

63% UČENIKA KAŽE DA IM JE ŽAO ONIH KOJI TRPE NASILJE, ALI SE NE USUDE REAGIRATI.

Prema istraživanju UNICEF-a, 2004.

57,24% UČENIKA KAŽE DA IM JE ŽAO ONIH KOJI TRPE NASILJE I DA BI RADO POMOGLI.

Prema istraživanju UNICEF-a, 2008. - 2010.

vrijednosti jer društvene vrijednosti i pravila - pa ni posljedice - nisu donosili maloljetnici, nego su oni zakonom propisani. Pristup koji se temelji na razvoju socijalnih vještina i samokontrole prihvaćen je i ozakonjen kao moguća zamjena za zatvorsku kaznu i u odraslih obiteljskih nasilnika pa oni mogu (uz stručnu procjenu psihologa), umjesto zatvorske kazne, proći specifičan program. Ovakav pristup problemima obiteljskih nasilnika daje mnogo bolje rezultate u području smanjenja recidiva i popravljivanja obiteljske klime. Osim toga, djeca sklona zlostavljanju, rekli smo, jesu ona koja su rasla u relativno hladnoj sredini i nisu naučila suosjećati - pa ako im hoćemo dati šansu da nauče suosjećati, nužno je da prvo mi suosjećamo s njima. Kaznama samo učvršćujemo njihov osjećaj da je svijet hladno i neprijateljsko mjesto i podupiremo njihovu doživotnu osudu na bezosjećajnost prema drugima (parafraziramo slogan iz kampanje Prve 3 su najvažnije!). Moramo još dodati i to da je jedan od osnovnih postulata UNICEF-a sudjelovanje djece u odlučivanju kada je riječ o temama vezanim uz njih i njihov život. I upravo radi svega ovoga odlučili smo se za primjenu pristupa koji se u stručnoj literaturi naziva *restitucija*, a mi ćemo ga za potrebe našeg Programa zvati *obnova vrijednosti* jer tako najbolje opisujemo smisao takvog postupka.

Napomena: Ovakav pristup prevenciji zlostavljanja i odgajanja djece temelji se na humanističkoj orijentaciji i naslanja se na Glasserovu teoriju. Međutim, za potrebe provedbe ovoga Programa smatramo da ne treba širiti temu u smjeru realitetne terapije niti je miješati s drugim teorijama i pristupima.

Djeca sklona zlostavljanju nisu naučila suosjećati - pa ako im hoćemo dati šansu da nauče suosjećati, nužno je da prvo mi suosjećamo s njima.

U ovom priručniku nećemo posebno govoriti o restituciji, ona je dobro opisana u knjizi Diane Chelms Gossen, *Restitucija - Preobrazba školske discipline*, Alinea, Zagreb, 1994. S obzirom na to da se razrednici često žale kako im je teško provoditi ovakvu vrstu discipliniranja obnavljanjem vrijednosti, predlažemo da pročitate što piše o tome u spomenutoj knjizi te na CD-u koji prati ovaj priručnik, u tekstu "60 najčešćih pitanja o restituciji", koja su učitelji i stručni suradnici uputili autorici ovog pristupa.

Samo naglašavamo da nastavnici u školama koje se odluče za provedbu ovog Programa između ostalih seminara i radionica dobiju i edukaciju, priliku za vježbanje vještina i praćenje provedbe obnavljanja vrijednosti na način koji je neutralan i potiče učenika da razvija zrelije oblike ponašanja. U tekstu radionica o uspostavljanju vrijednosti, pravila i posljedica za učenike i roditelje koristimo se nekim terminima vezanim za discipliniranje pozivanjem na pravila i posljedice te obnavljanjem vrijednosti (restituiranjem) i objašnjavamo ih na način kako ih razrednici trebaju objasniti učenicima.

Razrednici na dvama do trima satima razrednog odjela pojašnjavaju s učenicima nasilničko i zlostavlačko ponašanje i ponašanje ostalih učenika u takvim situacijama, upoznaju učenike s rezultatima u odjelu i školi te uspostavljaju razredne vrijednosti, pravila i posljedice vezane uz takvo ponašanje. Nakon što je svaki odjel ustanovio vlastite vrijednosti, pravila i posljedice, one se objedinjuju na razini škole te se donose izmjene pravilnika i onih školskih akata koji reguliraju ponašanje kako bi se i u njih ugradili elementi vrijednosti, pravila i posljedica koje su definirali učenici. Nakon uspostave vrijednosti, pravila i posljedica na razini odjela, sazivaju se roditeljski sastanci na kojima se roditelje upoznaje s odlukom škole da provede Program "Za sigurno i poticajno okruženje u školama", s okvirnim nacrtom Programa, svim koracima koji su dotada učinjeni u školi te vrijednostima, pravilima i posljedicama koje su učenici uspostavili za njihov odjel.

Od roditelja se traži suglasnost za provođenje Programa, vrijednosti, pravila i posljedica, kao i za načine na koje će se oni provoditi (uključujući i obnovu vrijednosti) i poziva ih se na suradnju.

Na taj način i roditelji mogu biti pozvani da sudjeluju u definiranju razrednih i školskih pravila i izmjena pravilnika i drugih školskih akata.

Ovo je vrlo ključan kamen temeljac na kojem počiva glavnina školskog Programa. Već smo rekli da se kampanjom oblikovao stav javnosti i ojačale su vrijednosti društva koje se zalažu za nasilje. U ovom koraku nužno je da škola oblikuje svoje vlastite vrijednosti i stavove u odnosu na nasilje. Ako taj proces gradi počevši od svakog pojedinačnog učenika i razrednog odjela uz suglasnost i suradnju roditelja i na taj način dođe do školskih vrijednosti i stavova u odnosu na nasilje te ih i “ozakoni” u svojim školskim aktima, kasnije će se mnogo lakše i učinkovitije moći nositi s pojedinačnim slučajevima nasilja i zlostavljanja.

2.1. Aktivnosti na razini odjela

Aktivnosti su u svakom odjelu, sukladno suštinskim vrijednostima cijeloga školskog Programa, ključne i valja ih provesti pomno i dosljedno. Vrlo je važno da učenici raspravljaju o pojavi zlostavljanja i obliku SVOJE vrijednosti, pravila i posljedice. Nastavnik je ovdje samo medijator koji vodi raspravu postavljajući pitanja, potičući raspravu i vodeći brigu da svatko od učenika kaže svoje mišljenje i stavove. Iskustvo pokazuje da su neki marni nastavnici donijeli u odjel gotova pravila i pitali učenike slažu li se s njima. To u ovom Programu nije prihvatljiva metoda. Zajedničko ustanovljavanje vrijednosti, pravila i posljedica traži više vremena i zahtijeva dobru ravnotežu između slobodnog i spontanog izražavanja i mirnog razgovora u kome učenici ne skaču jedni drugima u riječ.

Ovo je prilika za vježbanje demokracije - za prihvaćanje razlika i pronalaženje zajedničkog nazivnika različitih stavova i vrijednosti.

2.1.1. Radionice za satove razrednog odjela - vrijednosti, pravila, posljedice

Slijedi opis sadržaja i prikaz radionica koje provodi razrednik na satovima razrednog odjela kako bi učenici zajedno raspravili što je nasilničko i zlostavljačko ponašanje, pojasnili kakva ponašanja ne žele i kakva žele u svom odjelu, te na kraju dogovorili pravila i posljedice za njihovo kršenje.

Slijedom dosadašnjih iskustava u provedbi Programa u školama želimo upozoriti na neke poteškoće i nerazumijevanja, odnosno brkanja sličnih, ali različitih pojmova - koja se često događaju u školama u ovom koraku.

Kada govorimo o oblikovanju pravila, nastavnici, pri našim primjerima izraženim u niječnom obliku (npr.: “Nećemo se tući” ili: “Nećemo uzimati tuđe stvari bez pitanja” ili: “Nećemo navijati i smješkat se nasilniku”) često s čuđenjem negoduju jer kažu kako su naučili da se pravila ne smiju izražavati u niječnom obliku. U naletu popularizacije (ali i banalizacije) pozitivne psihologije uvriježilo se takvo mišljenje. Psihološka je činjenica da je to istina za područje mišljenja, tu negacija nije moguća. Uputu “nemoj misliti na slona” nemoguće je provesti jer ako mislimo da ne mislimo na slona, samim time upravo na njega mislimo. Međutim, to nije psihološka istina kada smo na terenu ponašanja. U pokušaju da se izrazimo potvrdno kada želimo zaustaviti neko ponašanje dovinuli smo se zanimljivog i duhovitog naziva programa prevencije protiv ovisnosti: “Svi smo za - protiv”, a prethodna inačica je bila “Kako reći drogi NE”. Kao što vidimo, nije lako pravila kojima ograničavamo neka ponašanja formulirati u potvrdnom obliku. Niječne upute važan su dio samokontrole u ponašanju i u odrastanju. Djeca, kad usvoje pravila ponašanja, izgovaraju ih i ponavljaju sama sebi (na glas kad su mali, a u sebi kasnije) kako bi kontrolirala svoje ponašanje i impulse. To upravo želimo da se dogodi ovim našim Programom. Što bi bili potvrdni oblici u ovim našim primjerima? Kako bismo izrekli potvrdno pravilo “nećemo se tući”?

Što god da oblikujemo nije jednako precizno kao ovaj niječni oblik. Naime, učenici mogu što god žele, sve dok se pridržavaju vrijednosti i pravila. Potvrdnim oblikom imamo tendenciju ograničiti ponašanje. Primjerice, potvrdni oblik koji glasi: "Bit ćemo ljubazni prema drugima", isključuje mogućnost da jesam ljuta na nekoga, da ga mrko gledam, prepirem se - što su sve bitni dijelovi svakodnevnog života i neophodne komunikacije koja uspostavlja dobre odnose. Ako ne kažem što mi je teško ili što me ljuti, kako ću se obraniti od nelagode? Osim toga, svi pozitivni zakoni napisani su tako da određuju što ne smijemo činiti (što je kažnjivo), a ne kako se trebamo ponašati.

U ovom pokušaju da izrazimo pravila u potvrdnom obliku postoji još jedna zamka. To nas lako dovede do toga da zagovaramo prijateljstvo, ljubav, sreću (npr. i ovakva pravila smo zatekli u odjelima: "Sretni smo što smo zajedno", "Širi mrežu prijateljstva", "Moramo voljeti svakoga" i sl.), a to niti je cilj našeg Programa, niti je realno moguće, niti ide u prilog mentalnog zdravlja djece. Naime, nije moguće sa svima u odjelu i školi biti prijatelj niti ga voljeti. Ukoliko to kojim slučajem i postignemo, to onda znači da smo odgojili djecu bez osobnih granica i vlastitog integriteta ili da smo banalizirali i obezvrijedili prijateljstvo u izvornom smislu te riječi.

Osim toga, važno je razumjeti da u našem Programu koji u podnaslovu kaže "za sigurno i poticajno okruženje u školama" nasuprot nasilju stoji poštovanje, uvažavanje, osobni integritet, a nasuprot zlostavljanju ravnopravnost i dostojanstvo (a ne ljubav i prijateljstvo).

Ovo je aktivnosti, koja je ključna i nezaobilazna jer o njoj ovise utemeljenost i učinkovitost provedbe sljedećih koraka (osobito 5. i 6. koraka u Programu) treba posvetiti barem nekoliko sati razrednog odjela.

Učiteljice razredne nastave i razrednici odlučit će o načinu prikaza određenih sadržaja, sukladno uzrastu učenika. U odjeljku 2.1.2. prikazan je jedan mogući radionički način obrade ovoga koraka, primjereniji mladim učenicima.

No radionice u pravilu trebaju sadržavati:

1. Rezultate Olweusovog upitnika za odjel i školu

Rezultate u obliku primjerenom uzrastu treba pokazati učenicima kako bi i oni (a ne samo učitelji) bili osviješteni i bolje motivirani na aktivnosti na suzbijanju nasilja te kao podloga za razgovor o nasilju u vlastitom odjelu i školi. Učiteljice razredne nastave koristit će se samo rezultatima za školu jer upitnik ne ispunjavaju djeca u razrednoj nastavi.

2. Razgovor o nasilničkom i zlostavljačkom ponašanju u odjelu i školi

Razgovor treba voditi na podlozi rezultata za odjel i školu, treba se voditi definicijom vršnjačkog zlostavljanja navedenom u poglavlju "Određenje pojma vršnjačko zlostavljanje", uključivati primjere različitih vrsta zlostavljanja i treba naglasiti razliku između doživljaja počinitelja i onoga koji trpi (neko ponašanje, npr. ruganje može izgledati kao igra, šala ili zabava za počinitelje, a da pri tom povrjeđuje onoga kome je usmjeren pa se ovaj osjeća povrijeđenim, poniženim ili ugroženim), te razliku između šale i nasilja, kao i nasilnog sukoba koji se događa ponekad, sporadično i zlostavljanja koje se događa učestalo (kriterij 2 do 3 puta mjesečno i češće). Također treba postaviti pitanje kako se osjećamo kad vidimo nasilno ponašanje u učionici, hodniku ili drugdje i što radimo, pozivajući se na odgovore na pitanje iz upitnika "Što osjećaš ili misliš kad vidiš da se nad nekim vršnjakom vrši nasilje?", "Koliko često drugi učenici pokušavaju zaustaviti nasilje?" i "Kako reagiraš kad vidiš nasilje nad drugim učenicima?".

Vrlo je važno da učenici raspravljaju o pojavi zlostavljanja i oblikuju SVOJE vrijednosti, pravila i posljedice. Nastavnik je ovdje samo medijator.

3. Kratak prikaz rezultata u svijetu

(ili barem informaciju da je to pojava i u drugim zemljama, te da su i tamo razradili programe prevencije protiv vršnjačkog zlostavljanja).

4. Osnovne obrise školskog Programa protiv vršnjačkog zlostavljanja

Važno je da učenici dobiju stvaran dojam razmjera ukupnih aktivnosti na razini škole i lokalne zajednice i svih koraka koji su predviđeni školskim Programom, uključujući izmjene pravilnika i protokol o postupanju jer će to ohrabriti učenike koji trpe zlostavljanje i one koji promatraju da se i oni pokrenu. Naime, istraživanja i iskustva pokazala su da mnogi učenici ne govore odraslima o nasilnom i zlostavljačkom ponašanju jer su uvjereni kako odrasli neće ili ne mogu učinkovito reagirati i zaustaviti zlostavljanje. Ovdje možete koristiti Hodogram školskih aktivnosti. Također je dobro reći kako je Program dosad provelo više od 157 škola u Hrvatskoj, dok je 79 škola nakon 3 godine obnovilo status "Škola bez nasilja"!

5. Raspravu o vrijednostima i stavovima u odnosu na nasilničko i zlostavljačko ponašanje

Raspravu treba započeti razgovorom o pravilima otvorenog razgovora ili rasprave, pogotovo ako učenici dosad nisu imali priliku na ovaj način raspravljati i donositi zajedničke zaključke ili stavove. Razrednik donosi pravila otvorenog razgovora: Kada želiš nešto reći podigni ruku; Svatko ima pravo reći što misli; Nećemo upadicama prekidati i omalovažavati tuđe iskaze, bez obzira slažemo li se s njima ili ne. Razrednik pita učenike slažu li se s ovim pravilima i želi li netko dodati još koje pravilo. (Razrednik donosi pravila vezana uz način na koji će se u odjelu raspravljati kako bi učenici SAMI izbistrili SVOJE vrijednosti (a kasnije i pravila i posljedice). Nikako ne smije donijeti gotove vrijednosti, pravila i posljedice i samo zatražiti od učenika da se s njima usuglase i prihvate ih.)

Iako ono što učenici prvo oblikuju jesu odjelne vrijednosti u odnosu na nasilno ponašanje, način na koji ih možemo uvesti u raspravu jest preko razgovora s jedne strane o ponašanju samom i s druge pak strane o potrebi da u ljudskim zajednicama oblikujemo vrijednosti i pravila. Kako su djeca osnovne škole još uvijek na razini konkretnih operacija u kognitivnom razvoju, nisu vična raspravama na apstraktnoj razini kao što su vrijednosti do kojih drže. Stoga predlažemo da raspravu o vrijednostima započnete ovim pitanjima: Što je pravilo? Zašto su nam pravila potrebna i važna? Koja pravila poznajete? Što bi bilo bez prometnih pravila? Što bi bilo bez pravila igre u sportu? Trebaju li nam pravila ponašanja jedne osobe prema drugoj? Kako biste željeli da se drugi prema vama ponašaju? Što je vama važno u međuljudskim odnosima u odjelu? Kako biste vi voljeli da se učenici ponašaju jedni prema drugima u odjelu i školi pa da se svi osjećamo bolje? Dobar način rasprave o ovim pitanjima je grupni rad, kao što je opisano u radionicama koje slijede. Vrijednosti vezane uz međuljudska ponašanja treba zapisivati na ploču ili još bolje na velike papire u potvrdnom obliku, npr. Hoćemo da ... Važno nam je ... Želimo ... Raspravu valja voditi tako da se vrijednosti dorađuju dotle da se SVI učenici u odjelu slože oko nekoliko ključnih vrijednosti.

Vrijednosti su općenitije i šire od pravila te se možemo pozvati na njih u slučaju nasilnih ponašanja koja nisu obuhvaćena pravilima; one su i osnova za primjenu postupka obnove vrijednosti (restitucije).

Primjeri vrijednosti iz učionica (samo za orijentaciju razredniku, a ne zato da ih on "pogura" svojim učenicima u usta) jesu: poštovanje, prihvaćanje, uvažavanje, ravnopravnost, povjerenje, sigurnost, razumijevanje, suosjećanje, zajedništvo, iskrenost, kulturno ponašanje, druženje, dobrotu, znati slušati druge, znati razgovarati.

6. Dogovaranje i uspostava odjelnih pravila u vezi s nasilničkim i zlostavljačkim ponašanjem

Sada pozivamo učenike da smisle pravila koja se odnose na sprječavanje nasilničkog i zlostavljačkog ponašanja i koja poštuju upravo definirane vrijednosti. Važno je da pravila ne budu agresivna ili ponižavajuća za prekršitelje vrijednosti. Ukoliko učenici predlažu pravila koja su usmjerena na vanjsku kontrolu (npr. postaviti kamere u hodnicima) reći kako tragamo za pravilima ponašanja kojima poručujemo sebi i svima drugima kako bismo voljeli da se ponašamo i kakva ponašanja ne želimo u svom odjelu, a ne na koji način ćemo takva ponašanja ustanoviti. Na samom kraju rasprave razrednik može predložiti i neko dodatno pravilo i raspraviti o njemu s učenicima. (Samo za orijentaciju razredniku - pravila mogu biti npr.: Nećemo uzimati tuđe stvari bez pitanja, Nećemo se rugati jedan drugome niti se nazivati pogrdnim imenima, Nećemo siliti druge da urade nešto što ne žele, Nećemo nagovarati druge da se ne druže s nekim u odjelu, Kad netko kaže 'prestani' prestat ćemo mu to raditi, Kad vidim da netko nekome čini nažao reći ću mu da prestane, Nećemo navijanjem i smješkanjem ohrabrivati učenika koji zlostavlja, Nećemo biti publika onome tko zlostavlja, Kad netko ne prestane reći ćemo to razredniku, Pozvat ćemo učenike koji su sami da nam se pridruže za vrijeme odmora, itd.). O popisanim pravilima može se glasovati ako razrednik ocijeni da je nužno (npr. ako su učenici koji zlostavljaju jako glasni, pa se dobiva dojam da pravila nisu prihvaćena u odjelu). Važno je ograničiti se na 3 - 4 pravila u nižim i 5 - 8 u višim razredima. Donošenje pravila možete napraviti na isti način na koji ste definirali vrijednosti u točki 4.

7. Upoznavanje učenika s protokolom o postupanju u slučaju kršenja pravila te dogovaranje posljedica

Svatko tko krši pravila i time dovodi u opasnost vrijednosti oko kojih su se učenici dogovorili treba na neki način obnoviti odjelne / školske vrijednosti ili snositi posljedice. Prijava nasilnog ponašanja nije više tužakanje nego trud uloženi u očuvanje vrijednosti i pravila. Učenike treba upoznati s idejom obnavljanja vrijednosti i popravljanja pogreške koju uvodimo u školu.

Obnavljanje vrijednosti (restitucija) i kako ga primijeniti

Svatko tko krši pravila i time narušava dogovorene vrijednosti, može učiniti nešto čime će ponovno uspostaviti ugroženu vrijednost ili na neki način povratiti narušene odnose i učiniti ih boljima. Obnavljanje vrijednosti pristup je odgoju i discipliniranju koji podrazumijeva to da ljudi (a osobito djeca) čine pogreške i to se ne da sasvim izbjeći; međutim, pitanje je što učinimo nakon što pogriješimo. Usmjeravanjem učenika da popravi pogrešku, a izbjegavajući kažnjavanje, potičemo ga da preuzme odgovornost za vlastito ponašanje i pozitivno riješi problem. Dakle, obnavljanje vrijednosti nije i ne smije biti kazna.

Ključno je da razrednik razgovara s učenicom o vrijednosti koja je narušena i o pravilu koje je prekršeno te da traži popravljane pogreške, odnosno ponovnu uspostavu prekršene vrijednosti. Važno je da učenik sâm bira i odlučuje kako će pogrešku popraviti (dakle, samostalno osmišljava što će učiniti kako bi obnovio vrijednosti koje su narušene), a s njegovom odlukom treba se složiti i učenik koji je trpio nasilje.

Dakle, ovaj pristup temelji se na jednostavnom načelu: kada razbijemo popravimo, a kad napravimo nered pospremimo. Ljudski je pogriješiti i popraviti. Primjerice: Branko dotrči do reda za užinu, dade čvrgu Marku koji stoji u redu i potjera ga na kraj reda, a on stane na njegovo mjesto. Kako bi sada mogao ponovno uspostaviti ono do čega je nama stalo u školi/odjelu? Što može napraviti da povрати poštovanje i uvažavanje (vrijednosti oko kojih smo se usuglasili u odjelu)? Branko, nakon što je dobio vremena da razmisli, može predložiti različita rješenja: "Mogu ga zvati u svoj tim za graničara jer je mali, brz i spretn." Ili: "Mogu ostati s njim nakon nastave i pokazati mu što je bilo u školi dok je bio odsutan/bolestan." Ili: "Mogu mu pokazati neko gradivo - ono što mu ne ide." Ili: "Mogu ga moliti da mi pokaže neko gradivo i biti pritom suradljiv i koncentriran." Ili: "Mogu ga pozvati da idemo zajedno na utakmicu." Ili: "Mogu ga pratiti od kuće do

škole i natrag te ga čuvati od drugih zlostavljača.” itd.. Sve su to dobri načini obnove odjelnih vrijednosti, a posebno je važno da je jednu ili dvije ideje smislio sâm Branko i predložio razrednici i Marku.

Obnova vrijednosti ne vodi računa samo o negativnom ponašanju, nego i o utjecaju tog ponašanja na učenika koji je povrijeđen i on treba dati suglasnost, odnosno prihvatiti ponuđen način ponovne uspostave vrijednosti. Osobine dobre restitucije su:

- *povrijeđeni je smatra prikladnim postupkom*
- *zahtijeva trud i aktivnost onog koji grešku popravlja u smjeru poželjnog ponašanja (uključuje to da Branko nešto čini)*
- *odnosi se na područje u kojem je prekršaj napravljen (odnosi se na poštovanje i uvažavanje Marka)*
- *izbor načina obnove vrijednosti povezan je s dogovorenim vrijednostima (međusobno ćemo se uvažavati i poštovati)*
- *onog tko je prekršio pravila stavlja u priliku da pokaže da ih može poštovati*
- *nema ljutnje, krivnje i kritiziranja ni na strani razrednika ni učenika.*

Ukoliko učenik odbije popraviti pogrešku i ponovno uspostaviti odjelne vrijednosti ili ako je kršenje pravila manjeg opsega i sporadično, učenik će snositi posljedice koje učenici u odjelu dogovore. Važno je naglasiti da bi bilo dobro posljedice odrediti u nekim radnim, društveno korisnim aktivnostima, npr. pospremanje učionice umjesto redara, čišćenje školskog okoliša ili snijega pred školom, pomaganje razredniku oko nekih aktivnosti vezanih uz odjel i sl. Posljedice mogu biti i provesti odmor s dežurnim učiteljem, priznati da si lagao/ogovarao pred onima pred kojima si to činio. Jedan odjel je odlučio da svatko tko se bude narugao treba nacrtati cvjetić u bilježnicu onomu komu se narugao i to se pokazalo izuzetno dobrim načinom ukidanja ruganja u tom odjelu.

Neprihvatljive posljedice su razne drakonske i ponižavajuće kazne, kao primjerice: sto puta napisati “Bit ću bolji/bolja”, isključivanje iz igre (upravo se borimo protiv socijalne izolacije), nositi torbu cijeli tjedan, biti u kutu 20 minuta, dvostruka domaća zadaća. Posebno vrijedi naglasiti kako “ispričati se” ne treba prihvatiti kao posljedicu, kao ni kupovanje poklona. Isprika, ako nije iskrena i spontana, ne vrijedi ništa onome koji je trpio, a onoga koji je bio nasilan stavlja u ponižavajući položaj. Nije nam cilj učiti djecu da budu dvolična. Kupovanje poklona nije posljedica koju trpi učenik koji se nasilno ponašao, nego njegovih roditelji i zato nije prihvatljiva posljedica. Učiniti ili izraditi nešto sâm jest prihvatljiva posljedica. Na jednak način kao što smo dogovarali vrijednosti i pravila trebamo s učenicima dogovoriti i posljedice u slučajevima kršenja pravila.

Precizniji opis postupka primjene obnove vrijednosti bit će opisan u 5. koraku, ova objašnjenja i primjer ovdje služe tome da razrednik o uvođenju ovakvog pristupa može upoznati učenike i objasniti im ga u grubim crtama prije nego pozove učenike da smišljaju posljedice koje će se primjenjivati u slučajevima manjeg kršenja pravila ili odbijanja učenika da obnovi vrijednosti.

Na kraju učenici izrađuju plakat “Stop nasilju” na kojem su napisane vrijednosti, plakat na kojem su napisana pravila i plakat na kojem su napisane posljedice u slučaju kršenja pravila. U izradi plakata učenici mogu rabiti boje, crteže, kolaž - uobličiti ih na način kako oni žele. Ova tri plakata smještaju se na zid u odjelu i to zato da učenike i nastavnike koji u tom odjelu predaju podsjećaju te da se mogu lako i brzo pozvati na njih u situacijama u kojima netko od učenika krši pravila. Važno je da ona ne ostanu “mrtvo slovo na papiru”, no o tome više u sljedećem poglavlju.

Pravila treba osvježiti svake godine na jednak način na koji su i prvi put donesena.

Odgaj je proces postupnih promjena i učenike treba odgajati, a ne se ljutiti kada se pokaže da nisu dobro odgojeni.

Važno! U praksi smo zamijetili najčešće pogreške koje razrednici čine, tako da ove aktivnosti u odjelu ne daju svoj najbolji rezultat su prevenciji zlostavljanja. Naime, uspjeh u smanjenju nasilničkoga ponašanja bitno ovisi o tome kako su uspostavljene odjelne vrijednosti, pravila i posljedice, pa bi bilo važno da se one uspostavljaju upravo onako kako su opisane jer je šteta da razrednici ulože trud u ovaj korak u Programu, a da on ne da očekivane rezultate. Stoga ovdje upozoravamo na ključne točke i najčešće pogreške:

1. Svi učenici aktivno sudjeluju

- Vrlo je važno da učenici sami raspravljaju o pojavi vršnjačkoga zlostavljanja, kako onog općeg tako i elektroničkoga, te da oblikuju vlastite vrijednosti, pravila i posljedice u svome razrednom odjelu.
- Učitelj je u tome procesu samo medijator koji vodi raspravu, postavlja pitanja i potiče učenike.
- Zajedničko dogovaranje zahtijeva više vremena, no tako dogovorene vrijednosti, pravila i posljedice neće biti nametnute izvana, nego su plod zajedničkog izbora i odluke.
- Učenici će više poštivati one vrijednosti i pravila koja im **nije** netko odredio, a da ih nije ni pitao, nego su sami odredili vlastite vrijednosti i pravila. Uostalom, i nama odraslima lakše je držati se odluka i izbora koje smo sami donijeli i učinili, nego onih koje nam je netko nametnuo.

2. Imenovanje vrijednosti

- Učenici nabrajaju one vrijednosti prema kojima se žele ponašati, a kojih će se nastojati pridržavati kako bi spriječili zlostavljачko ponašanje i kako bi se u razrednom odjelu svi osjećali sigurno i ugodno.
- Uvijek najprije definiramo vrijednosti koje želimo, zatim pravila kojima ćemo osigurati da živimo u skladu s tim vrijednostima te posljedice za nepridržavanje dogovorenih pravila.

- Primjeri vrijednosti: “U razredu nam je važna sigurnost i međusobno poštovanje.” Ili: “Svi smo različiti, ali imamo jednaka prava.”
- Ukoliko učenici predlože vrijednost poput “Budimo svi prijatelji”, podsjetite ih neka svatko sam sebi bira prijatelje. Ne moramo svi biti prijatelji, ali ne smijemo ismijavati i povređivati one koji nam nisu prijatelji i koji nam se ne sviđaju. Uostalom, prijateljstvo nije lijek protiv nasilja (ono se često i događa među prijateljima, u obitelji), nego je lijek protiv nasilja poštovati drugoga!

3. Imenovanje/smišljanje pravila

- Pravilima definiramo točno određena ponašanja koja nikako ne želimo u odjelu te ponašanja koja će pomoći u sprečavanju nasilja.
- Ova pravila kojima učenici reguliraju svoje međusobne odnose nikako ne smijemo pomiješati s pravilima i odredbama statuta, kućnog reda ili ostalim pravilima školske i odjelne discipline. Ona su, naravno, važna i svaka ih škola donosi, a učenicima postaju obveza onda kad oni postanu dijelom škole. Škola u svojim aktima i pravilnicima definira i način na koji će se te odredbe poštivati, kao i posljedice ukoliko se one ne poštuju. Međutim, u ovome Programu mi govorimo o savsim drugačijim vrijednostima, pravilima i posljedicama - onima koje učenici SAMI određuju kao način reguliranja svojih međusobnih odnosa. Sâm čin i proces njihova donošenja odgojni je postupak i potiče u učenika razvoj osobne odgovornosti za vlastito ponašanje. Stoga je nužno da razrednici vode i moderiraju ovaj proces.
- Pravila trebaju biti jasna i jednoznačna. Prije kakvih petnaestak godina počelo se inzistirati na afirmativnim pravilima, koja u ovome našem Programu nisu uvijek dobra jer nisu dovoljno određena kad je ukidanje određenih ponašanja u pitanju.

Primjeri vrijednosti: “U razredu nam je važna sigurnost i međusobno poštovanje” ili “Svi smo različiti, ali imamo jednaka prava”.

Bolje je imati pravilo koje je jasno i razumljivo svima, primjerice: “Ne želimo da nam se netko ruga kada pogriješimo”, umjesto pravila koje nije u potpunosti jasno npr.: “Imamo pravo pogriješiti, a da nam se nitko ne ruga”.

- Od puno pravila koja djeca predlože, zajedno sumirajte 4 - 5 najvažnijih pravila koja će učenici i odjelni učitelji lako pamti.
- Previše pravila zbunjuje; tko bi pamtio 15 - 20 pravila i lako ih je “slučajno zaboraviti”.
- Svaki učitelj koji dođe u razredni odjel poziva se na odjelna pravila. Dakle poštivanje pravila i pozivanje na njih kada je neko prekršeno, posao je svakog učitelja, a ne samo razrednika ili stručne službe.
- Među odjelnim pravilima **ne trebaju** se nalaziti: ona koja reguliraju odnose između učitelja i učenika (npr.: “Trebamo slušati učiteljicu” ili: “Poštujemo učitelje i pozorno slušamo na satu”), koja propisuju obveze učenika (npr.: “Redovito pišemo zadaću” ili: “Nećemo prepisivati zadaću”), koja govore o “kulturnom” ponašanju (npr.: “Odijevamo se pristojno”) te ostala pravila koja su već propisana školskim kućnim redom (npr.: “Ne kasnimo na sat”).

4. Odabir/dogovaranje posljedica

- Posljedice trebaju biti povezane s prekršenim pravilom. Dakle, ako je dijete nešto potrgalo, treba popraviti; ako je pak povrijedilo nečije osjećaje, treba učiniti da se ta druga osoba osjeća dobro i sl..
- Posljedice se trebaju moći ostvariti; ne zadavati zadatke/obveze koje će učenik teško ispuniti.
- Posljedice trebaju pomoći u promjeni ponašanja u željenome smjeru, u skladu s odjelnim vrijednostima. Trebale bi predstavljati poželjna ponašanja.
- Posljedice na dugi rok vježbaju samokontrolu, kako bi učenici uvidjeli dobiti pridržavanja pravila u smislu boljih međusobnih odnosa, većem osjećaju sigurnosti, zaštićenosti u odjelu itd..
- Primjeri prihvatljivih posljedica jesu: “Pomagati dežurnom učitelju” ili: “Nacrtao crtež ili napisati čestitku osobi koju sam povrijedio” ili: “Jedan dan biti redar umjesto pravoga redara”.

- Izbjegavajte posljedice kao što su: “Razgovor s učiteljicom ili psihologinjom” ili: “Pozvati roditelje u školu” ili: “Ići na razgovor ravnateljici”. Jer, neće valjda djeca biti nasilna kako bi zaslužila razgovor s učiteljicom ili psihologom!? Također, pozivanje roditelja u školu normalan je dio suradnje s roditeljima i uobičajena aktivnost svakog razrednika te nije dobro suradnju s roditeljima proglašavati “kaznom”. U nastavku ćemo još kratko navesti i neke druge primjere koji u ovome Programu nisu prihvatljivi.

5. Što nije prihvatljivo i što svakako trebamo izbjegavati?

- Ponekad su djeca sklona davati drakonske kazne (npr. napisati 100 puta oprost, napraviti 50 sklekova, ne ići na mali i veliki odmor, nositi nekomu torbu cijeli tjedan i sl.). Takve su posljedice zapravo kazne koje ponižavaju dijete. Pokušajte potaknuti učenike da ne smišljaju kazne, nego da budu duhoviti i dosjetivi se posljedica koje NE ponižavaju.
- Prilikom obilazaka mnogih škola, nailazili smo na pravilo: “Nećemo tužakati jedni druge” ili: “Ne budi tužibaba”. Jedan od ciljeva UNICEF-ova Programa jest da je uvijek važno reagirati na nasilje (jer prešutjeti ili ne reagirati na nasilje zapravo je slaganje i podržavanje nasilja), a djeci savjetujemo da neprimjerena ponašanja odraslima prijave (jer jedino tako zaštitna mreža može zaista funkcionirati). Dakle, ovakvo pravilo je neprihvatljivo i, ako ga djeca predlože, podsjetimo ih da prijaviti nasilje nije tužakanje, nego trud uložen u očuvanje zajedničkih vrijednosti i pravila!
- Često se među posljedicama nalazi isprika, koja u pravilu nije učinkovita (učenik se ispriča, a zapravo to ne misli). Poticanje učenika koji zlostavlja na prisilnu ispriku jest poticanje na dvoičnost i neki oblik nasilja nad onim kako se učenik koji zlostavlja osjeća. Učenici koji se samo povremeno nasilno ponašaju, lakše se ispričaju. Stoga ne prisiljavajte učenike na ispriku, a ako učenici sami predlažu ispriku kao posljedicu, upozorite ih na moguću neiskrenost i zatražite neka smisle neke druge posljedice; ako pak netko izrekne ispriku, treba je prihvatiti i poštovati.

- Često razrednici preformuliraju pravila, vjerojatno htijući da ona izgledaju lijepo i skladno; međutim, to nije prihvatljivo. Ne možemo dovoljno naglasiti koliko je važno da učenici SAMI oblikuju vrijednosti, pravila i posljedice te da budu izrečene dječjim jezikom - jer će ih samo tada učenici stvarno doživljavati svojim. U jednoj fokus-grupi učenici su nam rekli: "Ne volimo da nam učitelji mijenjaju naša pravila", za primjer u učionicama našli smo i ovakva pravila: "Svi smo dobrodošli u bezbrižnoj igri i druženju. Družimo se i igramo sa svakim učenicom iz razreda" (1. razred!) ili: "Pomognimo prijatelju vratiti osmijeh na lice", a na jednomu popratnom plakatu uz vrijednosti, pravila, posljedice našli smo i ovu formulaciju: "... zato trebamo biti mirni na satu, slušati profesore, marljivo učiti... Ako budemo poštivali prethodna pravila, svi ćemo biti uspješni, a naši roditelji i profesori bit će ponosni na nas". To sve zasigurno nisu formulirala djeca.

Kao obrazloženje i ispriku što smo se ovoliko raspisali o ovome koraku i nešto ponavljali, evo dvaju primjera iz škola koje provode naš Program:

Jedan 2. c razred je "proveo restituciju" (kao radionicu s djecom!) pod naslovom "Kako popraviti prekršeno pravilo?" (!!!)

U prilogu su poslali puno malih papirića na kojima su djeca pisala razne načine kako popraviti prekršeno pravo (u ovom slučaju kako kazniti to dijete - što ne samo da nije obnavljanje vrijednosti (restitucija), nego nije niti prirodna posljedica).

Primjeri: "Ako nekog udarimo ili gurnemo, moramo se ispričati a zatim u kaznu"; "Mora biti u kutu"; "Treba biti u kutu i na magarećoj klupi"; "Treba ga kazniti tako da ga stavi na magareću stolicu ili reći roditeljima da ga oni kazne. Treba mu se ispričati. A onaj koji se ozlijedio može završiti u bolnici ili ne daj Bože umrijeti"; "Zlostavljanje treba kazniti duplom zadaćom"...

Također, dobili smo i plakat jednog 8. razreda na kojem umjesto posljedica piše:

KAZNE!

- * Kazna za bahate učenike prema profesorima!
- * Kazna za nepoštivanje dogovora s profesorima!
- * Kazna za zvonjenje prije vremena!

Osim što cijelo vrijeme naglašavamo da treba uspostaviti logiku po kojoj za kršenje zajedničkih pravila treba snositi neke prirodne i logične posljedice, što ipak ima drugačiji smisao nego biti kažnjen (a to zlostavljачe samo još više izaziva u borbu za nadmoć), još su i kazne predviđene za ponašanja koja nisu ni u kakvoj vezi s vršnjačkim nasiljem i više pokazuju kako su nastavnici iskoristili ovaj Program da sebi povrate ugled i autoritet, nego što su se usredotočili na prevenciju nasilja.

2.1.2. Radionice za satove razrednog odjela - vrijednosti pravila posljedice - primjer

Slijede radionice koje korak po korak vode ovim dijelom aktivnosti u razrednom odjelu. Dio radionice koji je obilježen oznakom I. razrednica može provesti na kraju jednog SRO kao najavu za bavljenje temom vršnjačkog nasilja i načina na koji će se odjel tom temom baviti, a može provesti i na početku same prve radionice na temu nasilja. Sažeto rečeno, iz RL 4 i 5 možete formulirati s učenicima vrijednosti, a iz RL 3 i 7 možete formulirati pravila. Posljedice učenici osmišljavaju u zadnjoj, IV. radionici.

Kazna zlostavljачe samo još više izaziva u borbu za nadmoć.

I.

RADIONICA JE...

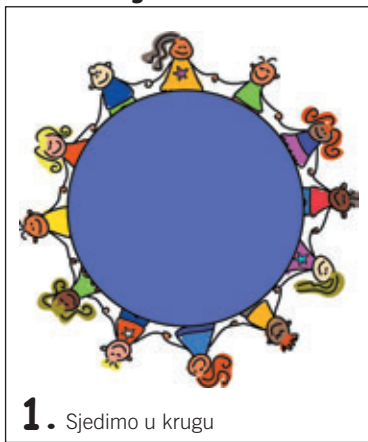
UVOD RAZREDNIKA: Na satovima razrednog odjela radit ćemo unutar radionica. Učit ćemo kroz iskustvo i razgovor. U takvom radu rabićemo PRAVILA koja ćemo dogovoriti i kojih ćemo se držati (poželjno je pravila napisati na plakat i staviti na vidljivo mjesto).

Slazete li se s ovim pravilima? Želite li još nešto dodati? (dopišite)

PRIMJERI PRAVILA ZA RAD U RADIONICI

Pravila razgovora

• Sjedimo u krugu

Prednost: Umjesto da samo čujemo osobu koja govori, sada je svi i vidimo, bez naprezanja ili stalnog okretanja (za razliku od uobičajenog sjedenja u školskim klupama).

Zanimljivost: Tako su nekada sjedili pripadnici starih plemena kad su rješavali neke probleme, raspravljali ili donosili odluke važne za sve, ali i onda kada su se zabavljali.

• Dignemo ruku kad želimo nešto reći

Tako dajemo znak da nešto želimo reći i ne upadamo drugome u riječ.

• Dok jedan govori, ostali slušaju

Dopuštamo drugima da govore, bez upadica i komentara. Tako bolje slušamo i lakše razumijemo onoga koji govori. Poručujemo mu da nam je važan i kako nam je stalo da čujemo što će reći. Lijepo je i ugodno kada se osjećamo važnima.

• Svatko ima pravo reći dalje

Ako se ponekad ne osjećaš spremnim da drugima kažeš kako se osjećaš ili ako ne želiš izreći što misliš o nekoj situaciji ili o temi, možeš reći dalje. Važno je da u svemu sudjelujemo svojom odlukom, a ne zato što nam je

netko zapovjedio. Ako često kažeš dalje, promisli što te zapravo sprječava da se uključiš, izraziš svoje mišljenje ili osjećaš. Možda možeš riskirati i pokušati.

- **Svatko ima pravo izraziti svoje mišljenje, čak i onda kada je drugačije od drugih**

Tvoje mišljenje je tvoje. Poštuj i tuđe, naročito ako je drugačije od tvoga. Nema ruganja, vrijeđanja ili ismijavanja!

Želite li vi dodati još neko pravilo?
Slažemo li se s ovim pravilima?

DODATAK - SAVJETI UČITELJIMA PRI PROVOĐENJU RADIONICA

- **Postavljajte pitanja**

Svrha pitanja je potaknuti učenike da govore o nekoj temi, ali i pomoći im osvijestiti što su iskusili, osjećali, mislili ili spoznali kroz temu radionice.

- **Aktivno slušajte kada učenik govori:**

- to znači da ćete ponoviti što je učenik rekao (npr. Znači, bila si...),
- zatražiti dodatno objašnjenje (npr. Možeš li mi reći nešto više o ...),
- tijekom, glasom i pogledom pokazati da vas zanima to što govori,
- opisati što mislite da učenik osjeća i provjeriti s njim (npr. Čini mi se da se ljutiš jer...).

- **Pomozite im da donesu zajednički zaključak**

NASILJE (1. SRO)

Cilj: podići osjetljivost i osviještenost učenika za problem nasilja
Trajanje: 45 minuta
Materijal: radni listići - po jedan za svaku grupu

1. AKTIVNOST: Što je nasilno ponašanje

UVOD RAZREDNIKA: Na današnjem satu razrednika razgovarat ćemo o temi nasilničkog ponašanja među učenicima. Najprije ćemo se podijeliti u grupe od 4 do 5 članova. Svaka grupa neka pronade prostor za rad. Na početku ćemo dogovoriti pravila rada u grupi, a to su: sudjeluju svi članovi grupe, nema točnih i netočnih odgovora, glupih ili pametnih, svatko ima pravo reći ono što mu padne na pamet. Sad kad smo ponovili neka pravila rada u grupi odredite onog tko će zapisivati prijedloge članova grupe i onoga tko će u ime grupe na kraju predstaviti to što ste zapisali.

**Prvi razred: umjesto listića, sami vodite učenike kroz vježbe i njihove primjere zapisujte, označite sličicama ili drugim znakovima na unaprijed pripremljen plakat ili veliki papir na ploči.*

KORACI:

- Svakoj grupi dajte RL1 i podsjetite ih da se trebaju držati pravila rada u grupi.
- Ograničite vrijeme za rad u ovoj aktivnosti (5 minuta).
- Pozovite glasnogovornika prve grupe da pročita što su zapisali. Zadatak ostalih grupa je da slušaju i uspoređuju s onim što su sami zapisali. Kad dođu na red izvijestit će samo o onome što je kod njih drugačije ili novo (tako će pažljivije slušati druge grupe).
- Na kraju kratko sažmite učeničke iskaze.

Zadatak:

Zapišite što više riječi koje vam padaju na pamet kad kažemo *nasilno ponašanje*.

RL1

2. AKTIVNOST: Razlika između nasilnog ponašanja, zlostavljanja i šale

UVOD RAZREDNIKA: Promišljat ćemo po čemu možemo prepoznati je li neko ponašanje šala ili je posrijedi nasilje. O nasilju govorimo kada netko namjerno želi povrijediti drugu osobu, a kada to ponavlja neko dulje vrijeme 2 do 3 puta mjesečno ili češće i kad se ta druga osoba ne može sama obraniti i zaštititi, onda je riječ o zlostavljanju. Šala je kada se svi smijemo i nikoga ništa ne boli (osim usta od smijanja)!

KORACI:

- Svakoj grupi dajte RL2.
- Ograničite vrijeme za rad.
- Pozovite glasnogovornika DRUGE grupe da pročita što su zapisali. Zapisujte na ploču (1 učenik/ca ili vi). Ostale grupe slušaju i uspoređuju s onim što su sami zapisali. Kada dođu na red, izvijestit će samo o onome što je kod njih drugačije. Jedna grupa neka da primjer za šaljivu situaciju, a druga za situaciju u kojoj je netko bio povrijeđen.
- Pustite učenike da daju svoje komentare i pitajte ih po čemu su odlučili da je neko ponašanje nasilno, a po čemu da je šala. *Vodite ih tako da prepoznaju je li bilo neke vrste povrede, je li bilo namjere da se povrijedi drugoga i je li se druga osoba mogla sama obraniti.*
- Kratko sažmite učeničke iskaze, a zatim još jednom naglasite razliku između šale i nasilnog ponašanja.

3. AKTIVNOST: Ponašanja koja ne želimo

UVOD RAZREDNIKA: Među ponašanjima koja bi naš razredni odjel učinila groznim mjestom nalaze se mnoga ponašanja koja smo nazvali nasilnim ponašanjima. Složili smo se da takva ponašanja ne bismo željeli imati u svom odjelu. Složili smo se i oko toga da je za sve nas važno da u našem razredu nikako ne bude ..., jer nam oduzima ... ili svima nama nanosi bol. Razrednik kratko sažima ono što su učenici zaključili u prethodnoj aktivnosti.

KORACI:

- Podijelite svakoj grupi RL3.
- Pročitajte zadatak naglas i odredite vrijeme za rad.
- Pozovite glasnogovornika npr. treće grupe da pročita što su zapisali. Zapisujte na ploču vi ili netko od učenika. Ostali slušaju i uspoređuju s onim što su sami zapisali. Kad dođu na red izvijestit će samo o onome što je kod njih drugačije.
- Prokomentirajte s učenicima kako bi se osjećali u odjelu u kojem bi se učenici ponašali na takav način jedni prema drugima i bi li voljeli da je njihov odjel takav.
- Sažmite njihove zaključke.
- Vodite djecu k tome da se svi slože sa 3 do 5 ponašanja (za više razrede do otprilike 8) koja nikako ne bi htjela u svom odjelu. Zapišite ih tako da se na jednom od sljedećih sati može napraviti plakat s ponašanjima koja ne želimo.

RL2

Kad se netko nasilno ponaša prema tebi ili ti prema njemu - to boli! Nasilnim ponašanjem povrjeđujemo tijelo, osjećaje ili osobu!

Zadatak:

- Pronađite na prvom listiću sva nasilna ponašanja.
- Promislite: kad bi se netko tako ponašao prema tebi, bi li te: *Povrijedile te riječi? Povrijedilo tvoje tijelo? Izazivalo strah, sram, usamljenost ili neki drugi neugodan osjećaj?*
- Sada razvrstajte primjere nasilnog ponašanja u sljedeće tri skupine:

1. Riječima povrjeđuje drugoga:

2. Povrjeđuje nečije **tijelo**:

3. Izaziva strah, sram ili neki drugi **neugodni osjećaj**:

- **Šala je kad se svi smijemo i nikoga ne boli (osim usta od smijanja).** Prisjetite se jedne šaljive situacije u kojoj nitko nije bio povrijeđen i jedne situacije u kojoj je netko bio povrijeđen.

**UPAMTITE: Nemamo pravo namjerno povrijediti druge!
Imamo pravo osjećati se sigurno, slobodno, jako i prihvaćeno!**

RL3

Zadatak:

- Olujom ideja (sve što vam padne na pamet) nabrojite i zapišite što više ponašanja jednih prema drugima zbog kojih bi vaš odjel i škola postali **grozno** mjesto.
- Kako bi se osjećao/la u takvom odjelu?
- Biste li voljeli biti u tom odjelu ili školi?

4. AKTIVNOST: Vrijednosti**KORACI:**

- Prijedite na RL4. Posebno obratite pozornost na razloge zbog kojih je važno da se prema drugima ne ponašamo na takav način (što povrjeđujemo tim ponašanjem ili koje pravo oduzimamo).
- Vodite djecu k tome da se svi slože sa 3 do 5 ponašanja (za više razrede do otprilike 8) koja bi htjela u svom odjelu. Zapišite ih tako da se na jednom od sljedećih sati može napraviti plakat s vrijednostima do kojih nam je stalo.

RL4

Zadatak:

- Pročitajte slijedeće rečenice, promislite o svojim primjerima koji školu i odjel čine ponekad groznim mjestom za svaku od niže navedenih rečenica.
- Promislite i zapišite **zašto je stvarno važno da se prema drugima ne ponašamo na taj način** (npr. jer nam oduzima sigurnost, slobodu, jakost, pravo na zabavu, osjećaj da smo vrijedni, prihvaćeni, izaziva bol u tijelu, osjećajima i sl.)

1. *Da netko često ismijava tvoj izgled, naziva te nadimkom koji ti se ne sviđa ili te boli jer je uvredljiv.*
RAZLOG:
2. *Da netko često ismijava tvoj izgled ili odjeću koju nosiš.*
RAZLOG:
3. *Da ti grupa djece ne dopušta da sjedneš pokraj njih, iako drugdje nema mjesta.*
RAZLOG:
4. *Da te često ne žele u igri ili te nitko ne zove na rođendane.*
RAZLOG:
5. *Da pogrdnim imenima komentiraju tvoje porijeklo, obitelj, vjeru ili nacionalnost.*
RAZLOG:
6. *Da traže od tebe novac ili uzimaju tvoje stvari.*
RAZLOG:
7. *Da te netko tuče ili ti prijete batinama.*
RAZLOG:
8. *Da ti netko dobacuje proste riječi.*
RAZLOG:

III.

PRAVILA (2. SRO)

Cilj: povećati svijest o važnosti pravila koja štite od zlostavljanja i njihova pridržavanja

Trajanje: 45 minuta

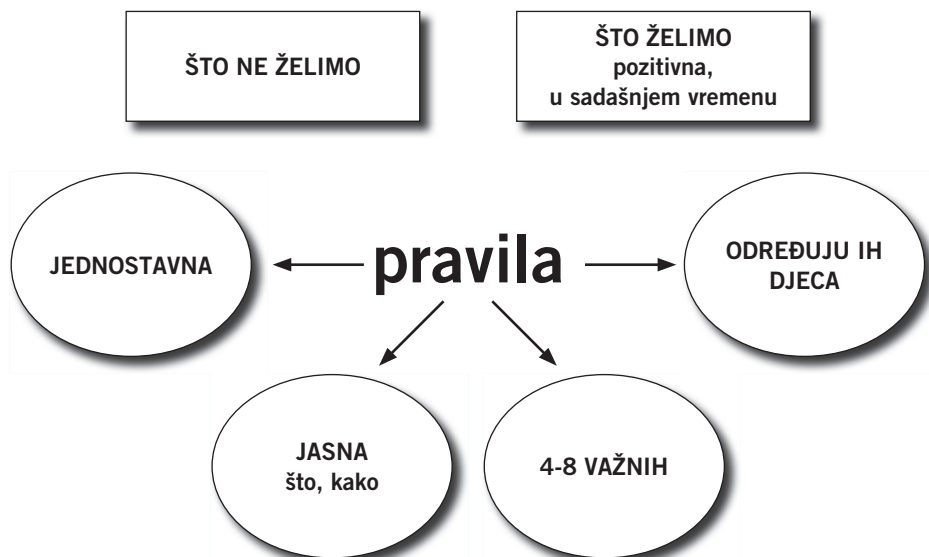
Materijal: radni listići - po jedan za svaku grupu

DODATAK ZA RAZREDNIKE: POSTAVLJANJE RAZREDNIH PRAVILA

Pokazalo se da je zajedničko postavljanje pravila jedan od vrlo važnih koraka pri rješavanju problema zlostavljačkog ponašanja i stvaranju boljeg ozračja u odjelu, ali i u školi. Važno je da svi učenici sudjeluju u njihovom donošenju, da pravilima odrede ponašanja koja nikako NE prihvaćaju i NE žele, ali i da razmisle o ponašanjima koja bi bila primjerenija i prihvatljiva za sve, odnosno koje vrijednosti u međusobnom ophođenju posebno cijene. Tako postavljene vrijednosti, pravila i posljedice neće biti nametnute izvana, već će biti plod njihove zajedničke odluke i izbora. **Veća je šansa da će držati do vrijednosti i pravila koja su sami odredili, za razliku od onih koja im je netko propisao bez da ih je pitao.** Znamo da se i mi odrasli bolje držimo odluka koje smo sami donijeli i izbora koje smo sami učinili nego onih koje nam je netko nametnuo.

Kasnije, kad postavimo zajednička pravila, tražiti ćemo i prijedloge za posljedice ako je neko dijete prekršilo pravilo i bilo nasilno prema drugom djetetu.

PRINCIPI POSTAVLJANJA PRAVILA ZA PONAŠANJA KOJA NE ŽELIMO I ONIH KOJA ŽELIMO U SVOM ODJELU
(vodič za učitelje)

Pri donošenju pravila dobro je držati se nekoliko principa. Pravila trebaju biti:

- **Jednostavna:**

- točno određena ponašanja koja ne prihvaćamo (**ne pobrkati školski kućni red i discipliniranje s potrebom zaustavljanja zlostavljačkog ponašanja**)

- **Jasna:**

- tako da svi razumiju na što se ona odnose - provjerite! Ako je potrebno, još jednom zajedno pojasnite i ponovno provjerite jesu li ih svi dobro razumjeli.
- poruke i slike koje ona nose trebaju biti jasne i jednoznačne
- jasno reći koja ponašanja ne želimo npr. "NE ŽELIMO DA NAM SE NETKO RUGA KAD POGRIJEŠIMO"

- **Samo nekoliko zaista važnih pravila (4 do 8):**

- jer previše pravila zbunjuje tako da se neće uspješno usmjeriti na ono što je zaista važno (broj pravila ovisi i o uzrastu učenika)
- lakše se pamte - tko bi pamtio 20 pravila - njih je lako "slučajno" zaboraviti

- **Donose ih djeca**

- tako će ih se bolje držati jer nisu nametnuta izvana

- **Pravila se mogu mijenjati i dopunjavati tijekom školske godine ako je potrebno, a na početku svake školske godine treba ih jednakom procedurom napraviti ponovo**

Primjeri pojašnjenja osnovnih pravila (prema Olweusu):

1. Nećemo zlostavljati druge učenike

Nećemo tući i gurati druge učenike, nećemo ih vrijeđati, rugati se, govoriti im ružne riječi, ogovarati ih ili širiti o njima tračeve, nećemo odbacivati i ignorirati druge učenike i sl.

Naglasite kako se umjesto toga TREBAMO ponašati, npr. "Rabimo pristojan rječnik koji nikoga ne vrijeđa."

2. Pomoći ćemo zlostavljanim učenicima

Nećemo prešutno odobravati takvo ponašanje, nećemo navijanjem i smješkanjem ohrabrivati učenika koji se nasilno ponaša.

Umjesto toga kažemo učeniku koji se nasilno ponaša da to nije u redu i da prestane. Ukoliko ne prestane, tražimo pomoć odraslih - učitelja ili roditelja. Djeci treba jasno dati do znanja da to nije tužakanje, već suosjećanje i pružanje pomoći onom koji trpi i pružanje pomoći osobi koja se nasilno ponaša jer joj dajemo do znanja da takvo ponašanje nije prihvatljivo i da ga treba mijenjati.

3. Uključit ćemo i učenike koje obično izostavljamo

Npr. pozovemo učenike koji su sami da nam se pridruže za vrijeme odmora, pozovemo ih na druženje u slobodno vrijeme, na rodendan, u šetnju i sl., odazovemo se ako nas pozovu na svoj rodendan, ponudimo im svoju pomoć, zatražimo od njih pomoć za ono u čemu su dobri, itd.

RL5

Zadatak:

- Nabrojite što više primjera kako se možete ponašati jedni prema drugima da vaš odjel i škola postanu **sigurno** mjesto (gdje ćete se osjećati poštovano i uvaženo).

- Kako bi se osjećao/la u takvom odjelu?

- Biste li voljeli biti u tom odjelu i školi?

1. AKTIVNOST: Ponašanja koja želimo

UVOD RAZREDNIKA: Na prošlom SRO razgovarali smo o ponašanjima koja nikako ne želimo u svom odjelu jer povrjeđuju drugu osobu. Njih smo nazvali nasilnim ponašanjem. Danas ćemo razgovarati o tome što zajedno možemo učiniti da bismo jedni prema drugima bili što bolji, kako bi nam bilo ljepše i ugodnije u odjelu i u školi. Ponovno ćemo se podijeliti u grupe od 4 do 5 učenika. Svaka grupa neka pronade prostor za rad. Odredite zapisničara i glasnogovornika. Prije nego što krenemo raditi, podsjetimo se na pravila rada u grupi koja smo dogovorili na prošlom satu. (Pustite učenike da se prisjete i pomozite ako zapnu). Sada promislite: Kako biste željeli da se drugi učenici iz vašeg odjela ponašaju prema vama?

KORACI:

- Svakoj grupi dajte RL5. Ograničite vrijeme za rad.
- Pozovite glasnogovornika jedne grupe da pročita što su zapisali. Zapisujte na ploču ili veliki papir. Ostali slušaju, uspoređuju s onim što su sami zapisali i kad su na redu izvješćuju samo o onome što je kod njih drugačije.
- Prokomentirajte kako bi se svi osjećali u takvom odjelu i bi li voljeli da je njihov odjel takav.
- Kratko sažmite učeničke iskaze.

2. AKTIVNOST: Što su pravila i čemu služe

UVOD RAZREDNIKA: Do sada smo razgovarali o ponašanjima jednih prema drugima koja nikako ne želimo i onima koja bismo željeli u svom odjelu. Sada ćemo razgovarati o pravilima, a nakon toga ćete se odlučiti za pravila ponašanja jednih prema drugima kojih ćemo se svi nastojati pridržavati kako bismo spriječili zlostavljačko ponašanje i kako bismo se svi osjećali ugodno, poštovano i sigurno u svom odjelu.

Najprije ćemo porazgovarati o pravilima:

Na što pomislite kad kažem riječ “pravilo”?

Koje sve vrste pravila poznajete?

Ima li pravila u školi?

Zatvorite na trenutak oči i zamislite:

Što bi se dogodilo kada bi na svijetu nestalo prometnih pravila, kada bi ljudi vozili automobile onako kako kome padne na um?

A što bi bilo da nema pravila u igri ili u sportu?

Što možemo naučiti iz toga? Jesu li pravila važna i trebaju li nam?

Sažmite spoznaje do kojih su došli učenici.

KORACI:

- Sada svakoj grupi dajte RL6. Ograničite vrijeme za rad u ovoj aktivnosti (5 minuta).
- Pozovite glasnogovornike da pročitaju što su zapisali. Zapisujte.
- Kratko sažmite o čemu su učenici izvijestili. Pomozite im osvijestiti da su različita pravila nastala zbog toga jer nas čuvaju/štite (vidi listić “Čemu služe pravila?”) i da je za sve važno da ih se pridržavamo.

RL6

Zadatak:

- Nabrojite što više mogućih vrsta pravila i upišite u prvi stupac.
- Sada za svaku skupinu pravila pronađite čemu služe.
- Ideje zapisujte onako kako vam padaju na pamet, bez ocjenjivanja jesu li “pametne”.
- Izaberite 3 do 5 ideja koje vam se čine najbolje.
- Izaberite glasnogovornika koji će iznijeti vaše zaključke.

Kakvih pravila imamo (vrste)? \longleftrightarrow **Čemu služe ta pravila?**

Čemu služe pravila?

ŠTITE...

... od povrede tijela i boli

... stvari (imovinu)

...od povrede osjećaja i osobnosti
(dijete i druge)

3. AKTIVNOST: Pravila ponašanja koja mogu spriječiti ili zaustaviti nasilničko ponašanje u odjelu

UVOD RAZREDNIKA: Uvjerili smo se koliko su pravila važna. Postoje različita pravila ponašanja jednih prema drugima. Složili smo se oko toga koja ponašanja nikako ne bismo željeli u odjelu, a razgovarali smo i o onima koja bismo željeli. Promislite koja bi pravila mogla spriječiti ili zaustaviti ona ponašanja u našem odjelu za koja smo se složili da ih ne želimo?

Koje pravilo bi nam pomoglo da nam priskoči svatko iz odjela tko promatra dok nas netko zlostavlja?

KORACI:

- Svakoj grupi dajte RL7. Ograničite vrijeme za rad na 5 minuta.
- Pozovite glasnogovornika jedne grupe da pročita njihova tri najvažnija pravila.
- Zapisujte prijedloge pravila na ploču. Zajedno ćete, kada sva pravila budu upisana, ponovno ocjenjivati koliko je neko pravilo važno za sve učenike iz odjela.

- Potaknite ih da razmisle koja bi pravila bila primjenjiva i mogla bi najviše pridonijeti sprječavanju nasilnog ponašanja i izaberite 4 do 8 pravila oko kojih su se svi učenici složili da ih svakako žele kao pravila svog odjela. Vodite računa da među njima bude i pravilo koje bi pomoglo da svatko tko promatra zlostavljanje nad nekim učenicom reagira i pokuša ga zaustaviti.

Zadatak:

RL7

- Napišite što više pravila koja bi mogla spriječiti ili zaustaviti ona nasilnička ponašanja za koja smo se na prethodnom satu svi složili da ih nikako ne želimo u svom odjelu. Zapisujte sve što vam pada na pamet. Neka među pravilima bude i ono koje bi svakoga tko promatra takvo ponašanje potaknulo da pomogne.

PRAVILO

OCJENA

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.

- Kad ste gotovi, **svakom pravilu dajte ocjenu od 1 do 5**, gdje 1 znači da pravilo nije jako važno za sve učenike iz odjela, a 5 znači ovo je najvažnije pravilo za sve.
- Na kraju **odaberite 3 najvažnija pravila** koja mogu najviše pomoći u sprječavanju nasilnog ponašanja u odjelu, tj. ona za koja se svi slažete da ih svakako želite imati u odjelu.

IZRADA PLAKATA:

Na sljedećem satu s učenicima napravite:

1. **plakat s ponašanjima koja prihvaćate**, koja su pozitivna, poticajna, razvijaju uvažavanje, nenasilje, transformaciju konflikta, itd., do kojih su učenici došli nakon rasprave potaknute s RL4.

Njegovanje takvih ponašanja i razvijanje poticajne klime za nove vrijednosti u školi važan je element koji se nadovezuje na naš Program.

2. **plakat s ponašanjima koja nikako ne žele** u svom odjelu i u školi - kojima kažu NE zlostavljanju!

- Možete razredna pravila prikazati kombinacijom riječi i slika ili crteža (slika govori više od 1.000 riječi). Pazite da poruka slike ili crteža bude jednostavna i jasna. Uporabite boje.
- Možete svako od tih ponašanja prikazati i zasebno (slikom i riječima).
- Možete ih objesiti na uže u odjelu ili nekako drugačije.

Jasno odvojite pravila za ponašanja od vrijednosti kojima su izrekli što i kako se žele ponašati i plakata s posljedicama u slučaju kršenja dogovorenih pravila. Postavite tri odvojena plakata (Vrijednosti koje zastupamo - ponašanja kakva želimo, Pravila i Posljedice). Izabrana pravila trebaju biti stavljena na vidljivo mjesto u odjelu da se mogu učenici i učitelji lako i brzo pozvati na njih u situacijama u kojima netko od učenika krši pravila! Pravila svih odjela objedinjuje koordinacijski odbor uz pomoć zainteresiranih roditelja i učenika i ona se postavljaju u školski ulazni prostor u formi velikog plakata (s ne previše pravila, recimo otprilike 6 do 8).

IV. POSLJEDICE KRŠENJA PRAVILA

UVOD RAZREDNIKA: Već smo razgovarali o tome što bi se dogodilo kad ne bismo imali nikakva pravila i složili smo se oko toga da, koliko god nam se na prvi pogled čini da bi bilo sjajno i da bismo mogli raditi što želimo, zapravo ne bi bilo sjajno i lako bi se moglo dogoditi da nastradamo. Možemo reći da zapravo sve što učinimo ili ne učinimo ima neke posljedice, a isto tako i sve što kažemo ili ne kažemo.

Npr. Ako hodamo po kiši bez kišobrana, smočit ćemo se, ako se dugo sunčamo bez zaštite, možda ćemo se opeći, ako smo često grubo prema prijatelju, možda ćemo ga izgubiti, ako ispričamo nešto što nam je prijatelj u povjerenju rekao, izdat ćemo njegovo povjerenje, kad ste se dobro pripremili za ispit, dobili ste dobru ocjenu.

Posljedice za nas i za druge mogu biti ugodne ili dobre, ali mogu biti i neugodne ili loše.

1. AKTIVNOST:

- Vodimo djecu kroz primjere tako da im pomognemo osvijestiti različite posljedice naših postupaka.
- Primjere posljedica zapisujemo na ploču ili plakat u dva stupca: Pozitivne posljedice i Negativne posljedice.

Što ste učinili ili rekli nakon čega vam se dogodilo nešto lijepo ili dobro?

Što vam se to dobro ili lijepo dogodilo nakon toga? (pozovemo djecu da daju svoj primjer)

Sad se prisjetite što ste učinili ili rekli nakon čega su slijedile neke loše posljedice?

Što vam se to loše ili neugodno dogodilo nakon toga? (pozovemo djecu da daju svoj primjer)

Koji stupac vam se više sviđa? Zašto?

2. AKTIVNOST:

- Zapisujte prijedloge na ploču kako bi djeca vidjela da uvijek postoji više različitih mogućnosti za obnavljanje vrijednosti i popravljane učinjenog.
- Nakon prijedloga za svako pravilo djeca zajedno izaberu prijedloge za posljedice oko kojih su se svi složili.
- Posao učitelja je da kod vođenja djece kroz prijedloge vodi računa i usmjerava ih prema tome da posljedice:
 - ... budu povezane s prekršenim pravilom (ako je potrgalo treba popraviti, ako je povrijedilo osjećaje treba učiniti da se povrijedeno dijete osjeća dobro, i sl.)
 - ... mogu biti ostvarene
 - ... pomažu u promjeni ponašanja u pozitivnom smjeru
 - ... uče samokontroli kako bi dijete uvidjelo dobrobit pridržavanja pravila
 - ... su društveno korisne aktivnosti.
- Na kraju učenici izrađuju plakat na kome su napisane **posljedice** u slučaju kršenja pravila.

Prirodno je da ponekad pogriješimo. To ne znači da smo loši (zločesti), nego da nismo dobro postupili. Isto tako je prirodno i da pokušamo popraviti to što smo loše učinili. Tako pokazujemo da smo zapravo dobre i vrijedne osobe koje su pogriješile i nastoje svoju pogrešku ispraviti. Npr. ako smo zaprljali zid, možemo ga oprati, očistiti, obojiti, ukrasiti,...

Sad ćemo se pokušati prisjetiti što više različitih načina na koje bismo mogli popraviti pogrešku ili snositi posljedice zato što smo prekršili naša pravila.

Posljedice koje učenici osmisle i oko kojih se usuglase napišite na poseban plakat jer ćete se vi kao razrednik, svi učenici i nastavnici u tom odjelu na njih pozivati kod lakših kršenja pravila.

2.2. Aktivnosti na razini škole

Koordinacijski odbor prikuplja sve odjelne vrijednosti, pravila i posljedice te ih objedinjuje i stvara skup školskih vrijednosti, pravila i posljedica. Učiteljsko vijeće raspravlja o ovom prijedlogu i donosi konačnu odluku, slijedom koje ravnatelj u suradnji s nadležnim tijelima priprema i usvaja izmjene statuta, pravilnika o pedagoškim mjerama (ukoliko one nisu uključene u statut) i pravilnika o kućnom redu. O ovim izmjenama potrebno je obavijestiti učenike, roditelje i sve zaposlene u školi.

Bilo bi važno da izmjene budu učinjene u duhu Programa, a to znači da promiču vrijednosti koje su učenici odredili kao njima važne pa zatim navode pravila i posljedice, uključujući i pedagoške mjere kada prethodni postupci ne daju rezultata. Uz pedagoške mjere je važno predvidjeti i uključivanje drugih službi i ustanova u zajednici kod onih učenika koji i nakon predviđenih aktivnosti i mjera još uvijek nisu uspjeli bitno smanjiti ili ukinuti svoje zlostavljачko ponašanje. U pravilnicima bi bilo važno naglasiti da ostvarenje ovih odredbi ovisi o svim učenicima, roditeljima i djelatnicima škole, te da se od njih očekuje da se ponašaju u skladu sa protokolom o postupanju u slučajevima vršnjačkog i svakog drugog zlostavljanja i time osiguravaju da zaštitna mreža djeluje.

Važno je da izmjene u pravilnicima ne budu usmjerene samo na učenike koji zlostavljaju i njihovo ponašanje nego na ponašanje svih u školi.

U Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN br. 87/2008, 86/2009, 92/2010) u članku 4., u 3. paragrafu kao jedan od ciljeva odgoja i obrazovanja navodi se i: "Odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece... za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva."

Ovaj Program upravo je jedan od načina kako škola može ostvarivati navedeni cilj.

Kako uvjete, način i postupak izricanja pedagoških mjera uređuje škola statutom (čl. 85. Zakona), i u statutu ima prostora posebno naglasiti određenje škole protiv nasilja i naznačiti da se pravilnikom o kućnom redu uređuju posebni načini za ostvarivanje tih ciljeva u odgojno-obrazovnom radu škole.

U odredbama o kućnom redu, u čl. 58 Zakona, između ostalog se naglašava potreba reguliranja "pravila i obveze ponašanja u školskoj ustanovi, pravila međusobnih odnosa učenika... kao i pravila sigurnosti i zaštite od socijalno neprihvatljivih oblika ponašanja, diskriminacije, neprijateljstva i nasilja". Dakle, pravilnik o kućnom redu koji donosi školski odbor u suradnji s učiteljskim vijećem, vijećem učenika i vijećem roditelja pravo je mjesto gdje škola ima dužnost i slobodu oblikovati svoj kućni red i svoje vrijednosti, pravila i posljedice za njegovo kršenje ukupno, pa i na području vršnjačkoga nasilja. U Pravilniku o pedagoškoj mjeri odgojno-obrazovnog tretmana produženog stručnog postupka (NN 96/2009) (kojeg je donio ministar), također su navedeni koraci koji su sasvim sukladni postupcima predviđenim našim Programom.

Odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece... za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva.

*Zelis li nešto reći? Traži riječ dizanjem ruke!
Ne upadaj u riječ!*

Još je jedan dokument koji i škole obvezuje na akciju u slučajevima vršnjačkog nasilja i zlostavljanja, a to je Protokol o postupanju u slučajevima nasilja među djecom i mladima (MOBMS, 2004. <http://www.mobms.hr/zakoni/strategije-konvencije-i-programi-iz-podrucja-uprave-za-obitelji.aspx>), koji se nalazi i na CD-u u prilogu priručnika.

Dakle, ove nadopune školskih akata sasvim su u skladu s postojećim zakonskim i podzakonskim aktima koji reguliraju područje odgoja i obrazovanja.

Važno je provesti školske akte jer je i to dio jasne poruke kako učenicima, tako i roditeljima (a i učiteljima i drugim djelatnicima) da škola misli ozbiljno.

Osim toga, kad u ovoj fazi i na ovaj način raspravljamo o načinima prevencije i reagiranja na nasilje s ciljem postizanja sigurnog i uvažavajućeg okruženja, lako ćemo u suradnju dobiti sve dionike procesa - pa i roditelje. To nam onda kasnije daje jasno uporište u 5. i 6. koraku Programa u fazi rada s učenicima koji su nasilni, koji trpe, a i ostalim učenicima "promatračima".

Kod nekih školskih koordinatora zatekli smo uvjerenje kako škola mora donijeti statut u obliku kako su ga dobili od ministarstva. Ministarstvo ili drugi čimbenici državne uprave dostavljaju obrasce školskih akata kao dio pomoći školama; međutim, škola, kao što smo vidjeli u Zakonu, unosi u statut svoje odredbe, sve dok su u skladu sa Zakonom i drugim važećim propisima. Provjerili smo s nekim predstavnicima državne uprave i osnivačima škola i dobili uvjerenja kako nema nikakve sumnje da će osnivač podržati nastojanja škole da prevenira nasilje, i to na način da se tako odredi i statutom i drugim aktima škole.

U raspravama i na osvježavajućim seminarima čuli smo i mišljenje da je obnavljanje vrijednosti kao pristup u neskladu s pedagoškim mjerama onako kako ih je Zakon predvidio i kako su definirane školskim statutom.

Također se otvarala i rasprava o tome kako je i Protokol MOBMS-a također u neskladu s Programom, budući da učenici i roditelji samo prijavljivanje drugim službama doživljavaju kao kaznu. O tome smo više pisali u poglavlju o 5. koraku; međutim, ovdje je važno naglasiti da su uspostava vrijednosti, pravila i posljedica te obnova vrijednosti (restitucija) zapravo odgojne procedure i postupci koji potiču razvoj odgovornosti učenika, poštovanje i samopoštovanje, kontrolu vlastitog ponašanja i cijeli niz drugih ciljeva definiranih Zakonom i Nacionalnim okvirnim kurikulumom. Pedagoške mjere su na neki način povratna informacija učeniku, kao i ocjene. Svi dobro znamo da ocjene i povratna informacija o ponašanju imaju i svoj izvjesni motivativan učinak. Međutim, kako će učenik svoju slabu ocjenu ili slabo vladanje popraviti, što to točno treba raditi drugačije da postigne bolju ocjenu i povratnu informaciju o ponašanju - to je odgojno-obrazovna zadaća škole. Učenici i roditelji često posežu za instrukcijama kako bi djeca popravila svoje znanje i ocjene. No "instrukcije iz vladanja" neće pomoći, čak i kada bi roditelji posegnuli za njima i to zato što se u suvremenom društvu ponašanja reguliraju u neposrednom odnosu, a ne normama i autoritetom, o čemu smo također pisali u 5. koraku. I puno prije ovog Programa dobre škole su nakon što su izrekle neku strožu mjeru, a srednje škole nakon što su pokrenule postupak za isključenje, zapravo radile s učenikom na usvajanju vrijednosti i vještina kojima će popraviti svoje ponašanje; dakle, radile su ono što se sada predviđa produženim stručnim postupkom. Osim toga, ako na ovaj način reagiramo na vrijeme, prevenirat ćemo kod velikog broja učenika da se njihova nasilnička ponašanja uopće razviju do razmjera koji traže izricanje pedagoških mjera. Onim učenicima s kojima nam to ipak i unatoč svom našem trudu ne pođe za rukom, izricat ćemo pedagoške mjere i primjenjivat ćemo Protokol MOBMS-a.

Važno je provesti nadopune akata jer je i to dio poruke da škola misli ozbiljno.

Također, pokazalo se prikladnim školske vrijednosti i pravila prikazati u obliku plakata koje mogu izraditi učenici uz pomoć roditelja i učitelja i koji mogu biti postavljeni na ulazu ili nekom drugom vidnom mjestu u školi. Hoće li se na tom vidnome mjestu prikazati i posljedice sažete za cijelu školu, odlučit će koordinacijski odbor škole. Naime, posljedice za nasilno ponašanje u širem smislu riječi na razini cijele škole vidljive su iz školskih akata i mogu se sažeti kako slijedi: 1. kad netko prekrši pravilo, primjenjivat će se posljedice dogovorene u njegovu razrednom odjelu; 2. kad netko češće krši naše vrijednosti i pravila ili ih jako ugrozi, omogućit će mu se da obnovi prekršene vrijednosti; 3. ako učenik ili učenica ne želi obnoviti vrijednosti, primjenjujemo druge pedagoške mjere predviđene statutom i drugim aktima škole. Učenici, roditelji i učitelji zaduženi za oblikovanje plakata mogu posljedice formulirati na djeci razumljiv način, unoseći i specifičnosti školskih vrijednosti, pravila i posljedica i brinući se o tome da one ne izgledaju kao prijetnje, nego kao poticaj svima te kao poruka da škola misli ozbiljno kada nasilju kaže NE.

2.3. Aktivnosti s roditeljima

Pozivanje roditelja da s nama zajedno krenu u kampanju protiv vršnjačkog zlostavljanja i da se uključe u školski Program iznimno je važno. Istraživanja su pokazala da je uključivanje roditelja nužan sastojak uspješnog Programa. Naša su iskustva s druge strane pokazala da je uključivanje roditelja izuzetno težak zadatak. Prvo nekoliko misli o tome zbog čega je važno pozvati roditelje da zajedno s nama krenu u kampanju.

Osobine koje neko dijete “guraju” u zlostavljačko ponašanje ili u poziciju onoga koji trpi grade se, kao što smo vidjeli, u obitelji na urođenim osobinama djeteta. To je donekle istina i o stavu i doživljaju šutljive većine. Kako se šutljiva većina ponaša u situacijama zlostavljanja ovisi mnogo više o sustavu vrijednosti školske sredine te o socijalnom pritisku, pravilima (neformalnim i formalnim) i očekivanjima vršnjaka i odraslih (kao što smo jasno vidjeli u školama koje imaju izuzetno nizak i visok postotak nasilničkog ponašanja). Dakle, ako samo malo pomaknemo kriterije i standarde u ponašanju roditelja, pomaknuli smo najjaču polugu u promjeni ponašanja djece. Ovo se ne odnosi samo na roditelje djece koja zlostavljaju i onih koja trpe, nego sve djece i to zato što kad pomaknemo šutljivu većinu i kad ona postane aktivna i glasna većina, mnogo lakše ćemo uočiti i prepoznati zlostavljačka ponašanja, naše reakcije neće biti doživljene kao kažnjavanje prijestupnika, nego kao uspostava zajedničkih vrijednosti, djeca koja zlostavljaju neće više dobivati ugled i moć (strahopoštovanje) u svojoj sredini, djeca koja trpe imat će u svojim vršnjacima više podrške u zastupanju sebe i u izgradnji samopoštovanja. U evaluaciji su nastavnici kao najkorisniji dio Programa procijenili na prvom mjestu sudjelovanje učenika (28,3% učitelja), pa zatim edukaciju učitelja (26,4%) i sudjelovanje roditelja (17,7%).

Doista, Program je mnogo lakše provoditi i nasilje prevenirati kad u tome zajedno s učiteljima djeluju i učenici i roditelji. Manje smo usamljeni i mnogo je lakše nositi se s otporima pojedinaca, čega u školi uvijek ima. Dakle, ako hoćemo što učinkovitije djelovati na učenike, nužno je pokrenuti i njihove roditelje, tako da dvije osnovne odgojne snage i modeli (roditelji i učitelji) djeluju skladno. Kad se roditelji u ovoj ranoj fazi provođenja Programa slože i oko potrebe da se Program provede i oko načina na koji se on provodi, stvorili smo platformu na kojoj ćemo djelovati i u pojedinačnim slučajevima zlostavljanja na neosoban i manje optužujući način, što bitno olakšava funkcioniranje zaštitne mreže i smanjuje broj slučajeva zlostavljanja u školi, a osim toga izuzetno su nam važno uporište u provedbi 5. i 6. koraka. Osim toga, pojedini roditelji nam mogu biti dobra i utjecajna veza s različitim ustanovama i organizacijama u lokalnoj zajednici, kao i pomoć pri pronalaženju materijalne podrške u provedbi Programa (novčane, ali i uslugama, materijalima, logistici pojedinih aktivnosti).

Ono što je, čini se, teško u uspostavi suradnje s roditeljima je pozivanje roditelja u partnerski odnos s porukom **“Vi ste nam izuzetno važni pri provedbi Programa, molimo vas podržite nas”**. U našoj svakodnevnoj školskoj praksi uobičajeno je da roditelj dođe na nekoliko roditeljskih sastanaka na kojima razrednik izvjesti o tekućim događanjima, nekim specifičnim akcijama, te o školskom uspjehu i vladanju učenika više u maniri - primite na znanje. Kad roditelji dolaze na informativne razgovore oni su najčešće usmjereni na uspjeh i vladanje svoje djece. Učitelji često daju naputke roditeljima o tome što bi oni mogli i trebali raditi, pa da se uspjeh i vladanje poboljšaju, što onda roditelji neizbježno čuju kao poruku da ovo što su do sada radili nije bilo dobro, dakle dijelom kao

kritiku. Oni često onda uzvraćaju istom mjerom imajući primjedbe na zadatke, kriterije ocjenjivanja i procjenu ponašanja, pa je tako glavnina komunikacije roditelji - učitelji usmjerena na međusobnu procjenu uratka, s povremenim elementima suradnje. Zbog te zastarjele prakse ni učitelji ni roditelji nisu vični suradnji. O suradnji s roditeljima kao posebnim dionikom Programa bit će još govora u 4., ali i u 6. koraku koji govore o načinu individualnog rada u slučajevima nasilja.

U provedbi našeg Programa teškoće su bile u činjenici da se relativno mali broj roditelja odazivao na roditeljske sastanke (u prosjeku 55%), da nisu bili spremni na radionički način rada, da su bili začuđeni dužinom trajanja roditeljskih sastanaka u okviru Programa i nestrpljivi, te da se većina nije odazvala pozivu na suradnju izvan okvira roditeljskih sastanaka (u prosjeku 95%). Na nekim sastancima neki su roditelji kritizirali školu i proglasili je jedinom odgovornom za ponašanja učenika u školi, što je dio te dinamike međusobnog optuživanja. Međutim bilo je na roditeljskim sastancima i žive i vrlo duge diskusije i dogovora da i roditelji primijene pravila ponašanja kod kuće. Neki su to već na inicijativu djece i bili napravili pa su prepričali drugim roditeljima da su se onda morali ispričavati djeci kad su ta pravila sami prekoračili. Učitelji su pak isticali kako na roditeljske sastanke često nisu došli oni kojima bi najviše trebalo čuti o odgoju protiv nasilja, što ih je ponekad obeshrabrivalo. Ovu teškoću nije lako savladati i ne treba očekivati da će se promjene u načinu komuniciranja između učitelja i roditelja brzo i lako dogoditi.

Bitno je da održite ovaj roditeljski sastanak da dobijete podršku većine roditelja za Program jer ćete se onda lakše nositi s onim pojedincima koji su kritični - pa i s onima koji nisu došli na sastanak.

Ono što je, čini se, teško u uspostavi suradnje s roditeljima je pozivanje roditelja u partnerski odnos s porukom “Vi ste nam izuzetno važni pri provedbi programa, molimo vas podržite nas”.

2.3.1. Prvi roditeljski sastanak

Program je predvidio dva roditeljska sastanka kao obavezan dio. Prvi je u fazi uspostave vrijednosti i pravila, odnosno zaštitne mreže, a drugi kasnije u tijeku provedbe Programa. Važno je već u pripremi i pozivanju na prvi roditeljski sastanak naglasiti drugačiji način rada i drugačiji pristup. U pozivu za roditeljski sastanak treba najaviti da roditelje zovemo da zajedno s nama pokrenu kampanju protiv vršnjačkog zlostavljanja, da je za uspjeh cijele akcije jako važno prisustvo svakog roditelja pa ih lijepo molimo da dođu i nagovijestimo sadržaj sastanka i njegovo trajanje. U poglavlju 4. *Suradnja s lokalnom zajednicom* govorit ćemo više o različitim načinima uključivanja roditelja. Za pripremu i izvedbu ovog prvog roditeljskog sastanka važno je imati na umu da sadržajem i načinom počinjemo uspostavljati drugačije odnose s roditeljima te da taj prijelaz treba napraviti s najavom i postupno.

Za potrebe uspostave suradnje s roditeljima u okviru ovog Programa izradili smo letak. On sadrži osnovne podatke o Programu i aktivnostima koje je škola već obavila te onima koje slijede. Tu se nalaze i osnovne upute roditeljima kako prepoznati da dijete trpi nasilje ili je nasilno. Letak je ujedno i poziv roditeljima na sastanak. U njega na za to predviđenom mjestu treba samo upisati datum i sat kada će se sastanak održati. Na ovaj način htjeli smo osigurati da svi roditelji, pa i oni koji neće doći na sastanak, budu informirani o provedbi Programa u školi i upoznati s osnovnim novinama koje će se uvoditi u školu. Kasnije, u slučajevima pojedinačnih intervencija, mirno se možemo pozvati na to da smo sve roditelje obavijestili, uključili i pozvali na suradnju te krenuli u provedbu Programa s njihovom suglasnošću. A osim toga doziva na suradnju i one roditelje koji nisu uspjeli doći.

Osim letka, izradili smo i Knjižicu za roditelje. Ona nešto detaljnije i temeljitije upoznaje roditelje s Programom, problemom vršnjačkog nasilja i zlostavljanja, načinima na koje mogu prepoznati trpi li njihovo dijete nasilje ili se nasilno ponaša te svim roditeljima (djece koja su nasilna, djece koja trpe nasilje i djece koja su promatrači) daje pregled različitih primjerenih načina reagiranja i ponašanja prema djeci i pri suradnji sa školom. Kako se roditelji razlikuju po potrebi da se temeljitije upoznaju s ovim problemom, kao i po sklonosti čitanju, izradili smo letak kao kratku informaciju za sve roditelje i Knjižicu za one roditelje koji žele znati više.

Prvi roditeljski sastanak sadrži:

- određene što je vršnjačko zlostavljanje
- rezultate istraživanja u svijetu i u nas
- rezultate Upitnika žrtva - nasilnik za školu i odjel
- osnovne obrise školskog Programa protiv zlostavljanja s posebnim naglaskom na aktivnosti u kojima nam je suradnja s roditeljima važna
- odjelne vrijednosti, pravila i posljedice (uključujući ideju obnove vrijednosti - restitucije)
- najavu objedinjavanja odjelnih vrijednosti, pravila i posljedica u školske vrijednosti, pravila i posljedice, te izmjene pravilnika (bilo bi važno prvo održati roditeljske sastanke, pokrenuti roditelje na suradnju i dobiti njihovu suglasnost na Program, vrijednosti, pravila i posljedice, pa tek onda objediniti ih na razini škole i unijeti izmjene u akte)
- provjeru jesu li roditeljima razumljive i jasne informacije u letku te poziv da, ukoliko žele, uzmu primjerak Knjižice za roditelje koju ćete staviti na prvu klupu tako da je roditelji koji hoće slobodno sami mogu uzeti.
- molbu roditeljima, u slučaju da se dijete požali na nasilničko ponašanje prema njemu ili nekom drugom djetetu, da upućuju djecu na razgovor s razrednicom, a samo onda kad procijene da je situacija ozbiljna ili da dijete samo neće moći dobro predočiti situaciju dođu i oni na razgovor.

Važno je reći roditeljima da ovim načinom ne želimo njih držati po strani, nego želimo ojačati spremnost i odgovornost učenika da reagiraju u slučajevima nasilja.

- traženje mišljenja roditelja o do sada učinjenom i prikupljanje prijedloga što još učiniti, što roditelji mogu sa svoje strane doprinijeti u bilo kojem dijelu provedbe Programa.
- davanje roditeljima liste s popisom mogućih aktivnosti u koje ih dozivate na suradnju. Listu izrađuje koordinacijski odbor škole prema sugestijama u koraku 4.2. ovog priručnika. Ovom popisu razrednik može dodati i neke aktivnosti vezane uz njegov odjel.

Koordinacijski odbor može pripremiti materijale za ovaj sastanak tako da razrednik u njih udjene samo rezultate Upitnika i vrijednosti, pravila i posljedice za svoj odjel.

U izvedbi sastanka važno je izbjeći eksplicitnu i implicitnu poruku da su roditelji krivi i odgovorni za pojavu zlostavljanja, jer je to jedini način da izbjegnemo da onda roditelji uzvratno optuže školu. Iskustva pokazuju da je dobro roditelje zamoliti da daju suglasnost za ovu vrstu aktivnosti (vrijednosti, pravila, posljedice, obnavljanje vrijednosti, radionice i druge šk. aktivnosti), da kod kuće s djecom razgovaraju o pojavi vršnjačkog zlostavljanja i pokažu interes za školske aktivnosti na ovu temu, da ih potiču da reagiraju i ne mire se s njim, da i oni kod kuće probaju primijeniti uspostavu vrijednosti, pravila i posljedica, te princip obnavljanja vrijednosti umjesto kažnjavanja.

Razrednici koji su pripremili popis školskih akcija i potreba u kojima je suradnja roditelja dragocjena postigli su bolji odaziv onih koji bi htjeli više raditi i uključiti se u aktivističku grupu roditelja jer se roditelji prvi put sustavno susreću s cijelim Programom na ovom roditeljskom sastanku, pa bivajući preplavljeni mnoštvom informacija često nisu u mogućnosti odmah vidjeti svoje moguće mjesto i ulogu u Programu.

Popis može sadržavati:

1. roditelje koji svojom strukom mogu doprinijeti (psiholozi, pedagozi, liječnici - u radu s djecom i osobljem škole, električari u osvjetljavanju mračnih zakutaka školskog dvorišta i okruženja, likovnjaci, grafičari, tiskari u izradi školskih plakata i drugog materijala, dramski pedagozi u stvaranju predstave na temu zlostavljanja i sl. u zavisnosti od specifičnih uvjeta u kojima škola djeluje).
2. roditelje koji mogu zbog svojih uloga u lokalnoj zajednici povezati školu s lokalnom zajednicom (župnikom i aktivnostima u crkvi, lokalnim sportskim klubovima i drugim organizacijama koje okupljaju djecu i mlade, lokalnom radijskom postajom, TV mrežom,

Važno je da učenici dobiju stvaran dojam razmjera ukupnih aktivnosti na razini škole i lokalne zajednice i svih koraka koji su predviđeni školskim programom, jer će to ohrabriti učenike da se i oni pokrenu.

novinama, CZSS-om, centrom za mentalno zdravlje ...) i u tim ustanovama podržati ili/izvoditi aktivnosti.

3. roditelje koji se žele uključiti u timove za nadgledanje, zaštitu i praćenje djece na putu od kuće do škole, te biti zaštitnici-prijatelji s djecom koja zlostavljaju i djecom koju zlostavljaju.

4. roditelje koji mogu biti most između škole i roditelja čija djeca zlostavljaju ili su zlostavljana.

5. roditelje koji mogu prikupiti ili osigurati sredstva u naturi, uslugama ili novcu kojim će se podržati izvođenje različitih aktivnosti u prevenciji zlostavljanja u školi.

Važno je naglasiti da će ti roditelji biti dio roditeljskih aktivističkih grupa koje će djelovati u suradnji s Vijećem roditelja i koordinacijskim odborom, dakle neće biti ostavljeni da se sami nose s pojedinom dionicom za koju volontiraju. Na kraju sastanka razrednik može dati roditeljima mali evaluacijski listić za ocjenu ovog sastanka, cijele akcije te s pitanjima o njihovim prijedlozima, idejama i mogućem uključenju u Program.

Još nekoliko prijedloga iz dosadašnjeg iskustva - kao najavu drugačijeg roditeljskog sastanka možete klupe i stolce složiti u krug. Neki razrednici su skuhalili kavu i čaj i ponudili roditeljima. Nemojte biti obeshrabreni malim ili pasivnim odazivom. Cilj je akcije promijeniti ozračje i uspostaviti novi sustav vrijednosti u školi i na taj način omogućiti promjenu ponašanja, a za promjenu ozračja i sustava vrijednosti nam zapravo trebaju prosječni roditelji, a ne roditelji djece koja zlostavljaju ili trpe. Na moguće optužbe škole reagirajte porukom "To je širi društveni problem cijele zapadne civilizacije i mi se, eto, hoćemo uhvatiti u koštac s njim i dozivamo i vas na suradnju. Hoćete li nam dati podršku?", umjesto da se pravdate oko toga jesu li optužbe umjesne ili neumjesne. Budite otvoreni na roditeljske prijedloge i mišljenja čak i kad se s njima ne slažete.

Onim roditeljima koji nisu bili na sastanku dobro je po učeniku poslati pismo u kojem se opisuje u kratkim crtama ono o čemu se govorilo i što se zaključilo na sastanku, te poziva na suradnju. Ovo svakako valja učiniti jer je važno da svaki roditelj zna da se škola odlučila uhvatiti ukoštac s ovim problemom te kakve su razredne vrijednosti, pravila i posljedice učenici sami odredili, a roditelji na sastanku podržali.

Korak 2.

Korak 3.

3. korak - Zaštitna mreža je uspostavljena i djeluje

Sada kada u školi postoji svijest o postojanju i razmjerima problema vršnjačkog zlostavljanja, kada su uspostavljene vrijednosti i pravila u odnosu na problem i kada su svi sudionici učenici, nastavnici i djelatnici škole te roditelji uključeni u akciju, prelazimo u fazu u kojoj ćemo razrađivati strategije bavljenja pojavom, graditi aktivnosti kojima ćemo progovarati o pojavi i načinima nošenja s njom i tako zapravo učiniti mrežu koja će štiti sustav od zlostavljanja i omogućiti da škola živi vrijednosti oko kojih se usuglasila.

I u ovom koraku neke aktivnosti se provode na razini odjela (obrada teme na SRO, briga o poštivanju razrednih vrijednosti i pravila, izvještavanje roditelja i 2. roditeljski sastanak), neke na razini cijele škole (nadzor, sandučić za pitanja, naglašavanje teme kroz redovnu nastavu) ili pojedinih aktivističkih grupa i slobodnih aktivnosti (vršnjaci pomagači, dramska, novinarska, ekološka, likovna i druge grupe).

3.1. Zaštitna mreža je uspostavljena i djeluje u odjelu

Važan dio uspostavljanja zaštitne mreže u odjelu sastoji se u obradi tema vezanih za uzroke ponašanja djece koja zlostavljaju, koja su zlostavljana, ali i ostale djece koja su promatrači. Uzroci i razvoj zrelijih oblika ponašanja obrađeni su unutar 6 tema koje se obrađuju na satovima razrednog odjela.

3.1.1. Šest tema za radioničku obradu na satovima razrednog odjela

Svrha je radionica osvijestiti načine, uzroke i posljedice vršnjačkog zlostavljanja i potaknuti učenike na razvoj onih osobina i vještina koje im nedostaju kako bi mogli učinkovitije reagirati na pojavu zlostavljanja i bolje se nositi s njom, odnosno suprotstaviti spremnosti na zlostavljanje kako unutar sebe samih tako i međusobno.

Ove radionice neće zaustaviti djecu koja već dugo i učestalo zlostavljaju druge niti će dovoljno ohrabriti djecu koja već duže vrijeme trpe zlostavljanje pa su se na neki način pomirila s trpljenjem. S njima i njihovim roditeljima valja raditi posebno.

Međutim, radionice će doseći tri važna cilja:

1. detaljnije, bolje i jasnije će opisati što se događa u trokutu onaj koji trpi - onaj koji zlostavlja - oni koji promatraju i pridonijeti da odrasli i djeca budu svjesniji, a time i odgovorniji za takva ponašanja
2. povećat će spremnost onih koji zlostavljaju, trpe i promatraju da drugačije reagiraju u situaciji nasilja
3. vrlo jasno će učvrstiti kampanjom uspostavljeni školski vrijednosni sustav i poslati jasnu poruku da zlostavljanje čini štetu počiniteljima, drugima i zajednici i da škola progovara NE nasilju. Time će ostvarivati svoju odgojnu funkciju i omogućiti onima koji trpe da shvate da nije normalno što su žrtve, onima koji zlostavljaju da nije normalno što su zlostavljači i promatračima da nije normalno što šutke promatraju.

Pregled tema za radioničku obradu na SRO:

1. Što nas vuče k nasilju
2. Kako reagiramo na nasilje
3. Oporavak od nasilja
4. Odgovornost za ponašanje
5. Tko sam ja
6. Je li u redu biti osjećajan

Teme radionica korespondiraju s osnovnim uzrocima i razlozima zlostavljanja među učenicima, a to su:

- sklonost zlostavljača prema ponižavanju i kontroli drugih nasilnim ponašanjem kako bi se osjećali bolje i moćnije, te manjak empatije (radionice 1. i 6.),
- spremnost na trpljenje i neposjedovanje socijalnih obrambenih vještina onih koji trpe, te manjak samopoštovanja (radionice 2., 3. i 5.),
- prešutno školsko i učeničko prihvaćanje i toleriranje nasilja među nama (radionice 2. i 4.).

U okviru svake teme postoji više aktivnosti nego što stane u jedan školski sat. Na razrednicima je da **odaberu one aktivnosti** koje im se čine primjerenije uzrastu i prirodi učenika ili da aktivnosti vezane uz pojedinu temu rade unutar dvaju satova razrednog odjela. Razrednik će odlučiti koje će aktivnosti izvesti u razredu s obzirom na dob učenika te će prilagoditi upute njihovom uzrastu. Neke od predloženih aktivnosti su primjerene svim uzrastima, dok će neke biti prezahtjevnije za prve razrede osnovne škole, a neke će biti odviše djetinjaste za srednju školu. Pored aktivnosti predviđeno je vrijeme trajanja, no ono je samo okvirno i ovisit će o tome koliko će se učenici uključiti u razgovor i diskutirati o pojedinim pitanjima ili uvidima.

Načelno savjetujemo da kroz aktivnosti ne žurite, dakle bolje je proraditi ih temeljito nego uraditi čim više aktivnosti, ali površno.

Radionice će opisati što se događa u trokutu onaj koji trpi - onaj koji zlostavlja - oni koji promatraju i pridonijeti da odrasli i djeca budu svjesniji, a time i odgovorniji za takva ponašanja.

Neki razrednici koji su provodili ove radionice savjetuju da se one rade u ciklusima, a ne recimo 8 ili 10 sati razrednog odjela u kontinuitetu jer je u pojedinim razredima došlo do zasićenja učenika. Dakle, opseg aktivnosti, njihov izbor iz ponuđenog i ritam obrade odredit će svaki razrednik u skladu s reakcijama, potrebama i osobinama učenika.

Iskustvo pokazuje da su učiteljice razredne nastave imale najmanje teškoća u radioničkoj izvedbi ovih tema i to zato što se u tom uzrastu i inače koristi ovakav pristup obradi gradiva. Načelna opaska - čim su djeca nižeg uzrasta treba rabiti manje rada u malim grupama, a više aktivnosti i razgovora koje vodi razrednik - učitelj. Najviše teškoća su imali srednjoškolski nastavnici - razrednici jer radionički način rada nije još zaživio u srednjim školama, a i zato što oni često aktivnosti s crtanjem i igricama automatski povezuju s nižim uzrastima. Međutim, oni razrednici koji su u svom stručnom usavršavanju savladali radionički pristup nisu imali većih teškoća u primjeni ovih aktivnosti i izboru primjerenom dobi. Ne ostaje nam ništa drugo nego da razrednike pozovemo u avanturu uz pomoć mentora, stručnih suradnika i onih nastavnika koji su vični radionicama.

Važna napomena! U radionicama s učenicima nemojte rabiti termine “nasilnik”, “zlostavljač” i “žrtva” jer vrednuju, obilježavaju i zato utvrđuju takvu podjelu uloga, čime otežavaju promjenu. Valja govoriti o ponašanju koje je nasilno ili pasivno, a ne o djeci koja su takva i takva.

Neki poznati programi prevencije vršnjačkog zlostavljanja predviđaju gledanje filmova i raspravu u odjelu (npr. Olweusov norveški program). Ovdje je kratak pregled filmova koji se mogu upotrijebiti za razgovor na temu zlostavljanja.

- Pepeljuga (W. Disney)
- Robin Hood (W. Disney)

- Američka priča X (History X) (film o *skinheadsima*, primjereniji višim razredima osnovne škole i srednjoj školi)
- Gospodar muha (vrlo težak i upečatljiv film - predložimo razrednicima da ga prvo pogledaju sami kako bi ocijenili je li primjeren učenicima i pripremili pitanja za razgovor, primjereniji višim razredima osnovne škole i srednjoj školi)
- Opasne misli (Dangerous Minds) - film s Michelle Pfeiffer u naslovnoj ulozi
- “Zvono kao spas” ili “Školsko zvono” (Saved by the bell) - TV serija
- Bogovi su pali na tjemenu (tema suradnja ili natjecanje).

Ako se razredniku učini da ima neki primjereniji tekst koji ilustrira zadanu temu ili aktivnost koja bolje osvještava određeno ponašanje ili potiče na primjerenom ponašanju, može zamijeniti predložene aktivnosti ili ih dodati uz konzultaciju s mentorom za provođenje ovog Programa u školi.

Radionice se nalaze i na CD-u koji prati priručnik kako bi razrednici lakše umnažali predloške za pojedine aktivnosti.

I. TEMA ŠTO NAS VUČE KA NASILJU

CILJEVI RADIONICE:

- uspostaviti radionički način rada
- razumjeti motive nasilničkog ponašanja (ponižavanja i kontroliranja drugih)
- osvijestiti osjećaje koji stoje u podlozi nasilničkog ponašanja, ali i osjećaje koji se javljaju u onih koji trpe nasilje
- razumjeti vezu između potreba/osjećaja i ponašanja
- razdvojiti šalu od uvrede
- smišljati različite načine ponašanja kao odgovor na nasilništvo.

Aktivnost: Pisanje lijevom rukom (10')

Pribor: olovka, papir

UPUTA

Na ovim satovima baviti ćemo se temom nasilja na malo drugačiji način nego što je to uobičajeno za školu. Uzmite olovku u lijevu ruku (ljevacu u desnu) i napišite svoje ime i prezime.

RAZGOVOR

Kako ste se osjećali? Je li bilo teško, smiješno, zbunjujuće, novo, neugodno ili veselo?

ZAKLJUČAK

Radili smo ono što dobro znamo, ali je bilo drugačije. Na ovim satovima radit ćemo neke poznate stvari, igre, razgovarat ćemo na malo drugačiji način. Sjedit ćemo drugačije, tako da svatko svakoga vidi i zato ćemo klupe skloniti, a stolce staviti u krug.

Sada kada sjedimo u krugu, htjela bih da se dogovorimo oko nekoliko pravila.

1. U ovim radionicama sjedit ćemo u početku uvijek u krugu, a ponekad ćemo se dijeliti u parove, manje grupe ili ćemo razmaknuti i stolce i baviti se aktivnostima koje zahtijevaju kretanje.
2. Dok budemo razgovarali, željela bih da nema upadanja u riječ i da svatko može do kraja reći ono što je naumio.
3. Isto tako u ovim igrama i aktivnostima često ću vas pitati što mislite i kako se osjećate. Neka svatko misli svojom glavom i osjeća svojim tijelom i to kaže. Dakle ovdje nema točnih i pogrešnih ili dobrih i loših odgovora. Svatko govori za sebe i svatko je u pravu i kad se razlikuje od drugih.
4. U aktivnostima ćemo svi sudjelovati. Tko ne želi sudjelovati u nekoj pojedinoj aktivnosti ili ne želi odgovoriti na pitanje, ne mora. Jedino je važno da ne ometa druge u toj aktivnosti. Ja ću ponekad pitati zbog čega učenik ne želi sudjelovati, ali vas nikada neću nagovarati.
5. Želite li i vi dodati neko pravilo koje će nam omogućiti da bolje i ugodnije radimo? (Pričekajte da se djeca dosjete, potaknite ih; ako njihovi prijedlozi nisu sasvim u duhu i ne pogađaju suštinu radioničkog rada nemojte ih odmah grubo odbaciti, nego porazgovarajte i pomognite im da ih preformuliraju.)

Jesmo li suglasni s tim pravilima?

Pogledajte svakog učenika i pričekajte da od njega dobijete suglasnost riječju ili kimanjem glavom.

Aktivnost: Pisanje na leđima (20')**Pribor: papir formata A4, flomaster (za svakog učenika), pribadače ili ljepljiva traka****UPUTA**

U ovoj je igri “zabranjeno” govoriti. Djeca stoje u krugu i svatko zalijepi onome ispred sebe papir na leđa. Zatim mu napiše ono što mu padne na pamet u vezi s tom osobom. Onda se svi u krugu okrenu za 180 stupnjeva i opet napišu onom ispred sebe neku asocijaciju na leđa. S papirom na leđima krenu polako šetati i zapisivati jedni drugima još pokoju poruku. Zatim sjednu i nitko ne odaje što kome piše na leđima. Papire još ne skidaju.

RAZGOVOR

Kako se sada osjećaš? Osjećaš li povjerenje ili sumnju u druge? Čega se najviše bojite da vam piše na leđima (što ne biste voljeli da vam piše na leđima)?

Objasnimo da je ovo igra kojom istražujemo kako se ljudi ponašaju i da ono što piše više govori o autorima nego o nositeljima cedulja. Zatražimo da skinu cedulje i pogledaju što piše.

Što sada osjećate? Jeste li zadovoljni s onim što je na papiru? Što ste vi najčešće pisali drugima? Govori li to što ste napisali više o vama ili o onome kome ste to napisali na leđa? Kako ste odabrali/odlučili napisati baš to, a ne nešto drugo? (Ovdje je važno osvijestiti učenicima da su baš oni odabrali takvu poruku, što govori o njihovoj želji i potrebi više nego o osobinama onoga na čija su leđa to napisali. Svako dijete je dobilo nekoliko poruka koje su različite - dakle svatko je zamijetio ili imao inspiraciju napisati nešto drugo.) Jeste li mislili da ono što pišete može razveseliti ili povrijediti nekoga? Što nas može povrijediti? (ismijavanje, vrijeđanje, nepriznavanje, nepoštivanje). Šaliti se možemo na različite načine - što nas vuče da se šalimo na uvredljiv način?

Možemo li se šaliti a da ne povrijedimo druge (primjer načina na koji se šale u seriji “Prijetelji”)?

Možemo li se osjećati moćno i dobro, a da tu nema nasilja, da nismo nikoga ponizili?

Razgovor treba voditi na način da dovedemo do zaključka da je svatko sâm odredio što će napisati te da oni koji su se odlučili napisati nešto pogrdno to čine vjerojatno zato jer se osjećamo moćnije i jače vrijeđajući druge. Na kraju zapitamo znači li to da se osjećamo nesigurno i slabijima pa nam treba potvrda i dokaz da to nismo, ili nam vrijeđanje drugih služi kao paravan iza kojega skrivamo vlastitu nesigurnost i slabost. Da nam treba da ponizimo druge kako bismo se osjećali moćnije.

Aktivnost: Napišite kraj priče (20')**Pribor: ploča, kreda, listići sa pričom 1 i 2 za svaku skupinu učenika****UPUTA**

Podijelimo djecu u grupe od po 4 člana i oni će zajedno pročitati dvije priče “Stidljiva” i “Kukavica”. Promislit će o kakvim željama, htijenjima (potrebama) i osjećajima je riječ i zajedno smisliti završetak za svaku priču.

Svaka grupa će svoje odgovore (o željama, htijenjima, potrebama i osjećajima) i završetke priče pročitati ostalima. Na ploči ćemo nacrtati tri velike elipse, podijeliti svaku na pola, pored gornjih polovica napisati ćemo "želje/htijenja/potrebe" a donjih "osjećaji", te iznad napisati Martina, Mirko, Luka. U njih ćemo upisati učeničke odgovore.

RAZGOVOR

Kako osjećaji i tjeskobe upravljaju našim ponašanjem. Pomažu li nam ili odmažu da dosegamo ono što nam treba? Zašto skrivamo svoje osjećaje? Zašto se rugamo tuđim osjećajima? Što dobivamo na taj način? Što mislite čiji je kraj za Martinu najpovoljniji i zbog čega? Koji kraj o Luki i Mirku je najvjerojatniji?

Priča 1: "Stidljiva"

Martina je jedva dočekala kraj sata jer se nadala da će na hodniku barem na kratko sresti Vinka. Ali Vinko je stajao sa skupinom dječaka i djevojčica iz svoga odjela.

Kad je Martina provirila nosom iz učionice, svi su se okrenuli prema njoj pa je pomislila da će propasti u zemlju. Ipak je hrabro izašla i krenula prema zbornici. Vinkova skupina počela se nešto dogovarati, hihotati i pokazivati u pravcu njezinih nogu. Martina se zacrvenila, pogledala svoje noge, ali nije vidjela ništa neobično.

Martinine želje/htijenja (potrebe) _____

Martinini osjećaji _____

Napišite kraj priče:

Priča 2: "Kukavica"

Mirko je nakon škole s dečkima igrao nogomet. Svi su uživali u igri kad je Luka predložio - budući da njegovih "staraca" nije bilo kod kuće - genijalnu "ideju": "Idemo k meni doma!". Kad su svi već sjeli u dnevni boravak, rekao je: "Vidite onaj krovni prozor? Da vidimo tko se usuđuje popeti van na oluk i spustiti dolje što brže. Pobjednik je onaj tko to najbrže učini." Neki su dečki mislili da je to sjajna ideja, ali Mirko nije tako mislio. Rekao je svima glasno: "To je glupo. Ja odlazim kući." Luka mu se počeo rugati i rekao da je kukavica. Ostali su se odmah pridružili Luki. Mirko je osjećao strah i nelagodu. On je znao da se ne može spustiti niz oluk, uvijek mu je mučno od visine, osim toga to uopće nije želio raditi. Htio se igrati s dečkima, a ne natjecati protiv svakoga.

Mirkove želje/htijenja (potrebe) _____

Lukine želje/htijenja (potrebe) _____

Mirkovi osjećaji _____

Lukini osjećaji _____

Napišite kraj priče:

Za niže razrede možemo upotrijebiti i tekst Pepeljuge, jer je ona klasičan primjer ponižavanja tjeranjem da radi "besmislene poslove".

U ove razgovore možemo uključiti i primjere iz serije Obitelj Soprano (primjeri kada članovi klana kontroliraju druge nasiljem, a zapravo se vidi da se boje), filma Kum (Al Pacino voli svoju djevojku, treba mu njezina ljubav i želi se oženiti njome, a ne može se otrgnuti od obiteljskog pravila vladanja i kontrole nasiljem).

ZAKLJUČAK

Ono što nas vuče ka nasilju je potreba da budemo moćni i kontroliramo druge. To nam daje osjećaj sigurnosti. Ako nam treba da svoj osjećaj moći i kontrole hranimo tuđim strahom i bespomoćnošću, to znači da smo u dnu svoje duše zapravo nesigurni i nepovjerljivi prema svijetu.

II. TEMA

KAKO REAGIRAMO NA NASILJE

CILJEVI:

- steći uvid u osjećaje onih koji trpe
- osvijestiti razliku između pobune i mirenja sa zlostavljanjem
- upoznati vlastiti bijes i što s njim radimo
- upoznati načine reagiranja onih koji zlostavljaju, koji trpe i koji promatraju u situaciji zlostavljanja
- otkriti različite mogućnosti reagiranja u situaciji zlostavljanja.

Aktivnost: Čitanje i razgovor o tekstu Mirko i sedam prigovora (15')

Pribor: tekst iz knjige Mirko i sedam prigovora, ploča, kreda

(Ovo je skraćeni izvadak iz knjige Mirko i sedam prigovora (priča zagonetka s ljekovitim biljem) Melite Rundek, Zagreb, Golden marketing - Tehnička knjiga, 2006.)

UPUTA

U nastavku, odmah nakon čitanja teksta, upitajte učenike **kako se oni osjećaju i što rade (kako reagiraju)** kad im netko stalno prigovara i ruga im se. Njihove odgovore pišite na ploču i to tako da odgovore koji bi se mogli svesti pod zajednički nazivnik **"Pomirim se, povučem se, izbjegavam"** pišete na jednu stranu ploče, a sve odgovore koji se mogu svesti pod **"Razljutim se, pobunim se"** na drugu stranu. Odgovore pišite onako kako ih djeca kažu. Možete potpitanjem potaknuti pojedinog učenika da jasnije opiše svoj doživljaj, osjećaj, reakciju i što ga motivira da tako reagira.

Mirko i sedam prigovora

Kao što ćete vidjeti ovom junaku puno prigovaraju i jako ga ogovaraju! Upravo u tim prigovorima i ogovaranjima treba ga potražiti! Kao i u životu, ponekad su osobine zbog kojih nas mrze ili podcjenjuju - upravo naša vrlina, šansa, svojstva koja nas razlikuju od drugih i određuju kao neponovljivo, jedinstveno i dragocjeno biće!

U ovoj priči ima dosta otrovnih bića. Ona nam iz ovog ili onog, najčešće svog osobnog razloga, da bi pribavili više prostora, zadovoljstva ili moći, svakodnevno poručuju: ti nisi dobar jer si mali, jer si povučen, jer se ne smješkaš dovoljno, jer imaš crnu ili žutu kožu, koja su navalila tražiti i uveličavati naše, a smanjivati i ne proučavati svoje greške u stvari nam prikriveno poručuju da nemamo pravo na život! Svi koji nas vrijeđaju, ocrnjuju, omalovažavaju, sažalijevaju i ponižavaju - prikriveno nam poručuju da su oni bolji, važniji, značajniji, da imaju više prava na sreću, poštovanje i dostojanstvo od nas. A to, dakako nije istina.

Zvao se Mirko i bio je miran, tih i povučen.

Otrovna bića prigovarala su Mirku razne stvari, ali najčešće to je bilo ovih sedam prigovora:

Mirko zašto si tako mali?

A Mirko je bio stvarno mali i nije znao zašto.

Mirko, opet si tako spor!

(živni, pokreni se, napravi nešto, odluči, poduzmi, stalno se vučeš i odmaraš, opet kasniš, lijen si, nesposoban, komotan!)

E moj Mirko, kakav si ti mekušac!

Postoje neki koji svoja srca jako paze i čuvaju, pa ih pohrane na sigurno, u dobro čuvane trezore ili ih zaogrnu pancir košuljama, kad odlaze u opasne i neizvjesne avanture! Mirko to nikad nije činio. On je svoje otvoreno srce uvijek nosio sa sobom, kao što neki drugi nose kišobran ili slike svoje obitelji. Kud god je išao Mirko, i njegovo je srce išlo s njim! Htjelo, ne htjelo! A što radi srce? Ah. Uglavnom glupe, nepotrebne, suvišne stvari koje se razumom teško mogu objasniti. Srce opravdava, razumije, osjeća, sluti, srce oprašta i voli. Bez veze ... "Bez veze, moj Mirko! Sve ti je to bez veze!" - govorio je Mirkov poznanik svaki put kad ga je vidio. "Od toga nema nikakve koristi! Nema koristi, nema novca! Kakav si to? Nepraktičan, glup, nesnalžljiv, a svakome tko se na tebe otrese još kažeš: hvala! Mekušac, to si ti Mirko! Mekušac! Putar, pekmez, marmelada!"

Mirko, zašto si tako povučen?

“Mirko! Ej, Mirko! Mirko, jesi li doma...?” Nakon dugog lupanja i vikanja Mirko bi zavikao “Što me ne pustite na miru! Htio bih se odmoriti! Htio bih biti sam sa sobom!” “Što je rekao? Nisam dobro čuo.” “Rekao je da bi htio biti sam sa sobom!” “Sam sa sobom?” “Da. Strašno čudno! Ja mislim da Mirko nije normalan! Totalno je poludio! Pa kako bi bilo tko mogao biti sam sa sobom! Kao da je u društvu! Ne, ne. To je jako čudno! Naš je Mirko poludio!”

Zašto stalno sliniš?

“E moj Mirko, opet sliniš!” - znali su govoriti Mirku. “Što je, opet si prehladen? Pa ne mogu vjerovati! Ti si stalno šmrkav, stalno si bolestan! Slinavac! Balavac! Klinac! Što je, ne želiš odrasti, suočiti se s problemima i životom? - tako su se Mirku rugali, dobacivali mu i nadmeno postavljali dijagnozu! “Što je Mirko, sav si mokar? Jel’ ti to plačeš?” “Ne” - rekao je Mirko. “Ne plačem. Nešto mi je upalo u oko.” Ma ne. Ništa Mirku nije upalo u oko. I stvarno je potpuno mokar. Da. To su suze. Prave pravcate suze. Ako umočite prst u tu vodu u kojoj Mirko pliva kako god zna i umije, ponekad se u njoj davi, a ponekad skliže... dakle, ako umočite prst u tu vodu koju Mirko nosi sa sobom i stavite u usta... hm, da. Slano je. Moglo bi biti i more, ali nije, jer ima okus po tuzi.

Mirko, što ti je to na glavi?

Ovdje nije riječ o Mirkovoj frizuri! Nego o čemu? Pa o onim dugoljastim izraslinama, ticalima, rogovima, antenama, radarima ili kako god već nazivali to što se Mirku, uz kitnjastu perjanicu, nalazilo na glavi. “Mirko što ti je to na glavi?” “Antene!” - znao je reći Mirko kad je bio dobre volje, kao primjerice danas. “Mirko, jesi li ti svemirac?” “Jesam!” Pa otkud dolaziš?” “Pao sam s Marsa! I zato mi je sve čudno i strano i nikako da se prilagodim životu na zemlji!” “O čudan je taj Mirko! - govorili su Mirku iza leđa. “Čudan i opasan! Filozof i sanjar, dakle ... sumnjivo lice! Ma, znaš što, nisu to čista posla!” Sa svojom neobičnom satelitskom antenom hvatao je koješta što se vrmalo i kovitalo po zraku. CNN, MTV, sva tri programa Hrvatske televizije, a često je sasvim nehotice primao i nečiju tugu, mržnju, bijes, negodovanje. I kad je slutio nešto loše ... Mirko bi se, kao što već lijepo piše u prigovoru broj pet - razbolio! Jer je bio, kao što već znamo iz prigovora broj tri - jako nježan i osjetljiv - putar, pekmez, marmelada!

Mirko, zašto si sam?

A Mirko samo šuti jer ne zna zašto je sam. Zašto je mjesec usamljen među zvijezdama, zašto samotno sunce i dalje svijetli i grije?

Mislite li da je Mirku bilo upućeno samo sedam prigovora, silno se varate! Ne sedam već sedamdeset i sedam! No, priča je zastala baš na sedmom prigovoru, jer se taj broj već udomaćio u knjigama i uopće u životu!

Nakon što je proživio sedam i tako dalje prigovora, Mirko se potpuno promijenio ...

Prestao je jesti, pa je prestao i spavati, a zato je prestao i sanjati. Onda je prestao disati kako valja, pa je prestao izlaziti iz kuće. Gledao je tupo, izgubljeno ispred sebe i kao da više ništa nije primjećivao ... Onda ga je zaboljelo negdje unutra, možda želudac, prvo malo a onda sve jače i jače, pa je nakon nekog vremena legao u postelju i nije se više micao iz nje! "Ajme, Mirko na što ličiš!" - rekao je jedan od prigovarača, "Moraš ići liječniku, moj Mirko!" Mirko je htio otići liječniku, ali ... nije mu se dalo ... Bilo mu je svejedno.

Jedan sasvim mali ali odlučan i odličan liječnik (kojeg ćete upoznati u sljedećoj radionici) nakon temeljitog pregleda postavio je Mirku dijagnozu. Ona je glasila: intoksikacija multiplex 300% sa peripetijama i komplikacijama. Ili kratko i jasno: Previše crnog! Previše prigovora!

ZAKLJUČAK

U zaključku valja koristeći odgovore učenika reći da u pravilu reagiramo ili pobunom i nekom vrstom protunapada ili povlačenjem i trpljenjem, eventualno izbjegavanjem. Kada procjenjujemo da možemo zaustaviti prigovarače i rugalice vjerojatnije je da ćemo se pobuniti, a kad imamo osjećaj da ih ne možemo zaustaviti, da su nasilniji i grublji od nas, onda ih izbjegavamo koliko možemo i povučemo se i trpimo.

Pokušajte iz primjera koje su dala djeca izvući nekoliko takvih koja govore o tome da kad smo sami teže zaustavimo prigovarače i rugalice nego kad nas je više spremno suprotstaviti se gnjavljenju i nasilnom ponašanju.

Aktivnost: Oblik i boja moje ljutnje (15')
Pribor: papir, drvene bojice ili flomasteri

UPUTA

Svatko dobiva list papira i na njemu nacrtat obris ljudskoga lika. Zagleđa se svojim "unutarnjim okom" u tijelo i promotri gdje se sve javlja i nastanjuje njegova ljutnja, koliko različitih ljutnji u sebi poznaje (jer nismo uvijek jednako ljutiti - nekad smo samo malo ljuti, nekad jako, nekad smo više potišteni i povrijeđeni nego ljuti, a u drugim smo situacijama bijesni toliko da nas bijes obuzme), kakve su boje i kakav oblik poprimaju, na što ga sve te ljutnje i bjesovi podsjećaju. Zatim biraju boje i ucrtavaju boju i oblik svojih ljutnji u siluetu. Nakon toga svi pokazuju i razmijene svoje crteže tako da sjednu u parove, pokažu crteže i ispričaju jedni drugima što urade kad se razljute i pobune u školi i kod kuće, a nakon toga daju naslov (ime) svakom crtežu.

RAZGOVOR

Kako reagirate kad ste ljutiti, bijesni i kad se pobunite?

ZAKLJUČAK

Iz odgovora učenika valja zaključiti da se ljutimo na različite načine i različitom jakošću, neki od nas su češće spremni trpjeti, a drugi odmah reaguju; nekad se jako naljutimo, spopadne nas bijes, STVARNO se pobunimo - tada ponekad reagiramo krenuvši u protunapad - napadamo one koji nas gnjave, dakle idemo u bitku protiv osobe. To je često "vraćanje istom mjerom". A nekad reagiramo tako da pokušavamo zaustaviti ili spriječiti napadača da nas napadne. Dakle, zato što smo se pobunili protiv toga što nam radi, smišljamo načine kako zaustaviti napadača.

Važno je ne potiskivati vlastitu ljutnju i pobunu jer su one znak da smo ugroženi i zato su dragocjene. Kad god je to moguće valja pronaći način da napadača zaustavimo ili spriječimo, jer je to mnogo bolje nego da mu uzvratimo istom mjerom jer tada možemo povrijediti i sebe i drugoga. Osim toga, neki napadači i jesu jači od nas.

Aktivnost: Odigravanje situacija zlostavljanja (20')

UPUTA

Traže se dobrovoljci koji će odglumiti situaciju u kojoj će jedan učenik biti nasilan, drugi će pasivno pristajati na nasilje, treći će nijemo gledati, a četvrti će pokušati pomoći učeniku koga napadaju. Kad se jave dobrovoljci (važno je da se djeca sama jave, a ne da budu nagovorena), ostatak učenika se podijeli u 4 skupine. Jedni stanu iza leđa napadnutom, drugi nasilnom, treći učeniku koji pomaže, a četvrti učeniku koji promatra. Ove skupine imaju zadatak uživjeti se u ulogu iza koje stoje, uvidjeti kako se osoba u toj ulozi osjeća i promisliti što bi mogla učiniti. "Glumcima" se predloži situacija u kojoj nasilni kaže napadnutom da poslije škole ne smije pobjeći kući nego mora ići s njim i još drugom dvojicom, nositi im torbe i ispratiti svakog od njih do stubišta.

"Glumci" odglume situaciju, a nakon toga se pita svaku skupinu kako se osjećala i što oni predlažu da se u toj situaciji učini. Nakon što se prikupe prijedlozi mogućih drugačijih reakcija, razrednik poziva predlagača da dođe na mjesto glumca i isproba svoj prijedlog. Isprobati toliko prijedloga koliko se čini primjerenim, te na kraju prokomentirati s učenicima različita rješenja u svjetlu - što sve možemo učiniti da zaustavimo nasilnog i nasilje a da pri tom, koliko je god moguće, ne budemo i mi nasilni ili pristanemo na nasilje.

III. TEMA OPORAVAK OD NASILJA

CILJEVI:

- osvijestiti osjećaj vlastite vrijednosti i unutarnje uporište samopouzdanja
- graditi pozitivnu sliku osobne vrijednosti
- usvojiti strategije podrške i samopodrške u teškim situacijama
- usvojiti strategije opuštanja i vladanja sobom kod napetosti i jakih osjećaja.

Aktivnost: Čitanje i razgovor o tekstu Mirko i sedam prigovora (5')
Pribor: tekst Mirko i sedam prigovora

(Ovo je skraćeni izvadak iz knjige Mirko i sedam prigovora (priča zagonetka s ljekovitim biljem) Melite Rundek, Zagreb, Golden marketing - Tehnička knjiga, 2006.)

Sjećate se kako je Mirko sasvim beznađežno ležao u svom krevetu i bilo mu je sve svejedno?

Mirko je zijevnuo, zažmirio i htio se okrenuti na drugu stranu svoje postelje, kad je začuo neki neobičan zvuk... kao da je puknulo tisuću mjehurića od sapunice, a onda nepostojećim šljunčanim putem projurila kola hitne pomoći koja nisu bila veća od kikirikija i to još sa uključenom sirenom. Kad je Mirko otvorio oči vidio je kako pored njegovog kreveta stoji sasvim neobična osoba sa stetoskopom i velikom crnom torbom kakvu obično nose liječnici kad idu u kućne posjete. "Tko si ti? I otkuda dolaziš?" "Zijevnuo si! Priznaj, zijevnuo si! - rekla je osoba koja se smiješila i namigivala. I tako je Mirko shvatio da je zijevajući izzijevnuo liječnika.

RAZGOVOR

Otkuda u Mirku njegov unutarnji liječnik? Što je to što imamo u sebi, a što nas može ohrabriti i izliječiti u trenucima kad nam je jako teško i kad nam potonu sve lađe? Što čini da se osjećamo dobro, prihvaćeno, da volimo sebe? Tko je u vas usadio vaše liječnike i čime ih je gradio?

Aktivnost: Crtanje svojega unutarnjeg liječnika (10')
Pribor: papir, bojice ili flomasteri

UPUTA

Razmislite, sjetite se, nacrtajte i/ili zapišite kako izgleda vaš unutarnji liječnik i od čega je napravljen. Tko je u vama "posadio" nadu, osjećaj vrijednosti, ponosa, tko vas je volio i kome ste važni, dragocjeni, lijepi i dobri takvi kakvi jeste. Od čega se sastoji vaše samopoštovanje.

Na primjer: Moj djed bi me uvijek posjeo sebi u krilo i rekao "To je moj unuk/a" ili "Moja mama svake nedjelje peče kolač za mene i moju sestru".

Što je to što je vama znak, poruka da ste važni, vrijedni, dragocjeni.

Kad učenici napišu i nacrtaju, okreću se u skupine od po četvero i pokazuju crteže, te pričaju tko/što je u njima izgradilo njihove liječnike.

➔ Aktivnost: Što kod sebe najviše volim (15')

UPUTA

Četvorke se razbijaju u parove. Svatko svojem članu para kaže što kod sebe najviše voli, koju svoju osobinu najviše voli i koje stvari dobro ili uspješno radi. Na primjer - najviše volim što sam strpljiv i uspješno popravljam bicikl; najviše volim što se znam sama zabaviti i dobro igram igrice na računalu. (U nižim razredima treba pitati samo što dobro ili uspješno rade.) Nakon toga svi ponovno stanu u veliki krug. Onaj kome bacimo lopticu govori ono što mu je njegov par rekao ("Ivica najviše voli što je strpljiv i uspješno popravljaju bicikl.") Kad učenik tako predstavi svog člana para, baca lopticu nekom drugom učeniku u krugu i tako dalje dok se svi ne izredaju. Ako loptica padne na pod, uzima je učenik koji joj je najbliži i nastavlja igru.

➔ Aktivnost: Kako je liječnik liječio Mirka? Pribor: tekst iz knjige Mirko i sedam prigovora

UPUTA

Čitanje teksta uz razgovor i vježbanje

Mirkov je liječnik nakon raznih ispitivanja postavio dijagnozu: Otrovanje! Preko svake mjere!" "Otrovan čime?" "Kako čime? Prigovorima! A to su, dakako, živčani bojni otrovi." Liječnik je posegnuo u svoju tajanstvenu crnu torbu i iz nje izvadio isto tako tajanstvenu crnu knjigu na kojoj je crnim slovima pisalo "Sve što ste oduvijek htjeli znati o otrovima a niste se usudili pitati". "Tih otrova ima stvaarno puno!" - začudio se Mirko. "Da" - složio se doktor - "Upotrebljavaju se u životnim borbama kako bi se protivniku nanijeli gubici!" U crnoj knjizi bio je popis: pogledi (iskosa, poprijeko, neprijateljski), riječi (uvrede, psovke, naoštrene, namočene u gorčinu pa ispaljene u leđa kao indijanske strijele) i postupci (kojima je cilj obezvrijediti tuđe osjećaje, misli i duhovni svijet).

Dobro disanje (10')**RAZGOVOR**

Kako je liječnik liječio Mirka? Kako je istjerivao crnilo i živčane otrove?

Prvo je dao Mirku balon da ga napuše. Tako je Mirko pušući ispuhao razne nevolje, brige, ljutnje, svakojako crnilo. Balon je bio na kraju ogroman i potpuno crn. A onda ga je doktor bacio u kontejner.

Kako mi možemo pomoći sebi (svojim unutarnjim liječnicima) i otpuhati dio crnila i otrova?

(Mogući odgovori: pričati drugima, potužiti se, tražiti tuđe mišljenje).

Možemo se potužiti i podijeliti s drugima, ali prije toga i mi često uzdišemo. Time želimo otpuhati dio muke, kao i Mirko.

Ali možemo naučiti dobro disati, što nam pomaže dok muka traje i kad je želimo otpuhati.

UPUTA

Prvo ustanite. Ne mijenjajući ništa osluhnite kako dišete. Do kuda ulazi zrak koji udišete? Pokažite rukom. Čini li vam se da lakše udišete ili izdišete? Kako bi dobro disali, važno je da zrak koji udišemo spustimo do ošita, tako da nam se trbuh pomakne. Nemojte uzimati puno zraka, nego točno toliku "kuglu" zraka kolika vam treba i svakim sljedećim uzdahom spustite je sve niže i niže - do ošita.

(Pričekati malo da svi udahnu do kraja.)

Za dobro disanje važnije je sav zrak izdahnuti nego puno zraka udahnuti. Važnije je onaj zrak koji je potrošen i povlači se po zakutcima naših pluća dobro izdahnuti - i s njim sve crnilo koje se skupilo. Nakon toga udisaj ide sam od sebe, lagano. Da vidimo tko koliko dugo može izdisati.

Sad kad smo dobro prodisali pozvat ću vas da usporedimo plitko i duboko disanje. Počnite plitko disati, to će značiti i brže. Nakon desetak takvih udaha svrnite pažnju na vaše ruke, noge i kičmu - kako se osjećate na tim mjestima. Sada ponovno udišite mirno i duboko (ne previše zraka jer će vam se zavrtjeti u glavi). Nakon desetak udaha usmjerite pozornost na vaše ruke, noge i kralježnicu - kako se osjećate na tim mjestima. Ako usporedimo osjećaj u tijelu kada dišemo plitko i duboko, u čemu ste zamijetili razliku?

(Kod plitkog disanja kao da lebdimo, ne osjećam noge, ruke su mi ukočene, nemam snage. Kod dubokog - čvrsto stojim, tople ruke, sigurno, stabilno.)

Kad bi taj osjet u tijelu pojačali, kakav bi se osjećaj probudio?

(Kod plitkog - tjeskoba, strah, nesigurnost, kod dubokog - sigurnost, snaga, moć.)

ZAKLJUČAK

Već nakon kratkog vremena plitkog disanja počinjemo se osjećati nesigurno i tjeskobno. Vidjeli smo kako sigurnost i snagu možemo povratiti dobrim i dubokim disanjem. Kad god nas sustignu neki prigovori ili neka tjeskoba, važno je početi dobro disati i tako odagnati tjeskobu.

Komplimenti (10')

Sljedeće što je Mirkov liječnik napravio bilo je da mu je dao bombone koji su se zvali Komplimenti, uz preporuku da je važno uzimati ih svaki dan. "Otapaju gorak okus u ustima, pročišćavaju, dezinficiraju! Od njih se lakše diše! Jačaju otpornost protiv zaraznih bolesti i nekih otrova i pomažu da se osjećamo vedrije i lakše!"

Kad ste zadnji put dali nekom kompliment? Onako iskreno i spontano, iz duše (a ne iz pristojnosti ili računice)?

UPUTA

Pogledajte osobu koja je lijevo od vas i gledajući je ne samo kako izgleda izvana, nego i iznutra, što čini, što znate o njoj, pronadite nešto što vam se sviđa kod te osobe - ali iskreno, stvarno. A onda pogledajte osobu koja vam je s desne strane i učinite isto. Kad ste pronašli što je to što vam se sviđa recite to jednoj, pa zatim drugoj osobi.

Mislimo na to koliko su iskreni komplimenti ljekoviti i koristimo se njima uvijek kad nam se nešto sviđa na nekoj osobi.

Volim te (10')

Sljedeće što je Mirkov liječnik uradio bilo je za Mirka iznenađujuće i neočekivano. Rekao mu je "Volim te!" "Molim?" - zapitao je Mirko. "Volim te!" - ponovio je liječnik glasnije i zagrlio našeg junaka Mirka. Cijela je soba pocrvenila, Mirko je pocrvenio i pobunio se "Nije istina! Ne voliš me! Zašto bi me volio?" "Bezrazložno te volim! - govorio je doktor. "Ne treba mi nikakav razlog. Volim te jer si takav kakav jesi!" "Zašto bi me volio? Nisam ništa posebno ... Mene nitko ne voli..." "Mnogi prigovarači te ne vole"- rekao je doktor - "to je istina, ali ja te stvarno volim i navijam za tebe! Nemoj zaboraviti, ja sam došao iz tebe, ja te dobro poznajem iznutra, znam točno i u detalje kakav si u duši!"

UPUTA

Pogledajte crtež svojega unutarnjeg liječnika koji ste nacrtali. Sjetite se (pročitajte) od čega se sve on sastoji. (Pričekati da učenici pogledaju.)

Ovakav kakav je na vašem crtežu on vam govori "Dobro te poznajem iznutra, u duši, volim te i navijam za tebe!" Zastanite malo i poslušajte ga ... Svaku večer prije spavanja i svaki put kad vas sustigne nečiji prigovor, ružna riječ, uvreda, poniženje, pogledajte u svog liječnika i sjetite se što vam govori!

→ Osmijeh (10')

Hoćete li čuti što se sljedeće dogodilo u Mirkovu liječenju? Bila je zora i liječnik je pozvao Mirka da pogleda kroz prozor i pozdravi sunce. Uz sav napor, dobru volju, komplimente i izraze ljubavi Mirko se nije mogao pomaknuti. "Znam! Paraliza!" - rekao je liječnik. "Česta je kod trovanja!" "Znam! Svaki put kad te je netko ugrizao, ozlijedio, ražalostio, povrijedio, ti nisi ništa rekao! Samo si se a) namrštio, b) zgrčio, c) ukočio! Pa si se tako razbolio od a) bore na čelu b) svezanih čvorova u želucu i drugdje i c) kljenuti ili paralizirati! Za to prepisujem akupunkturu! Da, i masažu! I kiropraktiku!" Rekavši to, doktor je dao tajni znak svojoj sestri Anesteziji i onda su se bacili na našeg junaka i krenuli ga strahovito i bjesomučno ... ŠKAKLJATI! Mirko se zasmijuljio. Pa se nasmijao. Pa se onda smijao sve jače i jače iz sveg glasa, tako lijepo i veselo da su se ispeglale bore na čelu, razlabavili i razvezali čvorovi i mali mekušac Mirko se pomakao, pokrenuo.

RAZGOVOR

Osim škakljanja, što je to što vas može nasmijati? (Vic, šala, dosjetka) - i što još?

Potaknite i dočekajte odgovore koji kažu - iskazi dobrote, pažljivosti, blagonaklonosti.

Što može izmamiti osmijeh na vaše lice?

Već i sam osmijeh izmamљуje tudi osmijeh! Do sljedećeg SRO isprobajte koliko puta je vaš osmijeh izmamio osmijeh na licima onih koji se rijetko smiju ali i svih ostalih - pa ćete nas izvijestiti o tome.

→ Opustite se (15')

Nakon što su se Mirko, doktor i sestra Anestezija ogrijali na suncu i tako osušili razne tuge i neisplakane suze, krenuli su u šetnju zelenim proplancima, pa kad su se umorili (Mirko još uvijek nije bio sasvim zdrav i u najboljoj formi) sjeli su pod drvo, grickali travke i odmarali se. Doktor je primijetio Mirkov već uobičajeni, zabrinuti pogled. "Brine li te što, Mirko?" - zapitao je tiho. "Pa ..." - zaustio je Mirko. Kad bi se malo potrudio, znao je da bi pronašao nešto zbog čega se valja brinuti. "Nemoj!" - reče doktor. "Danas ne smiješ brinuti, razmišljati, imati probleme. Sve je oko nas spokojno i smireno. Brine li se trava?" "Ne" - rekao je Mirko, - "samo diše ...". "Da, treba se znati opustiti" - rekao je doktor.

Kako se vi opuštate kad ste napeti?

UPUTA

Učeničke odgovore zapisivati u dva stupca - “otpuštanje energije” i “opuštanje”. Kad smo jako napeti ili ljuti bolje je energiju otpustiti, ali pri tom paziti da druge ne povrijedimo (kao u nekim primjerima koje su dali, npr. “vičem na mladu sestru, potučem se”), na primjer sljedećim aktivnostima - sportom, plesanjem uz glazbu, bacanjem lopte, bacanjem boca u kontejner, “klofanjem” tepiha i sl.

[Pokazat ću vam neke kratke vježbice kojima možete otpustiti višak energije](#)

Stisak ruke:

Stavite jedan dlan u drugi, stisnite ih prvo do pola, pa onda najjače što možete; zatim podignite laktove vodoravno i uprite ruke jednu prema drugoj, prvo do pola, pa onda najjače što možete; pa podignite ramena prvo do pola, a onda najviše što možete, sve do ušiju, stisnite vratne mišiće; iskezite zube i napravite najstrašniju grimasu koju možete i ispuštite najstrašniji zvuk koji možete, a onda naglo spustite ruke, glasno izdišući, otesite ih i ostavite da malo vise dišući pravilno.

Pjevanje uz lupkanje prsnog koša “A” → “JA”:

Vježba se radi stojeći, s malo razmaknutim nogama i opuštenim koljenima. Pjevamo na slovo “A” lupkajući se šakama po grudnom košu. Važno je da glas bude umjeren jak, tako da ga s lakoćom proizvodimo, a da ipak imamo osjećaj da njime ispuhujemo zrak. Nakon otprilike 1 minute takvog pjevanja kažemo učenicima da “A” pretvore u “JA” i onda tako pjevamo još malo.

[I vježbice kojima se možete opustiti:](#)

Lopta u dlanovima:

Spojite dlanove (kao u molitvi), zatim polako udišući razmaknite dlanove tako da jagodice prstiju ostaju spojene (kao da imaš balon u rukama koji se napuhnio). A zatim izdišući polako spojite ponovo dlanove. Budite usredotočeni na ruke. Ponovite ovo nekoliko puta, dok se ne opustite.

Masiranje čela:

Pronađite dvije jamice, udubine koje se nalaze negdje iznad vrhova obrva, otprilike na polovini između obrva i kose. Masirajte polako i kružno kažiprstom ta mjesta uz disanje dok se ne opustite.

Disanje uz puls:

Sjednite udobno, uspravnih leđa, s rukama opuštenim u krilu. Jednom rukom opipaj puls iznad šake druge ruke i broji otkucaje svog srca. Kad si uhvatio ritam, počni udisati zrak (onako kako smo naučili - do trbuha) brojeći šest otkucaja, zadrži zrak za vrijeme tri otkucaja, izdiši zrak za vrijeme šest otkucaja i odmori se za vrijeme 3 otkucaja, pa počni ponovo. Čini to dok se ne opustiš ili dok ti je ugodno.

ZAKLJUČAK

Dakle, danas smo naučili

- da druge vrijedi saslušati kad nam se potuže
- kako disati kad nam je teško
- davati komplimente i reći kad nam se nešto sviđa
- voljeti sebe iznutra
- moć osmijeha, koju ćete još ispitati
- opuštati se

IV. TEMA**ODGOVORNOST ZA PONAŠANJE****CILJEVI:**

- ohrabriti srdačan način pristupanja drugima
- osvijestiti načine reagiranja i ponašanja prema onima koji su nam slični i koji su različiti
- osvijestiti utjecaj grupe na grubost u ponašanju
- osvijestiti da je smisao natjecanja postati brži i bolji, razvijati se odmjeravanjem, a ne poniziti pobijedenog
- osvijestiti da davanje drugima donosi osobnu dobrobit
- razumjeti da je odgovornost za vlastito ponašanje uvijek osobna, bez obzira na to što drugi čine
- usvojiti razliku između odgovornosti i krivice
- usvojiti osnovna znanja o ljudskim i dječjim pravima
- razviti osjetljivost na kršenje ljudskih i dječjih prava.

Uvodna aktivnost (10')**Pribor: plakat sa tekstom Osmijeh**

Od ovog teksta možete napraviti plakat za učionicu i/ili pročitati ga učenicima.

Osmijeh

Osmijeh ne košta ništa, a djeluje čudesno. Obogaćuje onoga kome je upućen, a ne osiromašuje onoga tko ga daje. Bljesne poput munje, ali sjećanje na njega može trajati zauvijek. Nitko nije ni toliko bogat ni toliko siromašan da bi ga sebi mogao uskratiti i svatko njime samo dobiva. Osmijeh donosi sreću u dom, pozdrav prijatelju, pomoć pri sklapanju posla. On je odmor umornome, putokaz izgubljenome, sunčeva zraka žalosnome i najbolji prirodni lijek protiv ljutnje. Ali, ne može ga se kupiti, izmoliti, posuditi ili ukrasti, jer vrijedi zapravo jedino kad ga se daruje.

RAZGOVOR

Jeste li disali, opuštali se, razgovarali s vašim unutarnjim liječnikom koji vas voli, slušali druge kad su nam htjeli nešto važno i osobno ispričati? Jeste li se smješkali ljudima i kako su oni na to reagirali? Koliko ste osmjeha izmamili? Je li vam bilo zabavno ili nelagodno smješkati se?

Aktivnost: Komu pripadam? (25')

Pribor: raznobojne trake, papir u boji, ljepljiva traka

UPUTA

Priredite kružice (ili samoljepive trakice) u trima različitim bojama (npr. crvenoj, zelenoj i plavoj) tako da kružica jedne boje ima za trećinu odjela, te jednu crnu. Osim toga odredite tri kuta učionice zalijepivši veći papir svake od triju boja - po jednu boju u jedan kut. Svaki kut je "kuća" plemena jedne boje. Učenicima recite da od tog trenutka do kraja aktivnosti ne smiju govoriti. Smiju pokazivati rukama, praviti grimase licem, ali ne smiju govoriti. Učenicima lijepite kružice dok oni žmire, tako da ne vide koje boje im je točkica na čelu. Crni kružić zalijepite nekome tko je emocionalno stabilan i u načelu prihvaćen u razredu, ali nije vođa. Kad svi na znak otvore oči vide boje ostalih, ali ne svoju. Učenici imaju zadatak otkriti koje je boje točkica na njihovom čelu i potom otići u svoju kuću. Igra je gotova kad svi učenici nađu svoju kuću i smjeste se u njoj.

Svi će pronaći svoje pleme kojem pripadaju i svoju kuću prema reakcijama ili uz pomoć ostalih. Važno je da tijekom cijele aktivnosti nitko ništa ne govori. Osoba koja ima crnu točku neće imati svoje pleme ni kuću. Kako će se ostali ponašati prema njoj?

RAZGOVOR

Kako ste davali znakove nekome da pripada vama ili da vam ne pripada? Jeste li pomagali onima iz drugog "plemena" ili niste? Što vas je ponukalo da se tako ponašate? Kako ste se osjećali kada vas je netko pozivao u kuću ili gurao iz nje? Što mislite kako se osjećala osoba koja nije nikamo pripadala (crna) i koju su svi izbacivali iz svog naselja? Jeste li se jednako ponašali na početku dok ste tek tražili prvog i drugog iz vašeg "plemena" i na kraju kad ste već bili u svojoj kući? U čemu je razlika? Što je prouzrokovalo razliku? Bi li se tako ponašali da ste bili sami?

U slučaju da je jedan član jednog "plemena" prigrlilo učenika s crnom točkom, kako su reagirali ostali članovi tog "plemena"? Jesu li onda izbacili i svojeg člana koji je prigrlio ili su pristali? Kako su se tada osjećali i što su razmišljali?

Možete li se sjetiti nekih situacija u kojima ste isključili nekoga tko je bio drugačiji od vas ili u kojima je netko vas isključio jer ste bili drugačiji, mislili drugačije, htjeli drugačije?

ZAKLJUČAK

Kad smo 1:1 ili nesigurni ponašamo se pažljivije nego kad smo sigurni ili u skupini. Skupina nas potiče da se ponašamo poput drugih i budemo grublji - kao da više nismo sami odgovorni za svoje ponašanje.

Kada smo po nekoj osobini različiti od drugih - većine, često smo zbog toga izdvojeni, što pokazuje da se ne znamo baš dobro nositi s razlikama među sobom. Ovako kako smo u ovoj igri odvojili i izolirali učenika s crnom točkom, tako često isključujemo u stvarnim aktivnostima one koji su na neki način drugačiji.

Aktivnost: Razgovor o tekstovima “Natjecanje” i “Nesebičnost” (20’)
Pribor: tekst Tihi zov Australije

PITANJE

Što u našoj kulturi simbolizira, predstavlja raj, a što pakao? Tko zaslužuje pakao, a tko raj?

Pročitajte izvadak teksta: “Tihi zov Australije”, Marlo Morgan, str. 137, Dvostruka duga, Čakovec 1999.

Natjecanje

Aborigini (pleme koje živi u Australiji). Po njihovom sudu život i življenje odvija se u pokretu, napredovanju i promjeni. Pričali su o živom i neživom vremenu. Kad su ljudi ljuti, potišteni, kad se sažalijevaju ili se boje, tada su neživi. Disanje ne određuje je li netko živ ili ne. Ono samo drugima govori je li tijelo spremno za spaljivanje ili nije.

Nisu svi ljudi koji dišu u stanju života.

U redu je osjetiti neugodne osjećaje i saznati kakve posljedice oni nose, ali to nije mjesto na kojem bi bilo mudro ostati. Duša dobiva ljudski oblik da bi se igrala - da bi saznala kako je to biti sretan ili tužan, ljubomoran ili zahvalan, itd. Ali iz iskustva je potrebno učiti i na kraju odabrati što je bolno, a što nije.

Zatim smo razgovarali o igrama i sportu. Ispričala sam im kako smo mi vrlo zainteresirani za sportske događaje i da igrače plaćamo mnogo više nego učitelje. Ponudila sam im da pokažem kako mi to radimo i predložila da se postavimo u vrstu i počnemo trčati što brže možemo. Onaj koji će trčati najbrže, bit će pobjednik.

Ti su me ljudi promatrali svojim prekrasnim velikim tamnim očima, a zatim su pogledali jedan drugog. Na kraju je netko rekao: “Ali, ako netko pobijedi, svi drugi moraju izgubiti. Je li to zabavno? Igre su namijenjene zabavi. Zašto bi čovjeka proveli kroz takvo iskustvo i zatim ga pokušali uvjeriti da je doista pobjednik? Teško nam je razumjeti tako nešto. Djeluje li to među vašim ljudima?” Nasmijala sam se i odmahнула glavom. Ne.

RAZGOVOR

Koja je razlika između igre i natjecanja?

(zabava, učenje, druženje i pokazati vještine, sposobnosti, moć)

Kakav je osjećaj pobijediti? Kakav je osjećaj izgubiti?

(Dozovite primjere poznatih sportaša - kako oni reagiraju?)

Kako se tješimo kad izgubimo? Volimo li se natjecati ako znamo da nema šanse da pobijedimo? Što onda radimo?

Kako se tješimo? Možemo li zamisliti društvo u kome nema natjecanja, nego su sve aktivnosti ispunjene suradnjom i dijeljenjem?

Osjećaj pobjede (i u natjecanju) je sladak pobjedniku. Osjećaj poraza je trpak. Poraženi se tješe da su bili bolji nego prije ili da će sljedeći put pobijediti. Dok natjecanja služe da odmjerimo svoje vještine, sposobnosti i znanja imaju smisla, jer nas potiču da budemo bolji, kad služe isključivo tome da se osjećamo pobjednikom, povređuju druge.

A sad slušajte jedan drugi tekst: *Radio s dušom, duševne vježbice u izboru S. Šarunić, Obiteljski radio, Zagreb, 2002.*

Nesebičnost

Nakon dugog i odvažnog života hrabri samuraj umre i bude dodijeljen raju. Po naravi je bio znatiželjan, pa zamoli prije nego što će zauvijek ući u raj, da malo razgleda i pakao. Andeo mu udovolji i odvede ga do pakla. Našao se pred velikom dvoranom u kojoj se na sredini nalazio zajednički stol s mnogo biranih i ukusnih jela. Ali svi koji su sjedili za stolom bili su iscrpljeni, blijedi, mrtvi od gladi. "Pa kako je to moguće, uza sve dobro koje imaju na stolu?" - upita samuraj svog vodiča. "Vidiš, kada ovamo ulaze svi dobivaju vrlo dugi pribor za jelo, dulji od njihove ruke. Samo tako dugačkim štapićima se smiju služiti da unesu hranu u usta. Prstima se ništa ne smije dirati. Budući da im je pribor dulji od ruke, ne uspijevaju nikako hranu unijeti u svoja usta. Samuraj je gledao jadnike kako se muče sa štapićima ne bi li bar malo hrane stiglo do njihovih gladnih usta. Uzalud. Štapići su bili predugački. Samuraju se smuča i zamoli anđela da ga otprati u raj. Tu ga je dočekalo novo iznenađenje.

Kao i u paklu, tako je i u raju u velikoj dvorani bio bogato postavljeni stol. No za razliku od pakla, oko ovog stola bili su veseli i raspoloženi uzvanici. I oni su imali identične štapiće, potpuno iste duljine kao i oni u paklu, ali sretnici u raju se nisu mučili kako će hranu stavljati u vlastita usta, nego su jedan drugoga hranili, tako da su dugačkim priborom unosili hranu u tuđa usta. Bili su siti do mile volje.

Nesebičnost može usrećiti i onoga koji pruža i onoga koji prima.

RAZGOVOR

Ako dajemo drugima ono što imamo, onda smo svi bogati i imamo, ako pobjeđujemo i trudimo se biti najbolji (bez obzira na to kako je drugima), onda možda pobijedimo, ali čak i tada ostajemo bez svih drugih stvari koje imaju drugi. Ako ne damo mi njima, neće ni oni nama.

Sami sebi pravimo na zemlji pakao ili raj, ovisno o tome kako se ponašamo.

Oni koji su naučili davati drugima sami sebi prave raj, oni koji nisu sebi prave od jednakog mjesta/situacije pakao.

Aktivnost: Tko je odgovoran za ponašanje? (20')

Prije provedbe ove aktivnosti s učenicima, važno je da učitelj osvijesti i izbistri koncept osobne odgovornosti za izbore koje pojedinac čini te razliku između krivice i odgovornosti za ponašanje u suvremenom humanističkom pristupu.

U svakoj situaciji možemo reagirati na mnogo različitih načina - od velike suradljivosti i poniznosti do bahatosti, agresije i nametanja. Kako ćemo se pak u kojoj situaciji ponašati, ovisi o našem izboru i odluci. Primjerice, kad mi netko stane na nogu u gužvi, mogu otrpjeti i šutjeti, mogu reći pristojno i ponizno: "Oprostite, stojte mi na nozi, biste li bili tako ljubazni i maknuli nogu?"; mogu mirno reći: "Oprostite, možete li malo pomaknuti nogu?"; mogu uzrujano reći: "Pa, čovječe, stojte mi na nozi!"; mogu uzrujano, ljutito i napadački reći: "Pa dobro, čovječe, zar ne vidite da mi stojte na nozi!"; a mogu još k tome biti i nepristojna i reći: "Pa čovječe, dok se ne naučite živjeti među ljudima, vratite se u divljinu otkud ste i došli!", a mogu mu i opsovati pa čak ga i udariti. To što ću ja i kako reći ovisi o mojem izboru. Recimo da sam odabrala krenuti rečenicom: "Oprostite, možete li malo pomaknuti nogu?" Čovjek koji mi stoji na nozi može na to odgovoriti također cijelom lepezom odgovora. Može reći: "Joj, oprostite, užasno mi je žao, evo ne znam kako da se iskupim", a može samo pomaknuti nogu i ne reći ništa. Međutim, može reći također: "A što ste vi osjetljiviji?" ili: "Pa dobro, pa što sad, malo sam vam stao na nogu, a vi pravite od toga cijeli problem!" ili čak: "A moja gospodo, ako ste vi nervozni, nemojte dolaziti u gužvu među druge ljude!", može biti još uvredljiviji, može i opsovati i lupiti me. Što će on od te cijele lepeze ponašanja odabrati, njegova je odgovornost. Naravno, ako ja odaberem mirnu rečenicu, veća je vjerojatnost da će i čovjek koji mi stoji na nozi mirno odgovoriti, ali, kao što svi znamo iz iskustva, to nije uvijek slučaj.

Recimo dakle, da sam ja odabrala mirnu rečenicu: "Oprostite, možete li malo pomaknuti nogu?" i da mi je čovjek odgovorio: "A moja gospodo, ako ste vi nervozni, nemojte dolaziti u gužvu među druge ljude!"; ja na to ponovno mogu odgovoriti na mnogo različitih načina - od vrlo poniznog i uljudnog do bezobraznog. Naravno, da me čovjek svojom nervoznom, ljutitom i optužujućom rečenicom zove u svađu, ali ja na nju mogu pristati ili ne - to je moja odluka. Pa tako mogu odgovoriti: "Nisam ja, moj gospodine, nervozna, nego ste vi nervozni i neotesani!", a mogu se mirno malo odmaknuti i reći: "Hvala što ste pomaknuli nogu" - sve ovisi o mojoj odluci.

Slikovito rečeno, mi na početku neke komunikacije stojimo na trgu s kojeg se računaju različite ulice i odabravši mirnu rečenicu zovemo sugovornika u mirnu ulicu. On na to može pristati, a može i otići u neotesanu ulicu te mene tako dozivati u nju. Ja na to mogu pristati i otići za njim i razmjenjivati s njime neotesane rečenice. A mogu otići u, recimo, razložnu ulicu i time njega dozivati iz njegove neotesane u svoju razložnu. On na to može pristati, a može iz neotesane preći u optužujuću ili nasilnu ulicu. I tako redom. Dakle, to što je netko bio neotesan (jer je tako odlučio ili mu je tako došlo) ni na koji način nije odgovoran za to kakva sam ja bila reagirajući na njegovu neotesanost. Naravno, lakše je odgovoriti uljudno kad nam se netko jednako tako obrati, zato to i nazivam pozivanjem u uljudnu ulicu; međutim, moja je i odgovornost i odluka kojom ću ulicom krenuti i kako ću odgovoriti.

Uobičajeno je u odgoju pitati djecu tko je prvi počeo - što je potpuno nepotrebno i vodi nas u nevolju jer smo onda kao sudci koji istjeruju pravdu, umjesto da smo odgajatelji koji odgajaju djecu da razviju osobnu odgovornost za vlastito ponašanje te da razviju vještine donošenja odluka i ponašanja u skladu s njima. Ima još jedna nevolja u pristupu "tko je prvi počeo". Ako i ustanovimo tko je prvi počeo, ispada da je taj kriv za ono što je učinio, ali i za ono što je onaj drugi (i treći i svi sljedeći) učinio nakon toga. Primjerice, Marko je u nemuštoj igri otimao Ani pernicu iz ruku, Ana je vrištala pa joj je u pomoć prišla prijateljica Melita i zamahnula snažno debelom knjigom prema Marku, zbog čega je Marko naglo skočio unatrag i gurnuo Ivicu, koji je zbog toga lupio o klupu pa se - kako ga je to jako zaboljelo - okomio na Marka i počeo ga gušiti vičući. Ako ustanovimo da je Marko prvi počeo i ustvrdimo da on nije otimao Ani pernicu, ništa se od toga ne bi dogodilo, to je po logici stvari točno, no nebitno za posao odgajanja jer na taj način amnestiramo odgovornosti i Anu i Melitu i Ivicu od ponašanja koja su oni odabrali u toj situaciji. A, osim što je Marko mogao ne otimati pernicu Ani nego nekako drugačije doći do toga što mu je trebalo, i Ana je mogla pustiti pernicu, pregovarati s Markom umjesto vrištanja. Melita je mogla prići i pregovarati s Markom, a mogla je i pomoći Ani u držanju pernice, umjesto napada na Marka teškom knjigom. Marko je mogao pustiti pernicu kad je vidio da Melita prilazi, umjesto da se hrva za pernicu do posljednjeg daha. Ivica je mogao reći Marku koliko ga boli i kako je ljut i kako mu je više dosta Markovog nemirnog ponašanja, mogao je sve ispričati učiteljici itd.. Dakle, svatko od njih je mogao drugačije i bolje i ovakve su situacije sukoba među učenicima prilika da svi nauče nešto o svojoj osobnoj odgovornosti za ponašanje i vladanje sobom, umjesto da Marko ponese odgovornost za vlastito ponašanje, ali i za sva tuda ponašanja, zbog čega niti on neće dobro naučiti lekciju o osobnoj odgovornosti. Kao što znamo iz iskustva, u ovakvim situacijama djeca u pravilu nevoljko pričaju što se točno dogodilo i kako se tko ponašao; svatko umanjuje svoju krivicu govoreći što je onaj prije njega napravio i rekao pa nam je nekad vrlo teško ustanoviti što se točno dogodilo. Naravno, jer sve dotle dok postoji mogućnost da svoj postupak opravdam postupkom onog prije mene, dotle ću to i raditi. Osim toga, taj koji je prvi počeo u pravilu je ljutit i osjeća se nepravedno kažnjen (s pravom) jer je kažnjen za svoje i za sva tuda ponašanja. **Stoga je učiteljima puno mudrije i odgojno puno opravdanije razmatrati situacije u svjetlu toga tko je odabrao kakvo ponašanje i je li mogao i drugačije te kako je svatko odgovoran za taj svoj izbor, kao i za i sve dobre i loše posljedice koje iz tog izbora proizlaze, nego tko je kriv.**

Pokušaj da ustanovimo tko je prvi počeo i tko je kriv u školskom životu ima još jednu poteškoću: upravo kad smo ustanovili da je Marko prvi počeo otimajući Ani pernicu, pokazat će se da je to Marko radio jer mu Ana nije vratila šiljilo koje joj je posudio, a onda će Ana reći da to zapravo nije Markovo šiljilo, nego njezino koje mu je bila dala zato da od njega dobije sličicu koju joj on nikad nije dao. A onda će se pokazati da joj on tu sličicu nije dao jer mu ju je Siniša ukrao i tako u nedogled. Djeca žive svaki dan zajedno i ako dosljedno provedemo postupak "tko je prvi počeo", on bi nas mogao dovesti do prvoga dana prvog razreda, što je dakako besmisleno.

Osim toga, postoji bitna razlika između pojma krivice i pojma odgovornosti. Kad govorimo o krivici, usredotočeni smo isključivo na negativne posljedice nečijeg izbora/ponašanja. U najboljem slučaju, kad učenik prihvaća vlastitu krivicu i stvarno se i osjeća krivim (što nije prečesto u ovakvoj vrsti postupka u današnje vrijeme), on će pristati na kaznu koju mu određujemo i bit će poslušan neko vrijeme. U sjeni je ostalo pitanje motiva za takvo ponašanje, odnosno što je taj učenik stvarno htio, što je svakako bitno jer htijenja, želje i potrebe same po sebi nisu nikad loše. Loši su načini, ponašanja kojima ih želimo zadovoljiti.

A previđajući želje i potrebe učenika zapravo mu poručujemo da on sâm nije važan, nego su drugi važniji od njega, pa mu uskraćujemo poštovanje i time ugrožavamo razvoj samopoštovanja. U sjeni je ostalo i poučavanje o tome kako se mogao drugačije ponašati pa da dobije to što mu je trebalo ili što je htio na prihvatljiv način koji za sobom povlači mnogo više dobrih posljedica i mnogo manje loših. Poučavati djecu tome jest upravo zadaća učitelja.

Dakle, kada je riječ o odgovornosti, nismo usredotočeni samo na loše ishode nećijih izbora, nego na razloge i motive zbog kojih je učinio takav izbor te za sve dobre i loše posljedice koje iz takvog izbora proizlaze. Razmišljajući na taj način potičemo djecu da iz sadašnjih izbora uče o sebi i svijetu i primjenjuju to u svojim sljedećim izborima. Govoriti s učenicima o odgovornosti za vlastito ponašanje naglašava da oni prave izbore i stoje iza njih pa posljedice koje baštine zapravo nisu kazne, nego sastavni dio njihove odluke (pod uvjetom da se posljedice znaju unaprijed). Tako se ovakav pristup dobro nadovezuje na uspostavljanje vrijednosti, pravila i posljedica te na obnovu tih vrijednosti, umjesto na kaznu.

UPUTA

Poslušajte sljedeće situacije koje ću pročitati. U svakom primjeru radi se o ponašanju Ivana i Petra. Vaš je zadatak da za svaku situaciju procijenite koliko je za nju odgovoran Ivan, a koliko Petar. Koliko je Ivan odgovoran za svoje ponašanje, a koliko Petar? Svoje procjene ćete govoriti u postocima.

(Za razrednu nastavu može u točkicama ili na neki drugi primjeren način.)

1. Odmor je. Petar sjedi u svojoj klupi i čita. Dolazi Ivan i lupi ga po potiljku. Petar podigne glavu, a Ivan ga povuče za nos.

? Koliko je odgovoran Ivan, a koliko Petar?

2. Odmor je. Petar sjedi u svojoj klupi s nogama u prolazu i čita. Dolazi Ivan i pita Petra "Što držiš noge vani?" i ne sačekavši odgovor lupi ga po glavi i povuče za nos.

? Koliko je odgovoran Ivan, a koliko Petar?

3. Odmor je. Petar sjedi u svojoj klupi s nogama u prolazu i čita. Dolazi Ivan i kaže mu "Spremi noge!" Petar odgovara "Neću!" i na to ga Ivan lupi po glavi i povuče za nos.

? Koliko je odgovoran Ivan, a koliko Petar?

4. Odmor je. Petar sjedi u svojoj klupi s nogama u prolazu i čita. Dolazi Ivan i kaže mu "Makni noge!" Petar odgovara "Neću!". "E, neću ja preskakat' tvoje noge", - kaže Ivan. "E, bogme hoćeš", odvrati Petar. Na to ga Ivan lupi po glavi i povuče ga za nos.

? Koliko je odgovoran Ivan, a koliko Petar?

5. Odmor je. Petar sjedi u svojoj klupi s nogama u prolazu i čita. Dolazi Ivan i kaže mu "Makni noge!". Na to Petar digno noge i prepriječi put Ivanu. Ivan se razljuti, lupi Petra po glavi i povuče ga za nos.

? Koliko je odgovoran Ivan, a koliko Petar?

Odgovore razrednik zapisuje na ploči tako da za svaku situaciju napiše raspon postotaka koje su rekla djeca. Npr.:

	Petar	Ivan
1.	0%	100%
2.	10 - 20%	80 - 90% itd.

RAZGOVOR

Kad smo pročitali svih 5 situacija i zapisali postotke (ne dajući im da previše diskutiraju i uvjeravaju jedni druge, nego jednostavno čuvši njihove procjene i zapisavši ih) pitamo učenike zašto su tako procijenili. Nakon toga kažemo da su u svakoj situaciji i Ivan i Petar 100% **odgovorni** za vlastito ponašanje. Ako me netko izaziva to je njegova odgovornost, on odlučuje za sebe kako će se ponašati. Moja je odluka kako ću reagirati na njegovo izazivanje. Mogu se maknuti, mogu mu reći, mogu okrenuti na šalu, mogu se potući - to je moja odluka. Dakle Ivan je 100% odgovoran za to što udari i povuče za nos Petra, a Petar je 100% odgovoran za to gdje drži noge i svada li se ili ne, odnosno kako reagira na Ivanovo ponašanje. Zapravo pitanje "tko je prvi počeo" uopće nije važno pitanje. Ono služi tome da utvrdimo tko je kriv (tko je više, a tko manje kriv). Kada to utvrdimo, krivca proglašavamo lošom osobom, a onog drugog dobrom osobom. Umjesto toga, bolje je govoriti o odgovornosti za ponašanje, jer tada nema dobrih i loših ljudi, već dobrih i loših postupaka.

Alternativna aktivnost: Dječja prava (20')

Pribor: tekst o dječjim pravima

Ujedinjeni narodi su 1989. usvojili Konvenciju o pravima djeteta. Naša se zemlja, kao i sve druge članice UN-a, obvezala da će poštovati ova prava i brinuti i osiguravati da se ona u zemlji uvažavaju.

Skraćeni izbor iz dječjih prava je:

- **Pravo na dostojanstvo** - Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Sva prava vrijede za svu djecu bez iznimaka. Sve odluke u vezi s djetetom donose se u najboljem interesu djeteta. Nijedno dijete ne smije biti podvrgnuto mučenju, okrutnim postupcima ili kaznama.
- **Sloboda mišljenja i izražavanja** - Dijete ima pravo na slobodno izražavanje vlastitoga mišljenja i na obzir prema tom mišljenju. Dijete ima pravo na nacionalnost, vjeroispovijest, savjest pod nadzorom roditelja.
- **Pravo na privatnost** - Dijete ima pravo zaštititi se od uplitanja u svoju privatnost, obitelj, dom, dopisivanje, te od kleveta i optužbi.
- **Pravo na obrazovanje** - Dijete ima pravo na obrazovanje. Država mora osigurati besplatno i obavezno osnovno školovanje, te učiniti i da srednje i visoko obrazovanje bude dostupno svima. Školska disciplina mora biti u skladu s pravima i dostojanstvom djeteta.

- **Pravo na osobnost (osobne slobode)** - Dijete ima pravo na svoju kulturu, religiju i jezik. Dijete ima pravo na slobodno vrijeme, igru i sudjelovanje u kulturnim i umjetničkim aktivnostima.
- **Pravo na sudsku i društvenu zaštitu prava i sloboda** - Država će štiti dijete od svih oblika zlostavljanja i sačiniti prikladne programe za sprječavanje zlostavljanja i skrb o posljedicama zlostavljanja. Dijete koje je došlo u sukob sa zakonom ili pravilima ponašanja ima pravo na postupak koji uvažava njegovo dostojanstvo i uzima u obzir njegovu dob s ciljem reintegracije djeteta u društvo.

UPUTA

Učitelj će pročitati i prodiskutirati s učenicima ova dječja prava, a zatim će ih podijeliti u grupe i dati im nekoliko malih priča koje će svaka grupa pročitati i razmisliti koja su dječja prava prekršena u tim pričama.

Primjeri:

1. Sanja sjedi s Majom u klupi. Dok je Maja na odmoru ili ne gleda, Sanja zaviruje u njezine stvari, čita što Maja piše u svom dnevniku i to prepričava drugim curama u razredu. Svi se Maji iza leđa smiju, prave šale i zadirkuju je na račun onoga što je Sanja pročitala a oni saznali. Maja je zbunjena, povrijeđena i posramljena.

? Koje je Majino pravo dovedeno u pitanje/prekršeno?

2. Mirjani je poznanica vratila CD njezine omiljene grupe. Nekolicina učenika u razredu vidi CD i ruga joj se što sluša tu grupu, iskvareno joj pjeva i dere se na uho poznate refrene nekih pjesama, otima joj CD i s njim se dobacuje po učionici dok se na kraju CD ne razbije.

? Koje je Mirjanino pravo dovedeno u pitanje/prekršeno?

3. Učiteljica je tražila dobrovoljce za pripremu božićne priredbe u školi. Javili su se različiti učenici, a među njima i Pavle. Josip, Matija i Smiljana pobunili su se, udijelili Pavlu različite ružne epitete (glupan, baš se on našao predstavljati, može ako će glumiti mucavca) i rekli da oni neće sudjelovati ako je Pavle u ekipi.

? Koje je Pavlovo pravo dovedeno u pitanje/prekršeno?

Učitelji mogu sami dodati različite primjere koji su primjereniji njihovim učenicima i situacijama. Također mogu kasnije nastaviti na SRO prorađivati ljudska i dječja prava, pronalaziti primjere za svako pravo i slobodu, napraviti razredni plakat s ljudskim i dječjim pravima i sl.

V. TEMA TKO SAM JA?

CILJEVI:

- podržati i razvijati pozitivnu sliku sebe i samopoštovanje
- osvijestiti kako nas ruganje i ponižavanje tjera da ne budemo ono što jesmo nego da se trudimo biti ono što nismo, zbog čega se razvija osjećaj da nismo dobri takvi kakvi jesmo
- osvješćivati i prihvaćati sebe kakvi stvarno jesmo

Danas ćemo se baviti pitanjem kakvi mi ZAPRAVO jesmo.

Aktivnost: Nacrtaj simbol koji te dobro predstavlja (15')
Pribor: papir formata A4, bojice, papir za bedževe, sigurnosne igle

UPUTA

Kažemo učenicima da nacrtaju simbol koji ih dobro opisuje. To može biti neka životinja, biljka, prirodna pojava, predmet, simbol, što god im se čini primjerenim, što god ih dobro predstavlja. Razrednik sakupi sve crteže, pokaže jedan grupi i kaže:

“Dajte mi 5 pridjeva koji su lijepi, podržavajući, ljekoviti i koji opisuju ovo što vidite na ovoj slici”.

Voditelj ponovi tih 5 pridjeva tako da kaže:

“Tko je _____?”

Taj učenik se javi i dobije svoju sliku u ruke. Učenik zatim treba zapisati tih 5 pridjeva na poledinu svoje slike. I tako redom za sve crteže (u nižim razredima učiteljice mogu odlučiti i to da učenici daju 3 ili 4 primjera).

Nakon toga učenicima se podijele manji papiri (kao bedževi) i zatraži ih se da nacrtaju svoj simbol u malom, uzmu sigurnosnu iglicu i pričvrste svoj bedž tako da ga svi vide.

Čitanje teksta: Što je sve Mirko htio biti (30')
Pribor: pastele, bojice, papir

Skraćeni izvadak iz knjige Mirko i sedam prigovora (knjiga zagonetka s ljekovitim biljem) Melite Rundek, Zagreb, Golden marketing - Tehnička knjiga, 2006.)

Dok je liječnik liječio Mirka, događale su se razne čudne stvari.

Nakon puhanja balona i cuclanja Kompliment bombona Mirko je sklopio oči i uzdahnuo. Bio je to doista VELIKI uzdah! Zašto VELIKI? Zato jer je Mirko izdahnuo: 200 podrugljivih i 10 poprijetih pogleda, 4 pogleda "s visoka", 3 udarca po glavi, stotinjak gaženja i iskorištavanja, 5 - 6 ružnih rečenica i jednu ŽIRAFU! "Znaš li, Mirko, kako je žirafa ušla u tebe?" "Pa, što ja znam. Stalno ostavljam onaj mali prozor otvoren, a često spavam otvorenih usta. Sigurno se jedne noći provukla, prikrala do kreveta i hop u mene!" - domišljao se Mirko. "Nije!" - maleni liječnik odmahnuo je glavom. "Prigovarali su ti da si mali i ti si učinio kobnu grešku! Prigovore si pustio u sebe, shvatio si ih ozbiljno. Jedne večeri prije spavanja pomislio si: MOŽDA bi bilo bolje da sam žirafa! Sljedeće večeri: Bilo bi baš DOBRO da sam žirafa! A treće: Oh kako bih VOLIO biti žirafa! Triput si je pozvao i ona je stvarno došla! Uselila se u tebe! A kako se hranila prigovorima, sve je više rasla i rasla dok nije dostigla svoju prirodnu veličinu i prikliještala neke jako važne organe u tebi! Baš dobro da si se riješio te žirafe!"

RAZGOVOR

Je li se vama netko rugao ili vas ponižavao zato što ste mali? Jeste li tada požalili što ste tako mali. U kojim situacijama? Što ste tada uradili? Jeste li ikada poželjeli biti veći ili pokušavali sebe napraviti većim zbog toga? Kako?

Nakon što je Mirko konačno povjerovao i otvorena srca primio doktorovo "Volim te!" sklopio je oči i duboko uzdahnuo. Uzdah je bio poprilično velik jer je Mirko izdahnuo 40 zločestih primjedbi, 20 kleveta, 6 laži, 3 zloupotrebe, dvadesetak otrovnih strijela i naposljetku hrpicu pijeska i jednog cijelog cjelcatog noja! "Ha! Napokon smo se riješili i tog šašavog noja! A znaš li Mirko, kako je noj ušao u tebe?" "Pa, što ja znam ..." Doktor ga je prekinuo - "Ti si ga stvorio!" "Ja? Ja stvorio noja?" - čudio se Mirko, a htio se malo i svađati. "Da. Ti!" - značajno je podignuo obrvu. "Stvorio si ga od tri misli. Prva je bila: Oh, bilo bi mi lakše da sam siv, bio bih neprimjetan i nitko me ne bi gnjavio! Druga je bila: Oh, bilo bi mi lakše kad bih bio brz i pernat, takvi najbolje prolaze u životu! A treća je bila: Oh, kako me strašno dave i muče i ogovaraju, kad ih barem ne bih čuo ni vidio, kad bih barem mogao gurnuti glavu u pijesak kao noj! Kako se hranio prigovorima, noj je sve više rastao i debljao se i gnječio neke tvoje vrlo važne osobine!"

RAZGOVOR

Sjeti se situacija u kojima si se kao noj povlačio, pravio se neprimjetnim, samo da te nitko ne primijeti, pokrio si se, sakrio i brzo nestao. Ili si se pravio da ne vidiš što se događa. Sjeti se takvih situacija. Nadi nekoga komu to možeš ispričati, provjeri da i on može tebi povjeriti svoje takve trenutke i onda sjednite zajedno i ispričajte si.

Primjenjujući posebnu vrstu akupunkture i masaže škakljanjem Mirko se toliko smijao da je ismijao 10 potpuno nemogućih zahtjeva, 20 pogleda s mržnjom, nekoliko podmetnutih nogu, 4 smicalice i 2 spletke! Ismijao je sve one koji su mu stali na žulj! Neprijatelje, zlobnike i one koji su ga samo mučili i iskorištavali i pravili se važni pred njim! I na poslijetku 2 straha, 3 panike i jednog zloćudnog troglavog zmaja. "Ohoho! - rekao je doktor sestri Anesteziji - "Smijeh je stvarno najbolji protiv prigovora! Rastvara ih kao solna kiselina! Naravno, i zmaja je Mirko dobio preko prigovora. "Bilo je to ovako" - rekao je doktor. "Rekli su da sve moraš sam! Sve znati bez pitanja. Ne smiješ pogriješiti! I moraš misliti na sve i svakoga! A za to nije dovoljna jedna, već barem 3 glave! Pa su ti prigovarali da si mekušac i da ćeš propasti, da je svijet samo za tvrde i opake iz čijih ustiju suklja opasna vatra! Tri glave, tvrd i opak, a iz ustiju plamsa vatra!" "Nije loše biti zmaj!" - rekao je Mirko. Oni su strašno opasni i svi ih jako cijene!" "Mirko! - viknuo je liječnik sveopće prakse i nasmiješeno ga pogledao - "Zmajevi uopće ne postoje! Oni su privid, laž!"

RAZGOVOR

Sjetite se kad se netko pravio pametan jer se htio obraniti. Kako je to izgledalo? Što ste prema njemu osjećali - poštovanje, sažaljenje ili ljutnju? A sad se sjetite neke situacije u kojoj su vam prigovarali da niste dovoljno hrabri, pametni, domišljati ili nemate pojma pa ste se vi pokušali napraviti pametnima ili niste nikoga ništa htjeli pitati, niste htjeli pokazati da ne znate. Kako je to izgledalo? Kako ste se tada osjećali?

Ležeći u travi i opuštajući se Mirko se sjetio sve svoje snage i hrabrosti, svih nevolja koje je šutke podnio, svih rupa na svom putu u koje je upao pa se iskobeljao, svih bakterija i virusa koje je savladao. Vrtlog koji ga je cijelo vrijeme mučio odjednom mu je došao do grla i Mirko se zakašljao. Bio je to stvarno gadan kašalj! Iskašljao je: 2 snagatora koji to uopće nisu, dvije glupače koje se prave pametne, a u stvari pojma nemaju, lažljivce, muljatore, izdajice i sve one koje uopće nije briga! Sve je to Mirko iskašljao, a naposljetku i jednog ogromnog, crnog, bodljikavog, morskog ježa! "Reci Mirko, reci, znaš li ti kako je crni morski jež dospio u tebe?" "Jednom sam bio na plaži blizu mora, malo sam srknuo da vidim je li stvarno slano. Tko zna, možda se pritajio u kaplji mora i ušao u mene!" - promišljao je Mirko. "Ne!" - rekao je liječnik. "Dobio si ga preko prigovora! Prigovarali su ti da si slinavac, šmrkavac, balavac i klinac! Rekli su ti da obrišeš suze, ojačaš i počneš se tući! Suze nisi mogao obrisati, pa si od njih napravio more! Nisi se želio tući, pa si napravio bodlje i tako je u tebi narastao veliki, crni, opasni, bodljikavi morski jež!"

RAZGOVOR

Kad nam prigovaraju što smo takvi kakvi jesmo, želimo to sakriti i hoćemo biti kakvi nismo. Pronađite barem dvije osobine ili ponašanja oko kojih se trudite kako biste spriječili prigovore. Osobine kojima se hoćete pokazati u boljem svjetlu tako da vas prihvate, da vam se ne rugaju, da vas ne gnjave, neke vaše žirafe, nojeve, zmajeve ili morske ježeve i nacrtajte ih (ako su učenici podržavajući možemo im predložiti i da ih pokažu i ispričaju onom svom paru od povjerenja).

Kad je Mirkovo liječenje bilo dovršeno, liječnik je Mirka izvagao, pa se pokazalo da je, nakon što je izbacio žirafe, nojeve, zmajeve, morske ježeve i sve one krive poglede i uvrede bio težak točno deset grama. Okruglo! Ni grama više! Istina. Mirko se i sam, sad kad je naučio prihvatiti i voljeti svoje osobine, osjećao lakim kao perce. A onda je zastao i zapitao: “A tko sam zapravo ja?” “Ti si Mirko” - potvrdio je liječnik - “Polagan **U** Žurbi, Ponekad **U** Žalosti, Pokatkad **U** Žaru, Prekrasan **U**strajan **Ž**ustar ... sve u svemu ... Putnik **U** Životu!”

? Tko je zapravo Mirko?

Liječnik je dodao: “Za nekog TAKVOG, sasvim je u redu da bude malen i mek i da nikuda ne žuri. Sasvim je u redu da ima osjetljiva ticala na glavi! I sasvim je u redu da svoju kuću stalno nosi sa sobom, da u nju ulazi i izlazi kada to poželi, kada ga je volja! Kuće za to i služe! Jedan TAKAV” - smješкао se doktor - “jedan takav, Prekrasan **U**strajan **Ž**ustar, može preživjeti nevidene suše, kiše i hladnoće.”

Aktivnost: Kakav stvarno jesam? (10')
Pribor: papir, olovka, bojice

UPUTA

Sad pogledajte crtež koji ste nacrtali na početku, uzmite novi papir i na njemu nacrtajte i napišite neke osobine ili ponašanja koja pokušavate sakriti, a zapravo su vaše važne osobine. To su osobine koje rijetko pokazujete, možda ih se i sramite ili ih niste zavoljeli jer ih drugi ne vole. Kad ste ih nacrtali, nađite barem 3 dobre strane svake od tih osobina ili ponašanja, pronadite ono po čemu su vam te osobine drage ili korisne. Do sljedećeg sata razrednog odjela pronadite, izaberite jednu osobu u koju imate povjerenja i pokažite joj crteže, ispričajte koje svoje osobine ili ponašanja pokušavate sakriti i koje ste dobre strane vidjeli u tim svojim osobinama. Pitajte ih vide li i oni te iste dobre strane ili neke druge.

Alternativna aktivnost: Kakav stvarno jesam? (20')**Pribor: papir, olovka, bojice****UPUTA**

Moja mandala - nacrtaju veliki krug, u njegovoj sredini manji. Kružni vijenac podijele na 4 dijela. Prvo napišu na komad papira, pa zatim nacrtaju "moje važne osobine" u sredinu, zatim "moje jake strane", "što znam i mogu", "što ne volim", "kakav bih želio biti" u kružnom vijencu. U trojkama/parovima se pokazuje i dijeli.

VI. TEMA**JE LI U REDU BITI OSJEĆAJAN?****CILJEVI:**

- osvješćivati i dijeliti osobne osjećaje
- razvijati prihvaćanje osobnih osjećaja i empatiju
- osvijestiti kako na mene djeluju reakcije drugih na moje osjećaje
- usvojiti načine reagiranja potporom na tuđe emocije
- osvijestiti osjećaje onih koji zlostavljaju, koji trpe i koji promatraju
- usvojiti različite načine ponašanja koji su podrška u situaciji zlostavljanja.

Aktivnost: Lica osjećaja (5')**Pribor: skice lica s osjećajima****UPUTA**

Djeci se pokažu skice lica s različitim osjećajima. Traži se da svatko odabere jedan osjećaj, sjeti se nekog događaja kada se tako osjećao te nikomu ne kaže koji je osjećaj odabrao. Zatim prvi učenik pokaže svoje lice, drugi ga pokušaju oponašati i pogoditi koji je to od predloženih osjećaja. Zatim se poziva netko tko ima drugi osjećaj i događaj na umu i traži se da pokaže svoje lice. Drugi oponašaju to lice i pogađaju koji je to osjećaj. I tako dok se ne izredaju sva predložena lica (izraditi skicu *smajlića* - lica ☺ koja izražavaju 8 osjećaja: ponosno, tužno, dosadno, zabrinuto, uvrijeđeno, ljutito, sretno, uplašeno).

Skice lica s osjećajima

ljuto

ponosno

uvrijeđeno

uplašeno

sretno

tužno

zabrinuto

dosadno

Aktivnost: Dijeljenje osjećaja (10')**UPUTA**

Izaberi nekoga komu vjeruješ i tako nađi drugog člana para (ili okupi trojku). Sjednite zajedno i međusobno ispričajte koje ste osjećaje odabrali, kojega ste se događaja sjetili i kako vam je tada bilo. Kad jedan član para (ili trojke) prepriča svoj događaj i osjećaj, drugi član(ovi) će se sjetiti nekoga sličnog događaja u kojemu su se slično osjećali i također će ga podijeliti s drugim(a). Važno je da saslušate onoga koji priča, da ga ne prekidate i onda podijelite sličan osobni događaj.

RAZGOVOR

Koliko pokazujemo svoje osjećaje? Pokazujemo li ih češće ili pak skrivamo? Koje osjećaje češće pokazujemo, a koje skrivamo? Zbog čega je tomu tako? Pred kim i kada najlakše pokazujemo osjećaje? Pred kim i kada ih najviše skrivamo? Kako drugi reagiraju kad pokažemo osjećaje?

Razgovor: Što drugi kažu i urade kad sam...? (15')

Kad sam **tužna** i to pokažem i kažem drugima -
što oni obično/najčešće kažu i urade?
što bi svatko od vas volio, što bi vam više odgovaralo?

Kad sam **ljuta** i to pokažem i kažem drugima -
što oni obično/najčešće kažu i urade?
što bi svatko od vas volio, što bi vam više odgovaralo?

Kad se **bojim**, kad me **strah** i to pokažem i kažem drugima -
što oni obično/najčešće kažu i urade?
što bi svatko od vas volio, što bi vam više odgovaralo?

Kad sam **sretna** i to pokažem i kažem drugima -
što oni obično/najčešće kažu i urade?
što bi svatko od vas volio, što bi vam više odgovaralo?

Razrednik zapisuje na ploču u dva stupca: “**kažu i urade**” i “**odgovaralo bi mi**”.

ZAKLJUČAK

Razrednik na kraju komentira kako nas drugi u pravilu tješe i govore nam kako se ne bismo trebali toliko žalostiti/ljutiti/bojati, a često ni radovati, a kako nam najčešće treba upravo obrnuto. Treba nam da nas saslušaju i kažu da razumiju kako se osjećamo i možda ispričaju kako su se oni u sličnim situacijama osjećali i što su uradili (kao što su maloprije u parovima/trojkaama činili).

(U višim razredima možemo ih pitati što misle zbog čega nije uobičajeno pokazivati osjećaje i zbog čega nas drugi češće uvjeravaju kako se ne bi trebali tako osjećati, nego što nas istinski slušaju. Odgovori su: jer se bojimo da će nam se drugi rugati, zloupotrijebiti naše osjećaje i zato što kad suosjećamo onda se i mi sjećamo naših teških osjećaja, pa nam je lakše pobjeći i od svojih i od tuđih osjećaja.)

Sad kada to znamo možemo učiniti dvije stvari:

1. biti bolja podrška jedni drugima
2. reći ostalima “Nemoj me ... (tješiti), nego me ... (saslušaj i pokušaj razumjeti)”.

Možemo prokomentirati seriju Pasadena u kojoj svi članovi obitelji skrivaju istinu i osjećaj, te uvjeravaju, posebno djecu, kako ne osjećaju to što stvarno osjećaju. Prividno, na površini, sve je dobro i svi se ponašaju uglađeno i pristojno, ali neki članovi obitelji pate, neki čak i polude jer život kojim žive nije u skladu s njihovim osjećajima.

U višim razredima možemo se poslužiti i tekstovima na stranicama 126 i 127 ili nam oni mogu pomoći da se kao razrednici bolje pripremimo za radionicu.

Aktivnost: Odigravanje situacija (10')

UPUTA

Ponovo ćemo odigravati, tj. glumiti situacije kao u drugoj radionici, samo ćemo se ovaj put više usredotočiti na osjećaje a ne na to kako se ponašamo i kako bismo se mogli ponašati.

Traže se dobrovoljci koji će odglumiti situaciju u kojoj će jedan učenik biti nasilan, drugi će trpjeti nasilje, treći će nijemo gledati, a četvrti će pokušati pomoći učeniku koji trpi. Kad se jave dobrovoljci (važno je da se djeca sama jave, a ne da budu nagovorena), ostatak učenika se podijeli u 4 skupine. Jedni stanu iza leđa učeniku koji trpi, drugi nasilnom, treći učeniku koji pomaže, a četvrti učeniku koji promatra. Ove skupine imaju zadatak uživjeti se u ulogu iza koje stoje, uvidjeti kako se osoba u toj ulozi osjeća i promisliti što bi mogla učiniti tako da bude vjerna svojim osjećajima.

Tražimo od “glumaca” da odaberu situaciju koju će odglumiti i damo im da je kratko predstave, a zatim svaka četvrtina govori kako se tko osjećao uživjevši se u tu ulogu i što bi poštujući osjećaje učinili i što bi se onda moglo dogoditi.

! Pažnju treba posebno posvetiti osjećajima nasilnog, onima nadmenosti i moći, ali i onima koji stoje ispod njih (potrebi da se stalno dokazuje, unutarnjem nemiru, nesigurnosti, tjeskobi) - o tome će lakše govoriti oni koji inače nisu nasilnici. Ovakav razgovor uključuje i mogućnost da se učenik koji trpi rasplače i ispriča roditeljima, prijateljici, razrednici što se dogodilo i kako mu je bilo - čime bi, istina, pokazao koliko mu je teško, ali bi istodobno povećao vjerojatnost da ga drugi razumiju i pomognu mu u toj situaciji. To također uključuje i mogućnost da nasilnik umjesto da se izživljava prihvati svoju frustraciju, tjeskobu i nesigurnost kao nešto normalno, što se svim normalnim ljudima događa i da za to traži podršku drugih, a ne kontrolu nad drugima. Možemo odigrati jednu ili više situacija prema vremenu koje imamo na raspolaganju i prema odjeku i motiviranosti učenika za ovakvu aktivnost.

Večernji list - kolumna: Umijeće življenja (Jasenka Pregrad)
31. 5. 03. - Čemu služe emocije

U ovom vremenu u kojem je puno važnije hoćemo li uspjeti, kako izgledamo, kakav dojam ostavljamo na druge, nego kako smo, jesmo li zadovoljni, kako nam je živjeti u vlastitoj koži, često čujemo da ljudi govore o pozitivnim i negativnim emocijama. U toj čudnoj podjeli pozitivne emocije bi bile npr. ljubav, veselje, radost, ponos, a negativne strah, ljutnja, bijes, tuga. Logično je unutar takve podjele truditi se izbjeći negativne emocije, a ići ka pozitivnima. Često me ljudi pitaju kako da se ne ljute, jer tu ljutnju onda nose u želucu i od toga im je muka. Strah i tugu gotovo uopće ne pokazujemo, kao da je sramotno što se bojimo, tjeskobimo ili što smo tužni. Tako bježimo od polovine vlastitih osjećaja, skrivajući ih, gurajući ih "pod tepih", gotovo srameći se što se tako osjećamo. Takav odnos prema vlastitim osjećajima ima loše i dalekosežne posljedice i na izbore koje radimo u životu i na naše mentalno i tjelesno zdravlje.

Jeste li ikad razmišljali čemu služe emocije? Emocije su putokazi kroz život i zato su bitne za preživljavanje. Isto kao i bol. Možete li zamisliti život bez bola? Bilo bi to krasno, reći će netko. Međutim, bez bola kao podatka da nešto ugrožava naše tijelo ne bismo se mogli zaštititi, sačuvati, pobrinuti za sebe. Ispekli bi ruku na kuhalu, a da to ne bi niti primijetili, hodali bi sa slomljenom nogom i tako je potpuno uništili. Bol nam služi kao znak da se zaustavimo, da pravimo po organizam dobre izbore ponašanja, da se njegujemo i sačuvamo. Kao što bol pomaže da sačuvamo svoje tijelo, tako emocije pomažu da sačuvamo svoju dušu i svoj psihički integritet.

One se upiru u živčane i hormonalne organe koji su se razvili puno prije mozga, a to znači da su za opstanak vrste važnije od mišljenja, te da njima ne možemo voljno vladati. To također znači da se prvo pojavi reakcija organizma, uzbuđenje, pa tek onda procjenjujemo situaciju i dajemo joj ime - kažemo sebi "strah me" ili "baš sam veseo". Dakle prvo se javi emocija, a onda joj glava daje ime, a ne obrnuto. Zato rečenica "Ne bi se trebala tako osjećati" ne znači ništa, jer se emocije ne ponašaju po racionalnim pravilima. One su reakcija organizma koja pokazuje odnos između organizma i njegove okoline. Kad nas je strah to znači da nam nešto prijeti, kad smo ljutiti to znači da nas nešto poništava ili ugrožava granice našeg integriteta, kad smo veseli to znači da nam je dobro i korisno to što nam se događa, kad smo tužni to znači da smo izgubili nešto što nam je dragocjeno i što smo voljeli. Tako su emocije putokazi koji nam kažu što nam se događa. Uz to one nam daju više energije kako bismo mogli u strahu pobjeći od opasnosti, u ljutnji obraniti vlastite granice i integritet, u veselju nastaviti raditi ono što nam je dobro. Jedino nas tuga čini umornima i bezvoljnima, ostavlja nas bez energije. To je zato što nakon što smo jednom izgubili nešto dragocjeno ne možemo više ništa uraditi da to vratimo, pa nam ni ne treba energija. Zapravo nam treba da vidamo rane iznutra, da presložimo sebe iznutra kako bismo mogli nastaviti živjeti bez toga što smo izgubili, a za to nam treba da se odmaknemo od vanjskog svijeta i osamimo se.

Zato nema pozitivnih i negativnih emocija. Ima ugodnih i neugodnih emocija. Ugodne nam kažu "ostani tu" ili "daj još", a neugodne "pazi, opasno je" ili "poduzmi nešto". One su sve neophodne za orijentaciju u životu, za neophodnu i doličnu brigu o našem psihičkom biću. Kad ne dopuštamo sebi da se bojimo, ljutimo, tjeskobimo, nego te emocije stavljamo "pod tepih" praveći se da nas ne pogađaju onda se ne možemo dobro brinuti o sebi. Kad se više brinemo o tome kakav ćemo dojam ostaviti i hoćemo li uspjeti, nego o tome kako smo, lako potisnemo i "preskočimo" to kako se osjećamo, pa radimo nešto premda nas to ponižava i ljuti, srljamo u pothvate premda se bojimo. To je kao da hodamo slomljene noge ili držimo ruku na vatri premda nas peče. Tek kad prigrilimo i poštujemo sve svoje emocije, možemo se dobro brinuti o sebi. Emocije su mudre i zato im treba dati da nas vode kroz život, a glavi treba ostaviti zadatak da smisli najbolje strategije ponašanja poštujući putokaze koje postavljaju emocije.

Večernji list - kolumna: Umijeće življenja (Jasenka Pregrad)**7. 6. 03. - Poštujući emocije, a ne emotivno**

Kao što nam je tjelesna bol poruka da se pobrinemo za sebe i sačuvamo organizam, tako su nam emocije putokazi koji nam govore u kakvom je odnosu svijet prema nama i tako nam omogućavaju da se pobrinemo za svoju dušu. Potiskivati emocije, praviti se da nas nešto nije pogodilo, razljutilo, ponizilo, rastužilo, ganulo, oduševilo dosta je opasna работа iz dva razloga. Prvi je što se tada ne možemo dobro orijentirati u svijetu i pobrinuti za sebe. Ako tvrdimo sebi i uvjeravamo se da nam je baš svejedno, da nas se ne tiče, da nas nije briga onda ne poduzimamo ništa da se obranimo i na neki način ne poštujemo sebe i svoj vlastiti integritet. Drugi je što tada potiskujemo i energiju koja se stvorila zajedno s emocijom. Naime, svaku emociju prati i povećana količina energije koja nam je potrebna da poduzmемо nešto i "obranimo se" ili "pobjegnemo" od situacije koja nije dobra ili nastavimo raditi ono što nam je ugodno. Ova veza između emocija i energije puno je starija nego ljudi na zemlji. Nju smo dobili u biološku popudbinu, pa nam srce brže lupa, nadbubrežna žlijezda luči više adrenalina, krv nam brže prokola žilama i sve se to dogodi "samo od sebe", bez da smo tako odlučili. Mi se prvo uzбудimo, pa tek onda uvidom u situaciju protumačimo što nam se dogodilo. Emocije ne pitaju smiju li doći, je li to uredu, nego dođu, a onda ih mi razumijevamo, razmatramo i dajemo im imena. Priroda je povezala emocije s energijom kako bi se organizam mogao pobrinuti za sebe (pobjeći, napasti, izdržati). Nevolja nas ljudi je što imamo biološku popudbinu (s puno energije) i pravila ispravnog, dobrog, pristojnog ponašanja. Nije pristojno, ali ni viteški "izderati" se na suradnika, nije primjereno ni profesoru ni šefu, a ni djetetu zviznuti šamar kad se osjećamo napadnutima, kažemo da je kukavički pobjeći iz situacije u kojoj nas je strah, da trebamo biti hrabri, pa zato ne plačemo kao da tugovanje ima ikakve veze sa plakanjem (kao što je lijepo opisano u knjizi "Nema više heroja"). Tako, poštujući norme ljudskog, civilizacijskog ponašanja, imamo zapravo višak energije s kojim ne znamo što ćemo, pa ga blokiramo, potiskujemo u organizmu i uvjeravamo sebe kako se ne osjećamo tako kako se osjećamo. Na neki način pokušavamo sami sebe "anestezirati" kako ne bismo ništa osjećali.

Što onda napraviti s tim viškom energije? Prvo je važno prepoznati emociju, odnosno uzbuđenje, čak i onda kada ne razumijemo najbolje o čemu se radi ili kad reagiramo "žešće" nego što nam se čini da bismo trebali. Zatim tu energiju upotrijebiti da smislimo strategiju ponašanja u toj situaciji koja rješava problem, a ne koja pobija, uništava ili omalovažava onu situaciju ili onu osobu koja nas ugrožava. Drugim riječima da reagiramo zbog emocije, zbog signala da je naš integritet na neki način ugrožen, da je u opasnosti ili da gubi. a ne iz te emocije, emotivno. Na primjer, ako me šef tjera da ostajem prekovremeno, bez da me pitao mogu li, i bez naknade, mogu se ljutiti, pričati svima naokolo kako je bahat i bezobrazan, mogu vikati na ukućane za svaku sitnicu, mogu sutradan "puknuti" na poslu i odbrusiti nešto bezobrazno šefu u zube ili mogu biti mrgodna i zatvorena, ali ništa od toga neće riješiti problem, neće promijeniti situaciju koja me ugrožava. Mudrije je tu energiju upotrijebiti za smišljanje strategije kojom ću riješiti problem prekovremenog ostajanja na poslu. To može biti pregovaranje sa šefom, ucjena, pokretanje radničkog otpora, odlazak po savjet službi pravne zaštite ili traženje novog posla. Za sve to nam je potrebna energija i dobro je da je imamo.

Dakle, emocije vrijedi poštovati jer nam one omogućavaju da se bolje pobrinemo za sebe, da prepoznamo kakav je svijet prema nama (a i mi sami), a energiju koju nam donose zajedno sa životnim iskustvom možemo koristiti kako bismo efikasno zastupali sebe i smislili strategiju koja će riješiti problem, a ne poništiti ili ocrniti "neprijatelja".

Aktivnost: čitanje teksta "Što se s Mirkom na kraju dogodilo (5')

Izvadak iz knjige *Mirko i sedam prigovora (knjiga zagonetka s ljekovitim biljem)* Melite Rundek, Zagreb, Golden marketing - Tehnička knjiga, 2006.

Kako se Mirkov liječnik jednog dana jednim uzdahom pojavio zajedno sa sestrom Anestezijom u malim kolima hitne pomoći, tako je jednim Mirkovim uzdahom zadovoljstva lakog kao perce nestao. Mirko je bio izliječen, pa je krenuo na put kad je već bio Putnik U Životu. Bio je dobre volje. No, da. Ali baš kad se Mirko ozbiljno pokrenuo, pokrenuli su se i prigovarači. Svi su oni izvirili iz sedam i tako dalje prigovora, poredali se u dugoj koloni i započeli rugalicu: Putar, Pekmez, Marmelada! Putar, Pekmez, Marmelada!

I onda, tko zna zašto, valjda zbog liječenja, Mirko je odjednom sasvim jasno vidio zašto prigovarači viču: putar, pekmez, marmelada! Svaki od njih imao je najmanje deset kila putra na glavi, a na usnama - slatku marmeladu! Odjednom je jasno shvatio zašto prigovaraju i ogovaraju, zašto su tako zlobni i zli. Nijedno od bića koje se nalazilo pred njim nije imalo - srce. Imali su kojekakve druge organe, ali onaj najvažniji, zadužen za dobre stvari i gledanje u dubinu - nisu! Shvatio je gdje je nestalo pet tisuća najboljih otkucaja njegovog srca s početka ove priče!

"Hej, Mirko, baš lijepo što si ozdravio, sad ćemo te opet malo gnjaviti! I daviti! I mučiti! I zezati! I rovati! I trovati!" Tako su govorili, a Mirko je rekao: NE!

ZAKLJUČAK

Hoće li ponekog Mirka među nama gnjaviti i daviti ovisi, naravno, o njihovim unutarnjim liječnicima, ali i o svima nama koji možemo biti njihove sestre Anestezije.

Aktivnosti 1.1, 1.2, 1.3, 4.1 preuzete i modificirane iz UNICEF-ovog priručnika M. Uzelac: *Za Damire i Nemire, Vrata prema nenasilju*, Mali korak, Zagreb, 1997.

3.1.2. Poštivanje i praćenje pridržavanja donesenih vrijednosti i pravila

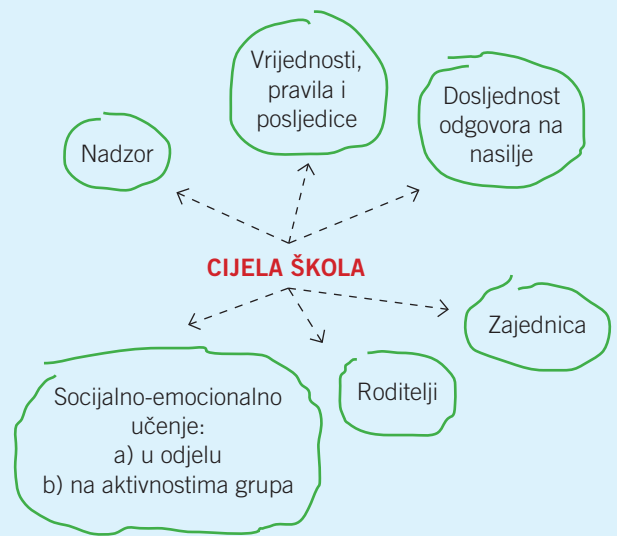
Osim obrade 6 tema na satima razrednog odjela, razrednici brinu o poštivanju razrednih vrijednosti i pravila. To uključuje brigu o njihovoj primjeni s učenicima, ali i s drugim nastavnicima koji rade u odjelu. Izuzetno je važno za ukupan uspjeh Programa da se donesena pravila poštuju, jer ako ih ne poštujemo i ona ostanu “mrtvo slovo na papiru” implicitno poručujemo učenicima da ona i nisu važna i ne mislimo se ozbiljno uhvatiti u koštac sa zlostavljачkim ponašanjem. To bi zasigurno još više ohrabrilo učenike sklone zlostavljanju.

Iskustva pokazuju da je dobro pratiti čestinu kršenja pojedinih pravila uz povremenu raspravu s učenicima (npr. jednom mjesečno), te dodavati oznake uz ona pravila koja se najčešće krše i ona koja se najrjeđe krše. Dakle, važno je s učenicima pratiti poštivanje pravila i proces promjene ponašanja u odjelu. Ovakvo praćenje podrazumijeva da razrednik razgovara i s drugim predmetnim nastavnicima i prikupi od njih dojmove o poštivanju vrijednosti i pravila u svom odjelu. Moguće je i povremeno izraditi nove plakate drugačijeg dizajna kako bi i na taj vizualni način osvježili dogovorene vrijednosti i pravila ili izradivati dodatne materijale, npr. stripove koji pojašnjavaju pravilo koje se najviše kršilo.

3.2. Zaštitna mreža je uspostavljena i djeluje u školi

Ključan dio strategije “odgovor cijele škole” sastoji se u tome da svi u školi sudjeluju u Programu tako da svatko iz svog djelokruga rada ima zaduženja vezana uz pojavu vršnjačkog zlostavljanja. Koordinacijski odbor Programa i ravnatelj će odlučiti o načinu na koji će se zaduženja podijeliti, a naše iskustvo pokazuje da je dobro na radionici koju mentor vodi za sve zaposlene razraditi pojedine aktivnosti i zaduženja.

Slika 35.
ELEMENTI “ZAŠTITNE MREŽE” U ŠKOLI

Okvirni pregled podjela zaduženja:

1. Svi zaposleni:
 - prepoznavanje situacija zlostavljanja
 - primjena znanja o postupanju (protokola o postupanju u slučajevima zlostavljanja)
 - dosljednost pri provođenju i praćenju dogovorenog.
2. Ravnatelj i upravna tijela škole:
 - izmjena Statuta u vezi s pedagoškim mjerama
 - izmjena Pravilnika o kućnom redu
 - osiguravanje prostora i sredstava za rad grupa
 - uspostavljanje sustava praćenja procesa promjena
 - odgovornost za raspored dežurstava
 - suradnja s lokalnom zajednicom.

3. Nastavno osoblje:

- nadzor za vrijeme odmora i pri dolasku u školu i odlasku iz škole
- primjena preventivnih - odgojnih aktivnosti
- briga za poštivanje vrijednosti i pravila, te za primjenu posljedica i obnovu vrijednosti
- prijenos znanja i informacija roditeljima
- izgradnja stavova djece prema nasilju kroz proces odgoja i obrazovanja u odjelu (kroz redovni kurikulum) i izvannastavnim aktivnostima.

4. Domari, podvornici, spremačice, kuharice

- briga o određenom dijelu prostora škole (npr. dio blagovaonice, WC, dio dvorišta i sl.)
- poznavanje osnovnih principa postupanja (prepoznavanje, prijavljivanje, praćenje, bilježenje)
- potkrepljivanje i poticanje pozitivnih ponašanja.

5. Administracija - stvaranje uvjeta za nesmetani rad na Programu

6. Članovi stručne službe:

- briga o stručnom usavršavanju kolega iz područja zlostavljanja
- stručni savjeti i pomoć u radu
- rad s grupama vršnjaka pomagača
- stručni savjeti roditeljima
- sustavan individualni rad s učenicima koji su nasilni i koji trpe.

7. Stručni aktivni - pronalaženje nastavnih jedinica redovnog programa u kojima se mogu dodatno naglasiti i obraditi teme nasilja, vršnjačkog zlostavljanja i borbe protiv nasilja i razrada ovih metodskih jedinica.

3.2.1. Dežurstva odraslih

Istraživanja, a i naši rezultati pokazuju da se glavnina zlostavljanja događa izvan vidokruga odraslih: na školskom dvorištu, na hodnicima, u WC-ima i u učionicama. Zbog toga je izuzetno važno organizirati **dežurstva odraslih** koji nadziru prostor škole i pri ruci su učenicima koji trebaju brzo dojaviti da se događa zlostavljanje i zatražiti pomoć pri zaustavljanju tog ponašanja. Svi uspješni školski programi uključivali su nadziranje školskog prostora kao važan element.

Nastavnici i drugo osoblje koje dežura šecu i pogledavaju i u skrovitije kutke prostora za koji su zaduženi i razgovaraju s učenicima koji su im skloni "praviti društvo", jer su to često učenici koji trpe zlostavljanje, pa na taj način dobiju zaklon i zaštitu. Budući da se u raspored dežurstava uključuju svi zaposlenici, važno je dogovoriti i uvježbati postupke u slučajevima kada se odrasla osoba zatekne na mjestu zlostavljanja ili kad joj netko od učenika ukaže na uočeno zlostavljanje koje se događa bez prisutnosti odraslih.

Od velike je važnosti ujednačeno postupanje svih odraslih i dosljednost u postupanju - uvijek kad uočimo zlostavljanje i prema svakom učeniku neovisno o spolu, uspjehu ili socijalnom statusu. O protokolu o postupanju u slučajevima zlostavljanja više smo pisali u poglavlju 5. Učenici traže pomoć.

Ako hoćemo što učinkovitije djelovati na učenike, nužno je pokrenuti njihove roditelje, tako da dvije osnovne odgojne snage i modeli djeluju skladno.

3.2.2. Sandučić povjerenja

Škola na vidno mjesto postavlja **sandučić povjerenja** (izgledom nalik poštanskom sandučiću) koji poziva učenike da ubace svoja pitanja, razmišljanja, stavove i prijedloge vezane za vršnjačko zlostavljanje. Razrednici također upoznaju učenike sa svrhom sandučića. Neka djeca nisu sklona javno prijaviti učenike koji zlostavljaju, a ni neka svoja pitanja i razmišljanja. Sandučić prima pisma, a grupa učenika i jedan od stručnih suradnika otvaraju pisma, odgovaraju na njih i odgovore postavljaju na oglasnu ploču u školi pazeći, naravno, pri tom da ne otkriju identitet onih koji su pisali (rukopis ili neku otkrivajuću pojedinost). Stručni suradnik izvještava koordinacijski odbor o specifičnim prijedlozima ili pozivima u pomoć, kao i o najučestalijim pitanjima jer to može biti putokaz za daljnje akcije koje će se pokretati bilo na individualnoj ili školskoj razini.

Osnovna ideja sandučića jest da djeca mogu anonimno i bez izlaganja opasnosti podijeliti svoja pitanja, razmišljanja, osjećaje i svjedočenja situacijama nasilja. U slučaju da se u sandučiću pronađe pismo sadržaja koji zahtijeva ne samo odgovor na ploči nego i akciju (npr. svjedočanstvo o ozbiljnom i grubom nasilju ili prijetnju samoubojstvom), stručni suradnik zadužen za ovu aktivnost pronaći će dovoljno pažljiv način da dođe do autora pisma, a da pri tom ne ugrozi njegovu anonimnost.

Odgovore na pisma treba osmišljavati imajući na umu dvije funkcije ovakvog anonimnog i javnog odgovaranja. Prvo, da su to odgovori nekom konkretnom djetetu i da je važno u njima pokazati suosjećanje te dati neku podršku i putokaz kako i što činiti u situaciji koja se opisuje u pismu. I drugo, da su ti odgovori zapravo dio poučavanja i poruka cjelokupnoj školskoj zajednici (učenicima, učiteljima i drugim radnicima, roditeljima), da putem njih kontinuirano njegujemo školske vrijednosti i ozračje netolerancije na nasilje. Stoga je posao odgovaranja na pisma iz sandučića važan javni dio školske kampanje.

Ovo posebno ističemo jer je bilo i površnih i ne sasvim primjerenih odgovora na tablama u školama, poput primjerice: "Draga xy, takve stvari ne smiješ uzimati srcu. Trebaš očvrnuti. Pravi se da ih ne primjećuješ ..." - niti je ovo podrška djetetu koje trpi (prije je poruka da takvo kakvo jest nije dobro i da se treba popraviti) niti je suosjećanje, niti putokaz kako očvrnuti; možda ima i trunke poruke da i dalje pati u samoći, a nije ni u skladu s našim jasnim stavovima i vrijednostima vezanim uz to da ćemo o nasilju i trpljenju nasilja jasno progovoriti i suprotstaviti mu se. Od neprimjećivanja nasilja, kao što znamo, ono samo raste. Naš slogan je "Ne reagirati = suglasiti se" s nasiljem.

3.2.3. I druge aktivnosti

U školi djeluju različite grupe **slobodnih aktivnosti**. Mnoge od njih dio svojih aktivnosti mogu posvetiti pojavi vršnjačkog zlostavljanja. Voditelji slobodnih aktivnosti mogu zajedno s učenicima osmisliti određene aktivnosti u okviru njihovog područja zanimanja koje su na neki način u vezi s temom zlostavljanja (literarna grupa, dramska grupa, sportska grupa, zbor, likovna, ekološka, debatna i bilo koja druga, pa čak i grupa fizičara može izraziti algoritam zlostavljanja na neki fizikalni način, na kraju krajeva sve je to energija).

Aktiviramo li učenike da na različite načine i različitim aktivnostima progovaraju o problemu nasilja, onda je naš posao samo ih podržavati u tome. Tada će oni mnogo toga izreći i učiniti, da tako kažemo, umjesto nas. Ako učenike ne aktiviramo, onda ćemo veliki dio zagovaranja stavova protiv vršnjačkog nasilja morati izgovarati i zastupati mi sami. A to je mnogo teža, napornija, jalovija, samotnija te frustrirajuća pozicija i zadaća.

Moguće je i **okupljanje učenika** koji se žele više uključiti u aktivnosti protiv zlostavljanja. Razrednici mogu obavijestiti učenike o raznovrsnim aktivnostima i dobrovoljnom principu sudjelovanja, te povezati zainteresirane sa stručnim suradnikom koji je zadužen.

On će sazvati sve prijavljene učenike (ako ih je više od petnaestak, treba sastanak napraviti u više grupa po uzrastu - za prvi put) i razgovarati s njima o načinima na koje bi se oni htjeli, mogli i voljeli baviti ovom pojavom. Nakon što djeca kažu svoje ideje, voditelj može dati i neke prijedloge i ideje koje su se do tada pojavile u školi ili prijedloge s popisa ideja koje su navedene u nastavku. U načelu je dobro da aktivnosti proizlaze bilo iz motivacije učenika-aktivista bilo iz potreba škole (kako se učenici-aktivisti ne bi osjetili samo izvršiteljima nego i stvarateljima aktivnosti). Nakon toga voditelj će sazvati sastanak učenika-aktivista koji su se opredijelili za istu vrstu aktivnosti i koordinirati provedbu prihvaćenih ideja. Ukoliko je potrebno voditelj može dozvati u pomoć i druge nastavnike/zaposlenike škole kao podršku u provedbi pojedinih aktivnosti.

Evo još nekih ideja, a svaka škola, odnosno voditelj ovih aktivnosti, može zajedno s učenicima osmisliti hoće li se i na koji način dotaknuti teme zlostavljanja.

- istraživanja javnog mnijenja u lokalnoj zajednici, školi, sportskom klubu i sl. o zlostavljanju
- intervjuiranje (psihološki profil) učenika koji zlostavljaju, učenika koji su žrtve, odraslih i anonimno objavljivanje tih intervjua uz "urednički" komentar
- posvećenje jednog broja šk. novina ovoj temi ili odgovornost za objavljivanje dviju stranica u svakom broju na ovu temu
- snimanje video zapisa ili filma na temu (dokumentarnog, igranog)
- dramska predstava na temu (poželjno povezivanje s dramskim pedagogima koji vladaju znanjima o forum-kazalištu, popis imena i kontakte imaju mentori)
- organizirati izradu plakata koji će (svi) biti izvješteni u školi na način da se svakoga tjedna mijenjaju kako bi se održala pažnja ostalih učenika prema temi zlostavljanja. Razviti dijalog kroz plakate na način da oni budu provokativni ili na izravan način pozivaju učenike da izraze svoje mišljenje putem sandučića ili upisivanjem u za to predviđeni prostor.
- ...

U cilju obavješćivanja, motiviranja i stvaranja osjećaja zajedništva i povezanosti u naporima da dodemo do Škole bez nasilja, predložimo i postavljanje oglasne ploče (npr. s naslovom Naših 7 koraka do Škole bez nasilja) na koju se može stavljati sve ono što ukazuje na uspjeh, postignuće i pozitivne promjene. Predložimo fotografije, učeničke uratke, kratke izvještaje o dogovorima s roditeljima, lokalnom zajednicom ili najave i dokumentiranje zajedničkih akcija u cilju stvaranja poticajnog i sigurnijeg okruženja.

3.3. Vršnjaci pomagači

Ideja vršnjačke pomoći osniva se na činjenici da vršnjaci mogu pomoći u uspostavljanju dobrih odnosa među djecom kroz zajedničke aktivnosti. Koncept je baziran na urođenoj sposobnosti djece da podjele i iskažu osjećaje i da budu od koristi drugima. Adler primjerice smatra da djeca imaju razvijenu potrebu za druženjem, potrebu da se osjećaju sposobno i potrebu da doprinesu.

Mladi, a donekle i djeca nisu skloni podijeliti brige i poteškoće oko stvaranja odnosa s vršnjacima s odraslim osobama. Za to postoje različiti razlozi. Najčešće misle da odrasli neće shvatiti ozbiljno taj problem ili da će još više pogoršati situaciju. Veća je vjerojatnost da će potražiti pomoć prijatelja, brata ili sestre. To su potvrdili i naši rezultati - od djece koja trpe zlostavljanje 70% osnovnoškolaca i 80% srednoškolaca se povjerilo prijatelju, 39% osnovnoškolaca i 42% srednoškolaca se povjerilo bratu ili sestri, a 63% osnovnoškolaca i 57% srednoškolaca se povjerilo i roditelju. Iz ovih je podataka jasno vidljivo kako se djeca i mladi rado oslanjaju na podršku vršnjaka. Zbog toga je ideja vršnjačke podrške važan sastavni dio mnogih školskih programa protiv zlostavljanja. I naš je Program predvidio poboljšan sustav organiziranja ovakve vrste prirodne podrške uz educiranje i jačanje djece koja su i inače prepoznata kao pomagači, ali i uz stručnu podršku i vodstvo.

Vršnjačka pomoć počinje s prirodnom željom većine djece i mladih da se jedni prema drugima odnose na suradnički i prijateljski način. Sustav takve pomoći bazira se na intrinzičnoj motivaciji i potiče potencijale djece i mladih za pokazivanjem odgovornosti, senzibiliteta i suosjećajne brizi prema drugima.

Termin vršnjačke pomoći pokriva niz različitih, premda povezanih postupaka. U osnovi se svodi na korištenje znanja, vještina i iskustava djece na planiran i strukturiran način kako bi razumjeli, podržali, informirali, pomogli drugima u razvoju vještina, u razumijevanju, i podigli samopouzdanje tih drugih kojima je pomoć potrebna.

Uvježbavanje vršnjaka pomagača najčešće se odnosi na uvježbavanje vještina slušanja, komuniciranja, socijalnih vještina, a posebno zagovaranja za promjene. U nastavku ovog poglavlja, a i na CD-u, nalazi se cjelovit program okupljanja učenika koji su motivirani za ovakvu vrstu podrške drugima, njihove edukacije kroz radionički rad, te praćenje njihovih aktivnosti tijekom školske godine.

Što mogu vršnjaci pomagači:

- postati zaštitnici mladih učenika na igralištu
- mogu pratiti djecu na putu iz škole ili u školu
- mogu zajedno sa članom stručne službe sudjelovati pri pisanju odgovora na pitanja iz sandučića povjerenja
- mogu naučiti prepoznavati i uključivati nove, nesigurne ili izolirane učenike u društvo vršnjaka
- mogu dati podršku djeci sklonoj zlostavljanju da promijene ponašanje ili da uspješno obnove vrijednosti
- mogu sprječavati "navijanje" promatrača kad dođe do sukoba
- poticati vršnjake u razredu na pomaganje u učenju ili u savladavanju nekih drugih vještina

- mogu imati zadatak da uvijek u razredu iskažu svoj stav prema nepravdi, neuvažavanju različitosti, uvredama, stereotipima ili predrasudama
- mogu u "svom prostoru" (određena učionica ili prostor u školi) redovito dežurati za sve one koji im se žele obratiti i poučavati ih boljim strategijama zastupanja sebe ili kontrole vlastitog ponašanja.

Ovdje namjerno nije napisano da mogu pomagati djetetu koje trpi, iz nekoliko razloga. Prvi je to što time takvo dijete i dalje držimo u poziciji slabog i nesigurnog djeteta koje ne može sâm, što ga je i dovelo do toga da baš njega zlostavljaju. Drugi jest pak činjenica da je to pretežak i preodgovoran zadatak za djecu. Ona mogu preuzeti dio brige i tretmana (kao npr. pratiti djecu putem), ali im netko od odraslih mora dati taj zadatak i biti odgovoran za cjelokupan plan tretmana.

Vršnjaci pomagači će sami odlučiti kakve aktivnosti će provoditi. To ovisi o njihovim željama i procjeni za što su spremni i motivirani. To je jedini način koji jamči da ova i inače altruistična djeca neće prijeći svoje osobne granice pri pomaganju drugima.

Kako bi bili sigurni da vršnjaci pomagači na ispravan način daju podršku i djeci koja trpe i koja zlostavljaju, te kako ne bi prekoračili svoje granice i uzeli na sebe više odgovornosti nego što im pripada, te kako bi djecu koja trpe ojačavali (a ne samo štitili) nužno je zadužiti psihologa ili nekoga iz stručne službe da ih vodi, prati njihov rad i savjetuje ih tijekom cijele školske godine. Nažalost, nemaju sve škole stručnog suradnika koji bi se osjećao dovoljno kompetentnim za ovakvu vrstu vođenja učenika. S druge strane iznimno je važno voditi računa o mentalnom zdravlju djece vršnjaka pomagača.

Zbog toga ne preporučujemo provođenje programa vršnjačke podrške u svim školama.

3.3.1. Program radionica za pripremu učenika koji žele biti vršnjaci pomagači

PROGRAM UČENIČKIH GRUPA PODRŠKE "OD SAMOGA SEBE DO POMOĆI DRUGIMA"

1. Razlozi za program

Jedna od ključnih ideja Programa "Stop nasilju među djecom" je odgovor cijele škole na nasilje. Odgovor cijele škole znači uključivanje u Program svih učenika i učitelja, svih zaposlenika u školi, roditelja i lokalne zajednice. Uključivanje u Program pak podrazumijeva i spremnost da se na nasilje reagira u skladu s ključnim motom: "Ne reagirati = suglasiti se". Sami učenici su najbolje upoznati s međusobnim odnosima unutar odjela, škole i najčešći su svjedoci vršnjačkog zlostavljanja. Djeca koja su žrtve zlostavljanja se najčešće i vjerojatno najlakše povjeravaju upravo vršnjacima. Program učeničkih grupa podrške "Od samoga sebe do pomoći drugima" je osmišljen kako bi upravo tu djecu - "prirodne pomagače" educirali i ojačali te im pružili stručnu podršku i vodstvo.

2. Cilj programa

Neposredan cilj programa vršnjačke grupe podrške je članove grupe poučiti nekim socijalnim i komunikacijskim vještinama. A posredan je cilj programa zapravo ohrabriti i podržati vršnjake pomagače da budu aktivni pri provođenju Programa te promicatelji ideja podrške, suradnje i nenasilničkog ponašanja, da upute djecu koja trpe zlostavljanje i djecu koja zlostavljaju da se obrate za pomoć odraslima, da jasno i nedvosmisleno nenasilno reagiraju na nasilnička ponašanja kojima svjedoče.

3. Specifični ciljevi:

- a) upoznati sebe i druge
- b) razviti socijalne vještine
- c) razviti socijalnu odgovornost.

4. Rezultati programa

Očekivani rezultati kod članova grupe podrške su sljedeći:

- veće uvažavanje vlastitih i tuđih osjećaja i potreba
- povećanje praga tolerancije na različitosti
- poboljšanje komunikacijskih i socijalnih vještina
- jasnije prepoznavanje nasilja i češće reagiranje na nasilje.

Postizanjem ovih rezultata očekuje se i porast utjecaja članova grupe podrške na ostalu djecu.

5. Sudionici

Učenici

Program je namijenjen učenicima 5. i 6. te 7. i 8. razreda osnovne škole, no većina je vježbi primjerena i srednjoškolicima. Učenici se dobrovoljno prijavljuju u program odazivajući se na javni poziv (vidi dodatak 1) te ispunjavaju kratki upitnik (vidi dodatak 2).

Voditelji grupe za podršku uz pomoć ostalih članova stručne službe i razrednika, između zainteresiranih učenika odabiru po dvoje iz svakog razrednog odjeljenja. Vrlo je važno pokušati sastaviti parove u svakom razrednom odjeljenju jer član para znači podršku drugom članu.

Pokušajte da članovi para budu različitog spola. Pretpostavljamo da će se djevojčice lakše i u većem broju uključiti u ove aktivnosti. Stoga, posebnu pažnju obratiti na motiviranje dječaka za uključivanje u program. Pri odabiru vodite računa o tome da se ne radi o djetetu koje trpi zlostavljanje niti o djetetu koje zlostavlja. Prednost imaju djeca kod kojih su već od ranije uočene karakteristike potencijalnih pomagača (ljubaznost, strpljenje, ustrajnost, želja da pomaže, razvijenost socijalnih vještina). Školski uspjeh nije kriterij prilikom odabira za ovaj program.

Nakon utvrđenog rasporeda susreta na razini škole važno je i formalno obavijestiti roditelje članova grupe (vidi dodatak 3).

Voditelji

Voditelji grupa za podršku obično su članovi stručnih službi ili nastavnici koji imaju iskustva pri provedbi radionica. Osim provođenja uvodnih edukacijskih radionica za grupu podrške, voditelji sudjeluju i poslije kao podrška članovima grupe za podršku.

6. Način provedbe

Provođenje programa je osmišljeno u dva dijela: edukacijske radionice i provođenje konkretnih dogovorenih zadataka i aktivnosti članova grupe u svojoj okolini uz podršku voditelja programa.

U prvom dijelu predviđeno je ukupno 5 radionica koje će se odvijati jednom tjedno u trajanju od 3 sata. Pojedina škola odlučuje hoće li to biti za vrijeme redovne nastave ili će učenici dolaziti u školu u posebnome terminu. Radionice provode parovi voditelja, a maksimalan broj članova pojedine grupe za podršku iznosi 16.

Nakon provedbe radionica u drugom dijelu programa voditelji s djecom dogovaraju konkretne zadatke koje će grupa imati.

Članovi grupe mogu:

- postati zaštitnici mladih učenika na igralištu
- pratiti djecu na putu iz škole ili u školu
- zajedno sa članom stručne službe sudjelovati u kreiranju odgovora na pitanja iz sandučića povjerenja
- naučiti prepoznavati i uključivati nove, nesigurne ili izolirane učenike u društvo vršnjaka
- sprječavati "navijanje" promatrača kad dođe do sukoba
- poticati vršnjake u razredu na pomaganje u učenju ili u savladavanju nekih vještina
- u razredu iskazivati svoj stav prema nepravdi, neuvažavanju različitosti, uvredama, stereotipima ili predrasudama
- u "svom prostoru" (određena učionica ili prostor u školi) redovito dežurati za sve one koji im se žele obratiti
- uputiti i djecu koja trpe zlostavljanje i djecu koja zlostavljaju na traženje pomoći od strane odraslih.

Voditelji grupe prate grupu i pomažu članovima grupe za podršku u provođenju dogovorenih aktivnosti i zadataka te se redovno sastaju i raspravljaju o problemima s kojima se članovi grupe susreću te im pružaju podršku, vodstvo i savjete.

Osposobljavanje posebnog prostora za rad i druženje ove grupe, od velike je važnosti za diskreciju djece koja trpe zlostavljanja i za koheziju i uzajamnu podršku članova grupe.

7. Evaluacija

Evaluacija će se provesti usporedbom rezultata na upitniku dobivenih prije početka radionica i rezultata na upitniku dva mjeseca nakon što radionice završe.

Kako bismo provjerili daje li provedba ovog programa očekivane rezultate važno je i promatrati reakcije i ponašanja djece tijekom samih radionica - aktivnost članova, dinamika grupe, zadovoljstvo članova te na kraju svake radionice tražiti povratne informacije.

Važan izvor informacija o rezultatima programa su i razrednici od kojih se može tražiti mišljenje o učenicima koji su članovi grupe za podršku i njihovom utjecaju u razredu i općenito u školi.

Naš prijedlog liste ponašanja i reakcija kao indikatora uspješnosti programa je sljedeći:

- povećana osjetljivost članova grupe na nasilnička ponašanja
- usvojenost osnovnih komunikacijskih pojmova
- usvojenost komunikacijskih vještina
- jasnije prepoznavanje stereotipa i predrasuda i razumijevanje njihova utjecaja na ponašanje
- veći osjećaj kompetentnosti i spremnosti na reakciju u situacijama svjedočenja vršnjačkom zlostavljanju
- broj situacija u kojima su članovi grupe reagirali na nasilje.

8. Kako osigurati održivost programa?

Kako bi se osigurala održivost programa, voditelji programa svake godine organiziraju nekoliko grupa za podršku. Kako bi sama ideja grupe za podršku zaživjela, preporuča se i organizirana edukacija razrednika. Zainteresirani razrednici nakon edukacije mogu na razini svojih razreda kreirati grupe podrške.

OPĆE NAPOMENE ZA PROVOĐENJE RADIONICA

Ovo je samo predložak rada u savladavanju nekih vještina.

Vježbe se mogu prilagođavati uzrastu sudionika grupe ili zamijeniti sličnim vježbama koje imaju isti cilj. Nakon svake vježbe voditelji govore djeci kako se vježba zove i objašnjavaju koja je svrha i cilj te vježbe. Program obiluje vježbama i može se dogoditi da vremenski ne stignete sve obraditi. Pri planiranju vodite se idejom da je bolje temeljito odraditi i manje sadržaja nego nastojati što više sadržaja proći što brže.

U sklopu ovog materijala predložene su i vježbe podizanja energije (vidi dodatak 5). Koristite se njima unutar radionica prema vlastitoj procjeni. Vježbe podizanja energije osmišljene su s ciljem obnavljanja energije u grupi i obično se provode kada je došlo do zamora ili zasićenja ili je potrebna promjena dinamike rada (npr. između dviju statičnih sjedećih vježbi dobro je ubaciti kratku, brzu motoričku igru ili razgibavanje, a osobito ako pada koncentracija).

Prije početka radionice potrebno je:

- nabaviti kompletan materijal
- u suglasnosti s nastavnikom pripremiti prostor u kojemu se radionica odvija - razmještanjem sjedalica u krug i micanjem svega što bi odvlačilo pažnju ili ometalo rad voditelja.

RADIONICA: UPOZNAJMO SEBE I DRUGE

Sadržaj:

1. Uvod (5')
2. Upoznavanje i pravila rada (60')
3. Sličnosti i različitosti (60')
4. Osjećaji (40')
5. Završetak (15')

1. UVOD

Trajanje: 5 minuta

- Predstavljanje voditelja
- Predstavljanje teme radionice

Voditelji mogu reći:

“Ovdje ćemo razgovarati o tome:

- a) kako prepoznavati naše i tuđe osjećaje
- b) kako surađivati s drugima
- b) kako nekoga nešto zamoliti
- c) koja su naša prava,
- e) kako reći nekome “ne” i je li nam to teško.”

Ili pak mogu reći bilo što što smatraju dobrim uvodom u radionicu. Bitno je da voditelji nemaju stav “mi ćemo vas naučiti” nego “došli smo k vama da bismo zajedno naučili nešto o sebi i drugima kroz razgovor i kroz igru, i da biste vi kasnije mogli nešto od toga primijeniti u svom druženju s drugim učenicima”.

2. UPOZNAVANJE I PRAVILA RADA

2.1. MOJE IME I BEDŽ

Trajanje: 10 minuta

Materijali: čvrst (kartonski) papir izrezan u pravokutnike s rupom u sredini kroz koju se provuče vrpca ili tanki konopac, šareni flomasteri ili bojice

Cilj: predstavljanje članova grupe i postizanje osjećaja važnosti, prihvaćenosti i identiteta

Izvođenje vježbe:

1. Djeca uzmu papir, crtaju na njemu neki lik koji će ih simbolizirati. Što me najbolje opisuje (ili što volim). Upisuju svoje ime kad je crtež gotov.

2. Svi se predstavljaju u krugu (započinje voditelj): “Ja sam Jelena, a moj simbol je _____ jer _____”.

2.2. NAŠA PRAVILA

Trajanje: 15 minuta

Materijali: ploča i kreda, veliki hamer papir ili *flipchart* papir, debeli flomasteri

Cilj: Uvođenje pravila radi stvaranja osjećaja sigurnosti i uzajamne odgovornosti te za lakši rad u grupi

Izvođenje vježbe:

Pravila rada donose se tehnikom oluja ideja (*brainstorminga*) i zapisuju na ploču. Svi članovi grupe iznose svoje ideje za pravila koja voditelj zapisuje na ploču bez vrijednosnih komentara. Zadatak voditelja je modulirati proces donošenja pravila pokušavajući ona općenita i komplicirana pojednostaviti i konkretizirati, a da im se ne mijenja smisao. Kad su sve ideje zapisane, pravila s najvećim brojem glasova se usvajaju kao “naša pravila” i zapisuju se na veliki komad papira koji će stajati na zidu tako da ga svi mogu dobro vidjeti.

Slijedi dogovor o načinu upozoravanja na kršenje pravila, pri čemu valja voditi računa da se odabere način koji neće biti optužujući i napadački usmjeren prema onom tko je pravilo prekršio. Prihvatljivo je, na primjer, da onaj tko je uočio kršenje pravila ustane i rukom pokaže na prekršeno pravilo.

Moguće obrazloženje i uvod u izradu pravila:

“Budući da smo mi ovdje mala zajednica, kao i svaka druga zajednica moramo ustanoviti pravila zajedničkog života. Svaka igra ima pravila, svaka zajednica ima zakone. Mi smo država u malom. Vidjeli smo već da ne mogu svi jednako sudjelovati u svim aktivnostima pa bismo neke vježbe i igre mogli doživjeti kao prisilu. Mi želimo da se svi ovdje dobro osjećaju, stoga dogovoramo osnovna pravila ponašanja za sve nas tijekom programa.”

Primjer:

Naša pravila/načela:

1. Čujmo jedni druge. Premda različiti svi smo jednako važni.
2. Sve što govorimo ovdje, ostaje ovdje.
3. Bez ruganja i omalovažavanja! Ovdje smo da si damo podršku i razumijevanje.

2.3. STABLO OČEKIVANJA

Trajanje: 10 minuta

Materijali: Unaprijed pripremljen hamer papir s nacrtanim stablom jabuka, jabuka mora biti koliko i djece u grupi

Cilj: Utvrditi očekivanja djece od radionice, osvješćivanje činjenice da su i njihova očekivanja bitna i imaju pravo nešto tražiti iz ove radionice za sebe, mogućnost usporedbe svojih očekivanja i dobitaka

Izvođenje aktivnosti:

Voditelji radionice kažu djeci da razmisle nakratko o osobnim očekivanjima (što očekuju od današnjeg susreta za sebe osobno). Nakon što su razmislili o svom očekivanju jedno po jedno dijete ustane i kaže naglas i zapiše u svoju jabuku svoje najvažnije očekivanje od ove radionice/ovog susreta.

2.4. ŠTO ZNAM O SEBI

Trajanje: 25 minuta

Materijali: kolaž papir u 3 različite boje, radni listovi (papir s različitim osobinama priložen), pribor za pisanje**Cilj:** Upoznavanje sebe i drugih, prepoznavanje sličnosti i različitosti**Izvođenje vježbe:**

Voditelj podijeli radne listove na kojima su ispisane različite ljudske osobine. Nakon toga podijeli se svakom učeniku/ici kolaž-papir u trima različitim bojama (npr. plava, zelena i crvena). Svaki učenik zapisuje na svaki od tih triju papira po pet osobina i to tako da prvo voditelj za svaku boju odredi značenje: na jednu boju pišemo osobine koje imamo, na drugu osobine koje nemamo, a na treću osobine koje nemamo, ali bismo ih željeli imati. Voditelj treba objasniti sve riječi s popisa za koje misli da bi mogle nekome biti nejasne (obavezno: netolerantan, samoinicijativan) i, naravno, pozvati učenike da pitaju ako još nešto ne razumiju. Kada su svi razvrstali osobine, podijele se u 4 grupe u kojima međusobno razmjenjuju procjene i to tako da svaki učenik kaže što je napisao/la te se uočavaju sličnosti i razlike. Nakon toga djeca se vraćaju u veliki krug, a voditelj potiče zajedničku grupnu raspravu.

Prijedlog pitanja za raspravu:

- Kako ste se osjećali dok ste obavljali zadatak?
- Jeste li prepoznali neku svoju osobinu koje dosad niste bili svjesni?
- Zašto želite imati neke osobine, a zašto ne? Što mislite da biste dobili tom osobinom?

PRILOG 1 - osobine

Ja sam...

INTELIGENTAN

DRUŠTVEN

BESPOMOĆAN

SIGURAN U SEBE

NETOLERANTAN

PROBLEMATIČAN

VESEO

NEODLUČAN

BEZVRIJEDAN

UMIŠLJEN

NEUSPJEŠAN

SMIREN

ZADOVOLJAN

MRZOVOLJAN

NEPOVJERLJIV

BEZ KONTROLE

SIMPATIČAN

NESIGURAN

BORBEN

SAMOINICIJATIVAN

KREATIVAN

TOLERANTAN

LJUBAZAN

SUZDRŽAN

OSJEĆAJAN

MAŠTOVIT

USPJEŠAN

3. SLIČNOSTI I RAZLIČNOSTI

3.1. MEDALJA IMA DVIJE STRANE

Trajanje: 20-30 minuta

Materijal: dva seta kartica s ispisanim osobinama

Cilj: Izražavanje i zauzimanje za vlastite stavove, prihvaćanje različitosti

Izvođenje vježbe:

Djeca se podijele u dvije grupe i sjednu u krug. Vježba se može provesti i sa svom djecom u jednom krugu. Varijanta s dva kruga je korisna za veći broj djece u grupi (iznad 10). Na sredinu kruga stavite kartice (okrenute naopako) s ispisanim osobinama: hrabrost, bahatost, upornost, stidljivost, nametljivost, ljutnja, otvorenost, radoznalost, lijenost, marljivost, iskrenost, mudrost, sebičnost, bezosjećajnost, samozatajnost i tolerantnost. (Ako voditelji grupe smatraju da su te osobine teško shvatljive i malima i velikima, predložimo da smislite one koje neće biti teške malima, a dovoljno zanimljive velikima).

Zadatak članova grupe je izvući jednu karticu iz hrpe kartica, pročitati osobinu s kartice i reći koje su dobre strane te osobine. Može se od djeteta tražiti da igranjem uloge (Ja sam...) objasni sve ono dobro što takva osobina znači onome tko ju ima. Dijete koje sjedi do njega protuargumentima pokušava pronaći razloge zbog kojih ta osobina može biti ili jest loša za osobu koja je ima, a zatim za svoju karticu govori koje su dobre strane osobine koju je on izvukao. To se ponavlja dok svi ne kažu dobru stranu osobine s kartice i možda lošu stranu osobine koju je dijete do njega izvuklo.

U ovoj je vježbi važno posebno naglasiti da se ne procjenjuje osoba već samo osobina.

Prijedlog pitanja za raspravu:

- Što je bila svrha ove vježbe?
- Što smo naučili novo iz ove vježbe?

3.2. DUGA SLIČNOSTI I DUGA RAZLIKA

Trajanje: 30 minuta

Materijali: kazetofon/cd-player, opuštajuća klasična glazba (npr. Vivaldi: 4 godišnja doba - Proljeće); veliki papiri (po jedan za svaki par djece), boje

Cilj: Bolje međusobno upoznavanje, uočavanje sličnosti i različitosti, razumijevanje i poštivanje razlika, međusobna tolerancija

Izvođenje vježbe:

1. dio - Upoznavanje na trgu (oko 5 minuta)

Voditelj pozove sudionike da ustanu i da oslobode dovoljno prostora za kretanje.

Uputa glasi:

“Prolazite trgovom koji je pun ljudi, ali vi nikoga ne poznajete. Hodate bez određenog cilja, a na prekid glazbe pristupite nekome koga najmanje poznajete u grupi i predstavite se, na primjer: Ja sam Ana i volim čitati stripove.”

Igra može trajati dok svatko ne upozna više osoba. Nakon zadnjeg zaustavljanja muzike neka se parovi koji su se upravo upoznali zadrže za drugi dio vježbe.

2. dio - U duginim bojama (oko 30 minuta)

U parovima oblikovanim nakon posljednjeg upoznavanja, učenici u kratkom razgovoru pronalaze tri osobine koje su im zajedničke ili slične te tri osobine koje ih razlikuju.

Uputa:

“Pitajte svog člana para o navikama, onome što voli (biljke, životinje, ljude, stvari, aktivnosti), čega se boji, čemu se nada, kakve ima planove i želje. Na velikim listovima papira svaki par neka crta svoju **dugu sličnosti** i svoju **dugu razlika**.”

Svaki par se crtežom svojih dugā predstavlja cijeloj grupi.

PRILOG 2 - primjer duge sličnosti i duge razlika

Duga sličnosti i duga razlika

Prijedlog pitanja za raspravu:

- Ono što nam je zajedničko može biti povod sukobu, jednako kao i ono u čemu se razlikujemo. Imamo li neki primjer iz vaših života?
- Jesu li vas iznenadili odgovori?
- Biste li htjeli da ostali imaju iste sklonosti, strahove ili želje kao i vi? Zašto?
- Jeste li ikada pokušali uvjeriti nekoga da voli ono što volite vi? Je li vas tko pokušao uvjeriti u to? Kako ste se pri tom osjećali?
- Što je teško u druženju s različitim od nas? Što je dobro u takvom druženju?

4. OSJEĆAJI

4.1. KAKO BI TEBI BILO KAD

Trajanje: 40 minuta

Materijali: kartice (10 po sudioniku, A5 format); markeri, likovni pribor, mekana loptica ili slični predmet

Cilj: razviti empatiju, senzibilizirati djecu na učinke ismijavanja, isključivanja iz društva i ostalih agresivnih ponašanja, prepoznati i suočiti se s vlastitim osjećajima i osjećajima drugih, izgraditi rječnik osjećaja

Izvođenje vježbe:

1. Okupljanje (10-15 minuta)

Učenici se okupe u krug i zadatak im je završiti rečenicu: “Osjećam se tužno kad _____” a voditelj/ica dobaci mekanu lopticu ili neki drugi predmet onomu od koga traži nastavak rečenice. Učenik ponavlja izgovorenu rečenicu: “_____ je tužna kad _____, a ja sam tužan kad _____” i potom baca lopticu dalje. Loptica se baca u krug dok se svi ne izredaju. Alternativno se može započeti rečenicom “Osjećam se sretno kad _____”.

2. Najava teme: Istraživanje osjećaja i njihovih utjecaja

Igra - Kako bi se osjećao/la kad...

Svakome podijeliti 10 kartica i flomaster. Djeca pišu na karticu kako bi se osjećala kad... - odgovarajući na 10 zamišljenih scenarija. Mlađa djeca mogu crtati ono što predstavlja osjećaje. Potaknite ih da nađu različitu riječ za svaki scenarij. Nakon svakog scenarija:

- svatko podiže svoju karticu i pokazuje drugima u krugu ono što je napisao ili nacrtao
- napomenite da svatko ima drugačije osjećaje i pravo drugačijeg doživljaja situacije
- razgovarajte o različitim osjećajima koji su ponudeni i napravite rječnik. Neke riječi možda treba dodatno definirati. Rječnik se može zapisati na veliki papir koji se može ukrasiti i postaviti na neko vidljivo mjesto. Taj rječnik neka tijekom radionice bude podsjetnik da je raznovrsnost osjećaja naše blago!

10 scena:

“Kako bi se ti osjećao/la kad...”

- bi ti se netko rugao zbog tvog izgleda? (kose, visine, debljine, nosa...)
- bi dobio prvu nagradu na nekom važnom školskom natjecanju?
- bi te uvijek zadnjeg/u birali u neku ekipu za igru?
- bi ti rekli da si osobito nadaren/a za sviranje udaraljki/bubnjeva?
- bi te netko nazvao pogrđnim imenom (kao budala ili đubre)?

- bi ti netko pomogao da riješiš problem koji te muči već duže vrijeme? (sjeti se nečeg što te već duže muči)
- se nitko, baš nitko, ne bi želio s tobom igrati? (zamisli se samog/u na dvorištu ili igralištu)
- bi netko o tebi lagao, a ti morao/la snositi posljedice premda nisi kriv/a?
- ne bi imao/la za jelo i morao/la bi prositi na ulici?
- bi te netko zagrljio ili samo primio za ruku uvijek kad te je strah? (sjeti se čega se bojiš)

3. Napravimo dugu osjećaja

Zamolite učenike da odaberu po jednu karticu iz svoje hrpe od 10 karata. Neka ju ukrase bojom, crtežima i svime što im padne na pamet tako da najbolje odražava opisani osjećaj.

Držeći svoje kartice poredajte se u vrstu tako da osjećaji s kartica budu poredani abecednim redom. Zamolite djecu s oba kraja da malo koraknu naprijed i pomognu vrsti formirati polukrug tako da si svi vide kartice. Dajte svima vremena da vide Dugu osjećaja koju su napravili.

Pozovite da oni koji to žele objasne zašto su baš tako ukrali svoju karticu, te provjerite razumiju li svi značenje svih riječi. Ako postoji riječ koju ne razumiju svi, zatražite primjere kad se javlja takav osjećaj.

Moguća pitanja:

“Ima li osjećaja u našoj dugi koji se teško izražavaju, teško o njima govorimo, teško ih pokazujemo...?”

Voditelj redom čita osjećaje s kartica, a djeca podizanjem desnom rukom pokazuju teške a lijevom lakše osjećaje ili objema rukama kada nije ni teško ni lako.

Komentirajte ljepotu i raznolikost osjećaja koje imamo i ljepotu slobode da se svatko osjeća različito u određenom, istom trenutku.

4. Završetak

Završni krug u kojem svako dijete u krugu završava rečenicu: Sada se osjećam _____ zato što _____.

5. ZAVRŠETAK

Trajanje: 15 minuta

Materijali: ljepljivi (*post-it*) papirići u trima različitim bojama, 3 A4 papira, kemijske olovke

Izvođenje vježbe:

Podijeliti *post-it* papiriće u trima različitim bojama (svakom djetetu jedan papir određene boje) i zamoliti djecu da na pojedini papirić napišu odgovore na jedno od sljedećih pitanja i zalijepe ih u prostor ispod svakog pitanja (Pitanja napisati na veliki papir ostavljajući mjesta da djeca polijepe svoje papiriće ispod pitanja, a uz svako pitanje postaviti boju papira na kojoj se piše odgovor):

1. Je li radionica ispunila tvoja očekivanja? (prilijepiti npr. žuti papir)
2. Koji ti se dio najviše svidao? (prilijepiti npr. narančasti papir)
3. Čega ćeš se najviše sjećati s ove radionice? (prilijepiti npr. plavi papir)

Voditelj najavljuje temu sljedećeg susreta.

II.

RADIONICA: UPOZNAJMO SEBE I DRUGE II**Sadržaj:**

1. Uvod (10')
2. Potrebe (50')
3. Empatija (15')
4. Podrška (30')
5. Unutarnje snage (60')
6. Završetak (15')

1. UVOD**1.1. STABLO OČEKIVANJA** (vidi 1. radionicu)**2. POTREBE****2.1. PIRAMIDA ŽIVOTA****Trajanje:** 30 minuta**Materijali:** po jedan papir i primjerak priče "Košulja sretnog čovjeka" (Krpmotić, 2003.) za svakoga, *flipchart***Cilj:** Pomoći učenicima da nauče prepoznavati osobne potrebe i uvažavati potrebe drugih**Izvođenje vježbe:**

1. Svaki učenik dobije svoj primjerak priče "Košulja sretnog čovjeka" koju voditelj ili netko od učenika pročita na glas.

Nakon priče slijedi razgovor s učenicima o tome kako su je razumjeli.

2. Učenici se podijele u tri grupe uz uputu:

"Razmislite o svemu što vam je u životu potrebno da biste bili zadovoljni, sretni, dalje rasli i razvijali se. Napišite sve što vam u vezi s tim padne na pamet (osobe, osobine, stvari, pojave). Pokušajte biti realni! Kad završite, označite sve što ste napisali brojevima od jedan na više, tako da ono što vam je najvažnije označite brojem jedan, a manje važno većim brojevima. Imate 10 minuta."

"Sada zamislite da je sve ono što ste napisali kamenje od kojega ćete graditi piramidu. Na dno upišite ono što vam je najvažnije. To su kameni temeljci koji nose piramidu. Složite kamenje tako da je ono što vam je najmanje važno na vrhu piramide. S prijateljima u skupini podijelite što ste napisali. Sada pokušajte složiti zajedničku piramidu vaše skupine, uvažavajući druge, ali i zalažući se za svoje kamenje. Grupne piramide predstavite jedni drugima, a nakon toga, ako želite, možete napraviti i piramidu cijele grupe."

Prijedlog pitanja za razgovor:

- Što smo doznali o sebi, što o drugima? Imamo li slične ili različite potrebe? Koje su nam potrebe na dnu piramide?
- Kako zadovoljavamo potrebe s dna piramide, a kako one s vrha piramide? U kojim načinima se malo, a u kojim načinima zadovoljavanja potreba se dosta razlikujemo?
- Jesmo li se zabavljali, uvažavali, surađivali?

Stablo očekivanja

2.2. MOJ DAN

Trajanje: 20 minuta

Materijali: nema

Cilj: Identifikacija potreba, sposobnost procjene situacije

Izvođenje vježbe:

1. Svatko zamisli dan koji može provesti onako kako mu srce želi, od trenutka kad se probudi do odlaska na počinak - 5 minuta.
2. U parovima ispričaju jedni drugima svoj scenarij i daju mu ime (npr. "Ema ide na Karibe", "Vinko igra šah sa svjetskim velemajstorom"). Nakon toga pokušavaju otkriti o kojoj se potrebi radi u njihovim scenarijima (putovati, igrati se, biti s nekim...) - 10 minuta.

Pitanja za razgovor u velikoj grupi:

- Što je većina poželjela? Jesu li to moguće ili nemoguće želje? Možete li ostvariti takav dan? Što vas sprječava? (prostor, ljudi, sredstva,...)
- Ako ste zamislili nemoguće možete li napraviti neke preinake, neku drugu varijantu koja bi zadovoljila istu potrebu? Sjetite se o kojim se potrebama radi.

3. EMPATIJA

Empatija je sudjelovanje u osjećajima drugoga i uživanje u njegove osjećaje. Za taj je pojam usko vezano i empatično slušanje sugovornika uz uvažavanje ne samo sadržaja poruke nego i njegovih osjećaja i želja te olakšavanje komunikacije parafraziranjem. (Čudina-Obradović i Težak, 1995.)

3.1. DA SAM JA TI

Trajanje: 15 minuta

Materijali: nema

Cilj: Uživanje u osjećaje i stanja drugih

Izvođenje vježbe:

1. Učenici se podijele u parove. Osoba 1 zamišlja da je osoba 2 i govori npr.: "Da sam ja ti zvala bih se Iva, imala bih plave oči, kratku kosu, malog brata Dinka, bila bih velika spavalica, voljela bih pomagati drugima da savladaju matematiku itd. Uloge se izmjenjuju s tim da svaka osoba nastoji o drugoj navesti što više istinitih pozitivnih tvrdnji.
2. Grupa se dijeli na skupine od 4 do 5 članova. Prva članica skupine dobiva zadatak pokazati kako se ona veseli. Ostali oponašaju i slobodno se nadovezuju svojim iskazima. Drugi član pokazuje kako tuguje, ostali oponašaju, treći kako se odmara, četvrti kako se brine, peti kako obavlja neki kućni posao koji ga frustrira ili ljuti.

Prijedlog pitanja za razgovor:

- Što smo radili? (uživljanje u stanja, karakteristike i osjećaje drugih)
- Jesmo li prepoznavali njihove osjećaje?
- Izgledamo li slično kad mi pokazujemo svoje osjećaje?

4. PODRŠKA

4.1. ČOVJEK JE ČOVJEKU NAJVEĆA POTREBA

Trajanje: 15 minuta

Materijali: nema

Cilj: razvijanje potrebe za davanjem i primanjem podrške

Izvođenje vježbe:

Objasnilo da će vježbati davanje i primanje podrške. Podrška je pozitivna misao koju ćemo izreći o nekome u grupi.

Svi sjede u krugu. Svaki član ulazi u sredinu kruga, okrene se nekome i kaže nešto pozitivno o toj osobi, a zatim taj ulazi u sredinu i kaže nešto lijepo o sljedećem i tako dok svi ne dođu na red.

Pripazite na to da se o svakome iz grupe kaže nešto pozitivno. Dok osoba u sredini kruga smišlja što bi rekao, ostali ga ne ometaju gestama ili riječima.

Prijedlog pitanja za razgovor:

- Kako ste se osjećali dok ste slušali o sebi pozitivne izjave? (Dobro, loše, zadovoljno-nezadovoljno, postideno-važno, napeto-opušteno, vedro-zabrinuto) Kad netko o vama govori lijepe stvari osjećate li napad ili podršku?
- Što je bilo teže, primati ili davati pozitivna mišljenja? Zašto?

Zaključak:

Svi želimo biti cijenjeni i priznati od drugih. Podrška nam treba. Ako želite dati i dobiti podršku-počnite govoriti pozitivno o drugima (i sebi) i to baš ono što zaista i mislite.

Načini iskazivanja pozitivnih poruka:

1. Pokušajte biti originalni. Recite: “volim tvoj način smijanja” radije nego “svida mi se tvoj izgled”.
2. Recite (ili napišite kao u vježbi 5.1.) originalnu poruku koja se ne može primijeniti na nekoliko ljudi.
Ako se vaše poruke mogu lako odnositi na dvije ili tri druge osobe u grupi, tada niste bili dovoljno jasni. Pokušajte ne govoriti na uobičajen način, jednostavnim pozitivnim naglašavanjem onoga što svi znaju i svi vide i predstavlja najuočljiviju karakteristiku na nekoj osobi.
3. Pokušajte reći svakoj osobi što ste primijetili kod nje u pogledu njene važnosti ili uspjeha u grupi, zašto bi ju željeli bolje upoznati.
4. Učinite vašu poruku stvarno vašom i upotrijebite ime te osobe. Poruke govorite i pišite u prvome licu jednine te upotrebljavajte izraze poput “želim ti” ili “osjećam”...

4.2. RAZDERANO SRCE

Trajanje: 15 minuta

Materijali: veliko papirnato srce s tekстом “JA SAM VAŽAN ILI VAŽNA” napisanim velikim slovima na srcu, selotejp, priča *Razderano srce*

Cilj: razvoj empatije i osvješćivanje postupaka koji su u osnovi pozitivnih poruka

Izvođenje vježbe:

Svi selotejpom na prsa nalijepe veliko papirnato srce. Voditelj čita priču *Razderano srce*.

Uputa:

Svaki put kada u priči čujete nešto što može povrijediti osobu, utjecati na to da se osjeća loše i ima o sebi loše mišljenje, pokažite palcem prema dolje i otrgnite komad papirnato srca.)

Prijedlog pitanja za razgovor:

- Što mislite kako se Petar osjeća? Zašto se tako osjeća? Kakav utjecaj bi takvi osjećaji mogli imati na njega ako se tako postupa s njime iz dana u dan?
- Opiši situaciji u kojoj si se tako ponio ili si vidio nekoga da se tako ponaša. Zamisli i opiši kako se ta osoba osjećala...
- Pitajte učenike za rečenice potpore, pozitivne poruke i one koje osnažuju. Što biste rekli Petru? Što biste za njega učinili da se bolje osjeća? Uz svaku osnažujuću poruku koju netko izgovori, neka djeca dignu palac prema gore.
- Što mislite kako bi se Petar sada osjećao nakon što je čuo sve poruke podrške?

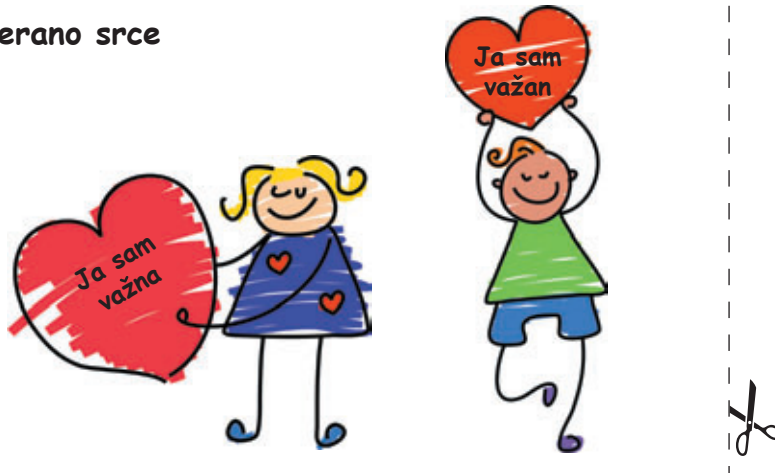
Zaključak:

Što biste htjeli upamtiti od ove aktivnosti ako sve ostalo zaboravite?

Što ćete danas učiniti za prijatelja? Možete li se obavezati da ćete to učiniti ili reći?

Voditelj ide od učenika do učenika i moli ih da kažu neku lijepu stvar koju će danas učiniti ili reći.

Razderano srce

Razderano srce

Jednoga utorka ujutro, kad je zazvonila budilica, Petar nije ustao iz kreveta. Deset minuta nakon toga njegova mama otvara vrata sobe i kaže: "Hajde, ponovno ćeš zakasniti u školu. Stvarno si ljenčina!" (PODERITE KOMADIĆ)

"Ali mama, ne osjećam se dobro!"

"Zašto se uvijek ponašaš kao mala beba?" (PODERI) pita Petrova mama. "Uvijek se osjećaš loše kad je tjelesni u školi. Samo ti ustani i spremi se. Tvoj je brat već gotov!" (PODERI)

Petar se brzo obukao i otišao u kuhinju nešto pojesti. Njegov stariji brat Ivan je upravo završavao. "Ja idem mama", rekao je.

"Čekaj Petra!" rekla je mama.

"Taj šmokljan uvijek kasni." (PODERI), reče Ivan "Ne želim zakasniti."

Petar je potrčao za starijim bratom i na vrijeme su stigli na školski autobus. Ali, upravo kad su se vrata autobusa zatvorila, Petar se sjetio da je ostavio na pisaćem stolu domaću zadaću. Pitao je vozača bi li mogao pričekati da se vrati i uzme zadaću. Vozač ga je pogledao: "Što je tebi blesane?" (PODERI) "Pa nije ovo taksi! Uostalom, tako ti i treba kad kasniš!" (PODERI)

Kad je stigao u školu Petar je rekao učiteljici da je zaboravio domaću zadaću a ona je odgovorila: "Petre, to je već četvrti put ovaj mjesec da zaboravljaš domaću zadaću. Jesi li zaista radio? Počinjem misliti da lažeš." (PODERI) "Bojim se da ću morati porazgovarati s tvojim roditeljima o tome."

Petar je volio sportove, ali je mrzio tjelesni jer je bio najmanji od svih dječaka u razredu. Toga dana trebali su igrati košarku koja je bila jedan od najgorih sportova za Petra. Učiteljica je zamolila djecu da se podjele u dva tima, Lavove i Tigrove. Za nekoliko trenutaka bilo je deset dječaka u svakom timu, a Petar je bio jedini koji je ostao neraspodijeljen. (PODERI)

Kapetan Lavova je rekao: "Mi ga nećemo. On nije dobar igrač." (PODERI)

"On nije Tigar. Više slični na uplašenu mačku." (PODERI), rekao je kapetan Tigrova. Ostali su se dječaci počeli smijati. (PODERI)

Na kraju je učiteljica raspodijelila Petra u tim Lavova, ali on je sjedio na klupi cijelo vrijeme jer ga kapetan nije htio uključiti u igru. (PODERI)

Toga je dana nakon škole Petrov brat Ivan igrao nogomet sa svojim prijateljima nedaleko njihove kuće. Petar je bio znatno bolji u nogometu nego u košarci. Nogomet mu je bio najdraži sport. Zato je pitao Ivana može li i on igrati. "Ni slučajno", rekao je Ivan, "ti bi upropastio igru." (PODERI)

Njihova je mama to čula i rekla: "Trebao bi pustiti bratu da igra s vama, Ivane."

"Ali mama on je prespor" (PODERI) "i uvijek je nekome na putu." (PODERI)

5. UNUTARNJE SNAGE

5.1. CVIJET SAMOPOŠTOVANJA I ZLATNE MARKICE

Trajanje: 60 minuta

Materijali: Papir, olovke, *post-it* malog formata

Cilj: povećanje samosvijesti i samopoštovanja

Izvođenje vježbe:

1. Potaknite učenike da na listu papira nacrtaju veliki cvijet sa šest latica, pa latice obilježe brojevima od jedan do šest.

Uputa:

“U laticu br.1 upišite: dvije prednosti s kojima ste rođeni
u laticu br. 2: dvije svoje kvalitete ili dvije pozitivne osobine
u laticu br. 3.: dvije vještine koje ste uspješno usvojili
u laticu br. 4: dva svoja uspjeha
u laticu br. 5: dvije zapreke koje ste uspješno savladali ili
dva problema koja ste uspješno riješili
u laticu br. 6: dva cilja koja planirate ostvariti
u sredinu upišite SAMOPOŠTOVANJE JE... pa dovršite
započetu rečenicu.”

Važno je uputu davati postupno. Na iduću laticu ne prijeći dok svi nisu ispunili prethodnu laticu.

2. Učenici u grupama od 5-6 razgovaraju o tome što su upisali.

Kako vam je bilo i kako su se osjećali dok su se prisjećali onog što treba napisati?

Koju je laticu bilo najlakše, a koju najteže popuniti?

Svaki pojedini član male grupe odabire po jednu laticu koju čita naglas ostalim. Svi u grupi čitaju što je samopoštovanje. - 15 minuta

3. Učenici na novom listu papira nacrtaju veliko zrcalo s drškom i iznad njega napišu svoje ime. Crtež zrcala kruži po grupi, a svaki učenik u njega - u okruglom dijelu (na za tu svrhu pripremljenim ljepljivim malim papirima - *post-it* u žutoj boji) upisuje dvije kvalitete zbog kojih uvažava vlasnika zrcala.

Kada se ispunjeno zrcalo vrati vlasniku on u dršku upisuje svoju jaku stranu ili osobinu koja mu pomaže nositi zrcalo. (Sjetite se neke svoje laticе!)

Prijedlog pitanja za razgovor:

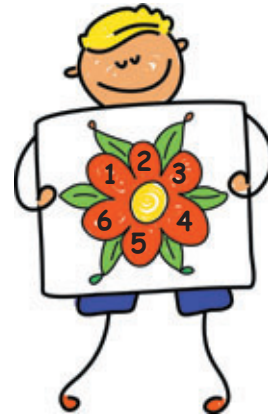
- Je li vam bilo teško govoriti o svojim postignućima? Pohvalite li barem ponekad sebe? Je li vam važno priznanje drugih? Čije vam je najvažnije?
- Dijelite li i vi zlatne markice ljudima oko sebe?

Domaća zadaća:

napišite ili recite barem dvije pozitivne osobine svakom članu svoje obitelji ili nekom u razredu.

6. ZAVRŠETAK (vidi 1. radionicu)

Cvijet samopoštovanja

RADIONICA: VJEŠTINE SOCIJALNE INTERAKCIJE I.

Sadržaj:

1. Uvod (10')
2. Komunikacijske vještine (155')
3. Završetak (15')

1. UVOD

1.1. STABLO OČEKIVANJA (vidi 1. radionicu)

2. KOMUNIKACIJSKE VJEŠTINE

2.1. VIZUALNO ZAPAŽANJE

Trajanje: 20 minuta

Materijali: nema

Cilj: Osvještavanje sposobnosti zapažanja kao preduvjeta uspješne komunikacije

Izvođenje vježbe:

Učenici se podijele u manje grupe. Svaka grupa treba svog dobrovoljca. Ostali članovi grupe dobro pogledaju dobrovoljca i zatim zatvore oči (ili mu okrenu leđa). Za to vrijeme dobrovoljac učini 7 promjena (npr. razveže tenisicu, skine naočale, zavrne rukav i sl.). (S mladim uzrastom su dovoljne 4 promjene.) Kada je gotov kažemo učenicima da otvore oči i pokušaju otkriti promjene.

Vježba traje dok svaki član grupe ne bude osoba sa sedam promjena.

2.2. NEVERBALNA KOMUNIKACIJA

Trajanje: 40 minuta

Materijali: nema

Cilj: osvještavanje neverbalne komunikacije

Izvođenje vježbe:

1. Podijelite grupu u dvije do tri manje grupe i dajte im zadatak da, koristeći se pantomimom odigraju neku bajku ili poznatu priču. Važno je da svi sudjeluju. Grupe se trebaju povući na mjesto gdje si uzajamno neće smetati dok uvježbavaju predstavu. Za dogovor o predstavi, režiranju i podjelu uloga imaju 20 minuta.

2. Nakon uvježbavanja grupe nastupaju redom kojim žele. Ostali učenici su kazališna publika koja kraj predstave pozdravlja pljeskom, a nakon toga pogađa o kojoj je predstavi riječ.

(Varijanta ove vježbe može biti da se slučajno odabranim učenicima ili dobrovoljcima daju već unaprijed definirane uloge iz bajki i priča - npr. vuk iz Crvenkapice, Pepeljuga, Snjeguljica, Mačak u čizmama, ili sl., a starijem srednjoškolskom uzrastu iz nekih, njima zanimljivih tekstova, priča ili novela.)

Prijedlog pitanja za razgovor:

- Pitati glumce kako su se osjećali. Je li bilo teško?
- Znamo li čitati neverbalne poruke?

2.3. LICA OSJEĆAJA**Trajanje:** 20 minuta**Materijali:** nema**Cilj:** Prepoznavanje neverbalnih poruka**Izvođenje vježbe:**

Djeca naizmjenice odabiru osjećaj čije će lice pokazati: kako izgledam kada sam bijesan, razočaran, uplašen, nestrpljiv, povrijeđen, usamljen, ponosan, oduševljen, zabrinut itd. Ta grimasa putuje u krug. Djeca je nastoje imitirati i mogu pogađati koji je osjećaj posrijedi.

2.4. LOŠI SLUŠAČI**Trajanje:** 15 minuta**Materijali:** nema**Cilj:** Naučiti slušati i osvijestiti problem neslušanja**Izvođenje vježbe:**

Djeca sjednu na pod u polukrugu, a dobrovoljac izađe iz prostorije. Voditelj mu vani daje kratku uputu da u 5 minuta ispriča sadržaj svojega najdražeg filma ili filma koji je nedavno gledao. Potom se djeca i voditelj/ica dogovaraju što će raditi "slušači". Oni će - svatko po izboru - jasno pokazivati svoju nezainteresiranost i nepažnju prema "pripovjedaču": gledat će u drugom smjeru, češkati se, čistiti nokte, gledati na sat, kašljucati... Pripovjedač ulazi, sjedne u sredinu polukruga i počinje pričati. Prekidamo igru uloga nakon kraćeg vremena, a svi slušači zahvaljuju pripovjedaču pljeskom za njegov/njezin napor.

Prijedlog pitanja za razgovor s pripovjedačicom:

- Što se događalo dok si pričala priču?
- Kako si se osjećala? Što bi najradije bila učinila?
- Po čemu si vidjela da te nitko ne sluša?

Prijedlog pitanja za razgovor sa slušačima:

- Što mislite kako se pripovjedačica osjećala dok je pričala, a vi niste slušali?
- Kako biste reagirali da ste vi bili pripovjedač?

2.5. PRAVILA AKTIVNOG SLUŠANJA**Trajanje:** 30 minuta**Materijali:** veliki papiri i debeli flomasteri**Cilj:** Usvajanje pravila aktivnog slušanja, JA-poruka i parafraziranje

Izvođenje vježbe:

1. Djeca se podijele u dvije grupe i sjednu u dva koncentrična kruga: parovi koji sjede sučelice razgovaraju tako da na dogovoreni znak započinju o istoj zadanoj temi pričati oni iz vanjskog kruga, a oni iz unutrašnjeg kruga slušaju. Za razgovor o jednoj temi imaju 5 minuta. Zatim istu temu preuzima unutarjni krug, a oni s oboda slušaju. Pritom treba paziti da su krugovi dovoljno veliki te da djeca ne smetaju jedna drugima dok pričaju. Slušače molimo da ne prekidaju ("A zašto si..."), ne daju savjete ("Mogla si...", "Trebao si...") ili spominju svoje vlastite doživljaje ("I ja također").

Teme o kojima se razgovara imaju osobni karakter (veseo, smiješan ili uzbudljiv doživljaj), mogu se odnositi na prijateljstvo, ljubav, uspješno obavljen zadatak, a može biti i maštarija. Govori se u JA-OBLIKU o tome kako smo se osjećali kada se događalo to o čemu pričamo (najviše dvije teme).

Primjeri tema:

- Moj najsmješniji doživljaj
- Kad sam se najviše naljuti/la
- Zamislite da ste moćni kralj/ica
- Što biste učinili za djecu u ovoj školi?
- Što bih htio/htjela za rođendan?

2. Nakon toga svi se pomaknu za jedno mjesto ulijevo (promijene partnere)

Kod druge teme uvodimo novi postupak i nova pravila. Sugovornik ponavlja, prije no što sam govori na istu temu, ono što je čuo. Započinje rečenicom: "Ako sam dobro shvatio, ti si..." Djeci se kaže da se to zove parafrazirati, tj. svojim riječima ponoviti ono što smo čuli o problemu: glavne činjenice i osjećaje. To nam pomaže da provjerimo nisu li nam misli odlutale, a onomu tko je govorio da bolje vidi svoj problem ("Ako sam dobro shvatio, oni su te isključili iz svog društva, nisu ti više govorili kada i gdje se sastaju - i ti si bila bijesna i uvrijeđena"). Isti par nakon toga zamijeni uloge.

Prijedlog pitanja za razgovor:

- Što vam je bilo draže?
- Slušati ili govoriti?
- Po čemu ste vidjeli da vas sugovornik/ca sluša?
- O kojoj je temi bilo najzanimljivije razgovarati?
- Jeste li zadovoljni kako je vaš sugovornik ispričao/la što je čuo/la?

Zaključak:

Većina ljudi radije govori nego što sluša. Štoviše, dok drugi govore oni smišljaju što će reći čim sugovornik prestane govoriti ili ga prekidaju usred rečenice.

To se doživljava kao neuvažavanje ili kao osobni napad, a može uroditi i potpunim nesporazumom u komunikaciji. Ne čujemo li ono što je bitno, možemo posve krivo postupiti. Roditelji često ne slušaju što im djeca govore. Mnoga djeca nemaju naviku slušati jedna drugu. Važno je slušati ako želite biti dobri pomagači, a i treba znati slušati. Što rade oni koji znaju slušati?

3. Djeca podijeljena u tri skupine zajedno zapisuju na velike papire sve što oni u ulozi slušatelja nisu radili, a onda uspoređuju: NISMO prekidali, upadali, otimali riječ, napadali, rugali se... Na temelju toga možemo zaključiti što radi dobar slušatelj (sve velike papire zalijepiti na ploču i zajednički pročitati).

Dobar slušatelj...

NE PREKIDA
 GLEDA SUGOVORNIKA U OČI
 NE OTIMA RIJEČ
 NE NAPADA
 NE GOVORI O SEBI
 SLUŠA STRPLJIVO
 OSTAVLJA TIŠINU I PAUZE ZA RAZMIŠLJANJE SUGOVORNIKU
 SMJEŠKA SE
 VRAĆA TI NATRAG ONO ŠTO SI ISPRIČAO
 STAVLJA SE U TVOJ POLOŽAJ
 PRIHVAĆA ŠTO GOVORIŠ (BEZ VREDNOVANJA I PROCJENE)
 NE NAMEĆE SVOJE SAVJETE
 OHRABRUJE TE GESTAMA I MIMIKOM
 NE RUGA SE I NE OMALOVAŽAVA
 NE PRAVI SE PAMETAN

2.6. JEZIK ZMIJE I ŽIRAFE**Trajanje:** 30 minuta

Materijali: pripremljene kartice situacija (kartice zmije i žirafe), šarena kutija za kartice, ploča i kreda ili hamer papir i marker

Cilj: Razlikovanje govora prihvatanja i govora odbijanja (optužbe, napada, agresije), aktivno slušanje, empatija, prepoznavanje i imenovanje osjećaja, ja-poruke, razvijanje slušanja i pažnje

Izvođenje vježbe:

1. Voditelj grupe kaže djeci:

“Sada ćemo izvesti vježbu u kojoj ćemo vježbati govor prihvatanja i govor odbijanja. Prvo ćemo pokazati dva različita načina kako se može postupiti u istoj situaciji, a poslije ćete vi to pokušati i kasnije ćemo o tome razgovarati.”

Zatim voditelj što izražajnije pred cijelom grupom pročita tekst s kartice *UČITELJICA*. Najprije jezikom zmije, a potom jezikom žirafe pomičući se pritom na dvije različite pozicije u prostoru - jedna za zmiju a druga za žirafu.

Poslije toga članove grupe pitamo po čemu se razlikuju ova dva govora.

(Uputa za voditelje: Objasnite djeci da je jezik zmije *hladan, napadački*. Osoba koja tako govori kritizira, okrivljuje i etiketira drugu osobu, ne daje joj priliku da se opravda. Objasnite im da je jezik žirafe *topao, prijateljski, iskren*,

govori o onome što se dogodilo, o vlastitim osjećajima i željama. Takav govor je otvoren za nastavak razgovora. Može se na ploču zapisati kakav je koji jezik.)

2. Preostale se kartice stavljaju u šarenu kutiju i 12 dobrovoljaca izvuče ostale situacije. Uputa djeci glasi: "Sada nekoliko puta pročitajte svoju karticu i pripremite se da pred grupom što vjernije odglumite situaciju s kartice." Zatim se pozove prvi dobrovoljac, a odmah iza njega treba ići drugi dobrovoljac koji ima istu situaciju, ali suprotnim govorom.

Djeci koja nisu izvukla/dobila kartice daje se uputa: "Sada pažljivo slušajte i gledajte kako ostali izvode/glume situacije da kasnije možemo o tome pričati". Sve se situacije odglume, a zatim voditelj potakne diskusiju. Raspravite s djecom tko je glumio jezikom zmijske, a tko jezikom žirafe. Ponovite im razliku između jezika zmijske i žirafe. Prikažite im formulu jezika žirafe:

Formula jezika žirafe

INFORMACIJA	OSJEĆAJ	ŽELJA
KAD SE DOGODI	JA SE OSJEĆAM	ŽELIO/LA BIH
	JA TREBAM	
	JA ŽELIM	
	JA MISLIM	

Pitajte djecu kako su se osjećali dok su glumili, kako su se opažači osjećali i bi li oni možda drugačije odglumili neke situacije.

Prijedlog pitanja za razgovor:

- Kakav je govor zmijske, a kakav žirafe? Rabimo li svi ponekad govor zmijske? Što nam se tada događa? Kakve su reakcije onih kojima se tako obraćamo? Kakve su reakcije osoba kad im se obraćamo uz govor žirafe? Što se događa kad koristimo govor žirafe?
- Kada koristimo govor zmijske, a kada govor žirafe?
- Kako ste se osjećali dok ste glumili govor zmijske, odnosno govor žirafe? Kako se osjećate kada osoba s kojom razgovarate (sugovornik) radi govor žirafe, odnosno govor zmijske? Koji govor potiče razgovor, a koji ne?
- Kako ste se vi kao promatrači osjećali? Kako su se osjećali izvođači situacija?
- Navedite nekoliko govora zmijske, odnosno žirafe iz svakodnevnog života (pomoć podsjećanjem na roditelje, braću i sestre, školu, prijatelje, slobodne aktivnosti, susjede, rođake, itd.).
- Što smo novo naučili iz ove vježbe? Koji je govor korisniji? Kojim se govorom ljudi češće služe u životu? (Žirafa je, naime, sisavac s najvećim srcem.)

3. ZAVRŠETAK (vidi 1. radionicu)

Kartice govorne situacije:

JEZIK ZMIJE

DJEVOJKA

Pustio si me da čekam
punih sat vremena.

KONDUKTER

Skidaj te noge sa sjedala. Jel' vi kod kuće
tako držite noge na stolu?

VOZAČ

Što voziš auto kad ne znaš ni parkirati!

RODITELJ

Dolaziš svaki dan kasno iz škole,
a danas si pretjerala!

RAVNATELJ

Vi, kolegice, stalno kasnite na posao!

PRODAVAČICA

Zašto toliko razgledate police?
Roba se ne smije dirati.

UČITELJICA

Ovo nije prvi put da si došao bez zadaće.

JEZIK ŽIRAFE

DJEVOJKA

Ljuta sam zato što ovdje dosta dugo čekam.
Htjela bih da poštuješ naš dogovor.

KONDUKTER

Molim vas, nemojte držati noge na sjedalu. Htio
bih da drugi putnici mogu sjesti na čisto sjedalo.

VOZAČ

Molim vas da malo pomaknete svoj auto jer
mi je zatvorio izlaz s parkirališta. Ljut sam
kad vidim da ne mogu otići, a žuri mi se.

RODITELJ

Osjećam se zabrinut kad ovako kasno dolaziš kući.
Općenito bih htio da više budeš kod kuće, da se
malo češće vidimo, cijela obitelj na okupu. A kad
ostaješ negdje tako dugo, bojim se da ti u ovim
nesigurnim vremenima netko ne učini neko zlo.

RAVNATELJ

Primijetio sam da ste danas malo zakasnili.
Želio bih da se nastava u školi uredno odvija
pa vas molim da se trudite doći na vrijeme.

PRODAVAČICA

Oprostite, ali kupci do vas žele nešto uzeti
s ove police. Mogu li vam pomoći pronaći
robu koju tražite?

UČITELJICA

Željela bih da bolje napreduješ u matematici pa
sam nezadovoljna zbog toga što ne pišeš zadaće.

IV.

RADIONICA: VJEŠTINE SOCIJALNE INTERAKCIJE II**Sadržaj:**

1. Uvod (10')
2. Asertivnost (80')
3. Suradnja (30')
4. Pomaganje (45')
5. Završetak (15')

1. UVOD**1.1. STABLO OČEKIVANJA** (vidi 1. radionicu)**2. ASERTIVNOST****2.1. RAZGOVOR****Trajanje:** 10 minuta

Na prošloj radionici govorili smo o mnogo novih pojmova, a uvježbavali smo i neke vještine.

- Čega se sjećate s prošle radionice?
- Prisjetite se jezika zmijske i jezika žirafe o kojima smo govorili na prošloj radionici.
- Jeste li u međuvremenu pokušali govoriti po formuli jezika žirafe?
- U kojim ste situacijama govorili kao žirafa, a u kojima kao zmijska?
- Možete li se sjetiti situacija u kojima ste mogli reći nešto jezikom žirafe, no niste? Kako biste to sada rekli kao žirafa?

2.2. KAKO REĆI NE**Trajanje:** 30 minuta**Materijal:** nema**Cilj:** vježbati kako reći "ne", donositi odluke, zauzimati se za sebe i svoja prava**Izvođenje vježbe:**

Djeca u grupi se dijele u parove. Zadatak je da jedan od drugoga pokušaju dobiti nešto što druga osoba ima na sebi ili kod sebe (naočale, sat, majicu, olovku itd.). Mogu uporabiti sve verbalne načine uvjeravanja kojih se mogu sjetiti. Zadatak druge osobe je da ni na koji način ne daje predmet koji se od nje traži. Uloge se izmjenjuju. Kad završe igru u jednom paru, promijene člana para kako bi iskusili različite načine uvjeravanja i vježbali različite načine odbijanja.

Prijedlog pitanja za raspravu:

- Kako vam je bilo u ulozi osobe koja traži i ulozi osobe koja treba reći ne?
- Koja vam je uloga bila teža?

- Kako je to bilo različito sa različitim partnerima? Što ste naučili iz ove vježbe?
- Je li se kad dogodilo da ste htjeli reći NE, ali ste se zbog nekog razloga dali nagovoriti? Zašto i u kojim situacijama treba znati reći NE? Ako osoba zna reći NE što to o njoj govori?
- Komu je uspjelo dobit traženi predmet? Kako si ga dobio ti, kako ti, a kako ti? Ima li sličnosti u načinu traženja onih koji su dobili traženi predmet?
- Kako ova situacija izgleda u stvarnom životu? Možete li se prisjetiti neke situacije s prijateljem, sestrom, bratom iz svakodnevnog života koja vas podsjeća na ovu vježbu?

2.3. IMAM PRAVO

Trajanje: 40 minuta

Materijali: Veliki papir s plakatom

Cilj: Uočiti razlike između zauzimanja za sebe na učinkovit i zauzimanja za sebe na neučinkovit način ili na štetu drugih

Izvođenje vježbe:

Na ploču staviti veliki plakat koji sadrži popis strategija dobrog izbora i zauzimanja za sebe. Važno je naglasiti kako zauzimanje za sebe ne može istovremeno biti na štetu drugih osoba.

Djeca se dijele u tri skupine - djeca koja trpe zlostavljanje, djeca koja zlostavljaju i djeca koja reagiraju na zlostavljanje. Svakoj skupini dati kratki naputak napisan na papir.

Npr. svatko od vas predstavlja jedinku koja ima neke ili sve od ovih karakteristika:

Prva grupa: rugaš se i ismijavaš sve koji su na neki način drugačiji od većine, guraš takvu osobu iz svog društva, sklon si tučnjavi i naguravanju, prisiljavaš slabije da rade ono što ne žele, uništio si stvari nekolicini osoba iz razreda jer si zbog nečeg bio ljut, voliš se osvećivati, lako planeš, praviš se važan i želiš biti glavni u razredu, često širiš lažne glasine o nekim osobama iz razreda, psuješ...

Karakteristike druge grupe: plah, povučen, sramežljiv, često sam, fizički slabiji, siromašan, nesiguran, tih, nespretn na školskom dvorištu, slabije uči.

Treća grupa: ima samopouzdanja, zna se založiti za sebe, miran, staložen, dobronamjeran, pomaže drugima, dobar i pouzdan prijatelj, poštuje sve pa i one koji se razlikuju od većine, omiljen u društvu.).

Voditelj čita navode s plakata Imam pravo, a zadatak je dobrovoljca iz svake grupe da navede primjer ponašanja, karakterističnog za njegovu grupu, tj. izgovori izmišljenu rečenicu tako kako bi to učinio lik kojeg predstavljaju (djeca koja trpe zlostavljanje, djeca koja zlostavljaju i djeca koja reagiraju na zlostavljanje). Osim na sadržaj poruke, važno je obratiti pažnju i na ton, način izgovaranja, prateće geste. Pokušajte učiniti da treća grupa ima korektivnu funkciju i zato "nastupa" posljednja. Tako svako "pravo" ima 3 primjera. Radi olakšavanja zadatka, voditelj pročita "ključnu riječ u zagradi" uz svako navedeno "pravo".

Prijedlog pitanja za razgovor:

- Kako se zauzimamo za sebe? Kako je to radila svaka grupa? Što mislite o tim trima načinima? Što nedostaje drugoj grupi? Kakva je prva grupa? Što vam se kod nje ne sviđa? Hoće li grupe postići to što žele?
- Kako da prva i druga grupa isprave pogreške koje čine?
- Što činimo kad nas netko izaziva ili provocira i prema nama se loše ponaša? Koje su strategije dobrog izbora u takvim situacijama?

PLAKAT ZA PLOČU:

(velikim štampanim slovima označeni su primjeri koji se ne pišu na plakatu već ih izgovara voditelj radionice)

Imam pravo:

- **Tražiti ono što želim - čak i ako to nikada ne dobijem**
(DA MI DATE PODRŠKU JER SE OSJEĆAM JADNO)
- **Izreći svoje ideje - čak i kad ljudi mogu misliti da su glupe**
(NAPRAVITI KUTIĆ HLAĐENJA U RAZREDU)
- **Na svoje osjećaje - čak i kad drugi misle da se ne bih trebao tako osjećati**
(UGINUO MI JE PAS)
- **Griješiti - osobito ako sam učinio sve što sam mogao**
(RAZDVAJATI TUČNJAVU)
- **Pokušati uvijek iznova - čak i ako drugi misle da neću uspjeti**
(POMIRITE SE POSVAĐANI PRIJATELJI)
- **Predomisлити se ponekad - čak i ako drugi misle da to ne bih trebao**
(NE ŽELIM S VAMA VAN)
- **Biti uvažavan i tretiran s poštovanjem - čak i kad se kritizira neki moj postupak**
(ZABRLJAO/LA SI NA ŠKOLSKOM TAKMIČENJU, ALI SI INAČE DOBAR PRIJATELJ/ICA)
- **Reći nekada NE i ne osjećati krivicu**
(NEĆU PITI PIVO NA OVOM ROĐENDANU IAKO SAM DIO OVOG DRUŠTVA)
- **Žaliti se kada nešto nije pošteno - čak i kad to moram prihvatiti**
(DOBIO SAM DVOJKU ZA ISTI BROJ BODOVA KAO I PRIJATELJ KOJI JE DOBIO ČETVORKU)
- **Biti ponosan na svoje uspjehe - čak i kad to uznemiruje one od kojih sam bolji**
(NAJDALJE SKAČEM NA TJELESNOM)

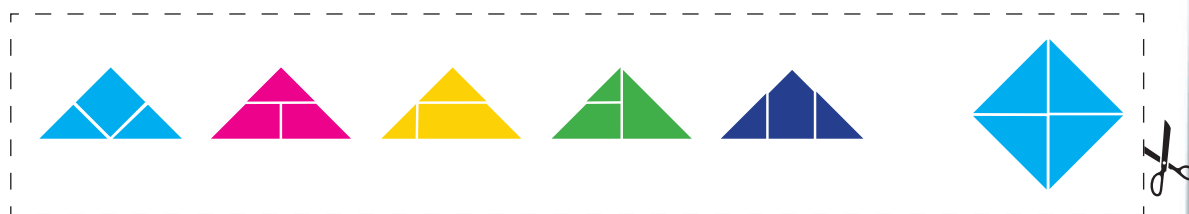
3. SURADNJA

3.1. SLAGANJE KVADRATA

Trajanje: 30 minuta

Materijali: Isti broj članova skupine i kuverti/omotnice, papir A4 od kojih će se napraviti (raznobojni) razrezani trokuti. (Unaprijed se pripreme omotnice u kojima se nalaze dijelovi trokuta kojeg svaki pojedinac treba sastaviti, a četiri trokuta na kraju trebaju činiti kvadrat. Uputa za voditelja grupe da prema navedenom planu izrežu trokute - prikaz na koji način izrezati i obojiti trokute te rasporediti u omotnice tako da se od triju elemenata koji su u omotnici ne može sastaviti trokut.

Nižim razredima (5. i 6.) može se trokute obojiti (što znači da je trokut koji jedna osoba treba složiti u jednoj određenoj boji i razlikuje se od boja trokuta drugih članova grupe), dok se višim razredima (7. i 8.) može trokute ostaviti bijele (trokute ne treba bojiti) da se malo oteža zadatak).

Cilj: razvijanje suradnje među članovima grupe u ostvarenju zajedničkog zadatka, razviti osjećaj grupne povezanosti i grupne solidarnosti, smisao za timski rad i poštovanje drugih, vježbati grupno rješavanje problemskih situacija i neverbalnu komunikaciju

Izvođenje vježbe:

Djecu se podjeli u četvorke. Svaka osoba u četvorci dobije zatvorenu kuvertu.

Zadatak za sve četvorke je: **NAPRAVITI ZAJEDNIČKI KVADRAT**

- svaka osoba u grupi ispred sebe treba sastaviti trokut od tri /četiri djela
 - jedini način da se dođe do komadića koji bi osobi bolje odgovarao od njenih je taj da joj se taj komadić preda ili stavi u zajednički komunikacijski prostor na sredini stola
 - tijekom ove vježbe se ne razgovara
 - svi su trokuti u grupi jednake veličine i istog oblika i sastoje se od tri/četiri dijela
 - pobjednik je grupa koja prva riješi (dobiva malu nagradu, izradene značke ili potvrde od voditelja grupe).
- Cilj vježbe je složiti zajednički kvadrat!

Prijedlog pitanja za raspravu:

- Koji je bio cilj vježbe?
- Kako ste se osjećali dok ste rješavali zadatak?
- Kako je tekao suradnički odnos? Je li ga uopće bilo? Je li bilo teško razmjenjivati dijelove trokuta bez razgovora? Kako ste se osjećali dok ste surađivali? Je li lakše nešto raditi sam ili s drugima?

4. POMAGANJE

4.1. TELEFONSKI POZIV

Trajanje: 45 minuta

Materijali: kartice s tekstom, kreda

Cilj: vježbati vještinu aktivnog slušanja, pružanja podrške i pomaganja sugovorniku da nađe rješenje problema

Izvođenje vježbe:

Ovo je igra uloga u parovima. Svi ponovno sjede u dvama koncentričnim krugovima, ali okrenuti leđima i zamišljaju da se radi o povjerljivom razgovoru telefonom. Jedna osoba drugoj priča svoj problem. Sudionici iz vanjskog kruga dobivaju kartice s ulogama i opisanim situacijama koje njihov partner ne vidi. Nakon što pročitaju svoju ulogu, dobivaju upute. Oni moraju nazvati svog prijatelja/icu i govoriti im o svom problemu tako da ga odmah ne otkriju. Prijatelj će ih ohrabrivati želeći im olakšati situaciju, a slušatelj razumije njegove osjećaje, daje mu podršku ali mu ne daje savjete, prikladnim pitanjima navodi ga na to da sam dođe do neke odluke. Kada sudionik s problemom iskristalizira neko rješenje, razgovor je gotov.

Preporuka: prije vježbe ponovite pravila aktivnog slušanja i definiciju empatije. Proraditi objašnjenje OTVORENIH I ZATVORENIH pitanja koja olakšavaju uvid u problem. Pitati djecu kako počinju otvorena, a kako zatvorena pitanja. Neke prijedloge napisati na ploču.

Nakon toga prvu igru uloga mogu izvesti pred svima jedan dobrovoljac i voditelj u ulogu ohrabrujućeg prijatelja koji će služiti otvorenim pitanjima i ilustrirati prorađeno, a onda prijeći na vježbu u parovima.

Proces uvidanja problema pomaže osobi koja ima problem, a ne naša "rješenja" i savjeti koja smo skloni često nametati drugima. Naime, ta osoba mora **sama** doći do vlastite odluke, sama shvatiti svoj problem, uvidjeti sve mogućnosti njegovog rješenja i posljedice tih mogućnosti.

Mi možemo pomoći svojim razumijevanjem i slušanjem. Možemo pomoći postavljanjem pravih pitanja.

U razgovoru upotrebljavamo dva tipa pitanja: ZATVORENA na koja odgovaramo s DA ili NE i OTVORENA na koja odgovaramo cijelom rečenicom, tj. novim sadržajem (ako npr. pitamo: Možeš li to zaboraviti? Možeš li naći nekog zgodnijeg dečka koji će biti nježniji prema tebi? osobi dajemo mogućnost da kaže DA ili NE, ali je zapravo zaustavimo u samostalnome razmišljanju i iznalaženju rješenja).

Pitamo li naprotiv Što misliš koja je najjednostavnija stvar koju možeš učiniti? Što misliš što bi ti pomoglo? Imaš li neku ideju o tome kako se sada ponašati? osoba koja ima problem sama razmišlja o svojoj situaciji i pronalazi različite mogućnosti rješavanja. Ako je toliko pogođena da teško nalazi neku ideju može joj pomoći pitanje: što bi tvoje prijateljice učinile da im se dogodi nešto takvo? Reci bilo koju ludu ideju koja ti padne na pamet!

Najkorisnije je poticanje da se navede što više mogućnosti pa treba postavljati pitanja: Što bi još mogla učiniti? Što još? Što bi se tada dogodilo? A s onom drugom idejom? Koje ti se rješenje čini boljim?

Ovakva pitanja najviše pomažu.

5. ZAVRŠETAK (vidi 1. radionicu)

Kartice za Telefonski poziv:

Napala me grupa dječaka iz škole kad sam se jučer vraćala kući. Kažu da je to osveta zato što sam tužibaba. Ne znam o čemu govore, ali strah me je.

Osjećam se osamljeno i tjeskobno. Nitko me ne razumije.
Pokušavam se uklopiti, ali oni su drugačiji.

Mrzim tužibabe, ali danas sam tužila razrednici nekog iz razreda.

Kad sam ljut, doslovce podivljam.
Moram udariti onog tko me naljutio i ne mogu se suzdržati.

Rugaju mi se kad ne znam gradivo. Nazivaju me blenton, idiot, debil.

Nemam modernu i skupu odjeću i cure iz mog razreda ne žele sa mnom izaći van.
Premda mi nikada nisu rekle da me se srame, ja mislim da je u tome osnovni problem.

Jedan me dječak iz višeg razreda presreće na školskom WC-u svaki dan
i traži me novac. Ako kažem da nemam, udara me u trbuh i prijeti.

Odličan sam učenik. Markiranje smatram glupim i to ne radim.
Dobio sam batina od dečki iz razreda.

Nazivaju me pogrđnim imenima i cure i dečki iz škole.
Kažu da sam se ljubila s nekoliko dečki. To nije istina, ali ne mogu dokazati.

RADIONICA: SOCIJALNA ODGOVORNOST I DOPRINOS ZAJEDNICI U KOJOJ ŽIVIMO

Sadržaj:

1. Uvod (10')
2. Prava (30')
3. Stereotipi (40')
4. Diskriminacija i izoliranje (80')
5. Završetak (20')

1. UVOD

1.1. STABLO OČEKIVANJA (vidi 1. radionicu)

2. PRAVA

2.1. ČETVEROPREG

Trajanje: 30 minuta

Materijali: olovke i papiri za svakog sudionika

Cilj: Razvijanje međusobne suradnje i donošenje grupnih odluka o dječjim pravima

Izvođenje vježbe:

1. Podijelite djecu u dvije grupe. Djeca sjede u krugu. Svako dijete dobije list papira i olovku. Uputa je sljedeća: "Neka svatko za sebe na papiru napiše četiri riječi/rečenice kao odgovor na sljedeće pitanje: **Koja prava treba osigurati djeci tvoje dobi?**" - 5 minuta

2. "Kada ste napisali četiri prava koja smatrate da treba osigurati djeci vaše dobi, izaberite si para u svojoj grupi. U paru stavite vaših 8 prava na jedan papir i izdvojite četiri zajednička prava. Važno je da ne dodajete nova prava, nego od ovih osam pronadite četiri oko kojih se slažete, za koja mislite da su najvažnija." Dok djeca izrađuju popis svojih zajedničkih prava, možete ih ponovno podsjetiti na način na koji ih je potrebno sastaviti.

3. Kada su djeca gotova s ovim drugim zadatkom postupak se ponavlja, ali tako da se sada par udruži s drugim parom iz grupe, da svaki par kaže svoja 4 prava te da se ta dva para (četiri sudionika grupe) usuglase oko toga koja su im četiri prava zajednička. Uputa može biti sljedeća:

"Sada kad svaki par u grupi ima svoja četiri zajednička prava s drugim parom u grupi napravite krug i vaš zadatak je sljedeći: stavite na papir vaših osam prava (po četiri od svakog para) i ponovno, ali ovaj puta kao grupa od četiri, izdvojite četiri zajednička prava. Kao i prethodni put ono što je važno kada ćete to raditi jest da ne smijete dodavati nova prava, nego od ovih osam morate pronaći četiri koja su vam zajednička."

4. Nakon što svi završe vraćaju se u dvije grupe i postupak se ponavlja tako da se dvije grupe iz drugog zadatka udruže i stvore novu kombinaciju od četiri zajednička prava. Uputa može biti sljedeća:

"Sada ponovno napravite krug. Potrebno je napraviti sljedeće: stavite na papir vaših osam prava (po četiri od svake grupe) i ponovno, ali ovaj puta kao grupa od osam članova, izdvojite četiri zajednička prava. Tako ćete dobiti četiri zajednička prava, za koja vaša osmeročlana grupa smatra da ih treba osigurati djeci vaše dobi. Vaša prava ćemo usporediti s pravima druge grupe i vidjeti koliko su ona slična ili se razlikuju."

Prijedlog pitanja za razgovor:

- Kako ste usuglašivali ideje?
- Je li bilo teže (ili lakše) kako se grupa povećavala?
- Koliko ste kao zadovoljni s izborom prava djece - zadnjim četveropregom?
- Što mislite o tom postupku donošenja zajedničkih odluka (npr. u odjelu)?
- Koliko se vaš četveropreg razlikuje od četveroprega druge grupe?
- Ako se četveroprezi bitno razlikuju, što je doprinijelo toj razlici?
- Ako su četveroprezi slični, što je doprinijelo sličnosti?

Nakon diskusije podijeliti djeci sažeti tekst Konvencije o pravima djeteta. Djeca međusobno usporede prava iz svog četveroprega s pravima koja se nalaze u sažetom tekstu. Pogledati mogu li se prava koja su napisali svrstati u neku od kategorija koje se nalaze u tom sažetom tekstu Konvencije o pravima djeteta.

- Bi li vaš četveropreg izgledao isti kada biste ponovili vježbu?
- Kako vam se sviđela ova vježba?

Ujedinjeni narodi su 1989. usvojili Konvenciju o pravima djeteta. Naša se zemlja, kao i sve druge članice UN-a, obvezala da će poštovati ova prava i brinuti i osiguravati da se ona u zemlji uvažavaju.

3. STEREOTIPI**3.1. KAKVI SU TVOJI SUSJEDI****Trajanje:** 40 minuta

Materijali: Flomasteri, kutije za cipele (16), kuverte; u svakoj će biti po jedna riječ koja označava pripadnike određene profesije, određenog spola, skupine ili slično

Cilj: Potaknuti djecu da uoče kako su stereotipi oblik diskriminacije, osporiti uobičajene stereotipe

Izvođenje vježbe:

1. Ovu vježbu moguće je započeti igrom asocijacija na riječi koje označavaju pripadnike neke profesije, skupine, spola ili slično. Npr. zubari, manekenke, plavuše, nogometaši. U sredinu kruga stavljamo kuverte u koje ćemo upisati riječ koja označava pripadnike određene profesije, spola, skupine ili slično. Uputa za djecu može glasiti otprilike ovako:

“Onaj tko započne igru iz sredine našega kruga izvući će kuvertu. U svakoj se kuverti nalazi kartica koja označava neku osobu određenog zanimanja, spola, skupine ili ima određene karakteristike. Kada izvučete karticu, pročitajte je prvo u sebi. Ako ste izvukli karticu na kojoj je ispisana riječ koja označava grupu kojoj i sami pripadate (npr. ako izvučete karticu na kojoj piše plavuša, a plave ste kose), vratit ćete je u sredinu kruga i izvući neku novu. Kada ste ustvrdili da ne pripadate toj grupi pročitajte je naglas. Onaj tko sjedi desno do vas reći će ono što mu prvo padne na pamet u odnosu na ono što ste pročitali. Dakle, ukoliko onaj tko započinje igru pročita riječ plavuša, onaj koji sjedi desno do nje reći će ono što mu padne na pamet u vezi s tom ključnom riječi. Potom sljedeći u krugu izvlači novu ključnu riječ - bitno je da je to skupina kojoj ne pripada - a onaj do njega kaže svoju asocijaciju.”

U drugome krugu uloge se mijenjaju: oni koji su prije asociirali, sada govore ključne riječi.

Prijedlog pitanja za razgovor:

- Što ste mislili, osjećali i vidjeli dok ste igrali igru?
- Jeste li brzo nalazili misli?

- Jeste li neke asocijacije teško izrekli?
- Kod kojih ste riječi bili blokirani?
- Jeste li birali neke neobične riječi?
- Zašto? Kako ste se pri tom osjećali?

2. Nastavak vježbe se može započeti pitanjem djeci znaju li što su to stereotipi. Ukratko im objasnimo da su **stereotipi** slike ili zamisli u kojima se jedan skup značajki (bilo poželjnih bilo nepoželjnih) pripisuje svim članovima neke grupe, odnosno grupi u cjelini.

3. Nakon toga svaki sudionik dobije po jednu praznu kutiju za cipele. Ako je nemoguće organizirati toliko kutija, vježba se može raditi i na papiru te svaki učenik umjesto na kutiju na vrh papira napiše pripadnika neke profesije, spola, skupine ili slično. Koje ga će pripadnika imati, ovisi o kuverti koju izvuče. Zatim svatko doda svoj papir onomu tko sjedi prvi s desna. Dok papiri kruže, svatko će svakom pripadniku spola pripisati po jednu "tipičnu" osobinu. Ako imamo kutije, podijelimo učenike u grupe od po četiri člana te im kažemo da ćemo pri temi "Kakvi su vaši susjedi?" izvući neke od kartica koje se nalaze u kuvertama. Nakon što je izvukao karticu, svaki učenik na svoju kutiju napiše pripadnika izvučene profesije, spola, skupine ili slično (Npr. Manekenke su..., Kompjuterashi su..., Plavuše su..., Nogometaši su..., Zubari su..., Trgovci su...) i nakon toga je pošalje na desno kako bi članovi kruga na 4 stranice kutije ispicali "tipične" osobine za pripadnika čije ime nadu na kutiji. Kada se kutija vrati vlasniku i on sam piše svoj stereotip.

4. Na kraju se od svih kutija napravi zid. Svaka opeka se može pročitati. Pojedine izjave mogu biti povod raspravi. Nakon rasprave o pojedinom pripadniku i stereotipima koji mu se pripisuju - opeka se vadi iz zida.

Prijedlog pitanja za razgovor:

- Ima li ovdje netko tko je pripadnik jednog od susjeda sa ZIDA? Kako se osjećaš?
- Pozna li netko pripadnika sa ZIDA? Misliš li isto o toj osobi kao što piše na ZIDU?
- Koje tipične osobine ti imaš?
- Kako tumačite ovaj ZID?
- Ima li neka grupa kojoj biste htjeli pripadati i zašto?
- Što mislite o činjenici da smo nekoga stavili na ovaj ZID bez prethodnoga upoznavanja?

Kuverte s imenima pripadnika susjeda:

Manekenke su...

Plavuše su...

Trgovci su...

Kompjuterashi su...

Nogometaši su...

Bogataši su...

Operne pjevačice su...

Zubari su...

Fizički radnici su...

Doktori su...

Policajci su...

Odlikaši su...

Cigani su...

Jedinci su...

Oni koji ne rade su...

Šefovi su...

4. DISKRIMINACIJA I IZOLIRANJE

4.1. RAZBIJANJE KRUGA

Trajanje: 30 minuta

Materijali: papiri i olovke za promatrače

Cilj: Osjetiti kako je biti dio manjine ili većine, analizirati strategije kojima se koristimo kako bismo bili prihvaćeni u grupi, osvijestiti si kada i u kojim slučajevima želimo biti dio većine/manjine

Izvođenje aktivnosti:

1. Zamoliti četiri dobrovoljca, dvoje po dvoje. Kada se jave prva dva kažemo im da su se upravo kandidirali za ulogu promatrača u ovoj vježbi i njihova uloga je bilježiti ponašanja koja uoče u ovoj vježbi. Kada se jave sljedeća dva objasnimo im kako se ispred njih nalazi grupa njihovih najboljih prijatelja koja je zbog svojih dobrih osobina upravo nagrađena od strane voditelja odlaskom na more. Vi oboje jako volite ovu grupu, ali vam je ona iz nekog razloga okrenula leđa, za nju ste postali *“autsajder”*. Želite se vratiti u grupu i provesti prekrasne ljetne praznike. Grupa će vas ponovno prihvatiti ako uspijete probiti krug i ponovno ući u njega i ići ćete s njima na more.

2. Promatrači bilježe sljedeće: Što osobe u krugu govore međusobno, što govore *“autsajderu”*, što rade, tj. kako se ponašaju da bi spriječili *“autsajdere”* u probijanju kruga, što osoba koja pokušava probiti krug govori i kako se ponaša. Promatraču se kaže da bilježi koje sve strategije koriste oni koji pokušavaju se probiti u krug i oni koji ih sprječavaju u tome.

3. Osobe u krugu zamolimo da stoje *“rame uz rame”* jedna drugoj da bi formirale što čvršći krug na način da između dvije osobe u krugu nema slobodnog prostora. Osobe koje pokušavaju probiti krug na sve moguće načine se trude da ostvare svoj cilj dok će ih oni koji formiraju krug pokušavati spriječiti u tome.

4. Svatko ima dvije minute vremena da se probije u krug. Nakon što vrijeme istekne priključuje se grupi u formiranju kruga bez obzira je li uspio/la probiti krug ili ne. Mjesto *“autsajdera”* i promatrača preuzima netko drugi.

5. U slučaju da se tijekom aktivnosti pojavi bilo kakvi znakovi agresije, voditelji radionice trebaju odmah prekinuti aktivnost. Učenicima se to i kaže prije početka aktivnosti. Nakon što svi odrade vježbu vratit ćemo se u krug i tijekom diskusije o tome pokušat ćemo bilježiti na *flip-chart* metode koje su sudionici izjavili da su najčešće koristili kako bi ušli u krug te metode koje su promatrači uočili kao najčešće korištene za ući u krug; koja su sve ponašanja koristili *“autsajderi”* da probiju krug i vrate se u grupu i koja je ponašanja koristila njihova grupa kako bi ih spriječila u toj namjeri. Nakon toga pokušat ćemo sumirati koja ponašanja su se najčešće ponavljala.

Prijedlog pitanja za razgovor:

- Što se dogodilo i kako su se osjećali koji su potencijalni *“autsajderi”*?
- Kako su se osjećali oni koji su formirali krug?
- Što misliš kako se osjećaju oni koji su izbačeni iz grupe kojoj su mislili da pripadaju i koju vole? Ili kako se osjećaju oni koji nikada nisu niti bili prihvaćani od grupe.
- Sjećate li se neke konkretne situacije kada ste se osjećali *“autsajder”* u odnosu na grupu ili neku situaciju a strašno to niste željeli biti dio te grupe, situacije?

4.2. ISKORAK

Trajanje: 45 minuta

Materijali: Kuverte s ulogama (jedna po sudioniku), papir s tvrdnjama/pitanjima, dovoljno prostora (velika soba)
Cilj: Potaknuti empatiju prema onima koji su drugačiji, povećati svijest o razlikama, razumjeti da postoje posljedice pripadanja određenoj socijalnoj manjini ili grupi

Izvođenje vježbe:

1. U ovoj vježbi članovi grupe će glumiti određene uloge i to na način da će se pokušati što više uživjeti u zadanu ulogu i odgovarati na određena pitanja iz uloge u kojoj se nalaze. Podijele se kuverte u kojima se nalaze kartice s ulogama. Svaki sudionik dobije jednu kuvertu s ulogom. Barem tri osobe izvlače karticu na kojoj piše da budu ono što jesu, tj. da neće glumiti nekoga drugoga. Naglasiti da svoje uloge zadrže za sebe i da ih ne komentiraju s drugima. Uloge su tajne.
2. Sudionici stoje jedan pored drugoga u ravnini i razmišljaju o svojoj ulozi. Da biste im pomogli postavite im nekoliko pitanja koja će im pomoći da "uđu" u ulogu. Nakon svakog pitanja napravite pauzu tako da imaju vremena razmisliti o svojoj ulozi.

Pitanja mogu biti sljedeća:

- Kakvo je tvoje djetinjstvo? U kakvoj kući živiš? Što su ti po zanimanju roditelji?
- Kakav je tvoj svakodnevni život? Što radiš ujutro, popodne, navečer? Što radiš za vrijeme praznika? Ideš li na more? Što radiš u slobodno vrijeme?
- Čega se bojiš? Što te čini sretnim?

3. Zatim voditelj počinje čitati tvrdnje koje se odnose na razne situacije i događaje. Svaki put kada mogu odgovoriti s "da" na određenu tvrdnju zakorače naprijed. Ako ne mogu potvrdno odgovoriti ostaju gdje jesu. Tvrdnje se čitaju jedna po jedna uz dovoljno dugu pauzu između tvrdnji tako da stignu razmisliti smiju li zakoračiti, a i da se osvrnu oko sebe i vide gdje se nalaze u položaju na druge. Na kraju svatko napiše kako mu je bilo u svojoj ulozi kako bi izašli iz uloga.

Prijedlog pitanja za razgovor:

- Kako vam se svidjela ova vježba?
- Kako ste se osjećali kada niste smjeli zakoračiti?
- Kako ste se osjećali kada ste smjeli zakoračiti? (pitajte one koji su češće smjeli zakoračiti)
- Kada ste shvatili da se drugi ne kreću tako brzo kao vi?
- Možete li pogoditi tko je bio tko (pročitajte par ekstremnih uloga)?
- Koliko vam je teško bilo odigrati ulogu koju ste dobili? Kako ste zamislili kakva je osoba koju ste glumili?
- Jeste li sigurni da su informacije i "slike" koje imate o osobama koje ste glumili realne/stvarne? Ili su zasnovane na predrasudama i stereotipima?
- Predstavlja li ova vježba naše društvo na neki način? Kako?

Napomena:

Može se dogoditi da će sudionici reći da vrlo malo poznaju život osobe kakvu moraju glumiti i da se ne mogu poistovjetiti s ulogom. Recite im da to nije važno i da pokušaju upotrijebiti svoju maštu što je više moguće.

Uloge:

Imaš 14 godina.
Siromašan si.
Živiš s tatom koji je alkoholičar.

Imaš 13 godina.
Roditelji su ti nezaposleni.
Siromašni ste.

Imaš 13 godina.
Teško ti je u školi jer imaš
problema s učenjem i školski
prijatelji te zbog toga zadirkuju.

Imaš 12 godina.
Roditelji su ti jako bogati.

Imaš 14 godina.
Ti si mlada pjevačka zvijezda.
Imaš puno obožavatelja.

Imaš 12 godina.
Živiš s majkom.
Roditelji su ti rastavljeni.
Mama ti je jako stroga.

Imaš 13 godina.
Tata često tuče tebe i mamu.
Samo tata radi ali tebi i mami ne daje
dovoljno novca za kvalitetan život.

Imaš 14 godina.
Nemaš puno prijatelja.
Često te vrijeđaju u školi.

Ti si ti.

Ti si ti.

Ti si ti.

Ti si ti.

Imaš 13 godina.
Imaš sve petice i puno prijatelja.
Jako se dobro slažeš s roditeljima.

Imaš 11 godina.
U invalidskim si kolicima.
Nedavno si se preselio u novu sredinu.

Imaš 14 godina.
Živiš s bakom i djedom na selu i
svaki dan putuješ u grad u školu.

Imaš 12 godina.
Živiš u domu jer se roditelji
nisu dobro brinuli o tebi.

Tvrdnje:

1. Uvijek imaš dovoljno novca da si kupiš čokoladu kad god poželiš.
2. Imaš vlastitu sobu.
3. Smiješ pozivati prijatelje kod sebe doma kad god to poželiš.
4. Nije te strah kad ideš doma.
5. Voliš ići u školu.
6. Cijele školske praznike provedeš na moru.
7. Tata ti vozi skupi auto.
8. Možeš si kupiti skupu odjeću.
9. Imaš najnoviji mobitel.
10. Imaš puno prijatelja.
11. Slažeš se s roditeljima.
12. Smiješ ići u kino kada želiš.
13. Odjeća ti je čista i uredna.
14. Imaš osobu kojoj se možeš obratiti za savjet kad god trebaš.
15. Svi te pozivaju na rođendane.
16. Imaš dvije kreditne kartice koje glase na tvoje ime.
17. Tvoja odjeća je uvijek skroz nova, nenaslijeđena od nekog starijeg.
18. U vašoj kući uvijek ima hrane.

4.4. KLUPKO**Trajanje:** 5 minuta**Materijali:** klupko vune**Cilj:** povećanje grupne kohezije i osjećaja pripadnosti grupi**Izvođenje vježbe:**

Djeca stoje u krugu. Voditelj započinje igru bacajući nekome u krugu klupko vune tako da zadrži nit u ruci. Pri tome glasno kaže što zajedno s klupkom želi toj osobi poslati: neku lijepu želju ili neki konkretan predmet, nešto što onaj drugi nema ili nešto što bi mu bilo drago. Klupkom se, na primjer, može darovati putovanje na Divlji zapad, brod, petica iz matematike, ali i ljubav određene osobe, osmijeh, lijep dan, sretan povratak kući, mir... Sudionici nastavljaju jedni drugima dodavati klupko sve dok svi ne budu jednom niti povezani u mrežu. Ona je simbol ili slika uzajamne povezanosti, a darovi koje dajemo jedni drugima su ono što stvarno gradi i učvršćuje povezanost među ljudima.

Prijedlog pitanja za razgovor:

- Što vam znači ova mreža? Što pokazuje?
- Što mislite zašto ste bili potaknuti da jedni drugima date ove darove? Imate li osjećaj veće međusobne povezanosti?

4.5. ZAVRŠETAK

- Završni upitnik
- Dogovor oko sljedećeg susreta
- Rasprava o tome kako bi oni mogli doprinijeti smanjenju nasilja u svojoj školi koristeći znanja i vještine stečene kroz protekle radionice te o aktivnostima koje bi mogli pokrenuti u školi

DODATAK 1

Ovaj se tekst s malim prilagodbama može istaknuti na nekom vidljivom mjestu u školi u obliku javnog poziva učenicima, a može biti i kopiran kao zasebni papir koji razrednici potom čitaju u svojim razredima.

Pozor! Pozor!

U našoj se školi u sklopu Programa “Stop nasilju među djecom” organizira i program učeničkih grupa podrške pod nazivom “Od samoga sebe do pomoći drugima”. Cilj je ovog programa svladavanje nekih drukčijih načina komunikacije uz dodatnu podršku djeci koja su zlostavljana, pomoć onima koji krše pravila, djelovanje na razvoju međusobnog povjerenja, suradnje i podrške u razredu i školi. Na svemu ovome će raditi članovi grupe zajedno sa svojim voditeljima.

Članovi grupe će se sastajati jedanput tjedno u trajanju od 3 sata. Ukupno će se održati 5 susreta. Nakon toga grupa će se nastaviti sastajati prema planu koji će dogovoriti s voditeljima ili stručnom službom. Voditelji će pratiti rad grupe i pomoći im ostvariti dogovorene zadatke i aktivnosti koji se sastoje u pomaganju i podršci kolegama i kolegicama u razredu i školi. U program će biti uključena po dva učenika iz svakog razreda. Važno je da se jave oni među vama koji to zaista žele, a smatraju se osobama koje poštuju razlike, ne podnose nasilno ponašanje, za svoje ideje se bore razgovorom i nenasilnim ponašanjem. Razmislite kako vi vidite sebe i svoje ponašanje. Možete i s nekim bliskim prijateljem provjeriti kako vas drugi vide. Jesi li baš ti osoba za ovaj program? Razmisli.

Maksimalan broj članova grupe iznosi 16. Mi ćemo obavijestiti roditelje onih među vama koji će biti uključeni u rad grupe i tražiti njihovo dopuštenje da dolazite u dogovorenom terminu.

Dakle, javite se tijekom sutrašnjeg dana svi koji se želite uključiti u ovaj program!

DODATAK 2

Upitnik koji se primjenjuje prije radionica.

Upitnik za članove grupe podrške "Od samoga sebe do pomoći drugima"

Ime i prezime: _____

Željeli bismo doznati neka tvoja razmišljanja o nasilničkom ponašanju. Molimo te stoga da pažljivo pročitaš dolje navedena pitanja i odgovoriš na njih.

- Nabroji tri oblika zlostavljanja koja po tvom mišljenju najviše bole žrtvu.
a) _____ b) _____ c) _____
- Možeš li nabrojati i neke druge oblike zlostavljanja?

- Koliki je broj prijatelja/ica kojima možeš ispričati nešto vrlo intimno bez straha da će se to pročitati po školi? _____
- Procijeni koliko je tebi teško ne otkriti tajnu koju ti je netko povjerio (zaokruži jedan broj).
1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 _____
lako je o tome šutjeti _____ teško je o tome šutjeti _____
- Što ti obično učiniš kad shvatiš da je nekoga u tvom razredu ili školi zlostavljaju?

- Kako se osjećaš u odnosu na taj problem (zaokruži jedan broj)?
1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 _____
bespomoćno _____ mogu mnogo učiniti _____
- Procijeni koliko si omiljen/a u razredu, koliko te vole? (zaokruži jedan broj)
1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 _____
nisam omiljen/a _____ svi me vole _____
- Navedi kratko razlog (ili razloge) zbog kojeg se želiš uključiti u ovu grupu.

- Možeš li se obavezati da ćeš prisustvovati na svih 5 radionica?
(označi križićem pored odabranog odgovora) DA _____ NE _____

Hvala!

DODATAK 3

Donosimo mogući oblik pisma roditeljima.

Poštovani roditelji,

Kao što ste upoznati, OŠ _____ je uključena u UNICEF-ov Program "Stop nasilju među djecom". Jedna od aktivnosti Programa je i formiranje vršnjačke grupe podrške "Od samoga sebe do pomoći drugima" koja promiče suradnju i brižnost, međusobno uvažavanje i prijateljstvo.

S tim će se u vezi organizirati radionice za zainteresirane učenike koje imaju za cilj osvješćivanje vlastitih snaga i sposobnosti, unaprjeđivanje socijalnih i komunikacijskih vještina i vježbanje suradničkih odnosa, te učenje načina zastupanja i zauzimanja za sebe i za druge. U nastavku programa grupa će se nastaviti redovito sastajati kako bi dogovarali zajedničke aktivnosti, ali i nastavili rad na osnaživanju članova grupe i vježbanju stečenih vještina.

Vaše se dijete dragovoljno prijavilo i pokazalo interes za sudjelovanje u toj grupi. Molimo Vas da potpisom iskažete svoju suglasnost.

stručni tim škole

Suglasan /suglasna sam da moje dijete sudjeluje u programu vršnjačke podrške, što obuhvaća sudjelovanje u edukaciji u ukupnom trajanju od 15 sati koja će se održavati od _____ do _____ 2011., u terminu: _____, te aktivno provođenje zadataka i aktivnosti grupe u svom razredu i školi.

(potpis roditelja / staratelja)

DODATAK 4

Upitnik koji se primjenjuje nakon provedenih radionica.

Upitnik za članove grupe podrške "Od samoga sebe do pomoći drugima"

Ime i prezime: _____

Željeli bismo doznati tvoja razmišljanja o nasilničkom ponašanju nakon ovih pet radionica. Molimo te stoga da pažljivo pročitaš dolje navedena pitanja i odgovoriš na njih.

1. Nabroji tri oblika zlostavljanja koja po tvom mišljenju najviše bole žrtvu.
 - a) _____
 - b) _____
 - c) _____

2. Možeš li nešto učiniti da zaustaviš nasilje u tvojoj školi? Kako se osjećaš u odnosu na taj problem? (zaokruži jedan broj)

1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 _____

bepomoćno mogu mnogo učiniti

3. Kako ti možeš pomoći djetetu koje trpi zlostavljanje? Zaokruži dva načina koja ti se čine primjerena tvom načinu razmišljanja i djelovanja u školi:
 - a) saslušati
 - b) uputiti na odrasle kojima će reći za problem
 - c) kroz razgovor pomoći mu da se domisli načinima da spriječi ili zaustavi zlostavljanje
 - d) pružiti podršku i ukazati na njene/njegove osobne snage i vrline (osnažiti)
 - e) uključiti žrtvu u grupu svojih prijatelja
 - f) češće se družiti sa žrtvom i pokazati joj/njemu da nije sam/a
 - g) češćim druženjem sa žrtvom spriječiti nasilnika da se približi (na školskom dvorištu, ili na putu od škole do kuće)
 - h) nešto drugo _____

4. Kako možeš pomoći onomu koji krši pravila i ponaša se nasilno? Zaokruži dva načina koja ti se čine primjerena tvojim osobnim mogućnostima i načinu razmišljanja:
- pozvati ga na suradnju u nekoj od grupa u kojima si član/ica
 - ukazati mu/joj na načine kako da se nosi s ljutnjom ili svojim nezadovoljstvom
 - u smirenom raspoloženju ukazati mu/joj da ima niz vrlina koje okolina više cijeni kod njega/nje od nasilnog ponašanja
 - ako vidiš da želi promijeniti svoje ponašanje, uputiti ga/ju na traženje pomoći od odraslih u školi
 - pomagati mu u nekim njemu/njoj teškim zadacima i pokazati mu/joj što znači prijateljstvo
 - nešto drugo _____
5. Zaokruži jedan način koji ti se čini primjeren za djelovanje na “promatrače nasilja” u tvom razredu?
- ukazati im na pravilo koje nasilnik upravo krši
 - potaknuti ih da uvijek kažu nekom (određenom) odraslom u školi kad uoče nasilje (objasniti razliku između tužakanja i povjeravanja odraslima)
 - potaknuti ih da ne podržavaju ponašanje nasilnika svojim navijanjem za nasilnika - zauzimanje za stvaranje ozračja u kojemu se nasilje ne tolerira
 - potaknuti ih da i sami uoče različite vrste nasilja (psovanje, pogrdna imena, zadirivanje, vrijeđanje, prijetnje, omalovažavanje, netoleranciju na različitost)
 - nešto drugo _____
6. Jesu li ti se svidjele radionice za uvježbavanje članova grupe podrške?
- 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5
ne _____ jako
7. Želiš li nastaviti djelovati u grupi pružanjem podrške onima kojima to treba?
- 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5
ne _____ jako

Hvala!

DODATAK 5

Još neke vježbe...

VJETAR PUŠE - podizanje dinamike i razgibavanje

Stolice u krugu, jedna stolica manje nego što je sudionika. Osoba u sredini započinje tako što kaže "Vjetar puše za sve one..." (smisli neku karakteristiku, osobinu ili ponašanje, kao npr. koji nose naočale) i onda osobe koje imaju tu osobinu, kao u ovom slučaju oni koji nose naočale, moraju na brzinu zamijeniti mjesta, ali tako da ne sjednu odmah na prvu stolicu do sebe. Osoba koja nije uspjela naći mjesto nastavlja...

RIJEČI I DJELA - za bolju koncentraciju ali i zabavu

Prva osoba u krugu napravi jednu radnju. Npr. ona/on kaže: "Ja kuham", a istovremeno se pretvara da radi neku drugu radnju npr. tipka. Druga osoba tada odglumi onu stvar koju je prethodna osoba REKLA da čini dok ona govori da radi nešto sasvim drugo: "Češkam se po nosu" dok se pretvara da kuha. Igra se nastavlja u krugu.

PRAŠUMA - podizanje grupne sinergije i razbijanje monotonije

Stojeći u krugu voditelj/ica započinje trljati ruke, što osoba do njega/nje ponovi, zatim sljedeća i tako u krug. Tada voditelj to promijeni i počne pucketati prstima, a svi ga redom ponovo slijede. Potom počinje rukama udarati o svoje bokove, stupati nogama i onda ponavlja te zvukove (postupke), ali obrnutim redoslijedom, sve dok svi ponovno ne budu tihi. To zvuči kao oluja u prašumi: započinje tiho, raste i stišava se. Važno je da svaki od sudionika kopira ono što osoba s njegove desne strane čini, a ne voditelj. Voditelj treba pričekati dok svi naprave tu "radnju" prije nego krene na sljedeću.

RASPLITANJE - za grupnu koheziju

Grupa neka stoji u krugu zatvorenih očiju, sve dok im vi ne kažete da ih otvore. Neka krenu polako jedni prema drugima ispruženih ruku, sve dok svatko svakoga ne drži za ruku. Tada svi otvore oči. Grupa se nalazi u zapletenom čvoru. Sada, otvorenih očiju, ali još uvijek držeći se za ruke, neka se pokušaju ispetljati i formirati krug u kojem se drže ruke.

JABUKE I NARANČE - koncentracija, fizička aktivnost za veselo raspoloženje, između dviju statičnih vježbi

Svi sjede u krugu, voditelj/ica stoji u sredini. Nema stolice za voditelja, samo za sudionike. Voditelj/ica počinje nazivati osobe: "Ti si jabuka, ti naranča, itd.", uključujući i sebe. Kad voditelj/ica vikne jabuke, sve jabuke moraju otrčati i sjesti na mjesto druge jabuke. Isto vrijedi i za naranče. Ako prozove "miješano voće" onda svi moraju zamijeniti mjesta. Osoba koja je ostala u sredini izvikuje sljedeću instrukciju.

KANTA, VEŠ-MAŠINA, TOSTER - razgibavanje, koncentracija

Svi sudionici stoje u krugu, voditelj/ica je u sredini i tada kaže: "KANTA ZA SMEĆE" i pokaže prstom na osobu, ta osoba treba skakati u mjestu, a osobe lijevo i desno od nje trebaju nogom raditi pokret kao da stišću papučicu kante. Ako neka od tri osobe pogriješi i pogrešno izvede pokret ili ga zaboravi, ulazi u središte kruga i daje instrukcije ostalima (mora to činiti jako brzo).

"VEŠ-MAŠINA" - osoba u sredini se vrti (kao da vrti hula-hop), a osobe lijevo i desno naprave krug oko te osobe držeći se za ruke.

"TOSTER" - osoba u sredini skače u mjestu, a osobe lijevo i desno se uhvate za ruke i stave ih iza osobe koja skače.

Vježbe za relaksaciju i umirivanje grupe

RASCVJETAVANJE

Radi se u paru. Jedna osoba se zatvori i skupi se što više može (u čučnju), a druga osoba je sunce koje dotiče tu osobu i ona se počinje rascvjetavati poput cvijeta.

RAZMJENA ENERGIJE

Svi stanu u krug i uhvate se za ruke. Jedna osoba (najbolje voditelj) pokrene energiju, odnosno tok energije tako što lagano stisne rukom osobu do sebe. Energija se prenosi od osobe do osobe.

Vježbe za podjelu u manje grupe

ČEŠNJAK

Formiraju se dva kruga, unutrašnji i vanjski. Svatko mora imati svog para kojeg gleda u oči. Znači, vanjski krug stoji gledajući u oči osobu iz unutrašnjeg kruga. Unutrašnji krug se pomiče ulijevo, a vanjski udesno. Kad voditelj/ica kaže "STOP", dobiju se parovi koji se gledaju u oči. Može se raditi i u više prstena tako da se dobiju manje grupe.

Neki primjeri kako složiti manje grupe:

- godišnje doba u kojem su rođeni
- najdraža boja
- prijevozno sredstvo kojim bi rado putovali: brod, avion, balon...
- piće koje rado piju: juice, ledeni čaj, ...
- hrana koju vole: tjestenina, sir, čokolada...
- omiljeni sport
- vrsta filmova koje rado gledaju: drama, film strave, komedija, akcija...
- glazba koju rado slušaju: jazz, rock, techno, pop
- najdraže voće...
- prebrojavanje (1,2 ...)
- boja kose (plava, crna, smeđa)

Ovaj priručnik izbor je tekstova i vježbi iz vrijednih priručnika, publikacija, knjiga i internetskih stranica kojima smo se češće koristili:

Bašić, J., Žižak, A., Koller-Trbović, N. (1998.). *Integralna metoda u primjeni*, Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta: Alinea

Bičanić, J. (2001.). *Vježbanje životnih vještina: priručnik za razrednike*, Zagreb: Alinea

Buljubašić-Kuzmanović, V., Vilić-Kolomarić, K. (2003.). *Dobar pristup sebi i drugima: priručnik za razrednike*, Đakovo: Tempa

Bunčić, K., Jakšić, D. (2002.). *Igram do sebe: 102 igre za rad u grupi*, Zagreb: Alinea

Longo, I. (2001.). *Ja sam vršnjak pomagač*, Split: Udruga MiRTa

Miljević-Ridički, R., Mališ, D., Rijavec, M. (2001.). *Odgoj za razvoj*, Zagreb: Alinea

Tonšić - Krema J., Štemberger A., Vrabec M. (1997.). *Seminari "TEORIJA IZBORA U ŠKOLI"*, Rijeka: Ministarstvo prosvjete i sporta RH i UNICEF

UNICEF (2003.). *Kids inclusive - Educational kit promoting children's participation & inclusive action against discrimination*

Uzelac, M. (2000.). *Za Svemire: priručnik miroljubivog rješavanja sukoba u osnovnoj i srednjoj školi*, Zagreb: Mali korak - Centar za kulturu mira i nenasilja

Uzelac, M., Bognar, L., Bagić, A. (2000.). *Budimo prijatelji: priručnik odgoja za nenasilje i suradnju: pedagoške radionice za djecu od 6 do 14 godina*, Zagreb: Mali korak - Centar za kulturu mira i nenasilja

Uzelac, M., Ratković, K. (2004.). *Za Damire i Nemire: vrata prema nenasilju: priručnik miroljubivog rješavanja problema u školi i ublažavanja trauma*, Zagreb: Mali korak - Centar za kulturu mira i nenasilja

3.4. Rad s roditeljima

U ovoj fazi provedbe Programa vrijeme je za drugi tematski roditeljski sastanak. On je još jedan korak dalje od klasičnih roditeljskih sastanaka prema radioničkom načinu rada. S jedne su strane roditelji aktivni, rade u malim grupama i raspravljaju. S druge strane još uvijek nisu izravno pozvani da govore o sebi i svojoj djeci, dakle da dijele osobna iskustva.

Radionica je napravljena prema načelima metoda interaktivnog učenja (“Čitanje i pisanje za kritičko mišljenje”). U njoj je razrednik samo “skretničar” koji upravlja procesom. Od njega se ne očekuje da sam nešto tumači i govori.

Prednosti ovakvog pristupa su:

- razrednik ne mora tumačiti neko gradivo koje nije u području njegove stručnosti
- roditelji sami prorađuju sadržaj i donose mišljenja i zaključke, čime se povećava njihova vlastita aktivnost, a time i razina prihvaćanja sadržaja i integriranja sadržaja u njihovo životno iskustvo i svjetonazor
- izbjegava se pozicija razrednika koji poučava i nameće, a time se izbjegava i stvaranje otpora roditelja.

Radionica se ne usredotočuje isključivo i izrijeком na vršnjačko zlostavljanje, nego problematizira odgojne stilove. Time je ona zanimljiva i relevantna svim roditeljima, a predstavlja dobru podlogu na koju se možemo pozvati kad pozovemo roditelje učenika koji zlostavljaju i onih koji trpe na individualne razgovore.

Ukoliko roditelji žele neku knjigu koja bi im pomogla u daljnjem promišljanju roditeljstva može se roditeljima pripremiti popis od par knjiga primjerenih dobi djece. Svakako preporučujemo knjige Jespera Juula: Vaše kompetentno dijete, Pelago, Zagreb, 2006., te To sam ja. Tko si ti?, Pelago, Zagreb, 2006.

Tako koncipirana radionica predstavlja dobar uvod i način privikavanja roditelja na drugačije roditeljske sastanke, koji će više od klasičnih pozvati roditelje na suradnju s razrednikom i školom.

3.4.1. Drugi roditeljski sastanak - Odgojni stilovi

U pozivu za roditeljski sastanak dobro je najaviti da će trajati 90 minuta kako bi roditelji mogli planirati vrijeme.

Pribor: materijali umnoženi za svakog roditelja, papir i olovka za svakog roditelja, veliki plakat papiri (otprilike 6 komada), markeri različitih boja i pastele, ljepljiva traka

1. Razrednik pozdravlja roditelje i govori o ciljevima sastanka:

- Načinom na koji ćemo danas raditi pokazati ćemo nove načine interaktivnog učenja koji se postepeno uvode u škole - ovo će biti nešto drugačiji sastanak u kome ćemo svi biti aktivni i raspravljati.
- Sadržajem ćemo se baviti roditeljskim stilovima i njihovim učincima, imajući u vidu našu ovogodišnju temu zlostavljanja u školi.

2. Uvod u temu odgoja:

Postoji uvjerenje da su roditelji danas popustljiviji prema svojoj djeci nego u prijašnjim generacijama. Često kažemo: “Kad sam ja bio mali nisu me tako mazili ...” ili “... imao sam puno manje ...”

Što vi mislite, je li to tako? Razmislite slažete li se s tom tvrdnjom ili ne i pronadite primjere iz svog života i života oko vas koji dokazuju vaše mišljenje.

Trajanje: 5 minuta

3. Neka roditelji sjednu u trojke (ili dvojke) i popričaju o svom mišljenju

Trajanje: 10 minuta

4. Razrednik govori uvodni tekst:

Psiholozi su se bavili pitanjem kakav je odgojni stil roditelja najbolji za odgoj djece. Vrlo temeljita istraživanja su rađena tako da su djecu pratili od ranog djetinjstva do srednjoškolske dobi kako bi ustanovili učinke različitih stilova na djecu. Ustanovili su da se roditeljski stilovi zapravo razlikuju po dvije dimenzije. Jedna je **toplina (brižnost/suosjećajnost)**, a druga **zahtjevnost**. Brižljivost/suosjećajnost uključuje toplinu i bliskost. Na drugom kraju te dimenzije je ravnodušnost, kao prepuštanje djeci da skrbe o svojim stvarima, te odnos u kome se ne govori o osjećajima i ne pokazuju osjećaji. Zahtjevnost uključuje postavljanje pravila i visokih očekivanja i standarda, te nadgledanje aktivnosti djece. Na drugom kraju ove dimenzije nalazi se popustljivost prema djeci.

Čini se da sve načine na koje roditelji odgajaju svoju djecu možemo svrstati u četiri roditeljska stila koji proizlaze iz ovih dviju dimenzija:

Topli (brižni/suosjećajni) i zahtjevni roditelji,
 Topli (brižni/suosjećajni) i popustljivi roditelji,
 Hladni (ravnodušni) i zahtjevni roditelji i
 Hladni (ravnodušni) i popustljivi roditelji.

Tekst koji ću vam dati govori o ova četiri roditeljska stila.

Naravno, svako "guranje" roditeljstva u samo 4 ladice jest nerealno u odnosu na stvarne odgojne postupke. Svako od nas roditelja je ponekad ovakav a ponekad onakav, pitanje je samo kakvi smo najčešće.

Trajanje: 5 minuta

5. Neka roditelji sjednu sada u 4 grupe jednakog broja. Razrednik podijeli svakoj grupi jedan od 4 dijela teksta, tako da svaki roditelj dobije svoj primjerak tog teksta. Roditelji imaju zadatak:

1. pročitati ovaj tekst sami za sebe
2. podcrtati 5 ključnih misli, riječi (ako pitaju mora li baš biti 5, valja odgovoriti da može biti i 4 i 6).
3. usporediti s drugim roditeljima u grupi što su izabrali kao ključne riječi i raspraviti zbog čega im se one čine ključnima
4. pronaći primjere za ovaj roditeljski stil
5. usuglasiti zajedničkih 5 ključnih misli i jedan do dva primjera i napisati ih na papir koji su dobili (svatko mora ovo zapisati kako bi mogao prenijeti ključna znanja drugim roditeljima, jer oni sada nakon rasprave postaju eksperti za ovaj roditeljski stil).

Dok oni to rade, razrednik podijeli svakom roditelju papirić na kome piše HZ (hladni-zahtjevni)1, HZ2, HZ3... (toliko brojeva koliko roditelja u toj grupi ima) ili TP (topli -popustljivi)1, TP2... ili HP (hladni-popustljivi)1, HP2... ili TZ (topli-zahtjevni)1, TZ2... (Broj roditelja podijeliti s 4. Ako broj nije djeljiv s 4, onda ostatak roditelja rasporediti u postojeće grupe.)

Trajanje: 20 minuta

6. Sada roditelji moraju sjesti u grupe tako da svi koji imaju 1 sjednu zajedno, svi koji imaju 2 sjednu zajedno i tako dalje.

Razrednik naglasi da su sada svi eksperti za roditeljski stil koji su proučavali te će sada jedni drugima ispričati i rastumačiti u čemu se sastoji svaki stil i kakve rezultate daje. Potom roditelji:

1. ispričaju sve o stilovima koje su proučili jedni drugima
2. rasprave primjere koji dobro opisuju svaki od stilova
3. nacrtaju i napišu plakat na kojem će prikazati ove stilove nekim simbolima, metaforama, stripovima, tekstom - kako god žele. Taj plakat zalijepe na ploču.

Trajanje: 30 minuta

7. Sve roditelje pozovemo da se prošeću i razgledaju kako su druge grupe prikazale roditeljske stilove, da razgledaju izložbu. (Neki razrednici su uobičajili ponuditi roditelje kavom i sokovima ili Cedevitom na roditeljskim sastancima. Ako se razrednicima ovo čini zgodnom praksom, ovo je dobar trenutak da roditelji uzmu kavu i sok i prošeću "izložbom" i prokomentiraju međusobno plakate.)

Trajanje: 5 minuta

8. Zamoliti roditelje da se vrate u one početne trojke ili parove i da popričaju o tome koliko je ovo čime smo se bavili danas promijenilo njihovo mišljenje i viđenje roditeljstva danas.

Trajanje: 10 minuta

Ukupno trajanje: 85 minuta

Roditeljski stilovi

prevedeno i priredeno iz knjige John Dacey and Maureen Kenny: Adolescent development, Brown & Benchmark, Wisconsin - Iowa, 1994

Hladno-zahjevni roditelji su kombinacija ravnodušnih i zahjevni roditelja. Oni postavljaju mnoga pravila i zahjeve djeci. Koriste nagrade i kazne kako bi pridobili djecu da slijede ta pravila i zahjeve. Daju naredbe koje nisu skloni obrazlagati. Ovi roditelji su zahjevni, ali ne i topli. Oni daju djeci malo slobode da sami odluče što će i kako raditi, te da čine vlastite izbore.

Nisko samopouzdanje i manjak odgovornosti pronađen je kod mladih čiji su roditelji odbijali objašnjavati se s njima i obrazlagati svoje zahjeve i pravila. Oni ne nauče oslanjati se na sebe, nego slušaju druge. Teško prave vlastite dobre izbore i kad pogriješe krive druge za to: vršnjake, odrasle koji imaju nerealne zahjeve i sl. Teško preuzimaju odgovornost za ono što rade i odlučuju.

Ukoliko su roditelji skloni jako kažnjavati pogreške (vikanjem ili tjelesnim kaznama) djeca su sklona ili biti jako tiha i poslušna ili se prikloniti neprijateljskom ponašanju prema drugoj djeci, često slabijoj od sebe.

Topli-popustljivi roditelji su kombinacija brižnih, toplih, suosjećajnih i popustljivih roditelja. Oni vjeruju da djeca moraju imati mnogo slobode (često i zato što je oni nisu imali) i da ne smiju biti kontrolirana od strane odraslih. Imaju malo ili nimalo kontrole nad djecom i posjeduju malo načina discipliniranja. Popustljivi roditelji obično daju djeci previše slobode, a time i previše odgovornosti jer djeca ne znaju često dobro procijeniti što je dobro napraviti u nekoj situaciji ili kako postupiti. Oni jesu brižljivi i suosjećajni, ali nisu zahtjevni.

Takva djeca često imaju pozitivnu sliku o sebi, dobro mišljenje o sebi, čak i bolje nego što bi njihovi učitelji ili vršnjaci o njima rekli. Mogu biti lošiji učenici jer se ne znaju sami disciplinirati i ponašati odgovorno prema učenju, a često imaju i problema zbog lošeg i odviše slobodnog ponašanja u školi. Očekuju da ih svi prihvaćaju i vole bez obzira na to kako se ponašaju.

Hladno-popustljivi roditelji su kombinacija hladnih, manje suosjećajnih roditelja koji su u isti mah popustljivi. Oni su često takvi jer su previše umorni ili okupirani drugim stvarima da bi se bavili pravilima i nadgledanjem njihovog izvršavanja. Te roditelje nekad nazivamo i zapostavljači. Oni nisu niti brižljivo suosjećajni niti zahtjevni. Takva djeca mogu imati sve što im treba u materijalnom smislu, ali nekako rastu ostavljeni samima sebi.

Ona postižu najniže samopoštovanje (jedino djeca koju zlostavljaju kod kuće imaju niže samopoštovanje) jer imaju osjećaj da nisu posebno vrijedna i zanimljiva svojim roditeljima, a stoga ni drugima. Također razvijaju hladan odnos prema drugima i nemaju dobre socijalne vještine. Često su problematičnog ponašanja prema drugima ili prema njihovoj imovini. Kako bi osigurali osjećaj vlastite vrijednosti i važnosti skloni su manipulirati drugima i uspostaviti kontrolu nad njima.

Topli-zahtjevni roditelji su podržavajući, oni glasno iskazuju svoje standarde i kriterije, cijene samokontrolu i pružaju djeci objašnjenja za postojeća pravila. Vjeruju da i djeca i roditelji imaju prava, ali roditelj ima posljednju riječ u donošenju odluka. Ovi su roditelji brižni, suosjećajni i zahtjevni.

Ovakav stil, kažu istraživanja, ima najviše izgleda proizvesti zrelo dijete i adolescenta. Roditeljska brižnost/suosjećajnost prema svemu sudeći razvija socijalne vještine i snažnu sliku sebe. Ona poručuje djetetu da nam je važno kako se osjeća i što misli. Zahtjevnost pomaže djeci razviti samokontrolu i suradljivost prema drugima. Rezultati istraživanja pokazuju da su djeca roditelja koji su bili zahtjevni imali manje problema u ponašanju i nisu bili skloni uzimanju droga. Kad su roditelji upotrebljavali objašnjenja kako bi utjecali na ponašanje djece i kad su nadgledali njihov životni stil, zdravlje, prijateljstva i školski život, djeca su odrasla u kompetentnije mlade ljude i imali više samopoštovanja nego ona čiji su roditelji koristili autoritarni stil kontrole ponašanja. Razgovor, objašnjavanje i obrazlaganje pravila je, očito, vrlo važno pri odgajanju.

U odjelima u kojima ima mnogo roditelja koji nisu vični olovci i papiru ili su nepismeni razrednik može opisati sva 4 odgojna stila i dati pojedinoj grupi roditelja da raspravi o jednom stilu i pronađe primjere takva ponašanja. Ostatak radionice može se izvesti kao što je predviđeno.

Mogući dodatak pri završetku ovog roditeljskog sastanka: roditelji dobiju zadatak tijekom sljedećih dana promatrati u svome domu stil odgoja i pristupa djeci te potom ispuniti upitnik "Moj odgojni stil" i porazgovarati sa supružnikom ili nekom drugom osobom od povjerenja o uvidima koje su imali u ovoj radionici, te o svojem odgojnom stilu i tome koliko su njime zadovoljni.

Radni list: MOJ ODGOJNI STIL

Pažljivo pročitajte sljedeće tvrdnje i iskreno procijenite svoj stil odgajanja djeteta zaokruživanjem jednog broja na skali od pet stupnjeva.

1. Mislim da sam brižan roditelj koji svom djetetu daje puno topline.

nikada 1 rijetko 2 ponekad 3 često 4 gotovo uvijek 5

2. Mislim da sam roditelj koji djeci ne pokazuje svoje osjećaje i koji prepušta djeci da sami brinu o svojim stvarima.

nikada 1 rijetko 2 ponekad 3 često 4 gotovo uvijek 5

3. Mislim da sam zahtjevan roditelj koji kontrolira djecu, postavlja jasna pravila i očekuje od djece da ih poštuju.

nikada 1 rijetko 2 ponekad 3 često 4 gotovo uvijek 5

4. Mislim da sam popustljiv roditelj koji ne kontrolira djecu i daje djeci mnogo slobode.

nikada 1 rijetko 2 ponekad 3 često 4 gotovo uvijek 5

INTERPRETACIJA REZULTATA:

Dvije tvrdnje s najviše zaokruženih odgovora daju kombinaciju dominantnoga roditeljskog stila.

1. tvrdnja mjeri brižljivost-skrb-toplinu
2. tvrdnja mjeri ravnodušnost-hladnoću
3. tvrdnja mjeri zahtjevanost
4. tvrdnja mjeri popustljivost

3.4.2. Ideje za daljnje roditeljske sastanke

Za razrednike i roditelje koji hoće više može se poslije nekoliko tjedana ili mjeseci održati i sastanak na kojemu se pojašnjava ideja odgoja putem obnove vrijednosti koristeći materijale koje su razrednici dobili od mentora u radionicama u kojima su vježbali različite načine discipliniranja i obnovu vrijednosti. Također se na jednom sastanku može obraditi tema odgovornosti za ponašanje iz Programa obrade 6 tema na SRO iz teme 4.: “Odgovornost za ponašanje”, aktivnost “Tko je odgovoran za ponašanje?” o Ivanu i Petru koji su u sukobu. Ukoliko razrednici procjenjuju da roditelji ne znaju razgovarati s djecom o situacijama koje su djeci teške, predstavljaju problem ili su u njima pogriješili i prekršili pravila, mogu sa svim roditeljima na nekom od sljedećih sastanaka porazgovarati o tome kako razgovaraju, što im se iz njihovog iskustva čini da potiče razgovor, a što ga umrtvi i stvara otpor, zatim mogu pokazati ključna pitanja s listića koji se nalazi u okviru, demonstrirati ovakav način vođenja razgovora s jednim roditeljem koji će odglumiti dijete, te im onda dati priliku da i oni po predlošku vode razgovor u parovima ili u trojkama, tako da treći član uzme ulogu opažača koji prati proces i kasnije daje povratnu informaciju paru. (Ovu aktivnost možete provesti i u sklopu individualnog rada s roditeljima djece koja zlostavljaju ili trpe - vidi u poglavlju 6. ovog priručnika.)

3.4.3. Aktivnost: učiti na pogreškama

Vježba “Požalite se” izvodi se u paru.

Zadatak:

Jedan se roditelj žali na neku temu po svom izboru, a drugi sluša pritužbu i pronalazi pitanja pomoću kojih mu pomože da “ne želim” postane “želim” i tako dođe do rješenja problema. Pitanja koja roditelj - slušač postavlja slijede ova četiri područja tim redoslijedom:

...škola će tako ostvariti svoju odgojnu funkciju, povećat će spremnost onih koji zlostavljaju, trpe i promatraju da drugačije reaguju u situaciji nasilja i pridonijeti da odrasli i djeca budu svjesniji i odgovorniji za takva ponašanja.

Radni list: UČITI NA POGREŠKAMA

Pitanja:

1. ŠTO ŽELIŠ?

Što si zapravo želio?
Što si osjećao?
Koje izbore imaš?

Što si mislio?
Što je tvoj cilj?
Da imaš čarobni štapić što bi promijenio?

2. ŠTO ČINIŠ?

Što si učinio?
Što si rekao?
Ja vidim to što činiš tako ...

Kako si to učinio?
Koje si korake učinio?
Koliko si često pokušavao?

3. JESI LI USPIO?

Pomaže li ti to što činiš?
Jesi li zadovoljan?
Je li se nešto popravilo?

Želiš li nešto promijeniti?
Kakav je bio rezultat?
Trebaš li nešto promijeniti?

4. KAKO TO MOŽEŠ PROMIJENITI?

Što želiš učiniti?
Što bi ti pomoglo?
Kada ćeš to provjeriti?
Što ti treba?

Kako bi to mogao učiniti?
Gdje?
Kako još možeš gledati na to?
Želiš li se samo žaliti?

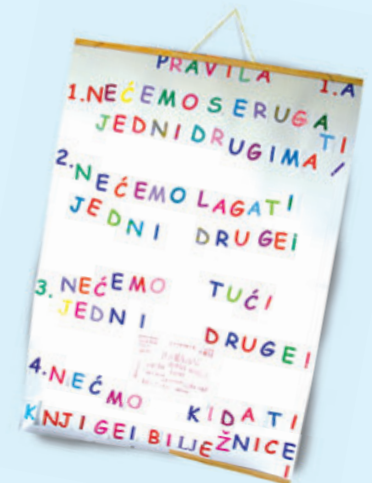
U kasnijoj fazi provedbe Programa mogu učenici prirediti prikaz tema i pitanja koja su njima bila najupečatljivija ili koje bi željeli podijeliti s roditeljima, kao i prikaz odjelnih aktivnosti na temu vršnjačkog zlostavljanja i izvesti ga na roditeljskom sastanku pa zatim otvoriti zajedničku raspravu o prikazanome. Roditelji u jednoj od škola koja je u Programu predložili su nam zajednički sastanak roditelja i djece, na kojem bi u skupinama od otprilike tri roditelja i troje njihove djece razgovarali o njihovim dobrim osobinama i to tako da roditelji ističu dobre osobine svoje djece, a djeca dobre osobine svojih roditelja. Ta saznanja i uvide bi zatim prikazali na plakatima i onda ispričali ostalim skupinama što su sve istaknuli i saznali jedni od drugima. Kako često na sastancima govorimo o onome što nije dobro (u želji da to popravimo), ovakav sastanak bio bi ujedno prilika da govorimo i o onome što jest dobro.

Korak 3.

Korak **4.**

4. korak - Suradnja s drugim čimbenicima u lokalnoj zajednici

Suradnja s lokalnom zajednicom važna je zbog nekoliko razloga. Ako cijela zajednica misli kako je nasilje uopće, pa onda i vršnjačko zlostavljanje neprihvatljivo i djeluje u skladu s tim, učinak Programa bit će mnogo veći, jer tada škola neće biti neki otok - bastion na kojem vrijede vrijednosti koje drugdje u društvu ne vrijede, nego će vrijednosni sustav biti dosljedno ozračje u cijelom društvenom prostoru u kojem se djeca kreću. Osim toga kad poruka protiv nasilja stiže iz različitih izvora veća je vjerojatnost da će svoj djeci i svim roditeljima biti važna i upečatljiva jer različiti ljudi na različite načine poštuju i uvažavaju različite ustanove, organizacije i udruge pa će nekome riječ svećenika na nedjeljnoj misi biti upečatljivija od roditeljskog sastanka, a nekoga će se emisija na radiju ili dječji plakat na ulazu u lokalni supermarket dojmiti više. Važna implicitna poruka koja ishodi iz suradnje škole i lokalne zajednice jasno govori kako problem vršnjačkog zlostavljanja nije samo i jedino i primarno problem škole pa je logično da se njime ne bavi samo škola nego sve društvene i građanske organizacije u zajednici. Na ovaj se način čest osjećaj škole kako joj je ostavljeno da se nosi s problemima koji svoj uzrok imaju drugdje u društvu, ublažava i postavlja na čvršće i logičnije temelje. U našem društvu još uvijek nije sasvim zaživjela svijest o važnosti aktivnosti na razini lokalne zajednice jer još uvijek vučemo repove centralizirane logike postojanja, premda već postoje lijepi primjeri suradnje. Škole su u pravilu navikle da se drugi čimbenici u zajednici njima obraćaju (nažalost, često ih i prozivaju), učitelji nisu još vični principima djelovanja u skladu sa zasadama civilnog društva i, u pravilu, nisu proaktivni. Ako se škola i učitelji potrude posegnuti za različitim dionicima u lokalnoj zajednici i aktivirati ih, priskrbili su si veliku podršku. To je naprosto isplativ trud. Zbog toga je ova dionica školskog Programa bila raznoliko uspješno realizirana u dvogodišnjoj provedbi. Vidjeli smo odlično organiziranu i koordiniranu akciju lokalnog sportskog društva, škole, radija, novina i male lokalne tvrtke koja je bila dobro koordinirana, okupila razne namjernike i "nenamjernike" na školskom igralištu u druženju uz skromno jelo, natjecanja, glazbu, progovarajući iz usta sportskih uglednika protiv nasilja (što je dodalo zrnce neočekivanog jer sport možda više nego druga područja života tolerira agresivno ponašanje). Ukratko, bilo je to događanje vikendom koje je lokalna radio stanica prenijela i u domove onih koji nisu došli na igralište i nakon kojeg se nastavila suradnja sportskog društva i škole. To je bitno pomoglo i da se na dobar način djeluje na ponašanje nekih uglednih sportaša - učenika koji su bili skloni zlostavljačkom ponašanju u školi.

Vidjeli smo i skromno i formalno “odrađen” ovaj korak školskog Programa na način sazivanja jednog ili dva sastanka s predstavnicima centra za socijalnu skrb, policije i lokalne udruge koja se bavi slobodnim vremenom djece i mladih. Općeniti je dojam da se u manjim i srednje velikim mjestima lakše pokreće zajednica, dok je to teže u velikim gradovima. Kako je svaka lokalna zajednica drugačija i ima drugačije potencijale, tako je vrlo teško napisati čvrste korake u ovome dijelu Programa. Slijedi pokušaj da vam prenesemo okosnicu mogućih suradnji ostavljajući svakoj školi da sukladno svojim mogućnostima i mogućnostima zajednice bude kreativna u smišljanju vidova suradnje, u nadi da će ovaj odjeljak u priručniku jasno pokazati koliko suradnja povećava upečatljivost i učinkovitost Programa i koliko je školi od pomoći.

4.1. Suradnja s lokalnom zajednicom

Suradnja nije jednokratni čin, već proces upoznavanja, izgradnje povjerenja, utvrđivanja zajedničkih ili sukladnih potreba i ciljeva, te planiranja zajedničkih aktivnosti i načina suradnje. Suradnju gradimo samo uz uvažavanje drugih osoba i službi, njihovih potreba i načina djelovanja kroz pregovaranje o zajedničkim. Suradnja je zapravo dobra investicija: ulažemo vrijeme i napor načelno, bez nekog konkretnog gorućeg problema i tražimo izravne, operativne i konkretne načine za prevenciju, zajedničko djelovanje pa potom i rješavanje kada se problemi pojave.

Moguće je pozvati na sastanak u školu predstavnike svih čimbenika u lokalnoj zajednici koje bismo pozvali na suradnju. Na početku sastanka škola obavještava predstavnike o odluci da se usredotočeno suoči s problemom vršnjačkog zlostavljanja i predstavlja rezultate upitnika za školu s usporedbom prema rezultatima u zemlji, zatim svoj program i u grubim crtama formulira gdje joj je potrebna i kakva podrška i suradnja svih pozvanih. Nakon toga važno je pozvati sve prisutne da prezentiraju svoje aktivnosti koje su ili mogu biti povezane s problemom vršnjačkog zlostavljanja.

Nakon ovakvog uvodnog sastanka, iskustvo pokazuje da je bolje i operativnije sazivati sastanke po područjima i vrstama moguće suradnje, odnosno ciljevima koje s tom suradnjom želimo postići jer prevelik broj sudionika koči neformalno ozračje i spontanost koja je ključna za kreativno domišljanje vidova suradnje. Naravno, ako je škola u području u kojem ima mnogo mogućih suradnika u zajednici, već i ovaj prvi sastanak može ostvariti u nekoliko odvojenih sastanaka s pojedinim grupama potencijalno suradničkih čimbenika.

Kakva sve može biti suradnja škole s lokalnom zajednicom?

1. Suradnja usmjerena na stvaranje socijalne podrške prevenciji nasilja

Mogući sudionici suradnje s ovim ciljem su:

- mediji (lokalna radio stanica, novine, relevantne web stranice)
- vjerski centri (župni ured ili slično)
- lokalna uprava (gradski kotar/čtvrta, općina)
- organizacije, udruge i sportska društva
- zastupnici u gradskoj četvrti.

S ovom grupom članova lokalne zajednice važno je osigurati da i oni u svoje programe rada uključe teme protiv zlostavljanja te dogovoriti suradnju u pojedinim akcijama na način da jedni prate druge u aktivnostima. Za suradnju s medijima potrebno je razraditi strategiju djelovanja imajući u vidu prirodu medija i načina izvještavanja. Mediji mogu biti moćni prijatelji i moćni neprijatelji. Oni sami određuju što im je zanimljivo a što nije, pa nam se često čini da o vrijednim i važnim događajima i akcijama u koje je utkano mnogo vremena, truda i dobrih osjećaja pišu kratko, nezanimljivo i površno, a ekscenčni slučajevi i slučajevi kad se, usprkos svom trudu škole i zajednice, ipak dogodi zlostavljanje ugledaju svjetlo dana na udarnim mjestima ili terminima i često su jednostrano obrađeni. Zato je važno uspostaviti namjernu i proaktivnu suradnju s medijima tako da ih dozovemo jer su nam potrebni za bolje dostizanje ukupnog cilja, a ne samo kada se pojedini incident dogodi.

Dobro je sačiniti listu novinara lokalnih medija koji prate školsku ili socijalnu problematiku te ih redovito pozivati na događanja u školi. One s kojima i inače imamo dobru suradnju (ili je možemo ostvariti putem roditelja ili nekoga drugog suradnika sklonog školi) možemo planirati seriju napisa ili emisija na radiju koje govore o pojavi zlostavljanja, uzrocima, razlozima, savjetima roditeljima i sl. Nažalost, vijest je to što se dogodilo nasilje, ali nije vijest da su nastavnici imali pedagoški dan na kojemu su unaprjeđivali strategije i korake u borbi protiv zlostavljanja.

Zato je važno da škola “stvara” vijesti za medije naslovima npr. “učenici osnovali udrugu za borbu protiv nasilja”, ili “poznata osoba posjetila školu i razgovarala s djecom o nasilju”...

Naša iskustva pokazuju da je mudro u kontaktu s predstavnicima medija biti susretljiv i odmjeren, tražiti autorizaciju teksta kad nam je važno i govoriti o mogućim pozitivnim i negativnim posljedicama njihovog načina izvještavanja za ukupan uspjeh kampanje. Odbijanje kontakta, pogotovo u kriznim situacijama, najčešće ima negativne posljedice.

2. Suradnja usmjerena na poboljšanje uvjeta rada i obogaćivanje sadržaja u školi

Mogući sudionici suradnje na ovom cilju su:

- udruge
- roditelji - stručnjaci
- roditelji koji imaju kontakte, novac ili mogu pomoći kroz robu i usluge
- stručnjaci izvan škole (ili u službama u kojima oni rade)
- lokalni poduzetnici i tvrtke
- bivši učenici koji su afirmirani u nekoj djelatnosti.

Pri pronalaženju ove vrste suradnika u kampanji dobro se koristiti individualnim kanalima roditelja i nastavnika. S ovom grupom članova lokalne zajednice još je primjerenije nakon uvodnog sastanka razvijati individualnu suradnju na pojedinim dogovorenim aktivnostima (npr. lokalnim poduzećem koje bi materijalno podržalo dio Programa ili cijeli Program

u školi, osiguralo tiskanje tematskog broja školskih novina ili upriličilo susret s nekoliko kolega koji u svojoj udruzi provode aktivnosti za djecu i pokazali im materijale koje rabimo u školi i dogovorili kako se oni mogu nadovezati na naša nastojanja itd.) Pri planiranju bi bilo dobro, pogotovo ako akcija predviđa više sudionika, slijediti logiku pisanja malih projektnih prijedloga: definirati ciljeve, zadatke, izvršitelje i rokove.

3. Suradnja usmjerena na rješavanje problema

Mogući sudionici suradnje s ovim ciljem su druge službe koje su nadležne:

- Centar za socijalnu skrb
- policija (nadležna postaja, ali i policajac u zajednici)
- liječnik školske medicine (pa preko njega kontakt s obiteljskim liječnicima)
- Županijski ured za prosvjetu
- sud i pravobraniteljstvo
- centar za mentalno zdravlje ili druga stručna služba najbliža školi, savjetovatelj ili terapeut.

S ovim članovima zajednice dobro je sastajati se nekoliko puta i zajedno dogovarati korake postupanja u različitim situacijama kako bi se sprječavali problemi, ali i adekvatno odgovorilo na njih (npr. koga obavijestiti u policiji, koga u centru za socijalnu skrb, što će te službe učiniti i sl.). Rezultat toga dogovaranja trebao bi biti usuglašeni plan zajedničkih aktivnosti (npr. ako su rezultati Upitnika žrtva - zlostavljač pokazali da se velik broj zlostavljanja događa na putu od kuće do škole dogovoriti s policajcem u zajednici da u vrijeme dolaska i odlaska iz škole budu pojačano prisutni u školskoj blizini) te usuglašeni i zapisani protokol postupanja u smislu intervencija.

Važno je znati da su i centri za socijalnu skrb i policija dobili zadatke u okviru vladinog Programa mjera prevencije zlostavljanja pa je to svakako dobra podloga za suradnju i putokaz pri usuglašavanju načina postupanja.

Na CD-u u prilogu je i Protokol o postupanju u slučajevima nasilja među djecom i mladima Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti iz 2004. godine, kojim su definirane zadaće škole te načini suradnje među različitim ustanovama i službama. Ovaj protokol obvezuje škole i ne treba ga brkati sa školskim protokolom o postupanju u slučajevima nasilja u školi o kojem će više riječi biti u 5. i 6. koraku.

Korisno je i poticajno nakon uspostavljene suradnje povremeno razmotriti postignuća dotadašnjih planova bilo akcija u zajednici, bilo konkretnih slučajeva pomoći onima koji se ponašaju zlostavljački ili trpe zlostavljanje i njihovim obiteljima, uzajamno se obavješćivati i dalje oplemenjivati zajedničke planove djelovanja novim idejama i članovima zajednice. To podrazumijeva i pisanje bilješki s tih sastanaka i individualnih dogovora koji sadržavaju popis sudionika dogovora i dogovoreno. Izvještavanje nastavnika i roditelja u školi o različitim vidovima suradnje s lokalnom zajednicom djeluje motivirajuće i podržava njihove napore.

Suradnju s lokalnom zajednicom vodi naravno ravnateljica koja je po prirodi radnog mjesta predstavnik i spona škole s vanjskim svijetom, a istodobno i domaćin. U tome joj pomaže koordinacijski odbor, a po potrebi i vrsti aktivnosti uključuju se i drugi članovi stručne službe i/ili nastavnici.

4.2. Suradnja s roditeljima - akcijske grupe

Posebna vrsta suradnje s lokalnom zajednicom je suradnja s roditeljima okupljenima u akcijske grupe. Do sada smo govorili o roditeljskim sastancima na koje pozivamo sve roditelje. Oni su klasičan vid suradnje koja je više usmjerena na odgoj i obrazovanje njihove djece, nego na promjene na razini škole ili čak u lokalnoj zajednici. U okviru prvog roditeljskog sastanka govorili smo da je važno pozvati roditelje na različite vrste aktivnosti. Međutim kod pozivanja drugih (pa i roditelja) na suradnju vrijedi znati da načelan i relativno apstraktan poziv neće motivirati druge da počnu razmišljati o tome na koje nam sve načine oni mogu biti od pomoći. Kako je inicijativa na strani škole važno je da škola jasnije i operativnije kaže svoje potrebe i želje, a u nekim slučajevima i izravno pozove nekog roditelja na specifičan vid suradnje ili aktivnosti (npr. ako škola ima roditelja novinara, ili roditelja koji je rođak neke poznate ličnosti ili koji može pomoći u akciji uređenja školskog igrališta tako da bude pregledno ili da napravi "mural" zajedno s likovnom grupom na temu zlostavljanja na školskoj ogradi i sl.). Kad kažemo drugima što nam treba, mnogo ćemo lakše i brže dobiti suradnju nego kad im ostavimo da zajedno s nama domišljaju, jer su oni mnogo manje fokusirani na našu temu od nas samih.

Suradnja nije jednokratni čin, već proces upoznavanja, izgradnje povjerenja, utvrđivanja zajedničkih ili sukladnih potreba i ciljeva, te planiranja zajedničkih aktivnosti i načina suradnje.

... u nadi da je ovaj odjeljak u priručniku jasno pokazao koliko suradnja povećava upečatljivost i učinkovitost Programa i koliko je školi od pomoći.

SCHOOL RULE

1. We must be polite to teachers and other
2. We must be late for classes.
3. We must do our homework on time.
4. We mustn't draw gum in class.
5. We mustn't use mobile phones at school.
6. We mustn't talk back or use bad language.
7. We mustn't run in class.

PASU NA SVOJE MISLI JER ČE TVOJE RIJEČI POSTATI TVOJA SUDBINA

PASU NA SVOJE RIJEČI JER ČE TVOJA DJELA POSTATI TVOJE NAVIKE

PASU NA SVOJE NAVIKE JER POSTAJU TVOJ KARAKTER

PASU NA SVOJ KARAKTER JER POSTAJU TVOJA SUDBINA

STOP NASILJU!

ŠKOLSKA PRAVILA

ŠKOLSKA PRAVILA

1. Osim što bježimo, imamo i druge načine da se zaštitimo od nasilja.
2. Možeš se osjećati sigurno i bezbrižno u školi.
3. Čuvaj svoje stvari i ne daj ih drugima.
4. Dajti osmi i odgovoriti na njihovo pitanje.
5. Podržavaj osmi u drugim situacijama i pomozi im.

STOP IZAZIVANJU MLADINI!

LJEBE SE KORATI NEGO TUČE!

slabiji je onaj tko misli da je jači

2.6

I kao što smo već pisali, možemo roditelje pozvati na otprilike ovakve sadržaje:

1. roditelji koji svojom strukom mogu doprinijeti (psiholozi, pedagozi, liječnici - u radu s djecom i osobljem škole, električari u osvjetljavanju mračnih zakutaka školskog dvorišta i okruženja, likovnjaci, grafičari, tiskari u izradi školskih plakata i drugog materijala, dramski pedagozi u stvaranju predstave na temu zlostavljanja i sl., ovisno o specifičnim uvjetima u kojima škola djeluje).
2. roditelji koji mogu zbog svojih uloga u lokalnoj zajednici povezati školu s lokalnom zajednicom (župnikom i aktivnostima u crkvi, lokalnim sportskim klubovima i drugim organizacijama koje okupljaju djecu i mlade, lokalnom radijskom postajom, TV mrežom, novinama, CZSS-om, centrom za mentalno zdravlje ...) i u tim ustanovama podržati ili/izvoditi aktivnosti.
3. roditelji koji se žele uključiti u timove za nadgledanje, zaštitu i praćenje djece na putu od kuće do škole te biti zaštitnici - prijatelji s djecom koja zlostavljaju i djecom koju zlostavljaju.
4. roditelji koji mogu biti most između škole i roditelja čija djeca zlostavljaju ili su zlostavljana.
5. roditelji koji mogu prikupiti ili osigurati sredstva u naturi, uslugama ili novcu kojim će se podržati izvođenje različitih aktivnosti u prevenciji zlostavljanja u školi.
6. roditelji koji mogu organizirati prigodne aktivnosti u školi ili posebnim doprinosima (izrada i prodaja kolača i čaja, suvenira ili drugih uradaka) podržati akcije usmjerene promicanju nenasilja.

Prirodno je da Vijeće roditelja raspravlja, vodi brigu i koordinira aktivnosti roditelja. Međutim, dobro je za suradnju s individualnim roditeljima i njihovim akcijskim grupama zadužiti jednog člana koordinacijskog odbora koji će brinuti da pojedinačne inicijative budu usklađene s ukupnim planom akcije, da se roditelji okupe u grupe po sličnosti interesa i inicijativa i da ih poveže s Vijećem roditelja. Stvaranje mreže između škole, Vijeća roditelja i specifičnih aktivističkih grupa šalje poruku roditeljima da neće biti ostavljeni da se sami nose s pojedinom dionicom za koju volontiraju, a ujedno i osiguravaju najbolje moguće koordinirano korištenje svih

roditeljskih potencijala, brinući pri tom o stručnoj razini poduzetih aktivnosti. Kao dodatni motivacijski čimbenik može poslužiti i oglasna ploča na vidljivome mjestu u školi na kojoj se izlažu informacije o roditeljskim akcijama i aktivnostima, no pri tome je važno ne previdjeti nečiji doprinos i nagovješćivati sljedeće aktivnosti tražeći suradnju roditelja.

Oni roditelji koji su motivirani okupiti se oko nadgledanja, zaštite i praćenja djece na putu od kuće do škole, biti zaštitnici - prijatelji s djecom koja zlostavljaju i djecom koju zlostavljaju ili biti most između škole i roditelja čija djeca zlostavljaju ili su zlostavljana ili uopće roditelja koji rijetko dolaze na roditeljske sastanke i u školu, svakako moraju dobiti stručnu pomoć, podršku i vodstvo od strane psihologa ili drugoga kvalificiranog stručnog suradnika u školi. Roditelji mogu imati dobru volju, ali ne moraju znati osnovne principe podrške i zaštite, a ne moraju niti biti vješti u ojačavanju djece koja trpe ili zlostavljaju, a posebno njihovih roditelja. Dobra bi praksa bila okupiti roditelje koji su spremni ovako se angažirati i održati dva do tri susreta radioničkog tipa s ciljem da ih se pripremi na najbolje načine i najčešće zamke. Tijekom provedbe Programa osim individualnih (i najčešće spontanijih) razgovora s ovim roditeljima, pokazalo se sasvim primjerenim održavati povremene sastanke svih ovih roditelja s ciljem dijeljenja iskustava, poteškoća, pitanja i prijedloga.

Korak 4.

Zamdi ako ti nešto treba.

5. korak - Učenici traže pomoć

Ako je škola hrabro i marno provela sve do sada opisane korake, ovaj će se korak gotovo posljedično sam dogoditi. Svejedno u ovom poglavlju ćemo nešto jasnije i s više detalja opisati načine poticanja učenika da reagiraju i prijave nasilničko ponašanje i moguće postupke kada se ono dogodi.

Traže li učenici pomoć i smanjuje li se stopa nasilnog ponašanja, to ovisi zapravo o tome kako se ponaša većina učenika i reagiraju li odrasli učinkovito. Ako je većina učenika i dalje šutljiva, ne podržava se njihova potreba da reagiraju i pomognu (o kojoj znamo iz rezultata Olweusovog upitnika na početku Programa) i ako učitelji samo deklarativno zagovaraju nenasilje, onda učenici neće tražiti pomoć i stupanj smanjenja nasilja u školi bit će mali. Važno je da svi učenici traže pomoć, a ne samo oni koji trpe nasilje. Kad učenici ne traže pomoć, to je zato što ne vjeruju da će odrasli biti učinkoviti te da ozbiljno misle i djeluju kada govore protiv nasilja. Bilo je slučajeva u školama koje su provele osnovni Program i dobile naziv "Škole bez nasilja" da su učenici o nasilju u školi govorili i pisali na raznim socijalizacijskim stranicama na internetu (npr. na Facebooku i sl.). Razmatranje i analiza takvih slučajeva učvrstila nas je u uvjerenju da je to gotovo uvijek posljedica činjenice da djeca o tome ne mogu govoriti u školi jer ih nitko ozbiljno ne čuje - pa onda progovaraju na "svojim mjestima", u prostorima u kojima oni sami određuju sadržaj.

Već smo rekli da se samo dio nasilničkog ponašanja događa na očigled odraslih. Veći dio se događa u školi izvan vidokruga odraslih ili putem od kuće do škole i natrag. Neka djeca su nam pričala kako se verbalne prijetnje događaju u školi tijekom dana i kako se u njima najavljuje čin zlostavljanja koji se odvije putem kući. Prijetnje su često vrijeđanja s izazovom, međutim, svima je jasno da to nije vrsta "viteškog" izazova, nego zlostavljanje jer je omjer snaga jasno na strani izazivača. Kako je cijeli razred svjedokom ovakvog "izazivanja", tako su svi pozvani da gledaju i navijaju. Mnogi su nam rekli da to čine jer se boje da će i oni postati idućeg dana meta, ako ne sudjeluju kao navijači, odnosno publika zlostavljanju. Dežurstvima pokušavamo smanjiti broj mjesta u školi na kojima je moguće da se zlostavljanje dogodi a da ga nitko nije vidio niti zaustavio. Međutim, nije uvijek sasvim lako prepoznati kad se odvija zlostavljanje, a kad prijateljsko odmjerenje snaga, agresivno rješavanje sukoba ili igra.

ČINJENICA

VIŠE OD 3000

VRŠNJAKA POMAGAČA JE
PROŠLO POSEBNU EDUKACIJU.

Evo nekih detalja koji mogu pomoći odraslima prepoznati je li posrijedi zlostavljanje, pogotovo zato što od buke ili udaljenosti ne čuju razgovor:

Ako se djeca pri guranju i udaranju smješkuju i smiju, udarci ne pogađaju ili to čine ali vrlo blago, podređeni i nadređeni položaj se smjenjuju, naizmjenično trčanje za partnerom u igri ili hvatanje partnera i ostali učenici ne obraćaju pažnju na takvo ponašanje vjerojatno se radi o igri, a ne o zlostavljanju.

Ako se jedan učenik mršti ili izgleda nesretno ili ljuto, nastoji se maknuti dalje od agresora, ne izmjenjuju se uloge, agresor je stalno dominantan i ponašanje privlači pažnju drugih učenika, vjerojatno se radi o zlostavljanju.

U svakom je slučaju dobro da dežurni nastavnik pride i prijateljskim tonom pita što se događa. I kod zlostavljanja odgovor će često biti "igramo se", ali izraz lica djeteta koje trpi neće odavati razdražanost igre. I još jednom vrijedi podsjetiti da i djevojčice koriste tjelesno nasilje kao vid zlostavljanja, premda nešto rjeđe nego dječaci, pa njihove tuče i guranja ne treba previdjeti. Kao što bi bilo pogrešno previdjeti i ne reagirati na zlostavljanje, tako je također pogrešno svako guranje i udaranje proglasiti zlostavljanjem jer ćemo tako pretjerati u našim reakcijama i vjerojatno ozlojediti djecu optužujući ih za ono što ne rade. Djeca u pravilu mnogo bolje znaju razlikovati zlostavljanje od odmjerenosti snaga ili nedovoljno dobro socijalizirane komunikacije, nego mi odrasli i mogu nam pomoći u procjeni radi li se o zlostavljanju.

Stariji učenici mogu pomagati učiteljima koji vrše nadzor za vrijeme odmora ali samo ako postoji iskrena želja da pomognu, a ne ako se iza toga krije potreba dominacije i discipliniranja drugih učenika. Također je važno da učenike koji često zlostavljaju ne nazivamo "zlostavljačima" ili "izazivačima nepravilnosti" ili nekim drugim pogrdnim imenom jer ga na taj način učvršćujemo u kategoriji iz koje bismo ga rado izvukli pa je kontraproduktivno a, kao što smo već utvrdili, i nije odgojno opravdano. Ako nismo sigurni o kakvom ponašanju je riječ, dobro je na to ponašanje tog djeteta upozoriti i druge koji dežuraju i pratiti kroz vrijeme što se događa.

1. Iznimno je važno da svi djelatnici u školi kada uoče nasilje djeluju odmah tako da zaustave nasilje i, ako je riječ o tjelesnom nasilju, razdvoje učenike. Stanite između i po mogućnosti spriječite njihov izravan kontakt očima.
2. Ne udaljujte ostale učenike-promatrače.
3. Nemojte odmah ispitivati o događaju ili raspravljati o razlozima nasilja ili pokušati razložiti činjenice. Imenujte nasilno ponašanje i pozovite se na školske vrijednosti i pravila protiv nasilja odlučnim i mirnim tonom glasa (npr. "Nazivanje nekog pogrdnim imenima je nasilje i protivno je našim školskim vrijednostima i pravilima" ili "To je bilo nasilje. Neću dopustiti da jedni druge tako gurate ili tučete").
4. Dijete koje je trpjelo nasilje u pravilu ne treba ispitivati o detaljima situacije jer ga možemo dovesti u vrlo neugodnu situaciju, već treba sačuvati njegovo dostojanstvo.

Kad učenici ne traže pomoć, to je zato što ne vjeruju da će odrasli biti učinkoviti te da ozbiljno misle i djeluju kada govore protiv nasilja.

5. Ne zahtijevajte od učenika da se ispričavaju ili obnavljaju vrijednosti dok je situacija užarena (svakome treba vremena da se ohladi).
6. Kao prvi korak u slučajevima lakših prekršaja pravila možete im, bez ljutnje, vikanja, posramljivanja ili optuživanja odrediti neku od posljedica koje su dogovorene s učenicima.

Ako je riječ o težem i opetovanom kršenju pravila, potrebno je ostaviti razredniku provedbu daljnjeg postupka. U tom trenutku je važno da učenici koji su zlostavljali znaju da ćete promatrati njih i njihove prijatelje kako bi bili sigurni da neće doći do osвете. Obavijestite druge dežurne kolege, napravite zabilješku (prema obrascu za praćenje) i predajte je razredniku uz usmeni opis situacije i onog što ste učinili.

Ako ste nakon dojave nekih učenika stigli na mjesto događaja prekasno kad je nasilje već prestalo, prikupite koliko god možete informacija od prisutnih učenika o tome što se dogodilo (brinući da ih ne prisiljavate i ne dovodite u neugodnu situaciju), načinite zabilješku, obavijestite druge dežurne kolege i razrednika.

Ako se nasilje događalo izvan vidokruga odraslih o njemu doznajemo u pravilu tako da nam drugi učenici ili dijete koje je trpjelo ili njegovi roditelji prijave događaj. Važno je mirno saslušati i postaviti dovoljno pitanja kako bi situacija bila jasno i detaljno opisana. Kada sve prijave slušamo s mirom i zanimanjem, kada na njih reagiramo tako da ih istražimo i odredimo posljedice za one koji su bili nasilni, učenici će sve više i češće prijavljivati slučajeve nasilja i tražiti pomoć. U postupku ustanovljavanja što se dogodilo imajte na umu da to nije istražni postupak, da vi ne procjenjujete tko je prvi počeo i želite samo opis događaja kako bi ustanovili koje je pravilo prekršeno, koja je vrijednost dovedena u pitanje i hoće li učenik koji je zlostavljao odabrati da obnovi vrijednost djetetu koje je trpjelo ili će prihvatiti jednu od već dogovorenih posljedica.

Shematski prikazano mogući postupci su:

DISCIPLINIRANJE	OBNOVA VRIJEDNOSTI (RESTITUCIJA)
Koje je pravilo	U što vjerujemo / naše vrijednosti
Unaprijed dogovorena posljedica	Samostalno osmišljavanje obnavljanja vrijednosti
Primjenjivo je trenutano	Uključuje vremenski odmak
Kratkotrajno	Dugotrajno

5.1. Postupci pri nasilnom ponašanju

Škole koje su provodile Program našle su za primjereno da za manja kršenja pravila razrednik određuje jednu od dogovorenih posljedica, a kod ozbiljnijih i opetovanih kršenja posegne za obnovom vrijednosti i drugim dodatnim postupcima. Međutim, ukoliko učenik sâm želi smisliti neku aktivnost kojom će obnoviti vrijednosti koje je svojim ponašanjem ugrozio radije nego snositi posljedice, to je u svakom slučaju uvijek bolji način jer potiče razvoj zrelijih i primjerenijih socijalnih vještina učenika. Ovo je pregled vrsta nasilja i zlostavljanja i primjerenih postupaka:

RAZINE ZLOSTAVLJAČKOG PONAŠANJA I PROTOKOLI POSTUPANJA:

RAZINE ZLOSTAVLJANJA	ODGOVOR ŠKOLE
MANJE kršenje pravila	zaustavljanje - pravilo - posljedica (discipliniranje)
PONOVLJENO kontinuirani prekršaji	obrazac za praćenje učenika obnova vrijednosti (restitucija) procjena potrebe razgovora s roditeljima
OZBILJNO zloupotreba moći	sastanak s roditeljima obnova vrijednosti (restitucija) uključivanje učenika u dodatne programe
TEŠKO kontinuirana zloupotreba moći	psihosocijalna procjena prijava drugim službama uključivanje roditelja u programe reagiranje prema aktima škole
NEUKROTIVO izvan mogućnosti kontrole djeteta	individualna terapija u specijaliziranim ustanovama smještaj u drugo okruženje (promjena odjela/škole)

Kada je zlostavljanje grubo i ne prestaje, a učenik ne odgovara na discipliniranje i obnovu vrijednosti, škola mora poduzeti oštrije mjere u skladu sa svojim aktima. U protivnom ćemo zaustaviti manja kršenja pravila, ali ne i zlostavljanje.

Odgovor razrednika (i u tvrdokornim slučajevima škole) na situaciju nasilja ili, kraće rečeno, intervencija obuhvaća:

1. odnos i postupke prema učenicima promatračima
2. odnos i postupke prema učeniku koji je nasilan
3. odnos i postupke prema učeniku koji trpi nasilje.

1. Odnos i postupci prema učenicima promatračima

Svojom brigom i postupcima prema promatračima, učitelji potiču većinu učenika na aktivno sudjelovanje u zaustavljanju nasilnog ponašanja, a o tome - kao što smo rekli, kao i o učinkovitom reagiranju odraslih - bitno ovisi hoće li ovaj korak zaživjeti u školi. Pri postupanju prema promatračima važno je podržati na radionicama izvježbane načine reagiranja u situaciji nasilja, zatim podržati njihovu brigu o održanju vrijednosti na način dozivanja odraslih u pomoć onda kad su njihove reakcije neučinkovite ili se i sami boje da bi mogli biti napadnuti od zlostavljača, te način podrške učenicima koji su nasilni i koji trpe.

Dakle, važno je pohvaliti ih što su reagirali u situaciji nasilja (pa čak i onda kad to nije zaustavilo ponašanje), a onima koji nisu reći da to od njih očekujemo.

Primjereno je da učenici reagiraju riječima "Prestani s takvim ponašanjem. To mi se ne sviđa i nije smiješno. Dogovorili smo se da to nećemo raditi". Nije primjereno da učenici stanu između i razdvajaju druge koji se tuku, kao što nije primjereno da na nasilje reagiraju nasiljem. Ako se ne osjećaju dovoljno sigurno da interveniraju u situaciji nasilja i/ili ako se učenik koji je nasilan oglušio, važno je da potraže dežurnog odraslog i prijave situaciju. Osim toga mogu pristupiti učeniku koji je trpio i reći mu da im je žao zbog toga što se dogodilo i da im se to ne sviđa i nije u redu, mogu ga pozvati da sjedi s njima u klupi ili blagovaoni, pridruži se nekoj njihovoj aktivnosti, potaknuti ga da s nekim odraslim razgovara o problemu koji ima, ponuditi mu da idu zajedno s njim razredniku. S druge strane mogu reagirati i na onu djecu - promatrače koji se postave u poziciju publike, zabavljaju se time ili štite sebe od zlostavljanja te ih zamoliti da se izmaknu, ne da bodre nego da potraže pomoć.

Važno je da svi učenici znaju komu se osim dežurnom učitelju i razredniku mogu obratiti za pomoć u situacijama nasilja ili ako su im se učenici koji trpe povjerali. To mogu biti i školski psiholog, pedagog, neki nastavnik koji im ulijeva povjerenje, domar i sl. te valja provjeriti s njima znaju li to i kakva su im iskustva u situacijama traženja pomoći.

2. Odnos i postupci prema učeniku koji je nasilan

Discipliniranje, odnosno određivanje posljedica za kršenje pravila u pravilu određuje iz popisa dogovorenih posljedica onaj nastavnik koji se zatekao u situaciji kršenja ili razrednik kad se radi o naknadnoj prijavi. Naravno da uvijek možemo ponuditi prekršitelju da sam razmisli i odabere način obnove vrijednosti, međutim kako taj postupak predviđa više vremena i temeljitiji razgovor o vrijednostima i o načinima obnove vrijednosti, a zahtijeva i provjeru je li takva nadoknada prihvatljiva učeniku koji je trpio, pokazuje se da je discipliniranje sasvim primjereno u slučajevima lakšeg kršenja pravila. No bez obzira na to koju vrstu posljedica bira razrednik i učenik, važno je da razrednik bude miran, razločan i čvrst te da načinom razgovora jasno pokaže kako je problem ponašanje, a ne učenik sâm, da se cijeli postupak vodi kako bi se ponovno uspostavile vrijednosti, a ne zato da on bude kažnjen i da dosljedno primjenjujemo nešto što smo se svi zajedno dogovorili pa tako ne pravimo od toga poseban slučaj.

Također je važno da načinom vođenja razgovora pokažemo i kažemo učeniku da smo sigurni da može ovladati svojim impulsima i kontrolirati ponašanje te da smo mu spremni dati podršku da to bolje izvježba i pronađe dobre načine obnove vrijednosti za sebe i učenika prema kojemu je bio nasilan. Dakle, važno je da razrednik bude brižan, topao i zahtjevan u razgovorima s učenikom koji je prekršio pravila jer, kao što smo već rekli i u radionici za roditelje te o tome i prodiskutirali, takav pristup daje najbolje rezultate u odgoju.

U slučajevima kada se učenik sâm odluči radije obnoviti prekršenu vrijednost nego snositi posljedice i u slučajevima kada je u pitanju ozbiljniji stupanj nasilničkog ponašanja (npr. učenika je grupa učenika izbacila iz školskog autobusa tri stanice prije njegove kad su se navečer vraćali svojim kućama ili učenik je sačekao pred školom drugog učenika i u tuči ga ozlijedio, ili pak učenik opetovano hvata za grudi učenice i sl.) i kad se to nasilje ponavlja pa možemo već govoriti o zlostavljanju, možemo učeniku predložiti obnovu vrijednosti koje je prekršio jer je riječ o ozbiljnom ugrožavanju vrijednosti te je važno da je nekim postupkom obnovi.

Ovdje ćemo opisati ključne korake u vođenju postupka obnove vrijednosti.

- Kad primjenjujemo obnovu vrijednosti (restituciju) valja imati na umu da to nije kazna, nego ponašanje koje vraća poštovanje povrijeđenom i čuva dostojanstvo onoga koji se ponašao nasilno.
- Polazi od pretpostavke da je svako ponašanje motivirano nekom potrebom ili htijenjem te da sama potreba i htijenje nisu upitni; upitan je način na koji se ono zadovoljava.
- Učenik SAM odlučuje kako će obnoviti prekršenu vrijednost (uza suglasnost povrijeđenog) - to je jedini način da iz pogreške nešto nauči i naraste.
- Cilj je razviti poželjna ponašanja u učenika koji je bio nasilan, ali također poticati takva ponašanja i u drugih učenika.

Vrijednosti daju mogućnost djetetu da napravi samoprocjenu vlastitog ponašanja, tako što se ono sâmo može pitati:

- Kakva sam ja kao osoba ako npr. širim laži o drugima?
- Je li to u skladu s našim vrijednostima?
- Želim li ja biti takav?
- Kakva bih osoba želio biti?
- Što mogu učiniti da budem takav kakav bih želio biti?

Dobra obnova vrijednosti uči samodisciplini. Ona je:

- povezana s područjem u kojem je učinjen prijestup
- povezana s vjerovanjima i vrijednostima (*je li to za nas zaista važno?*)
- jača onoga tko je pogriješio
- uključuje istraživanje kako je to ponašanje djelovalo na drugoga i kako ga je povrijedilo

- uči na pogreškama (smanjuje vjerojatnost da će to ponoviti)
- potiče na usvajanje novih vještina i zrelijih ponašanja,
- popravlja pogrešku vlastitim trudom i aktivnošću,
- s težištem na tome KAKO će dijete obnoviti vrijednost - kreativna je (naravno, bitno je i to da dijete doista učini ono što je smislilo)
- usmjerena na osobu prema kojoj je bilo usmjereno nasilje, vodi računa o potrebama (i onog tko je bio nasilan i onoga tko je trpio), oštećeni je zadovoljan prijedlogom
- nema kritike, okrivljivanja, ljutnje.

U tom smislu i učitelj vodi razgovor s učenikom.

Okvirno govoreći, slijed razgovora jest:

- **U našoj školi ne prihvaćamo ...** (takvo i takvo ponašanje)
- **U što vjerujemo? Koje su naše vrijednosti?** (npr. da svi imamo pravo biti sigurni.)
Je li nam to stvarno važno?
- **Što si htio/trebao?**
Što si zapravo želio (mislio, htio, osjećao ili koji je bio tvoj cilj)?
- **Je li to dobar način da to postigneš?**
Što si učinio (rekao)? Kako si to učinio (rekao)? Jesi li dobio ono što si htio? Jesi li zadovoljan? Pomaže li ti to da dobiješ ono što trebaš? Što to govori o tebi kada tako postupiš? Jesi li mogao postupiti i gore?
- **Kako ćeš popraviti ovu situaciju?**
Sada, kad znamo da si mogao i gore, da vidimo možeš li i bolje. Na pogreškama učimo. Razmisli, što možeš naučiti nakon ovoga? Trebaš li nešto promijeniti? Kako možeš popraviti pogrešku i obnoviti vrijednost koju si ugrozio? Što to govori o tebi kad popraviš štetu?

Primjer

Na primjeru koji smo već opisali u poglavlju o 2. Koraku, kada smo govorili o uspostavi vrijednosti, pravila i posljedica, sada ćemo razmotriti kako je mogao teći razgovor između učiteljice i Branka:

Opis situacije: Branko dotrči do reda za užinu, dade čvrgu Marku koji stoji u redu i potjera ga na kraj reda, a on stane na njegovo mjesto.

Što je učinila dežurna učiteljica?

Učiteljica je rekla Branku da u našoj školi ne prihvaćamo čvrganje drugih učenika i tjeranje iz reda te da je tim ponašanjem prekršio neke školske/razredne vrijednosti i pravila pa mu nema druge nego da onda snosi i posljedice. Branko se prvo izmotavao da nije, da je samo malo, da nije on kriv kad je Marko glup i plašljiv. Učiteljica je rekla da je vidjela što se dogodilo, na što se opet Branko izmotavao i uvjeravao učiteljicu da se šalio; međutim, ona je bila mirna, srdačna i ustrajna i rekla je: “Mislim da ti nema druge, pripadaju te posljedice o kojima smo se dogovorili jer si prekršio pravilo.” Branko je onda rekao: “Dobro, učiteljice, ja bih onda radije učinio nešto da ponovno uspostavim tu vrijednost.” Na to ga je učiteljica upitala: “Koje su to vrijednosti koje si ugrozio svojim ponašanjem?” (ovdje je važno uočiti da u onom trenutku kad se Branko odlučio na obnovu vrijednosti, učiteljica prestaje razgovarati o posljedicama i počinje razgovarati o vrijednostima). Nakon malo promišljanja i učiteljičina nastojanja, Branko je rekao da su možda neke od vrijednosti oko kojih su se dogovorili, a koje je prekršio, međusobno uvažavanje i poštovanje. Učiteljica ga je zatim pitala: “Jesu li nam zaista te vrijednosti važne?” Branko se složio i potvrdio da jesu. Zatim ga je upitala što je zapravo trebao i je li to bio dobar način da to dobije. Što je drugo mogao učiniti? Branko je odgovorio da je bio gladan i htio je brzo jesti (žurilo mu se, nije htio čekati), da bi to bio dobio da ga učiteljica nije vidjela, a uz malo oklijevanja, domišljanja i češkanja po glavi, dosjetio se kako je mogao požuriti prvi jer je jako gladan, zamoliti Marka da čuva mjesto i za njega, zamoliti ga da mu ustupi mjesto, otići se umiljavati tetama kuharicama ... “Jesi li se mogao ponijeti i gore?” upitala je učiteljica, a Branko je odgovorio da je, naravno, mogao još i lupiti Marka i opsovati mu i priprijetiti mu, na što je učiteljica rekla: “Dobro, sad kad znamo da si mogao i gore, da vidimo možeš li bolje... Kako bi sada mogao ponovno uspostaviti ono do čega je nama stalo u školi/odjelu? Što možeš napraviti da povratiš poštovanje i uvažavanje Marku?” (jer to su vrijednosti za koje je Branko rekao da su ugrožene). Branko nije znao odmah odgovoriti pa je učiteljica rekla neka razmisli i neka joj kaže na sljedećem odmoru.

Važno je da razrednik bude miran, razložan i čvrst te da načinom razgovora jasno pokaže kako je problem ponašanje, a ne učenik sâm, da se cijeli postupak vodi kako bi se ponovno uspostavile vrijednosti, a ne zato da on bude kažnjen i da dosljedno primjenjujemo nešto što smo se svi zajedno dogovorili pa tako ne pravimo od toga poseban slučaj.

*Želis li nešto reći? Traži riječ dlanom ruke!
Ne upadaj u riječ!*

Branko je sljedeći odmor došao i rekao, primjerice: “Mogu ga zvati u svoj tim za graničara jer je mal, brz i spretan.” Učiteljica potvrdi da je to dobar prijedlog jer vraća poštovanje i uvažavanje Marku, uključuje to da Branko sâm nešto učini i odlazi s Brankom pitati Marka je li suglasan s tim prijedlogom. Marko pristaje na taj prijedlog jer voli se igrati graničara, a Brankov tim je dobar. Nakon toga učiteljica obavijesti razrednika o dogovoru i on diskretno isprati je li Branko doista i učinio to što je predložio.

Branko je mogao predložiti i to da Marku pokaže neko gradivo - ono što mu ne ide - ili da moli Marka da mu pokaže neko gradivo, a da će on pritom surađivati i biti koncentriran, što bi učiteljica također prihvatila jer uključuje Brankov trud i aktivnost te vraća Marku poštovanje i uvažavanje, ali je recimo Marko mogao reći da mu se takav prijedlog ne sviđa pa bi Branko onda trebao smisliti neki drugi prijedlog. Kad učenik koji je trpio nasilje ne pristane na prijedlog, važno je da ga učiteljica pita što mu u tom prijedlogu nije dobro, budući da na taj način pomaže Branku smisliti prijedlog koji će biti bolji i uvažavati Marka. Marko je mogao reći, naprimjer, da mu je Petar već pokazao to gradivo koje mu ne ide ili da mu je drago što Branko cijeni njegovo znanje, ali mu se ne da tjerati Branka da nešto radi u uč.

Sljedeći Brankov prijedlog mogao je biti to da zajedno odu na skorašnju utakmicu. I taj prijedlog bi učiteljica prihvatila, a Marko može reći da mu se sviđa, ali da se osjeća malo nesigurno s Brankom pa bi htio da s njima idu još i dva učenika iz razreda (recimo učenika pomagača). Branko bi vjerojatno pristao na takvu doradu svojeg prijedloga i tako bi došli do načina na koji se ponovno uspostavljaju odjelne vrijednosti i svi sudionici su zadovoljni i poštovani.

Da je Branko kojim slučajem predložio da će se duboko nakloniti svaki put kad Marko uđe u učionicu, učiteljica bi na to morala reći kako to nije dobar prijedlog jer to nije uobičajen i iskren način na koji izražavamo poštovanje i uvažavanje niti njeguje ravnopravnost, što je također jedna od školskih/odjelnih vrijednosti te zatražiti od Branka neka dade drugi prijedlog koji odista ponovno uspostavlja vrijednosti do kojih nam je stalo.

Slično bi bilo da je Branko predložio da mu nosi torbu tjedan dana.

Učiteljica ne bi bila zadovoljna jer to ne obnavlja međusobno poštovanje i uvažavanje, nego više slični na samokažnjavanje - pa bi uz takvo obrazloženje tražila od Branka drugi prijedlog. Dakle, s prijedlozima koji ne uspostavljaju ponovno vrijednosti i koji ne uključuju trud i aktivnost prekršitelja učiteljica se ne smije složiti, nego mora zajedno s Brankom tražiti bolji prijedlog, tumačeći što nije dobro u tom prijedlogu i što bi dobar prijedlog trebao sadržavati; pritom je važno da ona pomaže Branku smisliti dobro rješenje, a ne da mu predlaže sama rješenja. To je važno zato što se onda učenika koji smišlja drugačije ponašanje ne potiče da se sâm razvija, nego da surađuje i bude poslušan, čime se ne baštini najbolji dio koji obnova vrijednosti omogućuje - razvoj socijalne kompetencije.

U cijelom ovom postupku bitno je da učitelj/razrednik razgovara na topao i podržavajući način, ali odlučno. Dakle, bez okrivljavanja, izazivanja grižnje savjesti, iz nadmoćne pozicije - jer će u tom slučaju obnavljanje vrijednosti imati učinak kazne, a to upravo želimo izbjeći iz razloga koje smo naveli u 2. Poglavlju, na početku. U slučajevima kad se učenici “izmotavaju”, a oni će se u početku sasvim sigurno izmotavati i umanjivati svoje ponašanje, važno je ostati miran i siguran u svojim tvrdnjama da je takvo ponašanje odjelnim/školskim pravilima određeno kao nasilje i kao nešto što ne činimo te da su time ugrožene vrijednosti oko kojih smo se usuglasili. Nije preporučljivo prepirati se s učenicima, nego reći kako vjerujemo da se učeniku to ponašanje ne čini nasilnim ili povređujućim za druge, međutim da po onome što ja znam (što su vidjeli očevdici) to jest prekršaj naših pravila i vrijednosti.

Poteškoću za ovakvu vrstu razgovora može predstavljati i stav nekih nastavnika, odnosno očekivanje da su djeca kad stignu u školu već odgojena, a ukoliko nisu (odnosno budući da nisu ili nisu još sasvim), onda je to “loše i naopako” i za to su sigurno krivi roditelji, a i djeca sama što se ne trude dovoljno. Takvi nastavnici gotovo se uvrijede kada se učenici ponašaju kako ne treba. Takav stav zasigurno im otežava posao odgoja, s obzirom na to da je s ljutnjom i uvrijedenošću teško odgajati. Posao škole jest i odgoj djece, možda bismo mogli ustvrditi da je to njezin primarni posao te, kad bi djeca i bila savršenog i bezgrešnog ponašanja, onda ne bi bila djeca i mi im kao odgajatelji ne bi niti trebali. Svojevrсна inačica ove poteškoće vidljiva je i u primjedbi nekih učitelja kako nemaju vremena za provođenje postupka obnove vrijednosti. Slažemo se s time da ovaj postupak zahtijeva neko vrijeme za individualni razgovor s učenicom i praćenje provedbe obnove vrijednosti. Međutim, reći da nemamo vremena za obnovu vrijednosti isto je kao i reći da nemamo vremena za odgoj, a to nam je temeljna zadaća. Osim toga, učitelji koji dosljedno provode obnovu vrijednosti s vremenom imaju učenike koji sve rjeđe krše vrijednosti i pravila.

Evaluacija Programa pokazuje smanjenje nasilničkog ponašanja za 2/3 pa možemo zaključiti da je primjena posljedica i obnove vrijednosti vrlo dobra investicija vremena za budućnost. U suprotnom ćemo držati prodike i kažnjavati učenike, što nam također troši i vrijeme i energiju.

U opetovanim ili težim slučajevima nasilja, razrednik može sâm pozvati učenika na razgovor i reći kako je zamijetio pogoršanje u ponašanju učenika te se pita što se zapravo događa, što nagoni učenika da se tako ponaša, koje su njegove potrebe/htijenja, što time želi postići i uspijeva li u tome.

Nakon tog dijela razgovora razrednica mu može predložiti obnovu vrijednosti kao način na koji će se potruditi oko svog ponašanja i pripadanja zajednici. Ukoliko učenik pristane, razgovor se dalje vodi kao što je opisano. Ukoliko pak ne pristane, razrednik ga obavještava da ga onda pripadaju posljedice koje su predviđene, a u opetovanim i težim slučajevima i pedagoške mjere predviđene statutom. Na obnavljanje vrijednosti ne možemo nikoga prisiliti i važno je istaknuti prednosti ovog postupka, ali i učenicima ostaviti slobodu izbora. To je također važno naglasiti i roditeljima ukoliko ih pozovemo na razgovor ili ih o ponašanju učenika obavještavamo na informacijama.

Na CD-u u prilogu ovog priručnika nalazi se i obrazac za samoprocjenu učenika koji je bio nasilan.

Važno je da ovaj obrazac date učeniku tek NAKON što ste razgovarali s njim, a ne umjesto razgovora i u slučajevima ozbiljnijeg nasilnog ponašanja.

Ako nemate vremena za razgovor, dogovorite se za sljedeći dan, ali nemojte umjesto toga dati učeniku obrazac da sâm razmišlja. Također, važno je naglasiti da je ovo pomoć u samoprocjeni za učenike koji su bili nasilni, a ne za učenike koji su bili meta nasilja. Ovakav način pisane samoprocjene nije nikako primjeren učenicima nižih razreda (oni nisu još kognitivno zreli za takvu analizu).

Međutim, reći da nemamo vremena za obnovu vrijednosti isto je kao i reći da nemamo vremena za odgoj, a to nam je temeljna zadaća.

Čest prigovor nastavnika i razrednika jest to da obnova vrijednosti ne pomaže u tvrdokornih zlostavljača i po ponašanju najgorih učenika. S time se lako možemo složiti. Za takve učenike smo okasnili s ovakvim odgojnim postupcima, njima (i njihovim obiteljima) treba stručan tretman u specijaliziranim ustanovama, ali to nije razlog da je ne primjenjujemo s velikom većinom učenika, gdje pomaže. Također smo se susreli s relativnim nestrpljenjem nastavnika koji očekuju da nakon nekoliko izricanja posljedica i jedne do dviju obnova vrijednosti učenici potpuno prestaju s nasilnim ponašanjem. To su, rekli bismo, nerealna očekivanja. Nasilno ponašanje jedno je od najtvrdokornijih i najteže je ukinuti ga. To dokazuju mnoga istraživanja i studije tretmana nasilničkog ponašanja. U slučajevima sklonosti nasilničkom ponašanju, a pogotovo zlostavljanju, vrijedi se veseliti svakom pomaku nabolje i hrabro, strpljivo i ustrajno nositi se s povratkom na staro. Osim toga, odgoj je dugoročna zadaća, to učitelji dobro znaju, pa i sama autorica ovog pristupa, D. Gossen, kaže da u školi u kojoj se pristup primjenjuje treba nekoliko godina da postane prirodan i do te mjere prihvaćen da mu nitko više ne pruža otpor, te da je do te mjere prihvaćen da stvara svojevrsan socijalni pritisak na one tvrdokorne zlostavljače, da mu se i oni priklone.

Od mentora smo često čuli i to da nastavnici imaju svojevrsan strah da će ispasti pred učenicima smiješni pri primjeni obnove vrijednosti. Za to može biti nekoliko razloga - prvi i vjerojatno najčešći jest to što je ovo nov pristup kojemu nastavnici nisu vični pa imaju osjećaj da će biti neprirodni i nemušti u situaciji kada bi trebali biti topli, podržavajući i odlučni. Njima možemo reći samo da hrabro vježbaju, a ako im treba, mogu prvo vježbati glumeći situacije u paru s kolegama dok se ne ohrabre jednom primijeniti postupak uživo. Jedan od razloga može biti i to što se u našim zbornicama još uvijek donekle provlači žal za izgubljenim autoritetom pa pristajanje na ovakav pristup izgleda kao potpuna kapitulacija.

Da, u ovo postmoderno vrijeme demokracije i civilnoga društva, doista autoritet u onome starinskom smislu riječi više nije moderan niti poštovan. Nije mjesto i vrijeme da u ovom i ovakvom priručniku govorimo o društvenim promjenama; međutim, vrijedi naglasiti da je suvremeno društvo zamijenilo odgoj autoritetom odgojem odnosom. Česti prigovori da su djeca dobila svoja prava i da ih o njima poučavamo, a da su roditelji i odgajatelji (učitelji) ostali bez svojih prava ukazuje na nerazumijevanje suštine promjene koja nam se dogodila razvojem demokracije.

Stoga je važno da svi mi, koji smo si uzeli zadaću odgoja u svoje ruke, svladamo tu novu paradigmu odgoja osobnim odnosom, a ne autoritetom. Zato i takvim nastavnicima koji žale za autoritetom možemo reći da je ovo prilika za svladavanje te nove paradigme. Pozivamo ih da vjeruju nama koji smo se ovaj pristup ohrabрили primijeniti i koji smo baštiniли njegove dobre rezultate na veselje sebi i učenicima.

U slučajevima sklonosti nasilničkom ponašanju, a pogotovo zlostavljanju, vrijedi se veseliti svakom pomaku nabolje i hrabro, strpljivo i ustrajno nositi se s povratkom na staro.

I evo, nakraju, jedan dobar i jedan loš primjer primjene obnavljanja vrijednosti iz naših Škola bez nasilja.

Dvije su djevojčice prijavile dječaka kako je vrijedao i dirao jednu djevojčicu. Dječak je bio pozvan na razgovor te je sâm predložio da će se ispričati i napisati popis pozitivnih osobina cura te da će to staviti na pano u odjelu. Popis je jako dugačak, izdvajamo samo neke tvrdnje, a ide otprilike ovako:

- cure su dobre prijateljice
- cure su nježne
- cure su lijepe
- cure su pametne
- cure su kulturne
- cure su brižne
- cure su spremne pomoći drugima
- cure su kao cvijeće
- cure su uljudne
- cure su pristojne
- cure su sretno kad im pomazemo
- cure su zanimljive
- cure su nezamjenjive
- cure imaju lijepe nokte
- cure imaju lijepo mišljenje
- cure su snalažljive..... itd. itd.
- JA POŠTUJEM CURE!!

Na pitanje “Primjenjujete li obnovu vrijednosti?” stručna suradnica odgovara: “Da, evo na primjer, učenica je otuđila mobitel drugoj pa smo od nje tražili da se pred cijelim razredom ispriča, što je ona učinila grcajući i u suzama.”

- Nije svako otuđivanje/krađa nasilje.
- Ovo je ponižavanje onoga koji je ukrao, a ne obnova vrijednosti.
- Obnova vrijednosti mogla bi biti primjerice snimiti dobru pjesmu, sliku za njezin mobitel, donijeti joj buketić cvijeća ili špangicu (svoju) i sl. pod uvjetom da sama odluči što će i da se druga djevojčica suglasi s time.

3. Odnos i postupak prema učeniku koji trpi nasilje

S učenicom koji je trpio nasilje važno je razgovarati o događaju nasamo i to istog dana, a potom u razmacima od po nekoliko dana, sve dotle dok niste sigurni da je prestao biti meta onih koji zlostavljaju. **Važno je ne pružati mu preveliku podršku u javnosti jer mu time poručujemo da je slab pa traži poseban tretman, a to i je razlog zbog kojeg je postao žrtvom i na neki način izaziva djecu sklonu zlostavljanju. Doznajte što se događa. Slušajte. Doznajte činjenice (tko, što, kada, gdje, kako) i procijenite učenikov doživljaj nasilja. Je li to prvi put da je povrijeđeno na taj način ili se to događa već neko vrijeme? Vodite računa o tome da ovaj razgovor može za učenika biti težak. Recite mu da vam je žao zbog toga što se dogodilo. Uvjerite ga da to nije zaslužio. Pohvalite ga zbog hrabrosti da o slučaju zlostavljanja s vama razgovara. Objasnite mu od kolikog je značaja to što vas je obavijestio, ne samo za njega već i za druge učenike i djelatnike škole.**

Pitajte učenika što mu je potrebno kako bi se osjećao sigurnim. Zlostavljana djeca se mogu osjećati nemoćno, prestrašeno ili poniženo. Postupite onako kako oni traže kada je to moguće. Ponudite mu i druge vrste podrške kao što su vršnjaci pomagači, roditelji pratioci ili neku drugu vrstu pomoći. Ovakva djeca vole biti uz odrasle jer ih oni štite od nasilja i to im dopustite - bilo da prave društvo dežurnom nastavniku ili u porti prave društvo portiru. Ako je učenik već duže vrijeme zlostavljan ili se osjeća posebno tjeskobno, ponudite mu razgovor sa psihologom ili nekim stručnjakom - školskim suradnikom s ciljem izgradnje bolje slike sebe te razvijanja socijalnih vještina, kao i vještina zastupanja sebe.

Naglasite povjerljivost vašeg razgovora i jasno kažite tko hoće a tko neće dobiti te informacije. Doznajte dodatne činjenice o slučaju od drugih odraslih ili učenika tako da zlostavljana djeca ne budu u strahu da će ih se identificirati kao jedine izvjestitelje o slučaju. Zaštitite ih prilikom razgovora s djecom koja su prema njima bila nasilna. Ako je to moguće ne otkrivajte njihov identitet. Radije objasnite da ste o zlostavljanju doznali iz raznih izvora, uključujući i odrasle.

Razgovarajte s kolegama o slučaju nasilja. I drugi zaposlenici koji imaju kontakt s učenicom mogu pružiti potporu i pomoć. Zamolite ih da nastave promatrati što se događa kako bi se uvjerali da je nasilje prestalo. Također ih potaknite da prenesu informaciju o napretku ili idućim incidentima svim nadležnim suradnicima.

Nipošto ne predložite sastanak između učenika koji je žrtva nasilja i učenika koji je prema njemu bio nasilan s ciljem da se pomire i dogovore. Takvi susreti mogu prouzročiti daljnju štetu. Nemojte učenika koji je bio nasilan prisiljavati na ispričavanje (nemojte mu ni predlagati), to ne pomaže žrtvi, a ponižava zlostavljača. O tome smo pisali u poglavlju 2. u odjeljku o posljedicama. Budite prisutni pri dogovaranju o prihvatljivosti nadoknade štete. Pogotovo ako je riječ o zlostavljanju, tada nije riječ o tome da su se učenici posvađali pa im treba dati podršku da se pomire; to nasilje nije osobno, dijete koje zlostavlja samo koristi slabije od sebe kako bi zadovoljilo svoju potrebu za nadmoći. Osim toga, bitno nam je uspostaviti vrijednosti i poštovanje, a ne prijateljstvo.

Zamolite učenika da prijavi svaki budući pokušaj nasilja, kako od strane istog tako i od drugih učenika i recite mu koliko vam je važno da to učini i kako o tome ovisi koliko ćete svi u školi biti učinkoviti u zaustavljanju nasilja. Također naglasite da ovdje nije riječ o tužakanju, nego o jedinom načinu na koji možete ostvarivati i oživotvoriti školske vrijednosti.

Potaknite i podržite zlostavljanog učenika na sklapanje prijateljstava (naravno ne s nasilnicima, nego s drugom djecom). Kako su ova djeca u pravilu loših socijalnih vještina i osamljena, to je najbolji način prevencije zlostavljanja. Međutim, upravo zbog toga će biti važno da im u tom početnom sklapanju prijateljstava pomognete, razmislite suradnju s vršnjacima pomagačima ili neki drugi način razvijanja tih vještina. Razgovarajte i o tome kako učenikovi roditelji mogu pomoći. Ako smatrate primjerenim, razgovarajte s roditeljima i uputite i dijete i roditelje psihologu. Roditeljima zlostavljanog učenika i učeniku samom treba reći što smo poduzeli i s učenikom koji je zlostavljao i njegovim roditeljima, jer u protivnom upućivanje psihologu mogu doživjeti kao poruku da s njima i njihovim djetetom nešto nije u redu. Upućivanje psihologu dobro je obrazložiti mogućnošću da ga psiholog podrži u razvoju i vježbanju socijalnih vještina i samopouzdanja kako bi se mogao lakše obraniti i sam i s prijateljima koje će lakše steći boljim socijalnim vještinama.

Pratite učenika koji je bio žrtva. Neka zna da ste mu na raspolaganju i da planirate s njim diskretno razgovarati svaka dva do tri dana i ubuduće.

Nemojte učenika koji je bio nasilan prisiljavati na ispričavanje (nemojte mu ni predlagati), to ne pomaže žrtvi, a ponižava zlostavljača.

Školski protokol o postupanju može se sažeto ovako prikazati:

	ONAJ KOJI TRPI	KOJI JE NASILAN	PROMATRAČ
1.	prekinuti nasilje <i>* spriječiti komentare i objašnjavanja na licu mjesta ako je situacija puna emocija</i>		aktivni u zaustavljanju i traženju pomoći
	umiriti i osigurati zaštitu	umiriti nasilnika	
	<i>* imenovati prekršenu vrijednost i pravilo i na njih se pozvati</i>		
2.	individualni razgovor	individualni razgovor	poticanje na podršku onom tko je nasilan i tko trpi
	posljedica (discipliniranje) ili obnova vrijednosti		
	praćenje		
3.	uključivanje u različite grupe + pomoć vršnjaka pomagača		praćenje ponašanja
	uključivanje roditelja	uključivanje roditelja	
4.	poticanje zastupanja i brige o sebi	dodatne metode (npr. ugovor)	
5.		odgojne mjere - školski akti	
6.	stručna pomoć - tretman	stručna pomoć - tretman	

Ovaj protokol vrijedi za situaciju u kojoj je odrasla osoba prisutna u situaciji nasilja. U slučajevima kad je nasilje kasnije prijavljeno prva dva retka točke 1. su, naravno, izostavljena, a ostatak protokola ostaje isti.

Korak 5.

Korak **6.**

6. korak - Škola reagira i djeluje prema školskom protokolu o postupanju

Premda su dežurni nastavnici i posebno razrednici odgovorni za primjenu školskog protokola o postupanju u svakom pojedinom slučaju nasilja i za vođenje bilježaka na toj razini, već je u 5. koraku vidljivo da u tvrdokornijim slučajevima zlostavljanja u program podrške i intervencija treba uključiti i druge elemente zaštitne mreže, prvo u školi a onda i izvan nje. Već smo spominjali Protokol o postupanju u slučajevima nasilja među djecom i mladima Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, koji obavezuje i školu kako na određene aktivnosti, tako i na suradnju s drugim ustanovama i službama.

Nije sasvim lako procijeniti gdje je ta granica koju neko nasilničko ponašanje treba prijeći pa da nalaže nužnost prijavljivanja policiji, centru za socijalnu skrb i drugim službama. Ima škola koje svaki slučaj nasilja odmah prijave u strahu da ne bi pogriješili, ali i zato da sebe amnestiraju odgovornosti za događaje i posljedice, a ima pak slučajeva u kojima škola predugo oklijeva prijaviti slučaj i uključiti i druge službe iz raznih razloga (zato da se ne obruka, ne ugrozi svoj ugled dobre škole, iz površnosti ili, kao što smo čuli, "zato što su te druge službe ionako toliko pretrpane poslom da i nema neke koristi dojavljivati im"). Važno je pritom naglasiti kako je posao škole odgajati i činiti to u okviru svojih resursa i znanja uvijek, samostalno ili u suradnji s drugim službama. Dakle, škola je uvijek nadležna za događanja pod svojim krovom i za ona koja djeca prijave nekoj odrasloj osobi u školi, a kad će dozvati i druge ovisi o procjeni u svakomu pojedinačnom slučaju. Načelni savjet jest: ne hitajte s prijavom za slučajeve za koje ste poduzeli konkretne korake i vidite da oni daju dobre rezultate, ali nemojte se niti ustručavati prijaviti slučaj drugim službama kada procijenite da je situacija izvan vaših školskih resursa i kompetencija.

6.1. Individualni plan tretmana

Za svakog učenika koji je opetovano sklon zlostavljačkom ponašanju i za svakog učenika koji je i dalje izoliran, prestrašen, povučen i trpi zlostavljanje razrednik treba zajedno sa stručnom službom napraviti individualni plan tretmana.

Važno je da ovaj plan bude osmišljen tako da omogućava učenicima razvoj onih osobina koje im nedostaju i koje su uzrok njihovih teškoća u socijalnom ponašanju.

*Važno je da plan
tretmana onih koji
zlostavljaju i trpe
bude osmišljen tako
da omogućava razvoj
onih osobina koje im
nedostaju i koje su
uzrok njihovih teškoća
u socijalnom ponašanju.*

ČINJENICA

12% UČENIKA VRŠI
NASILJE NAD VRŠNJACIMA.

Kad je riječ o učenicima sklonima zlostavljanju, onda su to u pravilu:

- osvješćivanje i razvijanje emocija, a posebno empatije (zato je važno da se svi u školi prema njima ponašaju toplo, brižno, suosjećajno i zahtjevno, a uključivanje u bilo kakve aktivnosti koje mogu pomoći u emocionalnom razvoju su dobro došle - npr. dramska grupa, forum-kazalište i sl.)
- preuzimanje odgovornosti za vlastito ponašanje i razvijanje prosocijalnog ponašanja kroz obnovu vrijednosti, ali i drugim prosocijalnim akcijama (učiniti nešto za druge, za školu, za zajednicu)
- stjecanje više povjerenja u druge, naročito odrasle (zbog toga je od izuzetne važnosti kako će se nastavnici odnositi prema njima, što je veliki izazov za nastavnike, jer nas učenici skloni zlostavljanju puno lakše naljute i izazovu na igru moći, nego što nas inspiriraju da im pristupamo otvoreno i iskreno suradnički)
- vježbanje samokontrole i kontrole vlastite impulzivnosti (npr. neki sport).

Kad je riječ o učenicima koji trpe zlostavljanje, mnogo toga je već rečeno u prethodnom poglavlju, ali važno je istaknuti:

- vježbanje komunikacijskih vještina i vještina zastupanja sebe
- vježbanje drugih socijalnih vještina
- ustrajnost i oslanjanje na vlastite snage
- razvoj pozitivne slike o sebi i samopoštovanje.

Osim obnove vrijednosti, razrednici ili stručni suradnici mogu učeniku predložiti i pisanje ugovora o ponašanju.

Postupak pri sastavljanju ugovora jest kako slijedi:

- Dijete s razrednicom ili stručnom suradnicom razgovara o vrijednostima i pravilima ponašanja s ciljem da zajedno ustanove kada, kako i iz kojih motiva ih krši i što mu je teško, odnosno što ga odvraća od poštivanja vrijednosti i pravila.
- Razrednica/stručna suradnica može ponuditi na kraju razgovora potpisivanje ugovora, kao još jednog ozbiljnijega koraka u jačanju djetetove odgovornosti za vlastito ponašanje.
- U ugovoru stoji da razumije što je učinilo, koje je vrijednosti i pravila prekršilo i kako će promijeniti svoje ponašanje (to može biti obećanje da će promijeniti to i to ili još bolje navođenje ponašanja koja će primjenjivati umjesto nasilničkih, a može sadržavati i vremenski rok do kojeg će učenik usvojiti neka nova ponašanja ili vremenski rok nakon kojeg će se primijeniti neka od mjera iz statuta škole, ukoliko učenik ne promijeni svoje ponašanje).
- U ugovoru razrednica/stručna suradnica piše na koji način će ona ili drugi u školi podržati učenika u poštivanju ugovora i što će se dogoditi (kakve posljedice slijede) ako ga se učenik ne uspije pridržavati.
- Novi prijestupi učenika znače da ili ne poštuje ugovor ili ne može prestati s nasilnim ponašanjem. Tada je potrebno s učenikom preispitati ugovor i primijeniti dogovorene posljedice.

Česti prigovori da su djeca dobila svoja prava i da ih o njima poučavamo, a da su roditelji i odgajatelji (učitelji) ostali bez svojih prava ukazuje na nerazumijevanje suštine promjene koja nam se dogodila razvojem demokracije. Stoga je važno da svi mi, koji smo si uzeli zadaću odgoja u svoje ruke, svladamo tu novu paradigmu odgoja osobnim odnosom, a ne autoritetom.

Stručni suradnici nisu studijem dovoljno dobro pripremljeni za individualni rad s djecom koja su nasilna ili trpe nasilje i njihovim roditeljima. Ovaj Program ih tome ne poučava. Neki od njih naučili su neke od tretmana u dodatnim edukacijama. Tijekom provedbe Programa, kao i na susretima s mentorima i koordinatorima, često smo čuli molbe i prijedloge da organiziramo seminare i na ovu temu, međutim nažalost to prelazi okvire ovog Programa i njegovih ciljeva. Svjesni smo potrebe za usavršavanjem stručnih suradnika i svesrdno je podržavamo. Europske zemlje donijele su Deklaraciju o cjeloživotnom obrazovanju, u kojoj se naglašava kako svaki stručnjak ima pravo i dužnost obrazovati se i usavršavati na onim područjima koja su bitna za njegov uspješan rad i obavljanje radnih zadataka upravo zato što je nemoguće sva za rad potrebna znanja i vještine steći tijekom studija. Onim stručnim suradnicima koji se ne osjećaju kompetentno za ovo područje savjetujemo neka zatraže podršku i suradnju drugih stručnjaka u lokalnoj zajednici.

6.2. Suradnja s roditeljima djece koja trpe i koja su nasilna

Individualni programi rada s ovom djecom nužno uključuju i rad s njihovim roditeljima, a uspostava suradnje s njima nije nimalo lak zadatak. Dva roditeljska sastanka i pismene bilješke o njima koje smo poslali onima koji nisu bili prisutni, kao i suradnja s Vijećem roditelja i dopune školskih akata daju nam dobar okvir za razgovor i pozivanje na odjelne i školske vrijednosti, pravila i posljedice, kao i za primjenu postupka obnavljanja vrijednosti. Međutim, vrlo je lako moguće, premda nije pravilo, da su roditelji djece koja su sklona zlostavljanju relativno tolerantni i popustljivi prema agresivnom ponašanju, kadšto i sami agresivnog ponašanja, skloni optuživanju i relativno emocionalno hladni. Kad ih pozovemo u školu, sva je prilika da će doći spremni na obranu vlastitog djeteta i optuživanje škole, a ponekad i ucjene i prijetnje. S druge strane roditelji djeteta koje trpi doći će s opravdanom ljutnjom što im je dijete zlostavljano i s nestrpljivom potrebom da ga zaštite, tražeći od škole da zaustavi zlostavljanje

odmah, odbijajući potrebu da se i s njima i njihovom djecom radi na podršci razvoju nerazvijenih osobina, jer će im se činiti da bi na taj način mogli amnestirati one koji su bili nasilni krivice i odgovornosti za njihovo ponašanje. Kada pozivamo roditelje ove djece u školu, dobro je pripremiti se na ovakve reakcije i pokušati ih razumjeti. S roditeljima djece koja trpe mudro je prihvatiti odgovornost škole za ponašanja koja se događaju među njenim zidovima, a ne se opravdavati i umanjivati problem, izvijestiti roditelje što je škola sve učinila i što čini na smanjenju nasilničkog ponašanja ukupno i u pojedinačnom slučaju njihovog djeteta, te u razgovoru s roditeljima planirati što je još moguće napraviti kako bi se problem ublažio i riješio. S roditeljima djece sklone zlostavljanju mudro je također prihvatiti odgovornost koju škola ima, ne prebacujući taj dio u krilo roditeljima, te reći što je sve škola slijedom svoje odgovornosti napravila na planu ukupnog Programa i posebno s njihovim djetetom, pokazati im da toplo brinete o njihovom djetetu i da vam je stalo u kakvu osobu će se razviti i zajedno s njima dogovoriti iduće korake na tom putu. Ukoliko ovakvom strategijom niti razrednik niti stručna služba ne postignu suradnju s roditeljima, treba zatražiti pomoć Centra za socijalnu skrb, jer je normalan razvoj djece doveden u pitanje.

Mentori, školski koordinatori i učitelji na edukacijama često navode kao najveću poteškoću u Programu rad s roditeljima djece sklone nasilju i one koja su meta takvog nasilja. Iz zajedničke analize tih poteškoća možemo sažeti da je ovdje riječ o problemu složenu od mnogostrukih poteškoća.

Niti učitelji niti roditelji nisu vični uspostavljanju tzv. odnosa ravnopravnoga dostojanstva, koji je sastavni dio modernog demokratskog društva. Svatko od nas, budući da je žitelj ovog društva i vremena, postao je osjetljiv na vlastito osobno dostojanstvo i pravo na osobni integritet, međutim još nismo svladali kako možemo poštovati osobni integritet ne ugrožavajući pritom tuđi. Još uvijek smo skloni razgovarati u terminima “tko je u pravu” i “što je ispravno”, iako nas takav način nužno dovodi do poništavanja integriteta i prava na subjektivnu istinu, vrijednosti i izbore onoga drugog.

Roditelji i nastavnici (škola) imaju različite vrijednosti i ciljeve, naprosto zato što jesu različiti kao ljudi, a i zato što imaju različite uloge u odgoju i obrazovanju djece. I u skladu sa suvremenim društvom, uredu je da su djeca izložena različitim izvorima podrške i razvojnim zadaćama. To može predstavljati bogatstvo, ako znamo međusobno poštivati te razlike. Unatoč tome, mi stalno uvjeravamo jedni druge kako su naši stavovi, vrijednosti, prosudbe, načini ispravni. I stalno govorimo, i mi i roditelji, o tome što bi oni drugi sve trebali raditi, a ne rade ili ne bi trebali raditi, a rade. I onda se pokaže da nas oni ne slušaju, što nas posljedično dovodi do osjećaja bespomoćnosti i frustracije te ljutnje na te druge. Čini nam se da je taj osjećaj bespomoćnosti i frustracije prilično prisutan u školama, međutim on je prisutan i u krilu roditelja koji su zapravo u istoj toj poziciji u odnosu na školu. Jedan od principa suvremenoga društva jest to da ne možemo tražiti od drugih da se promijene. Oni imaju pravo birati u što će vjerovati, kako će se ponašati, kakve će izbore napraviti. Jedino što možemo jest promijeniti sebe, odnosno svoje ponašanje i time posljedično postići to da i drugi promijeni svoje ponašanje prema nama.

To je u najkraćim crtama logika odgajanja odnosom, a ne autoritetom (formatu priručnika nije primjereno dublje ulaziti u ovakve teme; o tome više možete pročitati u Juul, J. 1995., 2005., 2006., 2007., te Pregrad, J. 2006., a posebno u novoj knjizi namijenjenoj upravo učiteljima Jespera Juula i Helle Jensen - *Od poslušnosti do odgovornosti, kompetencija u pedagoškim odnosima*, 2010.

Osim toga, u programu obrazovanja učitelja i nastavnika nema mnogo govora, a još manje vježbanja komunikacijskih vještina, a one su ovdje bitno sredstvo bez kojeg ćemo teško uspostaviti suradnju s roditeljima, a osobito djece koja su nasilna i koja trpe. I o komunikaciji je napisano izuzetno mnogo knjiga i vježbenica pa ćemo stoga ovdje samo kratko prikazati, simbolički rečeno, hodogram razgovora s roditeljem ili drugim kolegom koji mnogo više osigurava da uspostavimo osjećaj razumijevanja i korektan odnos. Ono što smo mnogo puta ustanovili, čak i kada razgovore s roditeljima vode iskusniji i komunikaciji vičniji učitelji i stručni suradnici, jest pristup u kojem se od samog početka razgovora usmjeravamo na rješavanje problema, prije nego što smo uspostavili odnos razumijevanja i povjerenja i čuli što roditelje brine i muči. Iz područja primijenjene psihologije koja se bavi nenasilnim rješavanjem sukoba dobro je poznato da se učinkovito rješavanje problema može dogoditi tek nakon što obje strane u sukobu iznesu svoja viđenja problema te svoje potrebe. Poznata je krilatica: "Prvo potrebe, pa onda rješenja!". Kad roditelji djece koja su nasilna i one koja trpe nasilje dođu na razgovor, iskustvo pokazuje da su učitelji i stručni suradnici skloni ne saslušati roditelje mirno, do kraja i suosjećajno, nego se brzo počnu braniti i govoriti što treba napraviti, čime zapravo pridonose razvoju i produblivanju sukoba.

Ovaj hodogram podrazumijeva da znate aktivno slušati i da znate govoriti tzv. "Ja-rečenice", a ne upotrebljavate "Ti-rečenice", da niste usmjereni na to tko je u pravu, da su vam za vrijeme razgovora potrebe (škole, vaše osobne i roditelja) važnije od rješenja sukoba te da imate uvid i iskustvo da je u odnosima i komunikaciji važnije KAKO, nego ŠTO komuniciramo.

Dobro je poznato da se učinkovito rješavanje problema može dogoditi tek nakon što obje strane u sukobu iznesu svoja viđenja problema te svoje potrebe. Poznata je krilatica: "Prvo potrebe, pa onda rješenja!"

Hodogram razgovora:

1. Pitamo roditelja/suradnika/drugog što on misli ili bi htio.
2. Ponovimo/parafraziramo ono što je rekao da budemo sigurni (i mi i on) da smo ga dobro razumjeli.
3. Kažemo što mi (osobno i škola) mislimo, kako se osjećamo i što bismo htjeli.
4. Postavljamo potpitanja kako bismo **ustanovili u čemu smo sve različiti** (ovo je najteži dio jer se ljudima nevičnim suvremenim komunikacijskim vještinama čini da rade "u korist svoje štete").
5. Pronalazimo zajedničke elemente vrijednosti/ mišljenja i odluka te pronalazimo rješenja koja uključuju zajedničke elemente.
6. Definiramo naše vrijednosti, ciljeve, odluke (ne poništavajući njegove) i dogovaramo se o mogućoj suradnji nas na njegovim ciljevima i njega na našim - tim redoslijedom (važno je učiti da ne moramo doći i u pravilu ne dodemo do zajedničkog cilja, nego imamo dva - razrednički/školski i roditeljski).
7. Obavještavamo ga o školskoj odluci i provodimo je.

Ovakvo napisano izgleda vrlo jednostavno, međutim vježbanja na susretima mentora i školskih koordinatora pokazala su kako većina ovdje ima prostora za napredovanje (kako se to kaže u suvremenim terminima razvoja ljudskih resursa).

Još se jedna poteškoća pokazuje u osjećaju povrijeđenosti, a ponekad i prestrašenosti nastavnika i uprave škola, kada roditelji negoduju, traže akte u kojima piše da se škola smije tako odnositi prema nasilnicima i žrtvama, prijete tužbama inspekciji, ministarstvu, novinama i sl.. Ovakvo ponašanje roditelja, pa i građana uopće, vidljivo je i u porastu ne samo u školama, nego i u drugim službama koje reguliraju odgoj i obrazovanje, ali i u centrima za socijalnu skrb, upravnim tijelima, policiji i uopće svuda gdje građani zastupaju svoja prava. To je dio ukupnih društvenih promjena ma kako god učiteljima teško padale. Učitelji

bi i dalje željeli da postoje jasne odgojne vrijednosti i norme, a one su se u postmodernom i neoliberalnom društvu istopile i umnogostručile. Stoga je važno shvatiti da su to promjene u društvenim vrijednostima i odnosima u cijelosti i da nisu usmjerene posebno na učitelje i školu, odnosno na gubitak važnog mjesta i uloge koju učitelji i škola imaju u životu djece. Roditelji su ljuti, žele zaštititi svoju djecu onako kako oni misle da treba, u skladu sa svojim vrijednostima i uvjerenjima. Poznato je da osjećaj ugroženosti ili nepravde prema vlastitom djetetu izaziva mnogo više ljutnje i potrebe za akcijom nego bilo koja druga vrsta ugroženosti i osjećaja nepravde. Zato je puno mudrije pokazati suosjećanje za to kako se osjećaju i za njihovo viđenje situacije, reći im kako je naše viđenje drugačije (pozvati se na sve one akte i vrijednosti, pravila i posljedice koje smo u 2. koraku izgradili uza suglasnost većine roditelja), dati im akte i drugo što traže i reći im da je njihovo pravo da se žale i tuže te da to mogu slobodno i učiniti ako smatraju da je to za dobrobit njihovog djeteta. To je pozicija u kojoj poštujemo i svoj i njegov integritet.

Čuli smo od nekih učitelja i stručnih suradnika uvjerenje da škola ne može donijeti odluku o pedagoškom postupku i mjeri učeniku ako se s njome ne slažu i roditelji. To nije točno. Roditelji, naravno, trebaju biti uključeni u proces razmatranja najprimjerenijeg pedagoškog postupka i mjere te trebaju biti upoznati s odlukom škole. Na nju se imaju pravo žaliti. Zakonom i statutom škole određeno je tko su nadležna žalbena tijela. Ovakvo uvjerenje znatno umanjuje stručnu kompetentnost i dostojanstvo kako škole, tako i učitelja pa je vrlo opasno njegovati ga.

U pravilu, roditelji više prijete nego što stvarno djeluju; međutim, iskustva mnogih naših mentora i školskih koordinatora svjedoče kako su takve tužbe završile školi i učenicima na dobrobit jer na taj način roditelj sâm uključuje u proces vanjske službe i stručnjake, što školsku poziciju čini lakšom, budući da se posao savjetodavnog rada i tretmana takvog učenika i njegovih roditelja rasporedi i na te službe.

Pritom je važno da učitelji i škola ne njeguju uvjerenje da je tužba poniženje, povreda i iskaz nepoštivanja njihove stručne kompetentnosti. Ona je zakonsko pravo roditelja i oni se njome koriste sa željom da se odluka još jednom razmotri. Imali smo i primjer jednog roditelja koji je bio dovoljno utjecajan da je na neko vrijeme odgodio preseljenje svoga djeteta u drugu školu, međutim koordinatorica školskog tima je ustrajno komunicirala s nadležnim službama i prenosila im poteškoće s kojima se škola susreće, upozoravala da su drugi učenici izloženi opasnosti, da škola nije u mogućnosti brinuti se o sigurnosti ostalih učenika, što je po zakonu dužna, te je svu tu komunikaciju osim usmenim putem popratila i pisanim dopisima. Nakon nekoliko mjeseci, mjerodavne su službe ne samo odobrile preseljenje u drugu školu, nego su i same pripomogle u pronalaženju te škole, ali i u uključivanju roditelja i učenika u daljnji tretman u specijaliziranim ustanovama.

Nažalost, još je jedno uvjerenje podosta rašireno među školama, a to je da učitelj, razrednik i stručni suradnik ne smiju razgovarati s djetetom individualno i nasamo, ako nije prisutan roditelj. Ne znamo točno kako je nastalo ovo uvjerenje, no ono postoji kad je riječ o nasilničkom ponašanju, ali i kad se zamijeti da je učenik potišten ili na neki drugi način promijenjenog raspoloženja i/ili ponašanja (pa se primjerice uspostavi da se roditelji razvode ili da je netko od ukućana teže bolestan, u sukobu je s poslodavcem, zakonom i sl.). Roditelji se nekad u ljutnji na školu pozivaju na tu odredbu koja kaže da se s djecom ne smije razgovarati bez prisustva roditelja, skrbnika ili druge stručne osobe; međutim, to se ne odnosi na školu, nego na druge službe koje ne poznaju dijete i u kojima ne rade osobe kvalificirane za odgoj i obrazovanje. O tome govore razni protokoli o postupanju u slučajevima (raznog) nasilja, skitnje i drugih oblika neprihvatljivog ponašanja, no ova odredba se u pravilu odnosi na policiju i sudstvo. Također, postoje odredbe koje govore o tome da se djetetu ne može pružiti nikakav zdravstveni tretman (što uključuje i mentalno zdravlje) bez znanja roditelja do njegove 16. godine. Ovo se ponovno odnosi na ustanove u koje dijete ne smije doći samo.

U školu dijete nije došlo samo, upisali su ga roditelji i oni znaju ili će kad im zatreba saznati od kakvih se sve aktivnosti sastoji odgojno-obrazovni rad u školi. Njega propisuju Ministarstvo, osnivači i sama škola. On, osim nastave, uključuje i razne druge vrste aktivnosti pa i individualni rad (i razgovor), što je definirano raznim odredbama od Zakona o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju, preko statuta, drugih akata do godišnjega plana i programa rada škole te, po novome, i godišnjeg kurikulumu.

Dakle, ako se nastavnici, stručni suradnici i uprava škole ustrajno, strpljivo i mirno zalažu za svoje vrijednosti i dogovorene postupke te zastupaju svoje potrebe i interese, većina otpora i potreškoća s vremenom se riješi. **Važno je ne uvrijediti se zato što roditelji djece koja zlostavljaju i koja trpe ne vide odmah koliko se škola trudi da zaustavi nasilje i podrži djecu u njihovom razvoju, nego se spremite na puno razgovaranja, suosjećanja, davanja prostora za viđenja roditelja te ustrajnog i mirnog zastupanja školskih odluka.**

Kad se radi na rješavanju kompleksnih slučajeva nasilja, važno je da se uključuju učitelji i stručni suradnici s visokorazvijenim komunikacijskim vještinama i sposobnošću obavljanja poslova pod pritiskom i stresom jer, kao što i sami znate, u slučajevima pritiska na školu i prijetnji važno je sačuvati hladnokrvnost, pribranost i biti sposoban odgovoriti na što je više moguće pitanja.

Bit će slučajeva gdje će škola uspjeti ostvariti suradnju s roditeljima, ali neće imati dovoljno unutarnjih resursa za podršku i tretman roditelja i djece, pa je i u tim slučajevima dobro potražiti suradnju specijaliziranih ustanova koje postoje u zajednici, kao što su savjetovišta, centri za mentalno zdravlje, specijalizirane udruge, poliklinike za zaštitu djece i sl. Ovakvu pomoć ne treba smatrati dokazom da škola nije uspjela. Škola jest odgojno - obrazovna ustanova, ali nije ustanova za tretman teškoća u ponašanju u užem smislu te riječi i zato je važno da napravi svoj dio posla uspostavljajući jasan vrijednosni stav prema nasilju i

jasno i na vrijeme reagira na njega, a tretmanski rad s djecom koja pokazuju teškoće u ponašanju i njihovim roditeljima treba prepustiti onima koji su za taj dio zaduženi i stručni.

Učiteljima i stručnim suradnicima savjetujemo da pročitaju knjižicu za roditelje, koja prati ovaj Program, jer im tamo opisani pogled na ulogu roditelja u suočavanju s vršnjačkim nasiljem može dati korisne uvide i pomoći u pristupu roditeljima.

6.3. Vođenje evidencije o postupanju po protokolu

Vođenje evidencije o postupanju po protokolu nije važno samo zato da škola ima dokumentaciju o tom dijelu provedbe Programa, nego i zato da na jednom mjestu postoji pregled svih postupaka i vidova podrške koja je nekom učeniku bila usmjerena, a i zato da svi mogući sudionici u tom programu podrške imaju uvid u do sada učinjeno. Zato je važno da svi djelatnici škole znaju da je potrebno prijaviti slučaj nasilja koji su vidjeli ili o kojem ih je netko obavijestio, a isto tako i sumnju na zlostavljanje. Važno je da se slučaj pismeno prijavi razredniku. Različite škole dogovorile su različite načine čuvanja evidencije od pohranjivanja u posebnoj bazi podataka u školskom kompjuteru, do čuvanja druge kopije u tajništvu škole ili učeničkoj referadi. Važno je da škola osmisli način koji njoj odgovara i da je on pregledan i dostupan svima koji se bave pojedinačnim slučajevima nasilja. Zahtjev za sprečavanjem neprihvatljivih oblika ponašanja, brigom za sigurnost učenika, za vođenjem evidencije o neprihvatljivim oblicima ponašanja učenika te pružanjem savjetodavnog rada učenicima nalazi se u Zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u čl. 67. Zahtjev za evidentiranjem nalazi se i u spomenutom Protokolu Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti. Dakle, naš programski zahtjev za vođenjem evidencije o postupanju po protokolu nije neka dodatna dužnost. Znamo da nastavnici ne vole piskaranje i administraciju, međutim bilješka o nasilnom ponašanju i ono što je primijenjeno u dnevniku rada nije neko

posebno evidentiranje i nastavnici su ga ionako već uvriježili. Jedini dodatak jest to da se, osim bilješke o tome što se dogodilo, doda i ono što je poduzeto - jednako kratko. Samo za one učenike koji su opetovano nasilni ili trpe nasilje vrijedi otvoriti posebnu evidenciju jer za njih treba i poseban plan tretmana, a možda će nam te bilješke i ustrebati ako odlučimo u nekom trenutku kako je došlo vrijeme da se obratimo drugim službama i ustanovama.

Međutim ono što je jednako važno je da osim ovih pisanih tragova svi djelatnici škole međusobno razmjenjuju informacije kako bi se sumnje na zlostavljanje brzo ili otklonile ili potvrdile i poduzeli koraci, te kako bi se osigurala pravovremena i fokusirana pažnja i spriječila osveta ili narastanje zlostavljanja. (Ako, npr., nastavnik matematike na trećem satu primijeti slučaj nasilja, trebao bi napraviti bilješku u dnevnik i brzo o problemu raspraviti s drugim nastavnicima kao i nenastavnim osobljem kako bi se osiguralo da se ono ne nastavi.) Osim ovakvog dnevnog usmenog prenošenja novih uvida u nasilno ponašanje, dobro je da razrednik povremeno sazove kratko razredno vijeće na kome će predmetni nastavnici izvijestiti o svojim opažanjima.

Mogući obrazac protokola evidencije o postupanju nalazi se na CD-u.

Škola jest odgojno - obrazovna ustanova, ali nije ustanova za tretman teškoća u ponašanju u užem smislu te riječi i zato je važno da surađuje sa stručnjacima i ustanovama koje su za to zadužene.

7. korak - Škola je sigurnije mjesto

Iskustva škola u kojima je do sada Program proveden pokazuju da provedba prethodnih koraka čini školu sigurnijim mjestom. Kriteriji uspješnosti provedbe Programa iz perspektivne djece bili su:

1. postoji li svijest i znanje o problemu?
2. postoje li pravila i odluke o nasilničkom ponašanju?
3. postoji li dogovoreni sustav prevencije i intervencije?
4. znaju li djeca za taj sustav?
5. koriste li ga djeca - je li prilagođen djeci?
6. dobivaju li pomoć kada je zatraže?
7. osjećaju li se zaštićeno?

U velikoj većini škola u kojima je Program proveden odgovor na svih 7 pitanja je potvrđan. Bitna značajka ovog Programa je da je on razvojni program u kome je gotovo nemoguće dobro ostvariti jedan korak, ako prethodni korak nije dobro savladan.

Oni logično ishode jedan iz drugoga. Naravno da je moguće naknadno neke dijelove osvježavati i doradivati kao na primjer intenzivirati suradnju s roditeljima ili razigravati suradnju s medijima ili drugim članovima lokalne zajednice, međutim okosnica školskih aktivnosti je čvrsta i dosljedna.

Škole koje uspiju zadovoljavajuće ostvariti svih 7 koraka mogu zatražiti od UNICEF-a da budu proglašene Školom bez nasilja i da dobiju ploču s tim naslovom.

7.1. Kriteriji za proglašavanje škole Školom bez nasilja

Nije bilo lako definirati kriterije za proglašavanje škole Školom bez nasilja jer nam se činilo nepravednim uspostaviti jednake kriterije za nejednake škole. A škole su po mnogočemu nejednake, počevši od postotka žrtava i nasilnika na početku provedbe Programa, do educiranosti nastavnika za radionički način rada, veličine škole, skromnosti ili raskošnosti lokalne zajednice u koju su smještene itd. Također se činilo pomalo nepravednim i šturim sav trud, uzbuđenja, kreativnost smjestiti u papirnatu dokumentaciju koja metodički dokazuje realizaciju Programa korak po korak. S druge strane kriterije smo morali ustanoviti, a morali smo dobiti i dokaze provedenih koraka, jer bi u protivnom omalovažili veliki uloženi trud svih sudionika. Tako smo definirali kriterije na nekoliko načina. Prvi način je definiranje pojedinih indikatora postignuća po pojedinim aktivnostima Programa.

ČINJENICA

U HRVATSKOJ SU
157 ŠKOLA USPJEŠNO
ZAVRŠILE PROGRAM I DOBILE
PRIZNANJE ŠKOLA BEZ NASILJA.

KORAK	AKTIVNOSTI	INDIKATOR POSTIGNUĆA
1.	1.1. Vijeće → Odbor za provedbu Programa 1.2. Roditeljski sastanci 1.3. Radionice s razrednicima 1.4. Distribucija edukativnih materijala 1.5. Primjena Olweusa i prezentacija rezultata	<ul style="list-style-type: none"> - zapisnici - broj sastanaka - popis edukativnih materijala - Olweusovi rezultati
2.	2.1. Vrijednosti, pravila i posljedice definirane i uvrštene u akte škole 2.2. Sastanak svih zaposlenih → podjela zaduženja i zajednički stav o mehanizmima i strategijama zaštite i prevencije. Uspostavljen nadzor na dvorištu i hodnicima 2.3. Prvi roditeljski sastanak	<ul style="list-style-type: none"> - izmjena akata - zapisnik sa sastanka - opis poslova i zaduženja zaposlenih - zapisnik u dnevniku rada
3.	3.1. Sistem otkrivanja i pomaganja žrtvama i onima koji čine nasilje uspostavljen (zaduženja odraslih u školi) 3.2. Set od 6 radionica primijenjen u svim odjelima (utjecaj na promatrače, žrtve i one koji su nasilni) 3.3. Ostale strategije prevencije se primjenjuju (kroz nastavu, kroz tematske grupe, sandučić, dodatni projekt,...) 3.4. Grupe vršnjačke pomoći educirane 3.5. Drugi roditeljski sastanak 3.6. Strategije za postupanje nakon incidenta se dosljedno primjenjuju	<ul style="list-style-type: none"> - svi zaposlenici izvještavaju na sastancima o svojim zaduženjima - plan rada razrednika - evidencija dojava - popis učenika za grupe vršnjačke pomoći - planovi rada, evidencija nazočnosti, diplome i sl. od grupa za vršnjačku pomoć - popis različitih grupa i radionica koje vode nastavnici (ekološka, dramska, novinarska,...) i njihovi planovi rada s temom nasilja - zabilješke o zanimljivim uradcima sa sekcija i grupa (razgovori, ideje, predmeti, djela kao produkt obrade teme) - zapisnici u Dnevniku rada
4.	4.1. Kroz zajedničke sastanke sa drugim službama, udrugama, institucijama - definirane uloge, očekivanja i načini djelovanja 4.2. Definirana grupa zainteresiranih roditelja 4.3. Definirani čimbenici u lokalnoj zajednici za uspostavu suradnje	<ul style="list-style-type: none"> - evidencija o suradnji - pisani i usuglašeni protokol o suradnji - evidencija roditelja, zapisnik sa sastanka i planovi rada - popis kontakt osoba iz lokalne zajednice - Interni protokol o postupanju

KORAK	AKTIVNOSTI	INDIKATOR POSTIGNUĆA
5.	<p>5.1. Učenici se obraćaju vršnjacima pomagačima, pišu za sandučić, kutić za pomoć, telefoniraju na dežurni telefon, prilaze odraslima, prijavljuju slučajeve</p> <p>5.2. Žrtve se uključuju u tematske grupe, stvaraju prijateljstva, osnažuju se... Pomoć traže i učenici koji krše vrijednosti i pravila</p>	<ul style="list-style-type: none"> - broj učenika koji traže pomoć - broj slučajeva koje su prijavili promatrači - vrste pisama i slučajeva - način kako se pomaže / koliko djece?
6.	<p>6.1. Svi, a osobito žrtve i počinitelji upoznati su sa svim odabranim mehanizmima intervencije i prevencije u školi, a škola ih primjenjuje u skladu s potrebama učenika (obnova vrijednosti, ugovori, razgovor, savjetovanje, poziv roditelja, terapija...)</p> <p>6.2. Roditelji se uključuju kao sastavni dio mreže kroz organiziranje akcija i aktivističko djelovanje</p> <p>6.3. Lokalna zajednica surađuje prema utvrđenom dogovoru i rasporedu postupanja</p> <p>6.4. Razredi postaju "brižne zone bez ruganja i ismijavanja", učenici mijenjaju stavove prema nasilju i uče nove socijalne i emocionalne vještine</p>	<ul style="list-style-type: none"> - broj i vrsta intervencija u Protokolima praćenja učenika - stvaranje jedinstvene baze podataka i praćenje učenika (što, kada, kako, poduzete mjere, ishodi - jednostavna statistika) - evidentiranje aktivnosti roditelja - evidentiranje suradnje sa lokalnom zajednicom
7.	<p>7.1. Škola prati, procjenjuje i dokumentira cijeli proces koji vodi promjenama te o svemu informira zaposlene, učenike i roditelje</p> <p>7.2. O zajedničkim (školskim) postignućima informira javnost (kroz medije i sastanke s predstavnicima lokalne zajednice)</p> <p>7.3. Jednostavnim upitnikom utvrđuje se mišljenje djece i odraslih</p>	<ul style="list-style-type: none"> - dokumentacija o napredovanju škole (fotografije, obavijesti, članci, izjave, zapisnici, anegdote, rezultati akcija i aktivnosti...) - rezultati upitnika

Iz ove tablice vidljivo je da su indikatori postignuća definirani dovoljno široko da svaka škola može prikazati svoje specifične rezultate i to kroz zapisnike i bilješke, ali i kroz kreativne uratke, medijske zapise, primjere i anegdote, kao i kroz evaluacijske upitnike koje na kraju Programa ispunjavaju učenici, roditelji, nastavnici i ostali školski djelatnici. Tako je ovaj proces procjene uspjeha dobrim dijelom oslonjen na samoprocjenama sudionika Programa.

Osim ovih indikatora postignuća, mentor zajedno s koordinacijskim odborom prati provedbu Programa poštujući i njihovu tzv. nultu poziciju, odnosno stanje prije početka provedbe Programa, tako da smo i tu dimenziju uzeli u obzir. Škole koje uspiju zadovoljavajuće ostvariti svih 7 koraka mogu zatražiti od UNICEF-a da budu proglašene Školom bez nasilja i da dobiju ploču s tim naslovom.

Mreža škola bez nasilja i održivost Programa

Naša su očekivanja da se škola i nakon završetka ovog osnovnoga Programa nastavi na jednak način odnositi prema pojavi vršnjačkog nasilja. S obzirom na zahtjevnost i sveobuhvatnost ovog Programa, održivost Programa je izazov s kojim se kontinuirano suočavamo. Mentori koji su sudjelovali u Programu uz podršku UNICEF-a 2005. su godine osnovali udrugu "Stop nasilju među djecom". Zajednička je želja bila da udruga nastavi raditi na unapređenju Programa formiranjem Mreže škola bez nasilja i drugih vidova podrške, kako bi se trajno održali pozitivni rezultati programa. Međutim, udruga nije zaživjela, a poziv škola da se Program održi i unaprijedi bio je sve glasniji.

U lipnju 2007. održan je pripremni susret na kojem su se okupili predstavnici 89 škola koje su uspješno završile osnovni Program. Znamo da lipanj nije vrijeme kad uspijevaju inicijative iz tzv. "neobveznih likova" u školi pa smo svi međusobno bili iznenađeni tolikim odazivom. Na susretu su škole izrazile želju da se utvrde kriteriji kvalitete i održivosti statusa, kako bi se učinila razlika između škola koje se ustrajno trude u smanjivanju vršnjačkog nasilja i onih škola koje su od toga odustale. Kako bismo podržali ova nastojanja, UNICEF je u studenom 2007. okupio predstavnike više od 100 škola te zajedno s djecom, učiteljima, stručnim suradnicima, ravnateljima i mentorima iz cijele Hrvatske osnovao Mrežu škola bez nasilja - forum koji okuplja škole koje su stekle priznanje Škola bez nasilja i zainteresiranu stručnu javnost u borbi protiv vršnjačkog zlostavljanja. Zajednički cilj Mreže jest vlastitim iskustvima i novim sadržajima unaprijediti Program i održati postignutu razinu prevencije zlostavljanja.

Na spomenutom susretu Mreže škola bez nasilja raspravljano je i usuglašeno nekoliko važnih dokumenata: **Deklaracija o zaustavljanju vršnjačkog nasilja** te **Kriteriji kvalitete i održivosti statusa Škola bez nasilja**.

Naša su očekivanja da se škola i nakon završetka ovog osnovnoga Programa nastavi na jednak način odnositi prema pojavi vršnjačkog nasilja.

DEKLARACIJA O ZAUSTAVLJANJU VRŠNJAČKOG NASILJA

U skladu s odredbama Konvencije o pravima djeteta i njenih Protokola, Zakona o osnovnom školstvu, Zakona o srednjem školstvu, Nacionalnog programa za suzbijanje nasilja među djecom i mladima i Nacionalnog plana aktivnosti za prava i interese djece,

S čvrstim uvjerenjem da djeca imaju pravo na potporu, zaštitu i vođenje odraslih, ali i pravo na aktivno sudjelovanje i postupno preuzimanje odgovornosti u skladu sa svojim rastućim sposobnostima,

Uz razumijevanje da škola ima važnu i nezamjenjivu ulogu u odgoju djece te da uzroke neprihvatljivih ponašanja može otkloniti samo uz punu suradnju s drugim ključnim čimbenicima u razvoju djece i mladih,

Naglašavajući važnost zajedničkog djelovanja učenika, učitelja, stručnih suradnika, svih drugih zaposlenika škole, roditelja i društvene zajednice na stvaranju sigurnoga i poticajnog okruženja,

Oslanjajući se na partnerstvo s Ministarstvom obrazovanja, znanosti i športa, Agencijom za odgoj i obrazovanje i Uredom UNICEF-a za Hrvatsku,

Ponosni na uložene napore i rezultate koje smo dosad postigli provodeći Program “Za sigurno i poticajno okruženje u školama” i na priznanje “Škola bez nasilja” koje je naša škola dobila,

**Svečano objavujemo
Deklaraciju o zaustavljanju vršnjačkog nasilja
i obvezujemo se da ćemo je učiniti poznatom i uvaženom.**

Tekst Deklaracije glasi:

Članak 1.

Škola pridonosi stvaranju sigurnog i poticajnog okruženja i nakon završetka osnovnog Programa Za sigurno i poticajno okruženje u školama te nastavlja provoditi aktivnosti za prevenciju i zaštitu od pojava vršnjačkog nasilja, kao i zaštitu svih sudionika u nasilju.

Članak 2.

Škola se jasno izjašnjava i postavlja prema pojavi svih oblika nasilja, uspostavljajući standarde koji štite od zlostavljanja i omogućuju da škola živi vrijednosti oko kojih se usuglasila. Škola redovito osmišljava i provodi preventivne programe koji imaju za cilj smanjivanje učestalosti i intenziteta vršnjačkog zlostavljanja.

Članak 3.

Zajednička pravila učenika, učitelja i roditelja pridonose rješavanju problema vršnjačkog nasilja i stvaranju sigurnoga i poticajnog okruženja u razredu i cijeloj školi.

Članak 4.

Škola redovito objavljuje i čini dostupnim zajednička pravila kao i druge radove učenika koji se bave pojavom vršnjačkog nasilja te čini sve napore kako bi ove radove učinila dostupnim učenicima, svim djelatnicima škole, roditeljima i javnosti.

Članak 5.

Učenicima, učiteljima i roditeljima poznat je i dostupan sustav zaštite - znaju kome se obratiti kada se zlostavljanje dogodi te se koriste navedenim sustavom.

Članak 6.

Škola surađuje s roditeljima, ustanovama i službama u lokalnoj zajednici kako bi zajedno djelovali i rješavali probleme.

Članak 7.

Škola radi na očuvanju kvalitete svog uspostavljenog sigurnog i poticajnog okruženja u skladu s usvojenim kriterijima, spremna je zatražiti pomoć u provođenju ovih aktivnosti te prihvaća periodičnu provjeru.

Članak 8.

Škole koje su dobile UNICEF-ovo priznanje "Škola bez nasilja" udružuju se u UNICEF-ovu Mrežu škola bez nasilja radi očuvanja kvalitete preventivnih aktivnosti, razmjene iskustava i uzajamnog poticanja.

U Zagrebu, 8. studenog 2007.

Također, na spomenutom susretu Mreže škola bez nasilja, sudjelovali su i učenici te su donijeli vlastitu "Dječju deklaraciju - Škola za nas", koja obvezuje i nas "odrasle":

Dječja deklaracija - Škola za nas

1. Zalažimo se za školu bez nasilja - obratimo pažnju na nasilje i dajmo sve od sebe da ga spriječimo!
2. Vjerujemo da nitko ne zaslužuje biti žrtva nasilja, bez obzira na razlike.
3. Trudit ćemo se stvoriti školu u kojoj nitko neće biti izoliran - svi će biti prihvaćeni i osjećati se ugodno.
4. Nastojat ćemo pomagati jedni drugima, ali pritom trebamo i pomoć odraslih.
5. Vjerujemo da su djeca i odrasli jednako važni!
6. Vjerujemo u školu u kojoj djeca i odrasli imaju pravo na svoje mišljenje.
7. Trebamo nastavnike kojima možemo vjerovati, koji nas razumiju i koji će nam pomoći.
8. Mi djeca, imamo puno kreativnih ideja za rad i bolju nastavu - iskoristite ih!
9. Vjerujemo u naš životni uspjeh uz vašu potporu. Vjerujte u nas!
10. Vjerujemo da zajedno možemo postići sve!

Važno je naglasiti da cilj evaluacije nije nadzor niti inspekcija, nego vršnjačka supervizija te pružanje podrške školi u radu na prevenciji vršnjačkog nasilja i zlostavljanja.

Kriteriji kvalitete i održivosti dogovoreni su u svrhu praćenja kontinuiranog rada škole u održavanju uspostavljenih vrijednosti i aktivnosti usmjerenih na sprječavanje i reagiranje na vršnjačko nasilje i zlostavljanje. Kriteriji predviđaju da škole koje su završile UNICEF-ov Program Za sigurno i poticajno okruženje u školama i stekle priznanje Škola bez nasilja, nakon tri godine pristupe obnovi statusa. Škole mogu UNICEF-u prijaviti svoj interes za obnovom statusa, a UNICEF imenuje evaluacijski tim koji će obići školu.

Evaluacijski tim je sastavljen od triju članova:

- a) voditeljica evaluacijskog tima je mentorica u Programu (ali ne može biti osoba koja je bila mentorica u školi za vrijeme implementacije osnovnog dijela programa);
- b) druga dva člana evaluacijskog tima mogu biti predstavnici/e UNICEF-a, susjednih škola, mentori/ce i ostali stručnjaci za ovo područje iz lokalne zajednice.

Tijekom posjeta, evaluacijski tim će, zajedno sa školom, procijeniti dosadašnja postignuća i u skladu s dobivenim informacijama i saznanjima dati preporuke u radu na prevenciji vršnjačkog nasilja. Važno je naglasiti da cilj evaluacije nije nadzor niti inspekcija, nego vršnjačka supervizija te pružanje podrške školi u radu na prevenciji vršnjačkog nasilja i zlostavljanja.

U sklopu pripreme za obnovu statusa, u školi se provodi istraživanje o trendovima zlostavljanja i učincima Programa u kojem sudjeluju učenici, roditelji i učitelji. Obilazak škole od strane evaluacijskog tima uključuje razgovor u fokus grupama s učiteljima, učenicima i roditeljima, obilazak aktivnosti koje su u tijeku, uvid u dokumentaciju o ostvarenim i planiranim aktivnostima. Evaluacijski posjet završava izvještajem UNICEF-u, školi i Koordinaciji Mreže škola bez nasilja.

Slika 36.

SNIMANJEM 142. MILENIJSKE FOTOGRAFIJE S PORUKOM "STOP NASILJU" ZAVRŠEN JE 2. SUSRET UNICEF-OVE MREŽE ŠKOLA BEZ NASILJA U ŠIBENIKU 2008. GODINE

Kriteriji kvalitete i održivosti statusa Škola bez nasilja

1. Određivanje odjelnih vrijednosti, pravila i posljedica i njihovo objedinjavanje u školske vrijednosti, pravila i posljedice na početku svake školske godine.
2. Dežurstva učitelja u školskim prostorima u skladu sa specifičnim potrebama škole, te učenika u smislu aktiviranja protokola o postupanju u slučaju nasilja.
3. Primjena obnove vrijednosti i protokola o postupanju.
4. Obnavljanje vršnjačke podrške (edukacija novih učenika i praćenje) u onim školama koje su odgovorno procijenile da mogu osigurati superviziju i pružiti odgovarajuću podršku za učenike pomagače.
5. Obrade teme zlostavljanja putem redovnog nastavnog programa i na satu razrednog odjela (u planu, programu i svakodnevi škole).
6. Kontinuirana edukacija svih učitelja, razrednika i drugih djelatnika škole.
7. Kontinuirano raspravljanje o radu na prevenciji i reagiranju na zlostavljanje na službenim tijelima škole te o posebnim pitanjima koja se u tom radu nameću.
8. Suradnja s roditeljima, lokalnom zajednicom i institucijama koje se bave zaštitom djece (novi oblici suradnje i/ili povećavanje broja suradnih subjekata) te jednom godišnje održati zajednički sastanak.
9. Primjena upitnika za roditelje o njihovom znanju o slučajevima zlostavljanja, o aktivnostima koje se provode u školi, o područjima rada u koje bi se htjeli uključiti te o njihovom zadovoljstvu vezanom uz osjećaj sigurnosti i dobrostanja djece.
10. Ispitivanje vršnjačkog zlostavljanja s ciljem praćenja trendova zlostavljanja u školi i praćenja učinaka provedbe Programa svake treće godine.
11. Bilježenje i dokumentiranje svih aktivnosti koje škola poduzima da bi prevenirala i reagirala na zlostavljanja.
12. Obilazak škole od strane tima za evaluaciju svake treće godine radi obnavljanja statusa "Škola bez nasilja". Tim može biti sastavljen od predstavnika susjednih škola, mentora i drugih stručnjaka za ovo područje). Ovaj obilazak može uključivati i razgovor u fokus-grupama učenika, učitelja, roditelja, obilazak aktivnosti koje su u tijeku, uvid u dokumentaciju o ostvarenim i planiranim aktivnostima. Ovakav posjet završava izvještajem školi, UNICEF-u i Koordinaciji Mreže škola bez nasilja.

Kao što je vidljivo, Kriteriji kvalitete i održivosti statusa “Škola bez nasilja” podrazumijevaju definiranje vrijednosti, pravila i posljedica u svakom odjelu na početku svake školske godine, nastavak rada na SRO-u. Pritom škole mogu rabiti dodatne materijale kao što je prevedeni priručnik “Nemoj mi se rugati” Laure Parker Roerden, koji je UNICEF dobio na korištenje od Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti ili aktivnosti iz različitih priručnika popis kojih je u prilogu. Također, svake godine treba osmisliti vidove suradnje s lokalnom zajednicom. A posebno je važno to da zaštitna mreža djeluje te da učenici traže i dobivaju pomoć.

Na inicijalnom susretu za osnivanje Mreže škola bez nasilja u lipnju, 2007., sudionici su kao jednu od ključnih tema kojom se potrebno baviti istaknuli elektroničko zlostavljanje. S obzirom na to da postojeće znanje unutar škola o prevenciji vršnjačkog zlostavljanja nije dovoljno za sprečavanje novih oblika zlostavljanja putem interneta i mobitela, UNICEF-ov stručni tim izradio je dopunski standardizirani materijal za nastavak rada na prevenciji zlostavljanja. Osmišljena je i provedena kampanja “Prekini lanac!” te je izrađen program za provedbu u školama kao odgovor na sve prisutniju pojavu nasilja i zlostavljanja putem elektroničkih medija (mobitela, interneta i drugih suvremenih tehnologija).

Školski program “Prekini lanac!” - program prevencije elektroničkog zlostavljanja nastavak je UNICEF-ova osnovnoga Programa. Dakle, svaka škola koja želi provesti ovaj dio programa treba prvo provesti osnovni program protiv nasilja. Ovo je važno naglasiti zato što se u vrijednostima, pravilima i posljedicama koje se na razini odjela i škole uspostavljaju, kao i u protokolu o postupanju u slučajevima elektroničkog zlostavljanja, nadovezuje na osnovni program.

Kao i u osnovnom programu, i u programu Prekini lanac! važan je kriterij i preduvjet za provedbu programa dobrovoljnost škole za uključivanjem, dakle važno je to da postoji odluka učiteljskog vijeća. I u ovom programu primjenjujemo pristup “odgovor cijele škole” te u svakoj školi angažiramo mentora koji je zadužen za edukaciju učitelja i na raspolaganju je kao savjetnik i pomagač u provedbi planiranih aktivnosti. Program zahtijeva određeni stupanj informatičke opremljenosti, a sastavljen je od radionica za učitelje, roditelje i učenike. Ukoliko je škola zainteresirana za primjenu ovog programa, svoj interes treba prijaviti UNICEF-u, kako bi dobila mentora za primjenu prvo osnovnoga programa, a zatim i ovoga posvećenog elektroničkom zlostavljanju (vidi priručnik programa prevencije elektroničkog zlostavljanja Prekini lanac!, 2009.).

Sve gore spomenute aktivnosti, škole koje su članice Mreže škola bez nasilja mogu provoditi u godinama nakon stjecanja priznanja Škola bez nasilja.

Pomozi drugom u nevoji!

Iz evaluacije Programa - što smo naučili

Nakon provedbe Programa u prvoj generaciji škola provedena je vanjska nezavisna evaluacija cijelog Programa. Evaluaciju je proveo tim Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu pod vodstvom dr. sc. Iris Marušić i Agencija Puls. Ukupno gledajući, cijeli školski program postigao je postavljene ciljeve.

U ispitivanju javnog mnijenja pokazalo se da je 92% ispitanika upoznato s akcijom "Stop nasilju među djecom". Ispitanici akciju ocjenjuju izuzetno pozitivno, čak 56% ispitanika je akciju ocijenilo ocjenom 10, tj. o samoj akciji ima iznimno visoko mišljenje. 43% ispitanika je na neki način sudjelovalo u akciji "Stop nasilju među djecom", i to najčešće novčanim prilogom.

U školama su već nakon jedne godine provođenja Programa postignute mjerljive promjene. Učenici više primjećuju nasilje, manje se boje, vide da odrasli reagiraju i bitno više reagiraju na pojavu nasilja. Nasilje se smanjilo u svim kategorijama, osim u ignoriranju i isključivanju iz društva. Teško je reći je li uzrok tomu što je takav oblik najmanje vidljivo zlostavljačko ponašanje pa je ono ostalo neprepoznato ili prije provedbe Programa učenici nisu ni smatrali takvo ponašanje nasiljem. U svakom slučaju rezultat nas uči da treba pronaći mehanizme prepoznavanja i reagiranja i na ovu vrstu zlostavljanja.

Na pitanje "Što si uradio kad te netko zlostavljao ove školske godine?" učenici su odgovorili:

**Što si uradio kad te netko zlostavljao
ove školske godine?**

%

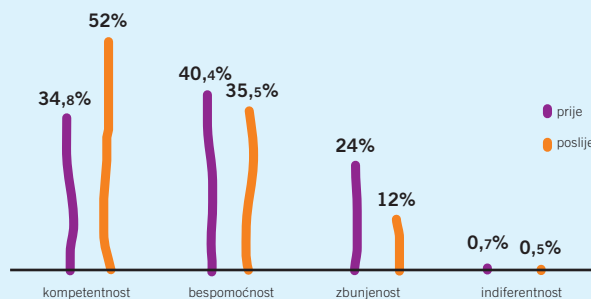
Rekao sam nekome što se događa i tražio pomoć	29
Uzvratio sam sličnom mjerom	18
Razgovarao sam sa zlostavljačem (ili neka druga nenasilna metoda)	18
Ništa	18
Povukao sam se i plakao gdje me nitko ne vidi	9

Dakle, bitno je veći broj djece koja reagiraju na nasilje, premda još uvijek ima one koja ne čine ništa ili se povlače. I premda su rezultati našeg Programa sasvim dobri u usporedbi s evaluacijama drugih svjetskih programa, svejedno treba reći da nam je smjer dobar i postignuti rezultati dobri, ali nismo još došli do konačnog cilja. To možemo izreći i kao komentar sljedeće tablice.

Učenici su na pitanje “Postoje li u tvojoj školi...?” ovako odgovorili:

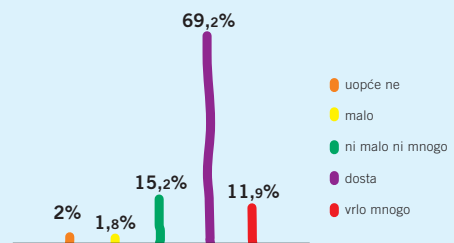
Postoje li u tvojoj školi	%
Pravila u vezi sa zlostavljačkim ponašanjem	86,7
Odrasli kojima se možeš obratiti za pomoć	83,6
Vršnjak kojemu se učenici mogu obratiti za pomoć	66,7
Dežurstva učitelja	70,7
Sandučići povjerenja	61,2
Određeno vrijeme kada se učenici mogu javiti za pomoć	22,4

Učitelji se osjećaju kompetentnije:

Slika 37.
NASTAVNIČKA PERCEPCIJA VLASTITE
KOMPETENTNOSTI U NOŠENJU S VRŠNJAČKIM
ZLOSTAVLJANJEM PRIJE I POSLIJE PROGRAMA

Učitelji procjenjuju da su dobili dobre temelje za sudjelovanje u ovom Programu:

Slika 38.
ODGOVORI UČITELJA NA PITANJE "JESTE
LI DOBILI NEOPHODNE TEMELJE ZA
SUDJELOVANJE U PROGRAMU?"

Učitelji predlažu poboljšanja Programa

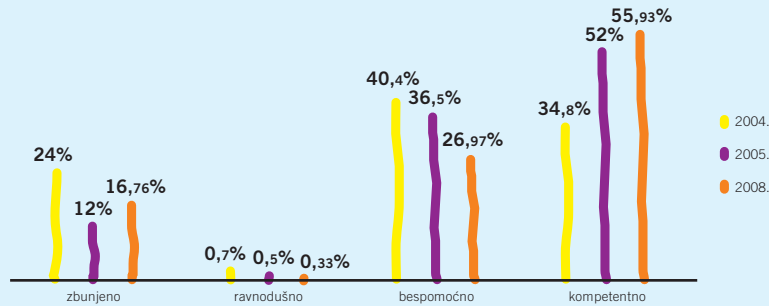
PRIJEDLOZI	%
Više rada s roditeljima	20,1
Ne znam/ništa	16,8
Više rada s djecom	12,8
Više praktičnih primjera i materijala	12,1
Uključivanje šire zajednice	6,7
Više edukacija za učitelje	6,0
Zaposliti više koordinatora u školi	5,4
Suradnja među školama koje provode Program	4,0
Duže vrijeme za provedbu Programa	3,4
Ostalo	12,1

I mi se slažemo s učiteljima. Očito je iz rezultata evaluacije da je, iako je 78% roditelja znalo za provedbu Programa, samo 6% aktivno sudjelovalo (u što nisu uključeni roditeljski sastanci). Prema tomu je očito kako moguće poboljšanje Programa leži u većem, sustavnijem i aktivnijem uključivanju roditelja.

Evaluacija je pokazala još jednu slabiju kariku, a to je postojanje odjelnih pravila kojih se učenici i nastavnici slabo drže, odnosno rijetko se pozivaju na njih. Nakon evaluacije mentori su se sastali i promislili i doradili pojašnjenja i preinake radionica vezanih za ovaj korak u Programu, pa se nadamo da će u idućim generacijama, uz poman rad slijedom novih uputa koje su u ovom priručniku i ovaj propust biti otklonjen.

Nakon 3 godine uspješnog provođenja ovoga Programa, sukladno Kriterijima kvalitete i održivosti statusa Škola bez nasilja, 39 škola koje su među prvima stekle priznanje Škola bez nasilja prijavile su se za obnovu statusa. Tijekom procesa obnove statusa u ovim školama je 2008. provedeno istraživanje s ciljem praćenja trendova i razine vršnjačkog zlostavljanja te učinkovitosti Programa. Evaluacijski upitnik primijenjen je na slučajnom uzorku 1.205 učitelja, 4.939 učenika i 1.931 roditelja iz 39 škola. Dobiveni rezultati u 2008., uspoređeni s rezultatima dobivenim u inicijalnom istraživanju 2004. godine te s rezultatima nezavisne evaluacije iz 2005., pokazuju iznimnu učinkovitost ovog Programa. U školama koje su nastavile provoditi Program podigao se i održao osjećaj kompetentnosti učitelja u odnosu na problem vršnjačkog nasilja, a smanjio broj učitelja koji se osjećaju bespomoćno i zbunjeno.

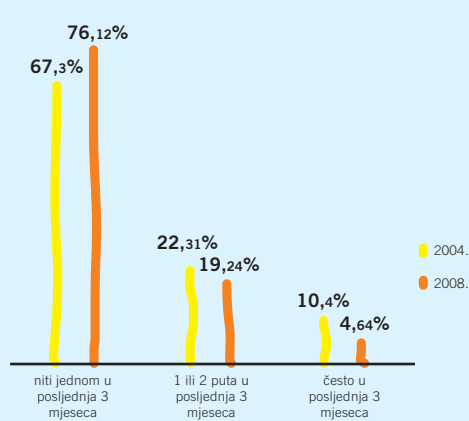
U školama koje su nastavile provoditi Program podigao se i održao osjećaj kompetentnosti učitelja u odnosu na problem vršnjačkog nasilja, a smanjio broj učitelja koji se osjećaju bespomoćno i zbunjeno.

Slika 39.

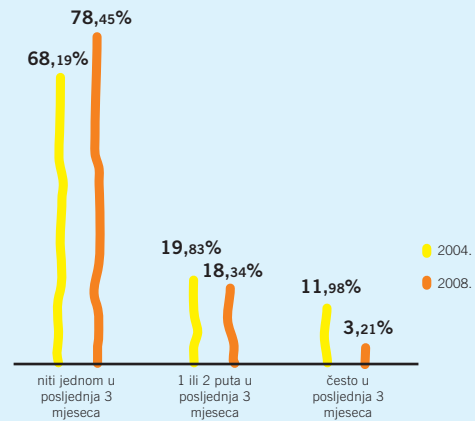
NASTAVNIČKA PERCEPCIJA VLASTITE KOMPETENTNOSTI U NOŠENJU S VRŠNJAČKIM ZLOSTAVLJANJEM NA POČETKU PROVOĐENJA PROGRAMA TE JEDNU, ODNOSNO 3 GODINE KASNIJE

Također, rezultati ukazuju na to da se u navedenim školama prepoznaju svi oblici diskriminacije i nasilja, da postoje elementi zaštitne mreže koji pomažu u suzbijanju vršnjačkog nasilja te da su postignute mjerljive promjene, a prema samoiskazu djece prepolovljen je broj djece koja trpe i/ili čine nasilje.

Slika 40.

IZLOŽENOST UČENIKA VRŠNJAČKOM ZLOSTAVLJANJU

Slika 41.

SUDJELOVANJE UČENIKA U VRŠNJAČKOM ZLOSTAVLJANJU

U školama uključenim u Program, više od polovice roditelja upoznato je s aktivnostima koje škola provodi s ciljem prevencije nasilja; većina roditelja smatra da škola pristupa ozbiljno problemu vršnjačkog zlostavljanja i procjenjuje suradnju sa školom kao dobru.

Tijekom 3 godine sustavnog provođenja ovog Programa u školama je napravljen značajan pomak u suradnji s roditeljima. I dok je nakon godine dana provođenja Programa samo 6% roditelja aktivno sudjelovalo u njemu, 3 godine kasnije 22% roditelja izjavljuje kako je sudjelovalo u nekim aktivnostima koje je škola organizirala s ciljem sprečavanja nasilja među djecom. Doduše, nešto je manji broj onih roditelja (69%) koji su upoznati s provedbom Programa 3 godine kasnije (u odnosu na 78% roditelja koji znaju za Program u prvoj godini njegovog provođenja), no to možemo objasniti i činjenicom da su u prvoj godini provođenja Programa dva roditeljska sastanka bila posvećena isključivo ovom Programu, a roditelji su na roditeljski sastanak pozivani s informacijom da se škola uključila u UNICEF-ov Program protiv nasilja, a također, svaki je roditelj dobio i UNICEF-ov priručnik za roditelje.

Vjerujemo da daljnje moguće poboljšanje Programa leži u većemu, sustavnijem i aktivnijem uključivanju roditelja koji još uvijek premalo participiraju u životu i radu škole. Rezultati dosad provedenih istraživanja ukazuju na spremnost roditelja na suradnju sa školom, s time da roditelji drže da takva inicijativa treba proizlaziti iz same škole. Roditelji vrlo često ne znaju kako bi kvalitetnije surađivali sa školom kada takvu suradnju žele, što znači da same škole trebaju osmišljavati i nuditi različite oblike kvalitetnije suradnje.

U ovom Programu dosad je sudjelovalo više od 200.000 učenika, roditelja, učitelja, mentora i ostalih stručnjaka. S novim školama koje se uključuju u program, naša obitelj svake godine sve više raste.

Ako se niste uplašili svih naših koraka do škole bez nasilja, mi smo vas spremni učiti plesnim koracima kojima se stiže u vrijednosno jasan i jednoznačan svijet u kojemu se djeca osjećaju zaštićeni i sigurnije.

Javite nam se!

Ured UNICEF-a za Hrvatsku
<http://www.unicef.hr>
<http://skolebeznasilja.unicef.hr>

E-mail: info@unicef.hr

U školama su postignute mjerljive promjene. Učenici više primjećuju nasilje, manje se boje, vide da odrasli reaguju i bitno više reaguju na pojavu zlostavljanja.

Prilozi:

Popis literature o nasilju na hrvatskome jeziku

1. Olweus, D. (1998).
Nasilje među djecom u školi. Zagreb, Školska knjiga.
Empirijski utemeljen priručnik o nasilju među djecom, što znamo i možemo učiniti u prevenciji i intervenciji, opis uspješnog projekta.
2. Rigby, K. (2006).
Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti? Zagreb, Mosta.
Prikaz pristupa koji se koristi u Australiji, jednog od najcjjenjenijih stručnjaka u ovom području.
3. Slavens, E. (2006).
Nasilništvo - učini nešto prije nego zagusti. Zagreb, Mosta.
4. Slavens, E. (2006).
Neotesanost - učini nešto molim lijepo. Zagreb, Mosta.
5. Slavens, E. (2006).
Ogovaranje - učini nešto prije nego glasina krene. Zagreb, Mosta.
6. Slavens, E. (2006).
Pritisak vršnjaka - učini nešto da ostaneš svoj. Zagreb, Mosta.
7. Slavens, E. (2006).
Svađanje - učini nešto riječ po riječ. Zagreb, Mosta.
8. Slavens, E. (2006).
Tužnjava - učini nešto prije prvog udarca. Zagreb, Mosta.
Ovih 6 knjižica namijenjeno je djeci i pogodne su za obradu u vrtiću i osnovnoj školi.
9. Uzelac, M. (1994).
Budimo prijatelji. Zagreb, Slon.
Priručnik odgoja za nenasilje i suradnju: pedagoške radionice za djecu od 6 do 14 godina.

10. Field, E. M. (2004).

Živjeti bez nasilja. Zagreb, Naklada Kosinj.

Priručnik kojemu je cilj pomoći djeci da prevladaju štetne posljedice zadirkivanja i nasilnog ponašanja te da steknu znanja i vještine za cijeli život. Teme obuhvaćene u knjizi jesu: kako se suočiti sa svojim osjećajima, shvatiti zašto nas zadirkuju i zlostavljaju, izgraditi samopoštovanje, postati samopouzdan komunikator, pripremiti paket mjera protiv nasilja i razviti mrežu podrške.

11. Vijeće Europe (2004).

Nasilje u školama - izazov lokalnoj zajednici. Zagreb, Ibis.

Prikaz konferencije Vijeća Europe "Lokalno partnerstvo za prevenciju i borbu protiv nasilja u školama", koja je odbacila represivne metode, a promiče prevenciju, medijaciju i interkulturni dijalog, poštivanje ljudskih prava, inicijativu škola za aktivnosti koje nisu njena glavna aktivnost i povezivanje škola s lokalnom zajednicom.

12. Buljan Flander, G., Kocijan Hercigonja, D. (2003).

Zlostavljanje i zanemarivanje djece. Zagreb, Marko M. Usluge.

Priručnik o prepoznavanju i postupanju kod psihičkog, fizičkog i seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja djece i izloženosti zlostavljanju putem interneta.

13. Bilić, V., Zloković, J. (2004).

Fenomen maltretiranja djece. Zagreb, Naklada Ljevak.

Priručnik za prepoznavanje i pomoć djeci, obitelji i školi; sadrži poglavlja o različitim tipovima maltretiranja djece od strane odraslih, maltretiranja među djecom, podizanju razine brige o djeci i mladima, pružanju pomoći djeci u obitelji i školi, prevenciji nasilja u odnosima između nastavnika i učenika, sigurnosti obitelji i škole i o činjenicama i zabludama o nasilju u obitelji i nasilju nad djecom.

14. Middleton Moz, J., Zawadski, M. L. (2003).

Nasilnici. Zagreb, Timea.

Priručnik za prepoznavanje i razumijevanje nasilništva na radnom mjestu, u školi, na igralištu, u vezama i na cesti te za snalaženje pri suprotstavljanju nasilnicima i zaustavljanju nasilja.

15. Ambrosi Rendić, N. (2001).

Razgovori o nasilju nad djecom. Pula, Društvo "Naša djeca".

Razgovori preko interneta u kojem su sudjelovali stručnjaci iz područja psihologije, pedagogije, psihopatologije, psihoterapije i psihofarmakologije.

16. Pećnik, N. (2003).

Medugeneracijski prijenos zlostavljanja djece. Zagreb, Naklada Slap.

Priručnik koji rasvjetljava izvore i posljedice roditeljskog nasilnog ponašanja u obitelji, svrha je razumijevanja učinka zlostavljanja u djetinjstvu, otkrivanje činitelja zaštite i prekidanja lanca medugeneracijskog prijenosa zlostavljanja te preventivni rad sa zlostavljanim djecom i odraslima.

17. Killen, K. (2001).

Izdani: zlostavljana djeca su odgovornost svih nas.

Zagreb, Društvo za psihološku pomoć.

Priručnik o nasilju u obitelji, zbirka teorijskih prikaza i kliničkih iskustava, postupanje u slučaju fizičkog, psihičkog i seksualnog zlostavljanja.

18. France Hirigoyen, M. (2003).

Moralno zlostavljanje. Zagreb, AGM.

Studija o psihičkom zlostavljanju.

19. Zbornik radova (2003).

Nasilje nad djecom u obitelji. Okrugli stol. Zagreb, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Zbornik radova, preporuka stručnjaka Vladi RH za prevenciju i neposredan rad sa zlostavljanom djecom u obitelji.

20. Hands, M. (1974).

Vaš razgovor s djetetom. Zagreb, Naprijed. O komunikaciji u obitelji.

Na CD-u:

- sve radionice ovog programa
- svi radni listovi korišteni u radionicama
- priručnik za nastavnike od drugog do petog razreda "Nemoj mi se rugati"
- priručnik za nastavnike od šestog do osmog razreda "Nemoj mi se rugati"
- pjesma "Ne rugaj se" (Steve Saskin/Alen Shamblin), na hrvatskom jeziku tekst priredila Margit Antauer, aranžirao Zoran Jašek, izvedba dječjeg zbora "Prva ljubav"
- 60 najčešćih pitanja o restituciji Diane Gossen
- obrazac "Opisa situacije" za učenike
- protokol za praćenje učenika sklonog nasilnom ponašanju
- Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (MOBMS, 2004.)

Literatura:

1. Cowie, H, Smith, P. K., Boulton, M., Laver, R. (1994). *Cooperation in the Multi-ethnic classroom.* London, David Fulton.
2. Ćosić, I., Pregrad, J., Salečić, I., Tomić Latinac, M. (2009). *Prekini lanac! Priručnik programa prevencije elektroničkog zlostavljanja.* Zagreb, Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
3. Dacey, J., Maureen, K. (1994). *Adolescent development.* Wisconsin - Iowa, Brown & Benchmark.
4. Elez, K. (2003). *Nasilništvo i samopoimanje u djece osnovnoškolske dobi (diplomski rad).* Zagreb, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
5. Finger, L.R., Craven, R.G., Marsh, H.W., Parada, R. H. (2005). *Characteristic of Effective Anti-Bullying Interventions. What Research Says.* FIN05420. www.aare.edu.au/05pap/fin05420.pdf
6. Gossen, D. C. (1994). *Restitucija - Preobrazba školske discipline.* Zagreb, Alinea.
7. Juul, J. (2006). *Vaše kompetentno dijete.* Zagreb, Pelago.
8. Juul, J. (2006). *To sam ja. Tko si ti?* Zagreb, Pelago.

Svako dijete
treba ljubav

9. Juul, J. (1995). *Razgovori s obiteljima*. Zagreb, Alinea.
10. Juul, J. (2007). *Znati reći NE mirne savjeti*. Zagreb, Pelago.
11. Juul, J., Jensen, H. (2010). *Od poslušnosti do odgovornosti; kompetencija u pedagoškim odnosima*. Zagreb, Pelago.
12. Maines, B., Robinson, G. (1992). *Michael's Story: The "No Blame" Approach*. Bristol, Lame Duck Publishing.
13. McMahon, S. D., Washburn, J., Felix, E. D., Yakin, J., Childrey, G. (2000). *Violence Prevention: program effects on urban pre-school and kindergarten children*. *Applied and Preventive Psychology*, 9, 271-281.
14. Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (2004.) *Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom*. Zagreb. www.mobms.hr/page.aspx?pageID=83
15. Olweus, D. (1991). *Bully/victim problems among school children: Basic facts and effects of a school-based intervention program*. In Pepler, D. J., Rubin, K. H. (1991). *The development and treatment of childhood aggression*. Erlbaum, Hillsdale, NJ, 411-448.
16. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb, Školska knjiga.
17. Ortega, R., Lera, M.J. (2000). *The Seville Anti-Bullying in School Project*. *Aggressive Behaviour*, 26, 113-123.
18. Parada, R.H., Marsh, H.W., Craven, R. (2003). *The Beyond Bullying Program: An Inovative Program Empowering Teachers to Counteract Bullying in Schools*. www.aare.edu.au/03pap/paro3784.pdf
19. Petersen, L., Rigby, K. (1999). *Countering bullying at an Australian secondary school*. *Journal of Adolescence*, 22, 4, 481-492.
20. Pikas, A. (1989). *The Common Concern Method for the treatment of mobbing*. In Roland, E., Munthe, E. (1989). *Bullying: an international perspective*. London, David Fulton in association with the Professional Development Foundation, 91-104.
21. Pregrad, J. (2006). *Poimanje sukoba i odgovornosti u demokraciji*. U Poljak, N., Šehić-Relić, L. (2006). *Sukob@org - Upravljanje sukobom u organizaciji*. Osijek, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava.
22. Pregrad, J. (2006). *Odgovornost i odnos u organizaciji*. U Poljak, N., Šehić-Relić, L. (2006). *Sukob@org - Upravljanje sukobom u organizaciji*. Osijek, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava.
23. Rigby, K. (1998). *The relationship between reported health and involvement in bully/victim problems among male and female secondary school students*. *Journal of Health Psychology*, 3, 4, 465-476.

24. Rigby, K. (2000). *Bullying in schools: guidelines for efficient respons.* Professional Reading Guide for Educational Administrators, Vol.21, 1, Feb/March.
25. Rigby, K. (2002). *A meta-evaluation of methods and approaches to reducing bullying in pre-schools and in early primary school in Australia.* Canberra, Commonwealth Attorney-General's Department.
26. Rigby, K. (2003). *Consequences of Bullying in schools.* The Canadian Journal of Psychiatry, 48, pp 583- 590." www.cpa-apc.org/Publications/Archives/CJP/2003/october/editorialCredits.asp
27. Rigby, K. (2006). *Bullying in Schools and what to do about it.* <http://www.education.unisa.edu.au/bullying/>
28. Roland, E. (1993). *Bullying: A developing tradition of research and management.* In Tattum, D. P., (1993). *Understanding and Managing Bullying.* Oxford, Heinemann Educational, 15-30.
29. Salmivalli, C. (2001). *Combating school bullying: A theoretical framework and preliminary results of an intervention study.* Paris, paper presented at an International Conference on Violence in Schools and Public policies.
30. Smith, P. K., Sharp, S. (1994). *School bullying: Insights and Perspectives.* London.
31. Smith, P.K., Brain, P. (2000). *Bullying in Schools: Lessons From Two Decades of Research.* Aggressive Behavior. 26,1-9.
32. Smith, J.D., Schneider, B.H., Smith P.K., Ananiadon, K. (2004). *The Effectiveness of Whole - School Antibullying Programs: A Synthesis of Evaluation Research.* School Psychology Review, 33, 4, 547 - 560.
33. Sudermann, M., Jaffe, P.G., Schieck, E. (1996). *Bullying: Information for parents and teachers.* Ontario, Centre for children and families in the Justice System.
34. Vlada Republike Hrvatske (2004). *Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima.* Zagreb. www.pravobraniteljzadjecu.hr/new_design/adminmax/documents/program/20aktivnosti.pdf
35. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. Narodne novine, br. 87/2008, 86/2009, 92/2010.
36. Žužul, M. (1989). *Agresivno ponašanje: psihologijska analiza.* Zagreb, Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske.

→ CD-ROM

NA CD-U SE NALAZE:

- sve radionice ovog programa
- svi radni listovi korišteni u radionicama
- priručnik za nastavnike od drugog do petog razreda "Nemoj mi se rugati"
- priručnik za nastavnike od šestog do osmog razreda "Nemoj mi se rugati"
- pjesma "Ne rugaj se"
- 60 najčešćih pitanja o restituciji Diane Gossen
- obrazac "Opisa situacije" za učenike
- protokol za praćenje učenika sklonog nasilnom ponašanju
- Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (MOBMS, 2004.)

Osigurajmo svakom djetetu zdravlje, obrazovanje, jednakost, zaštitu.
Unaprijedimo čovječanstvo.

UNICEF Ured za Hrvatsku

www.unicef.hr

<http://skolebeznasilja.unicef.hr>